S. A. DANGE

India

AZ ŐSKÖZÖSSÉGTŐL A RABSZOLGASÁGIG

SZIKRA

SZIKRA

S. A. DANGE

INDIA AZ ŐSKÖZÖSSÉGTŐL A RABSZOLGASÁGIG

SZIKRA

BUDAPEST 1952

A könyv eredeti címe:

S. A. DANGE

INDIA FROM PRIMITIVE COMMUNISM TO SLAVERY

A MARXIST STUDY OF ANCIENT HISTORY IN OUTLINE

Bombay People's Publishing House, LTD.

Második javított kiadás: 1951 március

Fordította

FARAGÓ BORBÁLA

S. A. Dangetól származó szövegalatti jegyzeteket külön megjelölés nélkül adjuk. A többi szövegalatti jegyzeteket — amennyiben azok nem a szerző által idézett valamely mű magyar fordítására vonatkoznak — *Szerk.* jelzéssel különböztettük meg.

A magyar kiadás elején közöljük a „Vesztnyik Drevnyei Isztorii" című szovjet folyóirat 1952. 2. számában megjelent bírálatot is.

A szövegben előforduló szanszkrit és egyéb indiai szavakat kiejtés szerint, magyar fonetikus írásmóddal adjuk.

Kiadásunkat elláttuk a szanszkrit és egyéb indiai nevek és szavak magyarázatos jegyzékével, valamint a szerző rövid életrajzával.

A KIADÓ

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

S. A. DANGE: „INDIA AZ ŐSKÖZÖSSÉGTŐL A RABSZOLGASÁGIG" C. KÖNYVÉRŐL*

S. A. Dange hazájában nő a nemzeti szabadságmozgalom és elkeseredett osztályharc folyik. Ilyen körülmények között a szerző nemcsak lehetségesnek, hanem szükségesnek is tartotta India többezer évvel ezelőtti történetéről szóló tudományos munkájának megírását. Ez a tény is bizonyítja, mennyire tarthatatlan az az időnként jelentkező tendencia, hogy valamely történelmi téma politikai és tudományos időszerűségét csak korunkhoz való időrendi közelsége szerint ítéljék meg.

A szerző a műhöz írt bevezetésben megindokolja tárgyválasztását. A XIX. és XX. század indiai burzsoá történelemirodalmának általános áttekintése során megjegyzi, hogy az indiai történészek nem véletlenül érdeklődnek az őskor és a középkor iránt. Ez a törekvésük azzal magyarázható, hogy meg akarják cáfolni az angol imperializmus tudós lakájainak azt az alaptételét, hogy az indiai nép nem vett részt a világtörténelem alakításában, és mindazt, amije volt és van, csak a külföldi hódítóknak köszönheti, akik időközben behatoltak Indiába. Az imperializmus dicsőítői ebből a tézisből azt a következtetést vonják le, hogy az indiai nép sorsa előre meg van határozva és ezentúl is mindig külföldi hódítók igájában kell nyögnie. A mult század és a századforduló indiai burzsoá tudósai az indiai nép nagyszerű multjának tanulmányozásával elősegítették annak az elméletnek a lerombolását, mely szerint a brit imperializmus állandó indiai uralma elkerülhetetlen és eleve elrendelt szükségesség, elősegítették a nemzeti öntudat növekedését az országban és ezzel hozzájárultak az angol gyarmati elnyomás elleni harc fejlődéséhez.

---

* A „Vesztnyik Drevnyei Isztorii" (Ókori Történeti Közlöny) című szovjet folyóirat 1952. 2. számában megjelent bírálat.

A következő időszakban, a kapitalizmus általános válságának időszakában, amikor az indiai nemzeti szabadságmozgalom küzdőterén önálló politikai erőként kezdtek fellépni a kizsákmányolt osztályok — elsősorban a munkásosztály —, amikor a nemzeti szabadságért vívott harc kezdett mind szorosabban egybefonódni a határozott demokratikus reformokért vívott harccal — az indiai burzsoá történetírás azt tekintette legfőbb feladatának, hogy harcoljon az Indiában egyre jobban terjedő marxista-leninista eszmék, a történelmi materializmus ellen. Az indiai burzsoá történetírásban ettől az időtől kezdve az indiai őskor tanulmányozásának az volt a célja, hogy bebizonyítsák azt, miszerint Indiára a társadalom fejlődésének egyetlen olyan törvénye sem alkalmazható, amelyeket a történelmi materializmus állít fel, hanem India sajátos, csakis Indiát jellemző törvények szerint fejlődik. Ezért India a jövőben is külön úton fog fejlődni, osztályharcok, forradalmak stb. nélkül.

India történelmi fejlődésének különleges útjáról szóló hazug doktrínájuk a gandhizmus egyik elméleti alapja. Ezért e doktrina leleplezése a gandhizmus elleni sikeres harc elengedhetetlen feltétele. A gandhizmus az Indiai Nemzeti Kongresszus hivatalos ideológiája, azé a párté, amely az indiai nagyburzsoázia, földesurak és feudális hercegek reakciós tömbjét testesíti meg. A gandhizmus végérvényes leleplezése nélkül, a néptömegeknek a gandhizmus hatása alól történő felszabadítása nélkül pedig nem lehetséges az indiai nép tömörítése a munkásosztály köré az imperializmus és az indiai reakció ellen vívott harc sikere érdekében.

S. A. Dange munkájában az ősközösségi rendet, e rend felbomlását, valamint a magántulajdon, az osztályok, a rabszolgaság és az állam keletkezését az ősi Indiában tárgyalja. A szerző, aki nagyszerűen ismeri a szanszkrit és az ősi indiai irodalmat, forrásként gyakran felhasználja munkája során a *Védák*at, a *Mahábhárát*át, a *Purána*kat, a *Sásztrá*kat stb. Kutatása során új értelmezést ad számos fontos olyan terminusnak, amelyek a véda irodalomban fordulnak elő (*Brahman, jadzsna, gana* stb.). Számos eredeti következtetést von le a *Véda*k eredetének kérdésével kapcsolatban, és megmagyarázza néhány rege jelentőségét. Érdekes a *Bhagavad-Gítá* alapvető tartalmának tárgyalása is. Ez az őskori irodalom egyik legnehezebben érthető emléke.

S. A. Dange felhasználja munkájában az ősi indiai vallásos irodalom több olyan adatát, amelyek a termelőerők fejlődésének

színvonalára, a legősibb (*Védák* korabeli és azelőtti) indiaiak termelő tevékenységére, társadalmi . szervezeteire, családviszonyaira stb. vonatkoznak. Emellett az ősi szertartások és hagyományok elemzése alapján meggyőzően bebizonyítja, hogy az ősi indiaiaknál az ősközösségi rend volt érvényben. Dange azt is bebizonyítja, hogy az ősközösség a kollektív munkán és a kollektív fogyasztáson alapult, nem volt magántulajdon, tehát osztályok sem voltak. Az ősközösségi társadalom tagjait vérrokonság fűzte össze, monogám család nem volt. Minden társadalmi tisztséget választás útján töltöttek be. Abban az időben nem volt állam, tehát nem volt meg elnyomó apparátusa sem.

A szerző ezután bemutatja, hogy a termelőerők fejlődése következtében hogyan alakult ki vagyoni egyenlőtlenség, és hogyan indult meg a közösség felbomlása, hogyan alakult ki a társadalmi egyenlőtlenség, amely fejlődése során eljutott az egész társadalmi szervezet alapvető átalakulásához és megváltozásához, az első osztályok — a rabszolgák és rabszolgatartók — kialakulásához, az állam keletkezéséhez. Tételeinek megfogalmazása során rendszeresen idézi a marxizmus-leninizmus klasszikusainak megállapításait, meggyőzően bizonyítja, hogy Indiában a társadalmi viszonyok fejlődése azokkal az alapvető törvényszerűségekkel összhangban folyt le, amelyeket a marxizmus klasszikusai állapítottak meg. Bátran mondhatjuk tehát, hogy S. A. Dange könyve nagy eseményt jelent az ősi Indiáról szóló történetírásban.

Rá kell mutatnunk azonban ennek a maga egészében igen értékes munkának bizonyos hiányosságaira is. A szerző nyilvánvalóan eltúlozza a gazdaság árutermelő jellegének fejlettségi színvonalát, az ősi közösségek felbomlásának ütemét és fokát, valamint a munkamegosztás fokát (különösen 124. old.), hiszen a naturális gazdaság még a szerző által leírt események után több évszázaddal is túlsúlyban volt, a falusi közösség pedig egészen a XVIII. század végéig a társadalmi rend alapja maradt. Így S. A. Dange az indiai történelem időrendi szakaszainak megállapításánál alaptalanul sietteti a történelmi haladás ütemét.

A szerző helyesen választja külön a „varna" és a „kaszt" fogalmát és azt állítja, hogy a kaszt jóval későbbi eredetű társadalmi intézmény, de nem helyes, amikor azt állítja, hogy a varnák keletkezése a társadalmi munkamegosztás eredménye volt. A társadalom felbomlása papokra (bráhmanok), katonákra (ksatriják), a társadalom főtömegére: a közösségek szabad tagjaira (vaisják),

valamint a közösségek szolgáira, akik kívül álltak a közösségen (súdrák), nem lehetett a munkamegosztás közvetlen eredménye, mert ezeket a csoportokat társadalmi különbségek választják el egymástól, nem pedig a termelésben betöltött különböző funkcióik; máskülönben el kellene például ismernünk, hogy a háború termelő foglalkozás. Amikor Dange a valóságos munkamegosztásról beszél (a földművelés elválása az állattenyésztéstől, a kézművességé a földműveléstől), nem magyarázza meg, hogyan függ össze mindez a varnák keletkezésével. Midőn megemlíti, hogy a vaisják között egyaránt voltak állattenyésztők, kézművesek és földművesek (118. old.), ezzel közvetve elismeri, hogy a varnák kialakulása a munkamegosztás folyamatától függetlenül ment végbe.

Sokkal helyesebb, ha a varnákat az ősközösségi rend felbomlásának és a rabszolgaság kialakulásának időszakában kifejlődő társadalmi egyenlőtlenségek eredményének tekintjük. Ez az az időszak, amikor a törzseken belül kiválik a törzsi arisztokrácia (katonai és papi), amikor az erősebb törzsek leigázzák a gyengébbeket. A rabszolgatartó állam fennállásának időszakában a varnák olyan vonásokra tettek szert, amelyek a rendekhez hozták közelebb őket.

Dange a legtöbb történésszel egyetértésben a súdrák varnáját a rabszolgák varnájának tartja. Már felléptünk az ellen, hogy a súdrákat és a rabszolgákat a kialakulófélben lévő rabszolgatartó önkényuralmi rendszerek fennállásának időszakában azonosítsák (lásd G. F. Iljin: A súdrák és a rabszolgák az óindiai törvénygyüjteményekben. Vesztnyik Drevnyei Isztorii. 1950. 2. sz.). Bár a rabszolgák és a sudrák egy korábbi időszakban közelebb állhattak egymáshoz, Dange könyve mégsem győz meg bennünket arról, hogy a rabszolgák és súdrák azonosítása akár korábbi időszakra vonatkoztatva is helyes lenne.

G. F. ILJIN

ELŐSZÓ

Könyvem nagyrészét a Jeravada-börtönben írtam 1942 októbere és 1943 januárja közt.

Ez a körülmény — amint az olvasó látni fogja — tárgyam feldolgozásának bizonyos korlátokat szabott.

Nem végezhettem el a kellő részletkutatásokat és nem volt módomban felhasználni, illetve idézni a régi szanszkrit nyelvű irodalom adatait, sem pedig ennek az irodalomnak modern tudósok által készített kivonatait.

Remélem, lesz majd aki munkásosztályunk számára nálam jobban felkészülve elvégzi ezt a feladatot.

Eredetileg nem volt szándékom könyvet írni. S hogy a könyv mégis létrejött, az annak a számtalan kérdésnek köszönhető, amelyet a Jeravada-börtön politikai foglyai felvetettek, s amelyre választ kértek tőlem.

A sztálingrádi csata javában folyt és a levegő telítve volt a háború, a szocializmus, az osztályharc, a szovjet rendszer magasabbrendűségének kérdéseivel és még sok egyéb kérdéssel.

Miért vannak háborúk; hogyan teszünk különbséget háború és háború között; mik az osztályok; mi az állam; mi különbözteti meg az egyik államot a másiktól; hogyan lehetne a háborút egyszersmindenkorra kiküszöbölni; mindig szüksége lesz-e az emberiségnek államra és kormányra; miképpen lehetne a szegénység kérdését megoldani stb. stb.?

Rövid ideig megengedték, hogy a Nemzeti Kongresszusi Párt[1] elítélt tagjaival érintkezzem. Sokat beszélgettem velük és láttam, hogy addig nem tudom érdeklődésüket kielégíteni, amíg

---

[1] Nemzeti Kongresszusi Párt — az indiai nemzeti burzsoázia pártja, a nemzeti mozgalom első és sok évtizeden át vezető szerve. — *Szerk.*

le nem hatolok a dolgok gyökeréig és nem foglalom össze számukra — legalább nagy vonalakban — az osztály és az állam keletkezését az indiai társadalomban, a történelmi materializmus szemszögéből nézve. Eleven eszű, tanulni és megérteni vágyó fiatal emberek voltak.

De az angol börtönőrök, bizonyos események következtében, csakhamar véget vetettek kapcsolatainknak.

Kiszabadulásom után Európába utaztam, a Szakszervezeti Világszövetség kongresszusára, és a könyvvel nem tudtam foglalkozni. A munkásosztály mindennapi harcai sürgetőbb feladatok elé állítottak.

A kommunista pártban, a szakszervezetekben és a kommunisták lakásán tartott országos házkutatások kapcsán, amelyeket Szardar Patel, a kormány indiai tagja, 1947 január 17-én az „Operation Asylum" (Őrültekházabeli hadművelet) című brosúra miatt elrendelt — a brosúra felfedte az angol kormány katonai hadműveleteinek tervét az indiai nép ellen —, a rendőrség magához vette művem kéziratának és jegyzeteinek egy részét; valószínűleg titkos írásnak nézte a szanszkrit nyelvű idézeteket. Szerencsére később visszakaptam a kéziratot.

Végül felmerül a kérdés: vajjon érdemes-e ilyen tárgyra vesztegetni az időt, tekintve, hogy e könyv csupán a család, a magántulajdon, az osztályok és az állam eredetével foglalkozik az ősi Indiában.

Válaszul erre Lenin szavait idézem.

1919-ben Lenin a Szverdlov-egyetem diákjainak az államról tartott előadásában a következőket mondta:

„...a kérdés oly bonyolult és a burzsoá tudósok és írók annyira összekuszálták, hogy aki komolyan végig akarja gondolni és önállóan el akarja sajátítani ezt a kérdést, annak néhányszor neki kell gyürkőznie, ismételten különböző oldalról meg kell hánynia-vetnie, hogy végül is tisztán és határozottan megértse. Ehhez a kérdéshez pedig annál könnyebb lesz a visszatérés, mert ez olyan alapvető, olyan gyökeres kérdése a politikának, hogy nemcsak az olyan viharos, forradalmi időben, mint amilyen a mai, hanem még a legbékésebb időkben is, bármely ujságban, bármely gazdasági vagy politikai kérdéssel kapcsolatban beleütközünk..."[2]

[2] *Lenin.* Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1949. 400. old.

Arról is beszélt Lenin, hogy mekkora zűrzavart okoztak e tárgyban a polgári tudomány képviselői:

„Nagyon gyakran mindmáig összekeverik ezt a kérdést a vallási kérdésekkel, nagyon gyakran nemcsak a vallási tanok képviselői (tőlük ezt természetszerűen el lehet várni), de olyanok is, akik azt tartják magukról, hogy mentesek a vallási előítéletektől, összetévesztik az állam különleges kérdését a vallás kérdésével és arra törekszenek, hogy — gyakran bonyolult filozófiai köntösbe bujtatott és filozófiailag megokolt — tantételeket dolgozzanak ki arról, hogy az állam valamiféle isteni, valami természetfeletti, valami olyan erő, amely az élet forrását jelenti az emberiség számára, hogy ez ad, vagy adhat az embereknek nem valami embertől való, hanem attól független sajátságot, hogy ez valami istentől származó erő. És meg kell mondani, hogy ez a tanítás annyira össze van kapcsolva a kizsákmányoló osztályok — a földbirtokosok és kapitalisták — érdekeivel, annyira az ő érdekeiket szolgálja, oly mélyen áthatotta a burzsoázia képviselő urainak minden szokását, minden gondolatát, egész tudományát, hogy ennek maradványaival lépten-nyomon találkozhatunk, beleértve a mensevikeknek és eszereknek az államról vallott nézeteit is, bár ők felháborodva tagadják azt a gondolatot, hogy ők nem mentesek a vallási előítéletektől és abban a meggyőződésben élnek, hogy teljesen józanul tudják megítélni az államot. Ez a kérdés azért olyan kuszált és bonyolult, mert (s e tekintetben csupán a gazdasági tudományok alapelvei múlják felül) nagyobb mértékben érinti az uralkodó osztályok érdekeit, mint bármely más kérdés"[8].

Ezt megszívlelhetnék a mi mensevikeink és szocialistáink!

Lenin megmondja a diákoknak, hogyan kell a kérdéshez hozzányúlni:

„Abból a célból, hogy mennél tudományosabban közelítsük meg e kérdést, legalább futó történeti pillantást kell vetnünk arra, miként keletkezett és miként fejlődött az állam. A társadalomtudomány terén, annak érdekében, hogy valóban elsajátítsuk azt a képességet, hogy helyesen nyúljunk ehhez a kérdéshez és ne tévedjünk el az aprólékosságok tömkelegé-

[8] Ugyanott, 400—401. old.

ben vagy az egymással harcoló vélemények óriási változatosságában, a legmegbízhatóbb módszer és a legfontosabb az, hogy . . . ne feledkezzünk meg az alapvető történelmi összefüggésekről, hogy minden kérdésre abból a szempontból nézzünk, hogy az adott jelenség miként jött létre a történelem folyamán... és ennek a fejlődésnek a szempontjából kell megvizsgálnunk azt, mivé lett most az adott dolog"[4].

És tovább ezt mondja:

„Remélem, hogy az állam kérdését illetően önök meg fognak ismerkedni Engelsnek «A család, a magántulajdon és az állam eredete» című művével. A modern szocializmusnak egyik alapvető műve ez..."[5]

Ezért — amint az olvasó látni fogja — könyvem Engels fentemlített művének alapján foglalkozik a család, a magántulajdon és az állam eredetével Indiában.

Ebben az előszóban nem akarom felsorolni a felhasznált forrásmunkákat, sem pedig köszönetet mondani a számos jóbarátnak, aki könyvekkel stb. ellátott. Fenntartom ezt a második kötetre — ha ugyan alkalma lesz napvilágot látni.

[4] Ugyanott, 401—402. old.
[5] Ugyanott, 402. old.

A JELENKORI INDIAI TÖRTÉNETÍRÁS IRÁNYA

India egyike azoknak az országoknak, amelyek már a legősibb időkben az emberi civilizáció központjaivá lettek. Egyike a világ hét országának, ahonnan a táplálkozásra alkalmas növények származnak[1], amelyeket az ember megismert, kitermesztett és elterjesztett. Mindmáig még eldöntetlen az a kérdés, hogy mikor különült el az ősember a négylábú állattól, mikor lett szerszámkészítő, kétkezű társadalmi lény, aki legyőzte a vad természetet, világszerte fennmaradt és továbbfejlődött. Kínában, Jávában, Európában, Afrikában és másutt talált koponyák és csontok az antropológusokat az ősember nyomára vezették. És azok, akik azt szeretnék, hogy mi, indiaiak is osztozzunk abban a „dicsőségben", hogy nálunk is élt a félig emberi, félig állati lény, és kielégüljön az a becsvágyunk, hogy India az ember származásának és civilizációjának ősi bölcsője, a Sivalik-domb vidékén végzett ásatásokkal[2] érvelhetnének. Az indiai történészek igen nagy súlyt helyeznek ősi voltunkra és civilizációnk nagy multjára.

Íróinknál és történészeinknél szinte rögeszmévé lett az a törekvés, hogy bebizonyítsák, nemcsak ősi multunk van, de mindaz, ami a mai világban a civilizációhoz tartozik, már régebben megvolt nálunk — mindent ismertünk, tudományban, filozófiában, politikában egyaránt. Kant nagy filozófus — a mi Sankaránk még nagyobb; Shakespeare nagy író — a mi Kálidászánk nála is nagyobb; Rousseau megírta politikai művét a társadalmi szerződésről — nálunk is írtak már hasonló művet. Repülőgépünk, vonatunk, robbanóanyagaink s ki tudná felsorolni, mi minden egyebünk volt

[1] Vesd össze *N. I. Vavilov.* A tudomány válaszúton.
[2] Vesd össze *F. Boas.* Antropológia.

még! És mindez akkor volt már a miénk, amikor az angolok vagy európaiak még medvebőrben jártak!

Ez a gondolat volt történészeink igazi ösztönzője. A megsemmisítésünkre törekvő ellenséggel szemben ősi falainkkal és erődítményeinkkel, *bhúrdzsapattráink*kal és régi papiruszainkkal akartunk védekezni. India angol urai a történelmet arra használták fel, hogy a kibontakozó szabadságmozgalmat erkölcsi erejétől megfosszák. Igyekeztek kialakítani vezetőinkben azt a tévhitet, hogy ha a világtörténelmet, ennek tartamát és nagy teljesítményeit tekintjük, hozzájuk képest India és népe semmit sem számít. Azt akarták bebizonyítani, India történelmének bármely eseményéből világosan le lehet vonni a következtetést: az ország és népe történelmileg arra van kijelölve, hogy mindig idegen hódítók uralkodjanak rajta — földrajzi fekvése, éghajlata és kultúrája menthetetlenül erre a sorsra kárhoztatja. Ezt az elméletet a *Cambridge History* és egyéb művek[3] „elismert" tudósai terjesztették. Ennek az állításnak megdöntésére a mi történészeink azt iparkodtak bebizonyítani, hogy a jelenkori ember világtörténete voltaképpen India történetével kezdődik, hogy az árják, akik ma is az országot lakják, többezer évvel ezelőtt indultak el az északsarki tájakról[4] és Indiában letelepedve, a legjavát hozták létre annak, amit az ember létrehozhatott és valaha létrehozhat. Ez a nép nem hagyja magát megsemmisíteni.

Az ilyen harcos történetírás kétségkívül hasznos volt a brit hatalom elleni harcban. De ha egyfelől bizonyos mértékig fokozta az indiai hazafiak harci szellemét, másfelől meghamisította értékítéletüket a multat illetően és arra késztette őket, hogy mindent tiszteljenek, ami a multtal kapcsolatos. Ma már semmi haszna sincs az ilyen történetírásnak, sőt egyenesen károsnak mondható.

Azok, akik ma India történetével foglalkoznak, már csak mosolyoghatnak azon, hogy hány millió szót vesztegettek az olyan vitákra, mint amilyen például az, hogy vajjon a Sivádzsi kezétől

---

[3] Vesd össze *Fraser*. Introduction to Ancient History. (Bevezetés az őstörténetbe.)

[4] Vesd össze *Tilak*. Arctic Home in the Vedas. (A sarkvidéki őshaza megjelenítése a Védákban.) 1925-ös kiadás. 464. old. Az író azt állítja, hogy tételeivel bebizonyította: az interglaciális árja civilizációnak és kultúrának magasabb fokon kellett állnia, mint ahogy általában hiszik, és ezért az ősi árjákat kultúra és civilizáció tekintetében bízvást egy sorba állíthatjuk Egyiptom történelem előtti lakosaival."

elesett Afzal kán megölése erkölcsös cselekedet volt-e vagy sem — közönséges „gyilkosság", vagy harcban megengedhető emberölés. Dzsajaszval híres könyve, a „Hindu Polity" (Az ősi hindu államszervezetről), meg akarta dönteni az angol uralkodó osztályoknak azt az állítását, hogy India nem alkalmas a parlamentáris demokrácia intézményeire; kimutatta, hogy már az ősi Indiában voltak köztársaságok és „önkormányzatú demokráciák". Az angolok úgy beszéltek magukról, mint a görög és római civilizáció örököseiről s maguknak, valamint Egyiptomnak és Palesztinának követelték az első helyet az ősi civilizációban. Tagadták, hogy a *Mahábhárata*nak bármilyen jelentése vagy realitása van, hogy a hinduk *Védái* történeti értékkel bírnak, vagy hogy a mi történetünk ősibb mint a görögöké, akiknek vezére, Nagy Sándor meghódította India egy részét.

Értelmiségünk felháborodott. Nekünk nem voltak korunkat igazoló Prisse-papiruszaink, sem a gizehi piramisokhoz hasonló hatalmas műemlékünk, sem Echnaton, vagy Tut-anch-Ámon múmiánk; nem tanúskodtak mellettünk földből kiásott városok sem, mint Ur és Babilon. Az idegen hatalom archeológiai ügyosztályát nem érdekelte az ilyen kutatás. Történészeink tehát önállóan, az állam és a vagyonos osztály támogatása nélkül fáradoztak a bizonyítékok gyüjtésén. Összegyüjtötték azokat a rézlapokat, amelyekre hajdan feljegyezték, milyen ajándékokat küldtek a királyok a bráhmanoknak, továbbá a kőfaragásokat, érmeket, feliratokat, mint amilyenek az Asóka-oszlopok feliratai, hogy ezeknek a segítségével bogozzák ki a mult szálait. A vallási könyvekben talált csillagászati megfigyeléseken keresztül a történeti kutatás az időszámításunk előtti 3000—4000 évig hatolt vissza. De ezeknek a bizonyítékoknak nem adtak történeti hitelt[5].

Mindez addig tartott, amíg végre egy valódi városra bukkantak: kiásták Mohendzso Dáro városát Szindhben. Ennek hatása alatt még európai uraink is elismerték, hogy civilizációnk időszámításunk előtt 3000 évre nyúlik vissza. Nem maradunk el mult tekintetében az egyiptomiak, görögök, rómaiak, kaldeusok stb. mögött. Ősi ország, bölcs történeti tapasztalatokkal rendelkező ősi

[5] Vesd össze *Tilak*. Orion, *Dixit*. Védánga Dzsjótisa című műveit és különböző szerzők vitáit a Bhárata-háború és a *Véda*k időpontjáról. Az európai szerzők a *Véda*k legkorábbi időpontjául az időszámítás előtti 1500. évet, a Bhárata-háború időpontjául az 1000. évet jelölik meg. Viszont a sumír, egyiptomi és más műemlékeket a 4000—6000. évre teszik.

nép vagyunk, tehát életrevaló, harcratermett nép, amely alkalmas arra, hogy fennmaradjon és fejlődjön.

Lehetetlen áttekinteni történeti irodalmunk fejlődését s elbeszélni azt a tömérdek áldozatot, melyet egyes tudósaink hoztak, hogy multunk összefüggő történetét adják. Sokat köszönhetünk Tilak, Rádzsvade, Ránade, Dzsajaszval, Paogi, Kunte, Bhandarkar, Ketkar és egész sereg más szerző műveinek (néhány európait is beleértve), amelyeket lehetetlen itt felsorolni s amelyekből megkapjuk India történetének vázlatát. Meglehetős mennyiségű nyersanyag került kinyomtatásra — de túlnyomó részét azzal a kizárólagos szándékkal írták, hogy megdöntsék az európai (angol) szerzők álláspontját India történetének kérdésében. A történetírás tehát a nemzeti harc fegyvere volt s e fegyvert XIX. századbeli szerzőink céltudatosan használták fel.

E szerzőknek a történelem nem csupán rideg tények és olyan igazságok feltárása volt, amelyeket még nem fedeztek fel, vagy ha fel is fedezték, helytelenül használták fel őket. A kutatók célja nem az volt, hogy objektíven megmutassák a tényeket, hanem úgy sorakoztatták fel őket, mint háborúban a védősereget. A tények kétségkívül tudományosak voltak, de olymódon fejtették ki őket, ahogy az ellenség elleni harcot szolgálta.

Afzal kánt megölték — ez tény; de helyezzük ezt a tényt a kellő megvilágításba és ne tegyünk úgy, mint az angolok, akik azzal érvelnek, hogy Sivádzsi és valamennyi marátha álnok ember volt és alacsony erkölcsi színvonalon álltak. Asóka-oszlopai tények és tanúsítják, hogy már 2000 évvel ezelőtt gyönyörű erényekről prédikáltunk és már királyságban éltünk. Mohendzso Dáro városában pedig már 5000 évvel ezelőtt égetett téglából épült, fürdőszobával felszerelt házak voltak. Ne mondják tehát az angolok, hogy nem volt civilizációnk, amíg ők nem hozták el nekünk és hogy nélkülük nem tudnánk magunknak újra civilizációt teremteni.

Tudósaink kezében a történetírás a XIX. század vége felé s a XX. század elején ideológiai fegyver volt az indiai nemzeti mozgalom harcában az imperialista hatalom ellen; a kor, származás, ősi képességek és bölcseség alapján követelte a függetlenséget és arra ösztönözte az olvasót, hogy dacoljon a betolakodott hódítóval, ne hunyászkodjék meg előtte, bízzék fennmaradásunkban és győzelmünkben, úgy ahogy elődeink bíztak benne ősi történelmünk folyamán.

Ez a történetszemlélet azonban meddő maradt, legfeljebb

bizonyos erkölcsi alapot és bizakodást adott az idegen hódítóval szemben.

Felmerül a kérdés: vajjon kit képviselt ez az értelmiség és kit akart erkölcsi erővel és bizakodással felvértezni? Történeti tény, hogy egészen az első világháborút követő forradalmi válságig nem voltak olyan forradalmi megmozdulások a brit hatalom ellen, amelyek a nép nagyobb tömegeit mozgatták volna meg. Az 1905-ös forradalmi válságig a nemzeti mozgalmat irányító értelmiség nemigen ment a tömegek közé, hogy harcra buzdítsa őket és harci jelszavakat adjon nekik. A kispolgári vezetés és a liberális burzsoázia, amely e történelmi műveken keresztül szólalt meg, éppen a dominiumi státust követelő programját fogalmazta — vagyis azt a követelését, hogy az uralkodó imperialista burzsoáziával egy szintre emeljék, gazdasági vonatkozásban, parlamentáris demokrácia stb. tekintetében vele azonos helyzete legyen — s erre való alkalmasságát bizonygatta.

A feltörő burzsoázia és a burzsoá értelmiség India történetét arra használta fel, hogy történetileg igazolja és kinyilvánítsa nemzeti és osztálytörekvéseit. Világosan megmutatkozik ez a kor egyes reprezentatív műveiben és ezek íróinál. Az indiai burzsoázia még nem jutott egységes megállapodásra tulajdon céljait illetően; még nem érkezett el erre a fokra. Gyöngeségei, ellentmondásai és egymással hadakozó politikai programjai történetírásában élesen előtérbe kerültek, amikor felmerült a döntő kérdés: *a módszer* és *a program* kérdése a brit uralom elleni politikai harcban. Ha összevetették India korát, származását, ősi gazdagságát és bölcseségét mostani szegénységével és alárendelt helyzetével, valamennyien egyetértettek a történelmi következtetésben. De amikor felvetődött az a kérdés, hogy milyen társadalmi és politikai fegyvereket használjunk a harcban és melyik történelmi korszak fegyvertárából vegyük őket, a burzsoázia és a burzsoá értelmiség meghasonlott és pártokra szakadt. Látszólagos egységes állásfoglalása az ősi mult kérdésében teljesen felbomlott. Újra elővették a történeti tényeket, személyeket és korszakokat és a következő szempontok szerint gyúrták őket át:

először: annak a politikai programnak megfelelően, amellyel az egyes burzsoá csoportok az imperializmus elleni harc kérdéséhez nyúltak;

másodszor: a kizsákmányoló osztály, az indiai földesúri-burzsoá szövetség magatartásának megfelelően a kizsákmányolt milliókkal

szemben, akik az idegen imperialista burzsoáziának és a hazai burzsoáziának egyaránt rabszolgái voltak.

A brit uralom megdöntését célzó módszer és program megtalálásának problémája felszínre hozta azt a kérdést, hogyan sikerült az angoloknak legyőzni a mogulokat és maráthákat — kivált az utóbbiakat, mert velük kellett az angoloknak a végső nagy harcokat vívni India meghódításáért. A brit hódítást megelőzően India hatalmas hódítói a mogulok voltak; ezeket a maráthák Sivádzsi vezetésével legyőzték. Akkor vajjon miért nem tudták az angolokat legyőzni? Vagy miért volt sikeres a mogulok elleni harcuk? Csak erre a két kérdésre kellene megfelelő választ találni és egyszeriben új utak és módok nyílnának az új hódító uralma alóli felszabadulásra. A történészek buzgón és lelkesen merültek bele a kérdés tanulmányozásába. S mivel a marátha—mogulkori viszonyok még elevenen éltek az emberek emlékezetében s még mindig a társadalmi valóság részét jelentették, a középrétegbeli értelmiség és a burzsoá-nacionalista sajtó nagy figyelmet szentelt a kérdés megvitatásának.

A sovány anyag és az uralkodó idegen hatalom gáncsoskodása még a történeti kutatást is nagymértékben akadályozta. A hatóság megtagadta, hogy a marátha hatalom udvari irattárát a kutatók rendelkezésére bocsássa. A maráthák és mogulok összeomlása után fennmaradt fejedelmi családok féltették bitorolt uralmukat és hogy beigazolják hűségüket az új uraknak, ők is megtagadták irattáraik megmutatását. A feudális földesúri és főúri családok elbújtak a történészek elől. Valamennyien féltek, hogy családi szégyenfoltjaik nyomára bukkannak s felfedik multjuk titkait. A kutatók kitartó munkája azonban mégis teremtett egy kevés anyagot. És ekkor kezdődtek el igazán az összecsapások és harcok.

Jóval mielőtt az indiai történészek szóhoz jutottak volna, angol történészek felhasználták a hódítás és fosztogatás során kezükbe kaparintott anyagot és írtak néhány művet India történetéről. Elphinstone, Grant Duff, Briggs, Todd, Moreland és mások megírták köteteiket, amelyek India történetéről szándékoztak „oktatni" a világot.

Az utánuk következő indiai íróknak elsősorban meg kellett dönteniök a ferdítéseket, az indiai események és történelem hamis ábrázolását és értelmezését. De amikor arra került a sor, hogy saját szempontjaikat ismertessék, az eredmény semmivel sem volt kedvezőbb vagy kevésbbé zavartkeltő. Bizonyos következtetéseket

vontak le, amelyeket a liberális burzsoázia később igyekezett a jövőre nézve politikai programként felhasználni.

Ha nem foglalkozunk a kutatás megjelent anyagának vaskos köteteivel és csak néhány reprezentatív munkát veszünk elő, azokból is rögtön láthatjuk, hogyan fogta fel burzsoá értelmiségünk India történelmét, amelynek népünket vezérelnie kellett a jövő harcokban az új ellenséggel szemben.

M. G. Ránade, a bombay-i Legfelsőbb Bíróság bírája, megírta „A maráthák hatalmának kialakulása" című művét és ebben megkísérelte felfedni az okokat, amelyek a marátha felkelést Sivádzsi vezetése alatt sikerre vitték. 1918-ban a pésvák bukásának 100 éves évfordulója alkalmával N. C. Kelkar, a híres esszé író, a liberális iskola tudósa, megírta „A maráthák és az angolok" című munkáját, amelyben megpróbálja elemezni, mi döntötte el az utóbbiak győzelmét az előbbiek felett. V. K. Rádzsvade kötetszámra ontotta a kutatás anyagát a maráthák pánipati vereségéről, Sivádzsi felkelésének mozgatóerőiről, a kasztviszályokról és személyi áskálódásokról a maráthák udvarában, az angolok fegyvereiről és technikájáról. Bászu őrnagy kiadott egy kötetet „A keresztény hatalom megszilárdulása Indiában" címmel. Számos könyv jelent meg az 1857-es függetlenségi háborúról. E tipikus írók mindegyikének végkövetkeztetéséből, amelyet útmutatásnak szánt a nép jövendő harcaira, látni fogjuk, hogyan fogta fel a történelmet országunk feltörekvő értelmisége.

Ránade a XVI. és XVII. századbeli szenteket és szektákat, vallási buzgalmukat és a hindu társadalom korrupt papsága elleni támadásaikat teszi meg a marátha felkelés fő mozgatóinak. A történelem hajtóerejét a vallásban látja és annak a korszaknak Bhakti irányzatait az európai reformációhoz és az új európai államok és társadalom ennek nyomán bekövetkező kialakulásához hasonlítja. Persze a felkelés sikeréhez olyan lángeszű vezér kellett, mint Sivádzsi. Rádzsvade és mások szintén a vallást tekintették hajtóerőnek, csupán abban a kérdésben nem értettek egyet, hogy mely személyiségek (Rámdász vagy Sivádzsi stb.) voltak a nemzet újjászületésének megvalósítói és képviselői. A maráthák sajátos géniuszát, amely az úgynevezett Mahárástra *Dharmá*ban (Mahárástra hivatása) testesül meg, szintén a történelem egyik hajtóerejének nyilvánították. Különös azonban, hogy amikor az angoloktól elszenvedett vereség okait kutatják, a fő okot nem a vallásosság hanyatlásában látják — valószínűleg azért nem, mert az angolok

sem a keresztény valláshoz való megtérésben és istenük áldásában jelölték meg azt az erőt, amely átsegítette őket a tengeren és az ölükbe hullatta Indiát. Kelkar a vereség okait a nemzeti hazafiasság összetartó erejének hiányában és a maráthákat jellemző túlzó individualista elkülönülésben látja. Az angolokra mindezek ellenkezője volt érvényes, ennélfogva ők győztek. Hogy ezek az erények, amelyek az angolokban — amint saját történetírásukból tudjuk — azelőtt nem voltak meg, miért éppen a XVII. és XVIII. században jelentkeztek — ezt senki sem próbálja megmagyarázni. Bászu tekintélyes műve az angolok sikerét annak tulajdonítja, hogy csalárdul harcoltak és az árulás és megvesztegetés eszközét igen nagy mértékben alkalmazták, amivel az indiai uralkodók, sajnos, nem tudtak megfelelően szembeszállni. Tehát a történelem mozgását emberi eszmék, az államférfiak erényei és bűnei irányították. A dolgozó nép milliói, társadalmi szervezeteik kifejlődése a korokon át — mind alá voltak vetve a történelem „hősei", *„gurui"*, *„avatár*jai" szeszélyének és előítéleteinek, erkölcsi felfogásának vagy vallásos hitének. Egyesek a mozgatóerőt a rendkívüli egyéniségekben látták, mások egyik vagy másik kaszt vagy faj sajátos jellemvonásaiban.

De hogy ezek az eszmék, értékek, erkölcsi vagy vallási felfogások milyen talajon keletkeztek, fejlődtek ki, tűntek el és tűntek fel újra és hogy két nép azonos gondolkodásmódja közül miért győzedelmeskedik az egyik a másikon — ezt a véletlenre, a jószerencsére, a sorsra bízták. Így végül egészen reménytelennek látszott, hogy a társadalom maga vegye a kezébe jelene és jövője tervszerű irányítását!

Amikor történészeink ezt a vonalat követték, csak idegen mestereiket utánozták, akiknek szellemi termékein nevelkedtek. Carlyle, Burke, Bentham, Green és Hegel tanítványai voltak. A történelem idealista, fatalista szemléletét, amelyet a burzsoáziának eme filozófusai a saját országuk történetére alkalmaztak, a mi történetíróink átvették és ugyanolyan formában reánk alkalmazták. És India e tudósai nem átallották a burzsoá történettudományt maguknak a hódítóknak az iskoláitól átvenni, ugyanúgy, ahogy az egész indiai társadalmat is porrá zúzták és a hódító imperialista országok burzsoáziájának képére gyúrták át.

Amint fentebb említettük, az angol hódítást közvetlenül megelőző időszak heves viharai kialakították a feltörekvő burzsoázia és értelmisége politikai és társadalmi programját. Azok, akik minden

baj okát a tömegekre hárították, az ország megújhodása első feltételének a babonáikból és szűk kaszt-érzéseikből való kigyógyulást tekintették. Azok, akik a vereség okának a feudális szeparatizmust tartották, egységes nemzeti hazafiasságra szólítottak, amely áttöri a feudális családi büszkeség és érdek korlátait. Mivel a tömeg nem más, mint élettelen anyag, amelyet a „hős", a „vezér", az „*avatár*" eszméi és példái alakítanak és hívnak életre, nincs más szerepe a történelemben, mint hinni, engedelmeskedni és követni a vezéreket.

Még a kasztviszályokat is történelmi okokkal igazolták. A bráhmanellenes párt azzal érvelt, hogy a győzelmes maráthák csak akkor szenvedtek vereséget, amikor bráhmanok, a pésvák vezették őket. Ezért minden politikai vezetés, amelyben a bráhmanoknak szerepük volt, gyanús. A kájaszthák hadakoztak a bráhmanokkal, akik a mult történetéből vett példákat szegeztek ellenük, fegyverül használva még a szanszkrit filológiát is. A bejegyzett kasztok politikai programjuk megfogalmazásában a kóréágoni csatában[6] játszott szerepükön kezdték és a hindu feudális rend társadalmi-politikai törvénykönyvének, a *Manuszmriti*nek vádolásán végezték.

A mult történetét tehát azért olvasták, hogy a jelenben igazolják és alátámasszák a politikai pártok jelszavait és programját. Azt hitték, hogy a mult győzelmeinek és vereségeinek tanulságait hasznukra fordíthatják a jelenben. Ebből jól láthatjuk a burzsoá értelmiség céltudatosan pártos állásfoglalását a történelmet illetően, amelyben — szerintük — a milliós tömegeknek egyéb szerepük nincs, mint ezért vagy azért a hősért harcolni és keservesen robotolni.

Ámde multunk történetével foglalkozó burzsoá filozófusaink és korunk történelmének burzsoá vezérszereplői csakhamar belátták, hogy nemigen tudják egymást támogatni. Korunk politikai és társadalmi valósága és megrázkódtatásai valami *merőben újat jelentenek a történelemben*, olyat, amit a mult tapasztalatainak segítségével nem lehet megmagyarázni. Bábarnak, Akbárnak, Sivádzsinak, a pésváknak, a XVI. és XVII. század szentjeinek és *szádhu*inak, politikájuknak és társadalmuknak semmi közösségük nincs Viktória királynővel, Palmerstone-nal, a Churchillekkel és a

[6] Ebben a csatában a maráthák a pésvák vezetése alatt harcoltak az angolok ellen és vereséget szenvedtek. Az angolok indiai bennszülött zászlóaljai itt nagy erőt képviseltek és nekik tulajdonítják az angolok győzelmét.

Keresztény Ifjak Szövetségével, Tilakkal és Gándhival, vagy Marxszal, Leninnel és Sztálinnal. Hol voltak akkor még a gőzgép és a távíró, a világpiac és a válságok, a sztrájkok és a forradalmak, amelyek a történelem alakítóinak munkáját elősegíthették volna? Igaz, akadtak merész professzorok, akik még a *Rigvéda*ban is megpróbáltak banküzletet és kamatlábat felfedezni, parlamentáris szavazást a buddhista Vihárákban (kolostorokban), kartelleket és trösztöket Csánakja könyvében és így tovább. De a társadalmi és politikai valóság megcsúfolta ezeket a kísérleteket. Korunk hatalmas, az egész világra kiterjedő kapitalista ipari forradalma példa nélkül álló jelenség volt a történelemben. Most először történt, hogy a burzsoázia világszerte meginduló hajszája a piacok meghódításáért és a nyersanyagokért, a befektetésért és extraprofitért a világot egyetlen nagy egésszé fogta össze. A modern imperializmus és hódításai egészen mások voltak, mint Nagy Sándor, Bábar, Dzsingisz kán és a maráthák imperializmusa és hódításai. S ugyanígy az ókori és középkori történelem dolgozó tömegei sem álmodhattak volna korunk világproletariátusának hatalmas tetteiről, amelyekkel előretör, hogy uralkodó osztállyá legyen és átalakítsa a világ társadalmát, kiragadva a világot a szegénységből és jóléttel ajándékozva meg örök időkre! Egészen új erők, új osztályok, új népek születtek; ezek vezetésére, megértésére az indiai és idegen burzsoá történetírók történelemtudománya nem tudott törvényekkel szolgálni. A politikai történelem a régi szerzők értelmezésében alkalmatlanná vált arra, hogy eleven vezérlője legyen a nemzeti politikai harcoknak az első világháború válsága után, amikor India belekerült a világforradalom sodrába és dolgozó tömegei kibontották a demokratikus forradalom zászlaját.

A XIX. századvégi és XX. századeleji irodalom bő terméséhez viszonyítva kiváló munka India történetéről az utóbbi 20 évben nem igen jelent meg. Az emberek, ahelyett hogy a történelem merész, tudományos és forradalmi megértésére törekedtek volna, elvakultságukban azt hitték, hogy már átfogó képük van India történelméről, holott csak zavaros és ingadozó „Bepillantás a történelembe" alcímű műveket kaptak és sóhajtozásokat „India letűnt dicsőségéről".

Nem mintha maga a történelmi kutatómunka megszűnt volna. Voltak anyaggyűjtéssel, kutatással és feldolgozással foglalkozó történészek és történelemtudományi intézetek. De most már megszűnt a hajtóerő, hogy a multból merítsenek ösztönzést és progra-

mot az imperializmus elleni harcra. A burzsoázia vezette nemzeti mozgalom kifejtette az „alkotmányos követeléseken" alapuló politikai programját, valamint gazdasági programját, amelynek alapja a „nemzeti ipar" szabad kifejlesztése társas viszonyban az imperialistákkal. Ezen a téren az ír, amerikai és angol történelemnek több hasznát vehette volna, mint Asóka, Akbár vagy a pésva daftar ediktumainak. A kutatásokat végző szegény tudósok, akiktől a kormány megvonta a támogatást és saját burzsoáziájuk pártfogását sem élvezték többé, csak nagynehezen tudtak megélni.

De ha a politikai történelem befolyása erősen csökkent is, az új helyzet, amely az imperializmus és a burzsoá nacionalizmus válságából alakult ki, új igazodást követelt a történelem tanulmányozása terén. A burzsoázia és értelmisége figyelmét most a *társadalomtörténet* vonta magára, amely felvetette az osztályok viszonyának kérdését a társadalomgazdaságban és politikában, s általában a társadalmi forradalom mozgalmának kérdését[7].

Az imperialisták ellen szegzett politikai történelem megtette kötelességét: olyan közös nemzeti jelszót hozott létre, amelyet könnyű volt az angol és többi európai történelemfilozófustól kölcsönvett idealista szerszámokkal kidolgozni. India ősi ország, amelynek önálló és virágzó gazdasági élete volt, hősei és királyai, államai, csatái és alkotmányai évszázadokon át. Ezekre kell újra szert tennie.

India megpróbálta felépíteni új iparát és mezőgazdaságát, új kultúráját és nemzeti létét. Az imperialista uralkodó osztály mindenképpen gátolta, tehát az új módszerekkel kell ellene harcolni.

Az új módszer az ország egész népének egységes szembeszállása volt a közös ellenséggel: az angol hódítóval. Senki sem gyarapodhat addig, amíg az idegen imperialista uralmat nem döntötték meg. Az ország érdeke azt kívánja, hogy minden ember angolellenes legyen és ezért annak kell lennie. Minden érdeknek, az egész népnek az imperialisták megdöntését kell kifejeznie, egy célra kell irányulnia: a nemzeti szabadság kivívására. Ha ez a cél megvalósul, az egész nép — a munkás, a paraszt, a középrétegek,

[7] Vesd össze a következő témákról szóló művekkel: népek és kasztok Indiában; az állam eredete; a házasság története; a régi India oktatásügye; bankügy, törvény, jövedelem; a Mahábhárata idők társadalmi szervezete, régi kereskedelem és kézművesség; kulturális kapcsolatok az arabok és hinduk között stb. — Ezek szerzői: Ghurjé, Dutta, Benipraszád, Rádzsvade, Bhárgava, Altekar, Ghósal, Vaidja, Fick stb.

a kapitalisták, a földbirtokosok, minden teremtett lény az országban — boldog lesz és szabad a mi saját demokráciánkban.

De ahhoz, hogy kivívjuk szabadságunkat a könyörtelen ellenséggel szemben, olyan erőkre van szükség, amelyek belevetik magukat a harcba és kockára teszik életüket és mindenüket. Vajjon hol találjuk meg ezeket az erőket?

Az értelmiség, a burzsoázia azt bizonygatta, hogy minden egyes indiainak — függetlenül vallásától, kasztjától, nemétől, osztályától, hivatásától — imperialistaellenesnek kell lennie és az is; ennélfogva minden áldozatra kész. Vagyis elvben az ország minden lakosa forradalmi erőt jelent, mivel az idegen imperializmus mindenkire káros.

India dolgozó tömegei egy ideig elfogadták ezt a minden osztály-, kaszt-, vagy egyéb kicsinyes érdeken felülemelkedő nemzeti érzéssel való érvelést.

De világos, hogy ez a nemzeti érzés és szabadságmozgalom hamis ábrázolása volt.

Nem minden réteg és minden érdek volt forradalmi. A valóság az volt, hogy egyeseknek a nemzeti szabadság elnyerésével veszíteni valójuk volt és ezért bár indiaiak voltak, nem állt érdekükben az imperialistaellenesség. Voltak érdekeltek, akik tüzet okádtak az angol hódítókra, de abban a pillanatban, amikor a munkások vagy a parasztok — mint a gyárosokkal egyenértékű, vagy ezeknél még különb indiaiak — a rendes megélhetés jogát kérték jólétet teremtő munkájuk fejében, az iménti hazafiak nyomban segítségért futottak az angol szuronyokhoz „a jog és rend" fenntartása érdekében. Hová lett tehát hazafiasságuk és mi volt az érdekük: saját profitjuk vagy a nemzeti szabadság megvédése?

A történelmi tapasztalat és az élet valósága lassanként megtanította a dolgozók millióit arra, hogy a nemzetnek nevezett társadalmi szervezet nem harmónikus, közös érdekkel bíró testvéri szövetség, hanem tele van belső ellentétekkel és ellentmondásokkal.

Vajjon mi ezeknek az ellentmondásoknak az alapja, mi a forrása: a vallás, a kaszt, a nevelés? Egyik sem. Ezek az ellentmondások egészen más természetűek: osztálytagozódáson alapuló új ellentmondások. A társadalom osztályokból áll. Az osztályok jellegét a termelési folyamatban játszott szerepük és a termelt javak elosztása határozza meg, amelyeken az egész nemzet léte nyugszik. Vannak olyan osztályok, amelyek nyertek az imperialistákkal való

szövetkezés révén, így például a földesurak, akiket a brit hódítás tenyésztett ki. Vannak viszont olyan osztályok, amelyeknek az volt az érdekük, hogy szembehelyezkedjenek az imperializmussal, így például a burzsoázia, mert az imperializmus akadályozta gyarapodását és a dolgozó tömegek teljes kizsákmányolását saját javukra. És vannak végül olyan osztályok, amelyek érdeke azt kívánta, hogy szembeszálljanak mind az angol, mind az indiai burzsoáziával, mert kettős igában görnyednek. Addig nem lehetnek igazán szabadok, amíg a kizsákmányolást meg nem szüntették. Vagyis egyedül a munkásság és a parasztság forradalmi. A nagyiparban dolgozó városi munkásság kezdte ezt felismerni. És a nemzeti burzsoázia, amelynek egyedüli érdeke, hogy a munkából származó összes profitot magához ragadja és olyan hatalmas legyen, mint az angolok — akik gátolták növekedését —, ez a burzsoázia fél ettől a feltörekvő új osztálytól.

A nemzeti szabadságtörekvés előterében álló munkásosztály tehát konkrét képet követelt a szabadságról, az élethez való jogairól, a szabadságáról minden téren és tudni akarta, hogyan szövetkeztek egyes osztályok az idegenekkel saját országuk dolgozóinak gazdasági kizsákmányolására, sőt, hogyan vettek igénybe a kizsákmányoltak elnyomására idegen szuronyokat is. Vajjon a nemzeti burzsoázia nem csupán a saját profitrészesedéséért alkudozott, amikor a nemzeti szabadságmozgalom első vonalába állt és gátolta forradalmi kifejlődését? Akkor tehát a nemzeti harc az osztályharc egyik megjelenési formája? S a nemzeti forradalom az osztályharc folyamatának része? És vajjon minden nemzeti politikai harcnak osztályalapja van? A munkásosztály a burzsoá értelmiségtől kért választ, valamint saját vezető gárdájától — amely akkor volt kialakulóban —, a kommunistáktól.

Európában, ahol a burzsoázia és a nép a nemzeti szabadság körülményei között élt, ugyanez a kérdés más formában merült fel. Hogyan lehetséges az, hogy amikor a hűbérurak és a királyok hatalmát megdöntötték, az autokráciát megsemmisítették, hatalmas termelőerők fejlődtek ki, a gépek addig soha nem látott gazdagságot ontottak és a demokrácia szavazás útján döntötte el, hogy ki kormányozza az államot — hogyan lehetséges, hogy válság és munkanélküliség ütötte fel a fejét, éhínség a bőség kellős közepén, amely magával ragadta a népet, a dolgozókat, az egész társadalmat, a gazdagokat kivéve? Mi a kivezető út? Ott ekkor új történészek, új történelemfilozófusok léptek fel, akik megtalálták a választ a

munkásosztály kérdéseire. A dolgok gyökeréig hatoltak és feltették a kérdést: hogyan alakul ki és növekszik korszakról-korszakra az emberi társadalom? Mi növekedésének, fejlődésének és forradalmainak hajtóereje? A burzsoá tudomány, mely nem tudott erre válaszolni, már korábban leszögezte, hogy a szegények és gazdagok, uralkodók és alattvalók, erősek és gyengék, vezérek és vezetett tömegek, hősök és követők problémája öröktől fogva fennáll és örökre fennmarad. Ez az ember sorsa, a teremtés eredendő bűne, isten akarata.

A munkásosztály nem fogadta el ezt a végkövetkeztetést. Marx és Engels tanulmányozta a társadalmi fejlődés történetét és felismerték, melyik az a törvény, amely a történelem alakulását kormányozza: ez a törvény a történelmi materializmus, a történelem dialektikus és materialista felfogásának nagyszerű törvénye.

A dialektikus, materialista történelemszemlélet értelmében az emberek adott helyzete, vagy az, amelyet maguknak teremtenek, nem ennek, vagy annak az embernek, hősnek vagy *avatár*nak jó vagy rossz eszméitől függ, sem pedig a földrajzi környezettől, vagy isten akaratától. A történelem nem mechanikusan, előre meghatározott pályán mozog és nem is körben jár, mint a szüntelenül megtelő és újra kiürülő vízikerék, amelyet a szakadatlanul robotoló történelmi szamár, az ember hajt. Az ember az anyagi természetből fejlődött ki és ha fenn akar maradni, harcba kell vele szállnia élelemért, lakásért, ruházatért stb. Ez az elsődleges teendő. Ebben a harcban helyzetét azok a termelőerők, munkaeszközök határozzák meg, amelyeket létrehoz. Az ember mint társadalmi ember lép fel és az anyagi javak termelésének megvalósítása során egymás között ilyen vagy amolyan kölcsönös viszonyokat, termelési viszonyokat valósít meg. Az adott társadalmat az adott korszakban termelési módja, vagyis a termelőerők és a termelési viszonyok egysége határozza meg; ez a megkülönböztető vonása más korok társadalmával szemben. Az alap határozza meg az illető társadalom politikai szerkezetét, erkölcseit, filozófiáját, érzelmi világát, művészetét stb. Mindez a társadalom gazdasági rendjéből — az alapból — fakad. Ez azonban nem jelenti azt, hogy miután az alapból kinőttek, nem hatnak vissza az alapra, vagy nincs önálló szerepük és értékük. Nagyon is van. Segítenek megváltoztatni, módosítani, átalakítani a társadalom szerkezetét, feltéve, hogy az alap, illetve a termelési viszonyok megértek a változásra.

„A történelem a termelési viszonyok öt *alap*típusát ismeri: az

ősközösség, a rabszolgaság, a feudalizmus, a kapitalizmus és a szocializmus termelési viszonyait"[8]. Az előzőhöz képest mindegyikben az emberi fejlődés az élet- és gondolkodásmód magasabb fázisába jutott. Az első fázisban a társadalom még nem szakadt osztályokra, nem volt magántulajdon, sem osztályharcok, nem voltak gazdagok és szegények, királyok és belső polgárháborúk, de annál több volt a törzsek közötti háború. A munkaeszközök fejlődésével kialakult a magántulajdon és létrejöttek az osztályok. Ettől kezdve az egész történelem az osztályharcok története. Ezek az osztályharcok hozták létre a rabszolgatartó, a feudális, a kapitalista, majd a szocialista társadalmat, amelyben végre, a termelőerők legmagasabb fejlettsége és a legnagyobb társadalmi jólét alapján, megszűnnek az antagonisztikus osztályok. Ezentúl a történelem nem vak osztályharc többé és az ember sorsának szuverén urává lesz. A modern termelési eszközök lehetővé, sőt elkerülhetetlenné teszik ezt.

A harc a legmagasabb fejlődési fokért a XIX. század vége felé kezdődött és az osztály, amely a termelésben betöltött szerepénél fogva a történelmi feladatot teljesíteni hivatott, a munkásosztály.

A marxizmus megdöntötte azt a felfogást, hogy a történelem a véletlenek, az eszmék zűrzavaros szövevénye és tudománnyá egyszerűsítette, beigazolható törvénnyé, amely az embert képessé teszi arra, hogy tudatos lény módjára, tervszerűen irányítsa létét és jövőjét, kiküszöbölje a vaksorsot és véget vessen a nyomornak.

A marxizmus elméletének megfelelően a munkásosztály — ott, ahol az erők megértek rá — véghezvitte a szocialista forradalmat, létrejött a Szovjetunió és megvalósította a szocializmust, amely utat mutat a dolgozó emberiségnek.

Ennek az elméletnek megfelelően India meghódítása és európai, amerikai vagy más nemzetek hasonló hódításai korunkban ezen országok burzsoáziájának érdekében történő hódítások, és céljuk az, hogy piacokról, tőkekivitelről, új kizsákmányolási területekről gondoskodjanak a burzsoázia számára. A kis tőke egyre jobban hízik a dolgozók munkáján, a piacért folyó verseny során, amelyben saját osztálytestvéreit teszi tönkre, koncentrálódik, összpontosítja a technikát, hatalmas világmonopóliummá nő és gyarmatokat hódít meg. A kapitalista hódítás a gyarmatokon ugyanezeket a viszonyokat hozza létre — ha a gyarmat nem volt már a hódítást

[8] Az SzK(b)P története. Rövid tanfolyam. Szikra 1951. 153. old.

megelőzően is kapitalista ország —, nemzeti burzsoáziát hoz létre, amely versennyel száll szembe a monopolista imperialista hódítóval és „életteret követel a profit világában". Vele együtt megszületik a munkásosztály is, a forradalom hordozója. S ebből keletkezik a nemzeti harc. De mihelyt a munkásosztály és a dolgozó tömegek követelik az élethez való jogukat, a nemzeti burzsoázia cserbenhagyja a népet, átmegy az imperialisták táborába, megállapodást köt velük és a saját népe ellen fordul: elnyomja azt a forradalmi törekvésüket, hogy a rabszolgaságot megsemmisítsék s igazán szabadon, kizsákmányolástól mentesen, szocializmusban éljenek.

Amikor egy ország munkásosztálya tudatára ébred történelmi szerepének és új ideológiájának szellemében szervezkedni kezd, a burzsoázia, az erőszakos elnyomáson túlmenőleg azt is megkísérli, hogy a saját ideológiájával minden lehető úton-módon félrevezesse. Ennek egyik eszköze a *történelem meghamisítása.* A munkás kapjon a történelemről olyan képet, amely továbbra is a burzsoá uszályához kötözi és elhiteti vele, hogy a burzsoá társadalmi rend a legjobb, szükségszerű, állandó, örök, istentől való, a legerkölcsösebb és legboldogabb rendszer. A burzsoázia a történelem és a jövő társadalom kommunista felfogását utópisztikusnak, irreálisnak, erkölcstelennek, természetellenesnek tünteti fel; megállapítja, hogy ellenkezik az emberi természettel és romlásba visz. Ennek elhitetése érdekében a burzsoá értelmiség újra belemerül a történelembe, a felemelkedő munkást a társadalmi fejlődés idealista, metafizikus látomásával hipnotizálja és megtagadja a társadalmi fejlődés dialektikus materialista képét.

Így nyúlt a burzsoázia és a burzsoá értelmiség India történetéhez is, amikor 1920—1930 után az indiai munkásosztály a társadalmi-politikai harcok színterére lépett, saját zászlaját, saját jelszavait, saját pártját és programját állítva szembe a nemzeti burzsoáziával és felvetette a kérdést, vajjon kik alkotják tulajdonképpen a nemzetet és kiknek a számára követelik a szabadságot és demokráciát.

Egyik ideológiai érv, amelyet a burzsoázia az Indiában egyre jobban növekvő kommunista mozgalommal szemben használt, az volt, hogy akármi a helyzet Európában és más országokban, India és kultúrája, népe és történelme egészen különállóak és rájuk nem alkalmazható a marxizmus-leninizmus egyetlen törvénye sem.

És belemerültek a *Védá*kba, a *Szmriti*kbe és az *Upanisad*okba, az eposzokba és *Puránák*ba. Elméletük bizonyítására felhozták a

kasztok hatalmas rendszerét, a szent királyokat a trónusokon és a királyi szenteket az erdőkben; azzal érveltek, hogy mindezek itt olyan változatlanul maradtak fenn az évezredeken át, mint sehol másutt és feltették a kérdést a kommunistáknak: vajjon mit tud erre mondani a ti történelmi materializmusotok törvénye? Indiában nem volt ősközösség, sem közös tulajdon és matriarchátus, sem faluközösség; a történelem mit sem tud létezésükről és megszűnésükről, a magántulajdon és állam keletkezéséről, az osztályok és osztályháborúk, a rabszolgaság és feudalizmus — ahogy mindezeket nevezitek — egymást felváltó szerepéről India történetében. Igaz, az angolok és gépeik elhozták nekünk a kapitalizmus átkos ajándékát, de a mi kapitalizmusunknak megvan a sajátosan indiai jellege. Ezért nem feltétlenül szükséges, hogy osztályharccal és forradalommal valósítsuk meg a szocializmust. Mi ki fogjuk termelni a magunk szocializmusát, a Gándhi-féle szocializmust és rácáfolunk a ti kommunizmusotok és történelmi materializmusotok törvényére a jövőben ugyanúgy, ahogy India sajátos sorsa rácáfolt a multban.

Most tehát abból a célból írják és tanulmányozzák a történelmet, India társadalmi-politikai történetét, hogy tagadják az osztályharcot s meggyőzzék a kizsákmányolt osztályt: viselje megadással a kizsákmányolást és szegénységet, az osztálybéke, együttműködés és szellemi felemelkedés vigaszával szívében.

Az európai és amerikai burzsoázia minden erejével azon volt, hogy elnyomja a marxista társadalomszemléletet; először csak azzal, hogy hamisnak nyilvánította, de mivel ez a módszer csődöt mondott, megpróbálta ő meghamisítani és elferdíteni. A burzsoá társadalmi rend ciklikus gazdasági válságainak hatása alatt a burzsoá értelmiség kénytelen volt elismerni a társadalmi-gazdasági tevékenység uralkodó szerepét az ember és a társadalom életében. A Szovjetunió válságoktól mentes élete és a hatás, amelyet léte az emberek gondolkodására világszerte gyakorolt, arra kényszerítette a burzsoáziát, hogy a saját történelemfilozófiájában is helyt adjon az osztályharcnak és szocializmusnak, de csak azért, hogy elferdítse értelmüket és ezáltal legyőzhesse őket. Az indiai burzsoázia elismeri, hogy van osztályharc és hogy a szocializmus jobb mint a kapitalizmus, de tagadja, hogy az osztályharc logikus kimenetele csak az lehet, hogy a burzsoáziát leverik és megsemmisítik, megvalósul a munkásosztály uralma, vagyis proletárdiktatúra a kizsákmányoló osztállyal szemben és teljes demo-

krácia a dolgozó nép számára, amely egyedül tudja a termelési eszközöket, a földet és a gyárakat a társadalom kezébe adni s felépíteni a szocializmust, valamint az osztálynélküli társadalmat — a béke és a bőség társadalmát.

A burzsoázia tagadja az osztályharcnak ezeket a politikai és társadalmi következtetéseit, a történelem dialektikájának kikerülhetetlen következtetéseit. Most ugyan elismeri a munkásosztály célkitűzéseit, de csak azért, hogy beférkőzzék ebbe az osztályba és lefegyverezze gyakorlatilag, stratégiailag, taktikailag, hogy megvédje osztályuralmát támadásaitól. India történelméhez folyamodik és ezt mondja: nálunk a történelmi változások mindig a szellemi meggyőzés eszközével, békés úton mentek végbe olymódon, hogy minden osztály hajlandó volt levetkezni hibáit és kapzsiságát. Az indiai nép nem olyan, mint az orosz, vagy a francia, vagy más nép, hogy azok szocializmusért és demokráciáért vívott harcának tapasztalataira hivatkozhatnátok. Az indiai viszonyok közepette nincs szükség arra, hogy az osztályharcot következetesen kifejlesszék a proletár állam és proletár demokrácia megvalósításának pontjáig. Bizonyságul a burzsoázia a hindu és muzulmán mult derűs, boldog meséivel traktálja a munkást és a parasztot és kihasználja jelenlegi tudatlanságát és elméleti járatlanságát, hogy ilymódon még a jövőjétől is megfoszthassa.

Így tehát az uralkodó osztály a történelmet a brit uralom utáni időszakban is önző, kicsinyes osztályérdekei, céljai szolgálatába állítja.

Kezdetben a burzsoázia a történelmet osztályérdekei szolgálatában, de a nemzet nevében fordította az angolok ellen, tehát mint az egész nép érdekének zászlóvivője lépett fel. Amikor az a veszély fenyegeti, hogy a munkásosztály erősödő mozgalma leleplezheti, miként árulta el a nép érdekeit saját önző osztályérdekeiért, arra használja fel a történelmet, hogy a társadalmi forradalom ellen védekezzék és a társadalmi fejlődésről koholt, hamis elméletével fegyverezze le ideológiailag a forradalmat.

Nem akarunk most India jelenkori történetével, politikai eseményeinek tárgyalásával és értékelésével foglalkozni. Azt akarjuk bemutatni, hogy a politikai és társadalmi helyzet változásával hogyan állítják a történelmet a reakció szolgálatába, ahelyett hogy a társadalmi fejlődés szolgálatába állítanák, ami tulajdonképpeni szerepe. Az ember a történelem folyamán a vadság állapotából a civilizáció állapotába emelkedett; a történelemfilozófia

feladata, hogy felfedezze azt a törvényt, amely a társadalmi fejlődést a korokon át irányította, úgy, hogy az ember még magasabbra emelkedhessen és egy jobb világot építhessen magának. India most olyan korszakában van, amikor munkásosztályára komoly felelősség hárul India és a világ társadalmával szemben. Ha ennek a felelősségnek eleget akar tenni, el kell szakadnia a burzsoá történelemszemlélettől, mielőtt ez teljesen áthatja a nép tudatát.

Eddig még nem jelent meg semilyen komolyabb munka, amely India történetét a történelmi materializmus szemléletével mutatná be, sem olyan, amely a történelmi materialista szemléletet komolyan cáfolná. Az, hogy a marxistáknak megvan a maguk felfogása India történetéről és ezt a történelmi materializmus nyelvén, az osztályharc nyelvén magyarázzák meg, általánosan ismert dolog, de nem valamely marxista szerző India történelme terén végzett tudományos kutatómunkájának köszönhető, hanem a marxista szemlélet általános elterjedésének, és néhány, India legújabb történelmi eseményeiről szóló műnek.

A burzsoázia hatalomra jutásával komolyan tartani kellett attól, hogy újabb történelemhamisítást kísérel meg. Az utóbbi néhány esztendőben a burzsoá tudósok a történelmet szögesdróttal próbálták elkeríteni a materialista támadások elől, de nem volt szerencséjük, mert maga India ősi volta, társadalmi szervezetének szívóssága és fennmaradt faluközösségei, a visszaemlékezések és feljegyzések állításaik ellenkezőjét bizonyították. Sehol a világon nincs a társadalmi szervezet változásainak és forradalmainak olyan szájhagyománya, mint a hinduk közt. (Az anyag könnyebb kezelése és megértése végett a régi India történetéről úgy beszélek, mint a hinduk[9] történetéről.) A szóbeli hagyomány olyan őszinte — néha kegyetlenül őszinte —, hogy az indiai burzsoázia hindu vezető rétege kénytelen tagadni igaz-

[9] Gyakori tévedés, hogy India lakóit általában *hindu*knak nevezik. India népét helyesen *indus*oknak vagy *indiai*aknak kell mondani. Az indiai nép csoportokra oszlik; ezek közt a nagy többséget jelentik a hinduk. A hinduk egy bizonyos vallási és társadalmi szervezet tagjai. India lakosságának többi részét például a muzulmánok, a dzsainák, a csekélyszámú indiai buddhisták, a szikhek, a párszik, a bennszülött indiai keresztények stb. alkotják. Mivel India ősi népessége az ókorban túlnyomóan hindu volt, s a többi vallás vagy később keletkezett, vagy külföldről jutott oda, a hindukat tekinthetjük a jellegzetes, ősi indiai civilizáció eredeti kialakítóinak és hordozóinak. — *Szerk.*

ságát; kijelenti, hogy kitalált mese, vagy kiforgatja való értelméből. Megszámlálhatatlan szokás, esemény, példa, hagyomány és törvény van a hindu társadalom vallási és társadalmi elméletével foglalkozó irodalomban feljegyezve, amelyre a burzsoá történész nem tud magyarázatot adni. A házassági törvények, a nagy tiszteletben álló hősök és szent vezérek „különösnek" tetsző házasságokból való származása, a tulajdonra, öröklésre és a tulajdon közös jogára vonatkozó törvények, a királyok magatartása, az állam, a tulajdon, a család eredetének elmélete a hinduk „szent könyveiben" — mindezt a burzsoá tudós képtelen megmagyarázni, ezért nagyrészére egyszerűen ráfogja, hogy költött mese vagy allegória. Amikor ezek a tudósok olyan társadalmi tényekkel (nem csupán mítoszokkal) kerültek szembe, amelyek nem vágnak össze a burzsoá tudomány elgondolásaival, többen közülük kijelentették, hogy az egész *Mahábhárata* nem egyéb mint költött mese vagy legjobb esetben allegória. Szilárd meggyőződésem, hogy ha a hindu mitológia, a vallási-társadalmi törvények és szokások gazdag kincsesbányáját a történelmi materializmus alapján tárnánk fel, összefüggő és logikus képet kapnánk India őstörténetéről, bár ugyanakkor ez a kép nem hasonlítana egy cseppet sem arra, amelyet a hindu ortodoxia, vagy a burzsoá filozófia festett róla. Nyomban kiderülne, hogy a történelmi materializmus törvénye, amely kimondja, hogy az ember történetét a korokon át a termelőerők és a termelési viszonyok határozzák meg, Indiára is érvényes — multjára, jelenére, jövőjére.

A legnehezebben megközelíthető és megérthető korszak az ősközösség kora és felbomlása, amelyet nyomon követ a magántulajdon, az osztályok és osztályharcok kialakulása, az állam eredete, majd a rabszolgaság korszaka. Az átmenetet ebből az állapotból a híres keleti faluközösségek és kasztok alapján álló ázsiai feudalizmusban aránylag könnyű tisztázni. A történelmi materializmus igen alapos megértése és a marxista tudósok széleskörű kutatómunkája kellene ahhoz, hogy ezekről a korszakokról világos képet adhassunk. Burzsoá tudósok pedáns tanulmányokat írtak a hinduk vallási könyveiben leírt ősi korszakokról és mikor e korszakok társadalmi szervezetéről képet akartak adni, a mítoszokat és szertartásokat úgynevezett „szociológiai szempontok" szerint értelmezték. De ugyanúgy, ahogy ez a módszer csődöt mondott Európában a görögök, rómaiak, teutonok történetének feldolgozásában — míg végre Marx és Engels vette

a kezébe az anyagot és a történelmet a fejéről a talpára állította —, ugyanúgy csődöt mondott Indiában is.

A hindu ortodoxia és az indiai (mind a hindu, mind a muzulmán) burzsoázia még azt is gátolni akarja, hogy a régi okmányokba ilyen szociológiai bepillantásokat tegyenek. Egyes társadalmi tények ugyanis ellentmondanak jelenlegi erkölcsi felfogásaiknak. Sehogy sem akarják elismerni a történelmi tényeket, mert elviselhetetlennek érzik a „szégyent", hogy ilyen dolgok előfordultak a történelem folyamán. Amikor Rádzsvade, a híres történetíró hozzákezdett a hindu család és házasság eredetéről szóló nagy művének megírásához és forrásmunkának a *Véda-*, *Bhárata-* és *Purána*-szövegeket, továbbá európai írók mai primitív törzsek közt végzett kutatásainak anyagát használta, a mahárástrai hindu marátha sajtó és a hindu ortodoxia felháborodottan támadta a kiadót és az írót. Rádzsvade művét nem fejezte be és egy évvel később meghalt. Rádzsvade nem volt sem materialista, sem marxista, sem vallástalan. Maga is ortodox hindu volt, de a történeti gondolkodást és a tényeket minden egyéb fölé helyezte, még Isten csalhatatlansága fölé is[10]. A *Véda*-szövegeket csak úgy lehet teljesen megérteni, ha a rituális szavakat megmagyarázzák a megfelelő rituális cselekedetek. Ez a bráhmanok hagyományos és kizárólagos tudománya, de közülük is kevesen értenek hozzá és ezek is már kihalóban vannak. Azokat, akiknek módjukban volna az anyagot összehozni, nehéz erre rávenni.

Ilyen körülmények között most még nem lehetséges India történetéről teljes és kielégítő dialektikus, materialista ábrázolást adni. De ahhoz, hogy nagy vonalakban felvázoljuk, a már megjelent munkák elég anyagot nyujtanak.

Ebben a kötetben az ősközösség korszakával és felbomlásával, a magántulajdon és az osztályok keletkezésével, a rabszolgaság korszakával és az árja állammal foglalkozom.

[10] Azok, akik történelemmel foglalkoznak, jól ismerik Dzsajaszval — a régi indiai *gana-szanghá*król és köztársaságokról szóló híres kézirata ellopásának és a kézirat kiadása elszabotálásának történetét.

AHONNAN AZ ÁRJA EMBER ELINDULT

Hogyha ma India történetéről beszélünk, elsősorban az Indiának nevezett, pontosan megállapított határokkal körülvett országra gondolunk és valamennyi népre, amely ezen a területen él, függetlenül vallásától, kasztjától, foglalkozásától vagy életszemléletétől. India hagyományos határai és népessége — olyan formában, ahogy az angol uralkodó osztállyal szembekerültek — ma már nem létezik: az ország azóta Pakisztánra és Hindusztánra oszlott. Mégis, ha India történetéről beszélünk, a régi Indiára gondolunk: a három hegységgel — északon, keleten és nyugaton; s lejjebb, keleten, nyugaton és délen —, két óceánnal határolt Indiára. India újkori története hagyományosan a Plassey-i csatával[1] kezdődik, az angol korszakkal. Ez előtt vagy ezzel egyidőben emlegetik a maráthákat, akiknek uralmát a mogul és más muzulmán betörések előzték meg, hozzávetőleges számítás szerint az időszámításunk előtti 1000. évtől kezdődően. Mindezeknél a korszakoknál India fogalmába beleértjük csaknem valamennyi földrajzi területet, amelyek ma hozzátartoznak. Pedig olyan központi hatalom, amely közel az egész országot kormányozta, csak a XVIII. században alakult ki a mogul és a marátha állammal; tulajdonképpen csak ettől kezdve lehet egységes Hindusztánról beszélni. Az angolok, politikai berendezkedésükkel, kapitalista gazdaságukkal ezt az Indiáról kialakult fogalmat és elképzelést valósággá tették, ha erősen korlátozott, ellentmondásokkal teli valósággá is. Az ellentmondásokra fölösleges itt rámutatnunk.

---

[1] A Plassey-i csata (1757), melyben Clive brit és bennszülött zsoldos csapatai megverték a bengáli fejedelem nagy seregét, alapozta meg az angol hódítást Indiában. — *Szerk.*

Azonban a földrajzilag és politikailag egységes India képe egyre jobban eltűnik, amint mélyebben hatolunk be az ősi korszakba, egészen addig a pontig, ahol már csak néhány népről beszélhetünk, s országról egyáltalán nem. Itt már őstörténetről kell beszélnünk. Ebben a korszakban az emberek *ganák*ban (nemzetségi kötelékekben — *Szerk.)* és törzsekben élnek, egyik helyről a másikra vándorolnak, mégha néha igényt tartanak is egy bizonyos területre; legtöbbször azonban semmire sem tartanak igényt, mint etnikai csoportok élnek és nem tartoznak egyik vagy másik országhoz, mint azok állampolgárai vagy lakosai. A görögök és rómaiak története kezdetben szintén ilyen törzsek és népek története, és csak később lesz Itália és Görögország történetévé, a szó mai értelmében. Ugyanígy az ősi India története — ahogy ma ismerjük — zömében az árja törzsek és nép története, és ebből alakul ki később Indiának mint országnak a története.

A történészek csaknem kivétel nélkül megegyeznek abban, hogy az árják valahonnan egy Indián kívüli közös hazából jutottak el Indiába. Az árják egyes ágai nyugatnak mentek, Európa felé, Kisázsiába stb., mások Indiába jöttek, a Himaláján átkelve, Pandzsábon és Kasmiron át.

Vajjon hol volt a közös haza? Egyesek azt tartják, hogy valahol az Északi-sark közelében, a mostani Szibéria helyén (Tilak feltevése), mások a Volgamentére teszik, a Káspi-tenger mellé, amelyet az árja mitológiában szereplő Kasjapa Muni nevével hoznak kapcsolatba. Vannak viszont olyanok, akik el sem fogadják a közös őshaza elméletét. De a különböző európai és ázsiai árja nyelvcsoportok legrégibb alapszavainak bizonysága, a korai mítoszok hasonlósága, amelyek az ősi közös élet és gondolkodásmód alapvető bizonyítékai, a közös őshaza elmélete mellett szólnak, mely őshazából azután az árják szétszóródtak.

Vajjon miért kellett szétszóródniok? Egyesek szerint természeti katasztrófa késztette őket erre, az a vízözön, amelyről a zsidók, keresztények, görögök, rómaiak és hindu árják régi mítoszai beszélnek. A vízözöntől eltekintve oka volt a szétszóródásnak maga a társadalmi fejlődés kényszerítő ereje is — az, hogy élelem- és legelőkeresés közben nomádokká lettek s hogy a háborúskodó törzsek egymást kiszorították.

Mikor történhetett ez? Egyes tudósok szerint valamikor az időszámításunk előtti 6000—4000. év között. Az évszámokat ille-

tően igen eltérőek a vélemények. Bármennyire szeretnénk pontosak lenni, mai ismereteink nem teszik ezt lehetővé.

Emellett az őstörténetnek vagy történelem előtti időknek az a része, amelyet nem ismerünk, olyan óriási időszakot ölel fel, hogy számokban csak ezer vagy ennél is több évre megközelítően beszélhetünk róla. De olyan értelemben évszámokról beszélni, ahogy Sivádzsi születése vagy a sztálingrádi csata évszámáról beszélünk, itt nem lehet.

Az antropológusok azt állítják, hogy az ember mintegy 500 000 évvel ezelőtt fejlődött emberré a majomszerű ember-ős állapotából. A fejlődést a különböző helyeken talált legrégibb csontvázakból és csontokból rekonstruálják. Az állatot, amely talán trópusi őserdőkben élt, természeti katasztrófák vagy változások kényszerítették, hogy elhagyja az erdőt. S miután ez megtörtént, az önfenntartás ösztöne arra késztette, hogy felegyenesedjen, csak a hátsó lábán álljon, két mellső lábát pedig védelemre, munkára, élelemszerzésre stb. használja. Kezével megpróbált szerszámokat készíteni. Az egyenes testtartás, a szerszámkészítésre lassan alkalmassá formálódott kéz, a szerszámok segítségére voltak abban, hogy fennmaradjon és fejlődjön, egyben szellemi képességeit is növelték és kifejlesztették benne a képességet a beszéd kialakítására. Így lett a majomszerű ember-ősből, amely olyanféle lény volt mint a gorilla vagy csimpánz — bár ezek egyikével sem volt azonos —, az a teljesen kialakult ember, aki ma a földet benépesíti. A legkorábbi fajták kipusztultak, eltűntek és csak itt-ott maradtak meg a csontjaik — a fejlődés menetét rekonstruáló antropológusaink segítségére.

Ettől az időtől az árják megjelenéséig a történelemben évezredek teltek el. A közbenső időszak történetének megírásához mindmáig nincs anyagunk.

A hinduk feljegyzéseiben szereplő árják kétségkívül a vadság fokán álltak, később majd látni fogjuk, hogy ez mit jelent. A vadság alsó fokától mindenesetre már nagy utat tettek meg, de a mítoszokból, amelyek ezt a kort felidézik, azt láthatjuk, hogy a vadság e fokának emléke még nem halványult el.

Az árják, akiket itt tanulmányozni fogunk, Közép-Ázsiában csatázva terjeszkedtek és nyomultak India felé, míg végre birtokukba vették és megtelepedtek rajta. Megpróbáljuk rekonstruálni fejlődésük menetét a vadságtól a civilizációig.

Egy kérdést, amely ezen a ponton felmerül, rögtön tisztázhatunk, mielőtt tovább foglalkoznánk az árják bejövetelével.

E kérdés az, hogy vajjon az árják bejövetele előtt lakott-e India területén valamilyen más nép vagy népcsoport és ha igen, a civilizációnak milyen fokán állt; s ha az árják legyőzték, mi történt vele azután? Másszóval: van-e Indiának az árják bejövetelé előtti időre visszanyúló története?

Igen, van egy árja előtti időszak India történetében. De önálló bizonyítékok nincsenek erre. Amit az árja előtti időszakról tudunk, azt nagyobbára csak abból szedegették össze, amit az árják említettek meg elődeikről és ellenfeleikről. A harappai ásatások Pandzsábban és Mohendzso Dáro Szindhben állítólag India árja korszak előtti civilizációjának maradványai. De a leleteket mindeddig nem sikerült kielégítően megfejteni ahhoz, hogy megbízható történeti támpontot adjanak nekünk.

Egyes kutatók azt tartják, hogy Indiát az árja korszak előtt egy dravidáknak nevezett nép lakta, amely termelési eszközök tekintetében fejlettebb volt az árjáknál és alighanem kemény harcot vívott velük. Végül mégis az árják győztek és dél és kelet felé szorították a dravidákat. A legyőzött dravidák közül sokan rabszolgaságra jutottak, mások más módon olvadtak be az árja közösségbe. Nyelvük azonban megőrizte alapszerkezetét. Az ándhrákat, tamilokat, malajálikat, tódákat, kannadigákat a korai dravidák utódainak tartják s a történelem során valamennyien ráütötték bélyegüket az árja kultúrára. Ezzel azonban nem foglalkozunk ebben a kötetben.

Meg kell említenünk még azt is, hogy az egyik történeti iskola feltevése szerint még a dravidák előtt is élt egy nép Indiában. Ez a nép vagy a dravidák mellett élt, vagy a dravidák legyőzték és kiűzték. Kik ennek a népnek a maradványai? Feltehetően a most Bengál vidékén és a Középső Tartományokban élő monkhmer népcsoport és leszármazottai, a mundák, nágák, szantalik stb. A dravidák előtti nép kiszorítása után keletnek ment. Ezt nevezik az antropológusok történelem előtti polinéziai csoportnak s ez a csoport Malájába, Indonéziába, Indo-Kínába, sőt Ausztráliába szóródott szét. A legősibb törzseket Indiában tehát a mon-khmer csoport képezte, amely az árják és dravidák előtti időből maradt itt, s amellyel az árjáknak is meg kellett a földért verekedniök[2].

[2] A dravidákról az első használnavehető tájékoztatást Caldwell „Dravidian Grammar"-jából — 1856 — (Dravida nyelvtan) kapjuk. Az árják és

Most nézzük meg az árjákat hazájukban, ősi életformáik közt, amint *ganá*ikban fejlődnek és vándorolnak, előbbre haladnak földrajzilag és kulturálisan egyaránt. Abba, amit látni fogunk, maguknak az árjáknak az írásos emlékei alapján nyerünk betekintést. Csakhogy mi nem az ő képzeletvilágukon át nézzük őket, hanem a mi társadalomtudományi szemszögünkből.

Mivel az árják történetébe a saját írásos emlékeiken keresztül hatolunk be, fontos, hogy legalább nagyjából megismerkedjünk ezekkel.

Az árják írásos emlékei egészen sajátos jellegűek. A világ ősi népei között — talán bizonyos fokig az egy görög nép kivételével — a primitív foktól a civilizáció fokára fejlődött népek történetében nem találunk ilyen írott feljegyzéseket. Egyiptom történetét a piramisok, a királysírok hieroglifáin, és a papirusztekercseken jegyezték fel; a sumírok, asszírok és rajtuk keresztül a hettiták történetét a Közelkeleten napvilágra került híres ékírásos agyagtáblák őrzik. Görögország történetét az időszámításunk előtti körülbelül 1000. évre visszamenően a homerosi eposzokból ismerhetjük meg, vagy az ión és más maradványok újabb feltárásából.

Az indo-árják a legrégibb idők társadalmi létének emlékeit a *Véda*k verseiben, vagy *rics*ekben, s az ezek nyomán keletkező irodalomban örökítették meg. A *Véda*kat követik az eposzok, majd a *Szútrá*k, *Szmriti*k stb. viszonylag modern időszaka következik. Ezeket a *védikus mantrá*kat a hindu árja társadalom bráhmanjai meghatározott hangsúllyal, ütemben és mozdulatokkal adták elő s adták egymásnak szájról-szájra legalább 4000 éven át, amíg végül írásban is lerögzítették, kommentárokkal látták el és megóvták őket a feledéstől. Kétségtelen, hogy nem az emberiség vagy a történelem javára adták nemzedékről-nemzedékre. Az időszámításunk előtti 1500. év körül kizárólag a hindu társadalom vallási szertartásának részévé és a bráhman papság megélhetési forrásává lettek. Ez magyarázza meg, hogy fennmaradtak az idők folyamán akkor is, amikor már nem a társadalmi valóságot tükrözték. Nem az a jellemző azonban, hogy a szertartás fennmaradt, hanem az, hogy az indiai hindu árjáknak több mint 2000 éven át sikerült alapvető társadalmi szervezetük folytonosságát csaknem töretlenül

---

dravidák előtt élő népekről lásd „Pre-Aryan-Pre-Dravidian" címmel megjelent tanulmányok gyüjteményét dr. P. C. Bagcsi fordításában. Calcuttai egyetem 1929. Tartalmazza Jules Block, Sylvain Lévy és Przyluski tanulmányait is. Lásd a *Gáthá Szaptaszatit* is.

megőrizniök, minden, a politika csúcsain lejátszódó változáson keresztül. Ez a társadalom túlélte a betöréseket és támadásokat egészen addig, amíg a hinduk milliói, mindazokkal együtt, akik a történelem folyamán összekeveredtek velük, vagy beléjük olvadtak, bele nem cseppentek az új idők kapitalizmusába, ipari forradalmába, amely felbolygatta és teljesen kiforgatta őket régi életükből. A társadalmi forradalom, amelyen keresztülmennek, merőben különbözik minden addigitól. Ennélfogva társadalmi-vallási szertartásaik és emlékeik, amelyek a korábbi forradalmakat túlélték, nem maradhatnak fenn továbbra eddigi formájukban; így elkerülhetetlenül feledésbe mennének. Ezentúl a történetírónak azokat papírra kell vetnie és ki kell nyomatnia. A társadalom, a kasztok, azok a hangok és érdekek, melyek ezeket szájról-szájra adták, pusztulóban és mindörökre eltűnőben vannak, hogy helyet adjanak egy magasabbrendű, gazdagabb életformák között élő, új, szocialista társadalomnak. A történelem megtagadta ezt a szerepet az indo-árják azon történelem előtti kortársaitól, akik többezer évvel ezelőtt a Volga partjait elhagyták.

Az irodalmi művek, amelyeknek alapján betekintést nyerünk a történelem előtti korszakba vagy ősközösségbe, a négy *Véda* és a *Mahábhárata*-eposz, de főként az előbbiek.

A négy *Véda*, nevezetesen a *Rigvéda*, *Jadzsurvéda*, *Számavéda* és *Atharvavéda*, lényegükben azonosak, vagyis azonosak tárgyban és formában. Tulajdonképpen a legrégibb hagyomány szerint csak három *Véda* van: *Rig*, *Jadzsur* és *Száma*. A negyediket későbbi időszakban vették fel a szentháromságba. A *Számavéda* — noha külön említik — nem egyéb, mint a *Rigvéda* mása, amelyet dallammal láttak el és ütembe szedtek, hogy a *Rigvéda* előadása közben az éneket és a mozdulatokat irányítsa. Azt mondhatnánk, hogy a *Rigvéda* megzenésített változata.

Az úgynevezett *jadzsna*- vagy áldozati szertartásban, illetőleg előadásban ezeknek a *védikus* verseknek bizonyos funkciójuk volt. A bráhman hagyomány értelmében a *jadzsná*ban minden *Védát* külön szereplő énekelt. A történetírónak nem az a fontos, hogy ki milyen verset énekelt vagy milyen mozdulattal kísérte az éneket. A lényeges kérdés az, hogy mi volt az énekes által ábrázolt személy funkciója az eredeti *jadzsna*-folyamatban, amikor az még nem volt puszta szertartás. Nem a vers a fontos, hanem az, hogy vajjon társadalmilag hasznos tevékenység volt-e az, amelyet most az előadásban a szereplő megismétel. A *jadzsna*-szertartás — ahogy

ma még ismerik azok a bráhmanok, akiknek száma egész Indiában talán összesen egy tucatra tehető — olyan szertartási folyamat, amelyben az ősi társadalomnak úgyszólván egész életét újjá kell teremtenie. Két fadarab összedörzsölésével tüzet kell csiholni; vasanyag felhasználása nélkül, bizonyos, erre a célra alkalmas fából és fűből kunyhót építeni; tehenet fejni, túrót készíteni, kővel búzát őrölni (mégcsak nem is kőmalomban), állatokat leölni és megnyúzni, megfőzni és megsütni, énekelni és táncolni, szerelmi életet folytatni az ősök módján, harcolni és legyőzni az ellenfelet, imádkozni és így tovább. Ha az ember a *jadzsna*-szertartást tanulmányozza, arra a következtetésre jut, hogy az *az ősi árja élet elismétlése szertartás alakjában*. Mindezen cselekedetek elmondása a *védikus* versek vagy *Véda szúktá*k — ahogy őket nevezik — tartalma. Elmondják a világ, az ember és állat teremtésének meséit, gyönyörű himnuszokban megéneklik a hajnalt, és magasztalják a javakat, amellyel a vezérek megajándékozták a népet *(dánam)*, kiáltásaikkal gyógyítják a betegségeket és riasztják el a gonosz szellemeket. Valamennyi tudós egyetért abban, hogy a *jadzsna-* vagy *Véda*-szertartás lényegében a történelem bizonyos korszakában élő árják való életét tükrözi.

Mindezt mi csak kiadványokból és a bráhmanikus szertartás különböző iskoláinak szöveggyüjteményeiből ismerhetjük. A *Rigvéda*-gyüjtemény vagy *Szanhitá* csak egy verzióban ismeretes; 1028 *szúktát* tartalmaz. A *Jadzsurvéd*ának 6 *Szanhitá*ja van; ezek közül 4 az úgynevezett *Krisna* (fekete) *Jadzsurvédát* foglalja magában, 2 pedig a *Sukla* (fehér) *Jadzsurvédát*. A *Számavéda* csupán a *Rig* egyik változata, 1549 versben. Az *Atharvavéda* 6000 versből vagy 731 *szúktá*ból áll. (A *szúkta* több versből vagy *rics*ből álló szonettszerű költemény.) Ennek a *Védá*nak közel egyhetedrésze a *Rig* ismétlése.

E négy *Véda* versei az általunk ismert irodalmi anyag között a legrégibb emlékek. Köztük is vannak régebbiek és újabb keletűek. Az árja fejlődés egy bizonyos fokán túl nem „tűntek fel" és nem keletkeztek többé *rics*ek vagyis *védikus* versek. A meglévők a hagyomány szent örökségén át maradtak meg. Majd később látni fogjuk, hogy ez mit jelent. Ezekhez a legrégibb verseket tartalmazó *Védák*hoz egy-egy *Bráhmana* tartozik; minden *Bráhmaná*hoz egy *Áranjaka* és minden *Áranjaká*hoz egy *Upanisad*. Mivel a *Védá*nak több *Szanhitá*ja, azaz gyüjteménye van, több *Bráhmana*, *Áranjaka* és *Upanisad* is van. A *Bráhmana* és *Áranjaka* tárgya a

hagyomány, mesék, rejtélyes kérdések és rejtélyes válaszok. A *Bráhmanák* prózában írott művek és igen sok olyan anyagot tartalmaznak, amelyből megismerhetjük a régi társadalmi szervezetet és harcokat. Az *Upanisad*ok filozófiai értekezések, amelyeket a hindu történelem és filozófia minden olvasója jól ismer. Az *Upanisad*ok a *Védák* viszonylag „újkeletű" járulékai és nem is tekintik őket igazán a *Védák* részének, noha egyik vagy másik *Véda*hoz szokták sorolni. A *Védák* minden *Szanhitá*jának megvannak a *szútrái* (tanító szövegei — *Szerk.*), amelyeknek különféle kategóriái vannak, nevezetesen: *Srauta, Grihja, Dharma, Sulva.* Amikor ide elérkeztünk, igen-igen messze kerülünk már az eredeti *Véda*tól és társadalmától. Mert itt, ezekben a művekben már törvényekre és büntetésekre lelünk, családi szertartásokra, magántulajdonra és egy olyan társadalomhoz tartozó vonásokra, amely már nem törzsi társadalom többé.

Ennek az irodalomnak, ezeknek a szertartásoknak, hagyományoknak, meséknek stb. az összegyüjtésével, valamennyi alapvető és legősibb *jadzsna* tevékenység összeillesztésével rekonstruáljuk az ősi árja társadalmat.

E munka elvégzését a *Véda*-irodalom sok nagy tudósa kísérelte meg[3]. Összegyüjtötték az összes szükséges társadalmi adatokat, és feljegyzéseket készítettek róluk. Azonban a lényeget nem tudták megragadni és ezért nem sikerült az ősi árja közösségről hű képet adniok. Ugyanis ezek a tudósok nem ismerték a történelmi materializmus elméletét, csak a XIX. század történészeinek burzsoá szociológiai módszerét használták és így úton-útfélen összezavarodtak. De mivel a kérdést a társadalmi, nem pedig a vallási oldaláról közelítették meg, mégis kibányásztak a mi tanulmányunk számára hasznos materiális tényeket. Az árja közösség fejlődése főként ezeken a tényeken keresztül válik érthetővé, ha megkapjuk a megértéséhez szükséges kulcsot. A *kulcs* pedig annak megértéséhez, ami a *Véda*-szövegekben — beleértve elsősorban a *Bráhmanák*at, de a *Mahábhárata* történeti anyagát is — értelmetlen rituálénak és néha jelentés nélküli mesének látszik: megérteni, hogy mi volt a *jadzsna.* Az árja felfogásban, a társadalmi emlékezés, hagyomány, vallási rituálé szerint a *Brahman-jadzsna*-ikerpár a világ kezdete, vége és az egész lét. Ha ezt megjegyezzük

[3] Felesleges őket itt felsorolnunk. A következőkben hivatkozni fogunk rájuk.

magunknak és megértjük a *jadzsnát* és viszonyát a *Brahman*hoz és az emberhez, akkor a *Védák*, *Bráhmanák* és a *Mahábhárata* segítségével megtaláljuk az ősi árjákat igazi alakjukban. És akkor abból, ami a *Védák*ban különösebb jelentés nélküli imadarálásnak látszik *Brahman*ról és *jadzsnáról*, történeti adatokat tudunk majd kihámozni. Lássunk tehát hozzá a *jadzsna* és rajta keresztül az árja ember eredetének elemzéséhez és rekonstruálásához, ahogy ezt az embert nekünk a *jadzsna* emlékezései, s a nagy *Brahman*, amelyben él, megmutatják.

A KULTÚRA TÖRTÉNELEM ELŐTTI FOKAI

Amikor a történelemkönyvek kultúráról és civilizációról beszélnek, arról, hogy az ember hogyan él, gondolkodik és teremti elő a létfenntartáshoz szükséges eszközöket, mindig elmondják azt is, milyen eszközöket használt az adott fejlődési fokon az életszükségletei kielégítését szolgáló anyagi javak előállításához. Ezt a „gyakorlatot" az összes antropológusok és szociológusok csaknem egyöntetűen követik, kivált ha a régi társadalmakról van szó. Elmondják, hogy abban a bizonyos korszakban az ember használt-e vadász- vagy halászszerszámokat, ismerte-e az ekét és foglalkozott-e földműveléssel. Sőt a társadalom történetét is az eszközök szerint osztják fel: kőkorszakra, bronzkorszakra, vaskorszakra stb.[1] Akármilyen történelemelmélet híve a történész, el kell ismernie a munkaeszközök döntő jelentőségét. De ennél tovább a burzsoá történész már nem jut el.

A marxista az adott korszakra annak termelési módját, vagyis a termelőerők és a termelési viszonyok egységét tekinti meghatározó tényezőnek. Az őskor kőbaltával vadászó emberének nem lehettek kapitalista viszonyai vagy társadalma, s a gőzgép korának bérmunkásai és kapitalistái nem tarthatnak fenn ősközösségi viszonyokat.

Az egyik foknak a másikkal való felváltásában a legforradalmibb tényező a munkaeszköz. A munkaeszközök sajátossága, hogy sohasem állandóak, hanem folytonosan változnak az ember társadalmi termelőmunkája és az emberi társadalom szükségletei következtében.

---

[1] Lásd *Marx*. A tőke. 1. köt, Szikra 1949. 194. old.

A munkaeszközök, a termelőerők változása a társadalom szerkezete forradalmi változásainak kulcsa.

Az ember fejlődésének legjellemzőbb vonásait és állomásait a vadság korától a barbárság koráig és ettől a civilizációig legjobban Engels vázolta fel. E vázlat vonalán haladva jobban tudjuk majd követni az árja nép útját a történelemben.

I. A VADSÁG KORA

1. *Alsófok.* Az emberi nem gyermekkora; ekkor még — legalább részben — fákon lakik, mert csak így magyarázható meg, hogy létét a nagy ragadozókkal szemben fenntartotta, még eredeti lakóhelyein él, tropikus vagy szubtropikus erdőkben. Tápláléka: gyümölcs, diók, gyökerek; e kor legnagyobb eredménye a tagolt beszéd kialakulása. Azok közül a népek közül, amelyek az ismert történelemben szerepelnek, egyik sem élt már ez ősállapotban. Bár ez az ősállapot valószínűleg évezredekig tartott, közvetlen bizonyítékaink fennállására nincsenek; de ha elismertük, hogy az emberiség az állatvilágból emelkedett ki, akkor ez átmeneti korszak feltételezése is elkerülhetetlen.

2. *Középfok.* Kezdődik a halaknak (ide soroljuk a rákokat, kagylókat és más víziállatokat is) táplálkozásra való felhasználásával és a tűz használatával. A kettő összefügg, mert a hallal való táplálkozást csak a tűz teszi tökéletesen lehetővé. De ez az új táplálkozási mód az embereket függetleníti az éghajlattól és helytől; az emberiség a folyók és tengerpartok mentén már a vadság állapotában is elterjedhetett a föld legnagyobb részén. A korai kőkorszaknak, az úgynevezett paleolit kornak nyersen megmunkált, csiszolatlan szerszámai teljesen vagy legnagyobbrészt ebbe a korszakba esnek és e szerszámok elterjedése minden világrészben bizonyítja e vándorlásokat. Az újonnan benépesülő területek, a folyton működő kutatási ösztön, kapcsolatban a tűz dörzsölés útján való előállításával, újabb élelmiszereket juttatnak az embereknek; így a liszttartalmú gyökereket és gumókat, amelyeket forró hamuban vagy sütőgödrökben (földbevájt kemencékben) sütnek meg; így a vadhúst, amely az első fegyverek, buzogányok és dárdák felfedezése után a táplálék alkalmi kiegészítőjévé vált. Kizárólagos vadásznépek, amint a könyvekben

szerepelnek, azaz olyanok, amelyek *csak* vadászatból éltek; sohasem voltak. A vadászat eredménye ehhez túlságosan bizonytalan. Nyilván a táplálék forrásai tartós bizonytalanságának következménye ezen a kultúrfokon az emberevés, amely ezután hosszú ideig fennmaradt. Az ausztráliaiak és számos polinéziai nép még ma is a vadságnak e középső fokán áll.

3. *Felsőfok.* Az íj és a nyíl feltalálásával kezdődik; ezáltal a vadhús rendszeres táplálékká, a vadászat a rendes munkák egyikévé válik. Az íj, a húr és a nyíl már igen összetett munkaeszköz, amelynek megszerkesztéséhez hosszú, felgyülemlett tapasztalat, fejlettebb szellemi képesség szükséges, tehát sok más találmány egyidejű ismerete is. Ha összehasonlítjuk azokat a népeket, amelyek a nyilat és íjat ugyan már ismerik, de még nem ismerik a fazekasmesterséget (amelytől Morgan a barbárság korszakába való átmenetet számítja), csakugyan megtaláljuk már a falvakba település némi kezdeteit, a létfenntartási cikkek termelésének bizonyos készségét, fából való edényeket és eszközöket, kézi szövést (szövőszék nélkül) háncsrostokkal, fahéjból vagy nádból font kosarakat, csiszolt (neolit) kőszerszámokat. A tűz és a kőbalta legtöbbnyire kitermelte már az egy fából vájt csónakot, sőt helyenként a házépítéshez használt gerendákat és deszkákat is. A haladásnak mindezeket a jeleit megtaláljuk például az Amerika északnyugati részén élő indiánoknál, akik ismerik ugyan az íjat és a nyilat, de a fazekasmesterséget még nem. A vadság korában az íj és a nyíl jelenti azt, amit a barbárság korában a vasból való kard és a civilizáció korában a tűzfegyver: a döntő fegyvert.

II. A BARBÁRSÁG KORA

1. *Alsófok.* A fazekasság bevezetésével kezdődik. Bebizonyítható, hogy ez sok helyen, valószínűleg mindenütt, a fonott vagy fából készített edények agyaggal való betapasztásával keletkezett, abból a célból, hogy ezeket az edényeket tűzállóvá tegyék; eközben hamarosan felfedezték, hogy a megformált agyag a belső edény nélkül is használható.

Eddig a fejlődés menetét egészen általánosan, mint minden nép bizonyos fejlődési szakaszára egyformán érvényes fejlődésmenetet vizsgálhattuk, tekintet nélkül arra, hogy hol

élt. A barbárság korában azonban a fejlődés olyan fokára értünk, amelyen a két nagy földrész különböző természeti adottságai érvényesülnek. A barbárság korának legjellegzetesebb mozzanata az állatok megszelídítése és tenyésztése, valamint a növények termesztése. A keleti földrész, az úgynevezett óvilág, csaknem az összes szelídítésre alkalmas állatokkal és egy kivételével az összes művelhető gabonafajtákkal rendelkezett; a nyugati kontinensen, Amerikában a szelíditható emlősállatok közül csak a láma, ez is csak a kontinens déli részén és az összes kultúrnövények közül is csak egy volt meg, igaz, hogy a legértékesebb: a tengeri. E különböző természeti feltételek következménye, hogy ettől kezdve a két félgömb lakossága külön úton jár és az egyes fejlődési fokok határkövei a két úton különbözők.

2. *Középfok.* Keleten a háziállatok megszelídítésével, nyugaton a táplálkozásra alkalmas növényeknek öntözéses termesztésével, valamint napon szárított téglák és kövek építkezéshez való felhasználásával kezdődik...

A keleti félgömbön a barbárság korának középső foka a tejet és húst adó állatok megszelídítésével kezdődött, míg a növények termesztése, úgy látszik e korszakban itt még jóideig ismeretlen. A háziállatok szelídítése és tenyésztése és nagyobb csordák kialakítása adott valószínűleg alkalmat az árja és sémita törzsek kiválására a többi barbárok tömegéből. Az európai és ázsiai árja népeknél még közösek az állatnevek, a termesztett növények nevei azonban csaknem sohasem azonosak.

A csordák kialakulása az erre alkalmas területeken pásztorélethez vezetett; így az Eufratesz és Tigris füves síkjain élő sémita törzseknél, valamint az indiai, az Oxus és Jaxartes s a Don és Dnyepr völgyében élő árjáknál. Az ilyen nagy legelőterületek szegélyén mehetett végbe először az állatok megszelídítése. Így a későbbi nemzedékeknek úgy tűnt, mintha a pásztornépek ezekről a területekről származnának, amelyek pedig korántsem voltak az emberiség bölcsői, ellenkezőleg, a vadságkorabeli elődeik, sőt a barbárság korának alsó fokán élő emberek számára is e vidékek csaknem lakhatatlanok voltak. És megfordítva: mihelyt ezek a középső fokon élő barbárok a pásztoréletre berendezkedtek, soha többé nem is gondolhattak arra, hogy a bőfüvű folyamvidékekről önként vissza-

térjenek azokra az erdős területekre, amelyeken őseik otthonosan éltek. Sőt, még amikor e sémitákat és árjákat továbbszorították észak és nyugat felé, még akkor is lehetetlen volt számukra, hogy a nyugatázsiai és európai erdővidékekre költözzenek, amíg a gabonatermesztésre való áttérés képessé nem tette őket arra, hogy állatállományukat e sokkal kevésbbé kedvező talajon eltartsák és főleg, hogy átteleltessék. Több mint valószínű, hogy a gabonatermesztés itt az állatállomány takarmányszükségletéből keletkezett és csak később vált fontossá az emberi táplálkozás számára.

Talán az árják és sémiták húsban és tejben gazdag táplálkozása — és különösen ennek kedvező hatása a gyermekek fejlődésére — magyarázza a két fajta fölényes fejlődését. Tény az, hogy az újmexikói pueblo indiánok, akik csaknem kizárólag növényi táplálékon élnek, kisebbagyúak, mint a több halat és húst fogyasztó, a barbárság alsó fokán álló indiánok. E fejlődési fokon mindenesetre lassanként megszűnik az emberevés és csak mint vallási aktus, vagy ami ezzel majdnem azonos, mint varázseszköz marad fenn.

3. *Felsőfok.* A vasérc kiolvasztásával kezdődik és a betűírás feltalálásával és irodalmi feljegyzésekre való felhasználásával megy át a civilizáció korába. E fokon, amelyen, mint említettük, csak a keleti félgömb népei mentek át önállóan, a termelés fejlődése nagyobb, mint az összes megelőző fokokon együttvéve. Idetartoznak a hőskori görögök, az itáliai törzsek közvetlenül Róma alapítása előtt, a Tacitus-korabeli germánok és a viking-kor normannjai.

Legjellemzőbb e korban a vasból készített eke, amely elé állatot fognak. Ez teszi lehetővé a föld magasabbfokú kihasználását, a *földművelést*, s ezzel a létszükségleti cikkeknek az akkori viszonyokhoz képest gyakorlatilag korlátlan szaporítását; ugyancsak ezzel függ össze az erdők irtása és az egykori erdős területek szántófölddé és legelővé változtatása — amihez viszont, nagyobb méretekben nélkülözhetetlen volt a vasból készült fejsze és ásó. Ezzel együtt azonban gyorsan szaporodott a népesség is; sűrű népesség élt kis területeken. A földművelés kezdete előtt csak egészen kivételes körülmények között élhetett volna félmillió ember egységes központi vezetés alatt; ez valószínűleg soha nem is fordult elő.

A barbárság felső fokának legvirágzóbb szakaszát írják le a homerosi költemények, különösen az Ilias. Fejlett vasszerszámok, kovácsfujtató, kézimalom, fazekaskorong, olaj- és borsajtolás, fejlett, az iparművészetbe hajló fémfeldolgozás, kocsi és harckocsi, bordázott és fedélzetes hajók építése, a művészi építészet kezdetei, fallal körülvett városok tornyokkal és bástyákkal, a homerosi eposz és az egész mitológia — ezek annak az örökségnek legfőbb javai, amelyet a görögök a barbárságból a civilizációba átvettek. Ha ezzel összehasonlítjuk Caesar, sőt Tacitus leírását a germánokról, akik ugyanannak a kultúrfoknak a küszöbén állottak, amelyből a homerosi görögök egy magasabb fokra készültek lépni, látjuk, hogy a barbárság korának felső foka a termelés fejlődésének milyen gazdagságát foglalja magában.

Az a kép, amelyet itt az emberiség fejlődéséről — a vadság és a barbárság korán át a civilizáció kezdetéig — Morgan nyomán felvázoltam, máris gazdag új, és ami több, kétségbevonhatatlan, mert közvetlenül a termelésből merített vonásokban. De mégis színtelennek és szegényesnek tűnik amellett a kép mellett, amely utunk végén fog kibontakozni; csak akkor lesz módunkban a barbárságból a civilizációba való átmenetet és e két korszak döntő ellentétét élesen megvilágítani. Morgan beosztását addig is körülbelül így általánosíthatjuk: Vadság — túlnyomóan kész természeti javak felhasználásának korszaka, az emberi munka termékei többnyire csak e felhasználás segédeszközei. Barbárság — az állattenyésztés és földművelés elsajátításának, olyan módszerek megtanulásának korszaka, amelyek lehetővé teszik természeti javak fokozott termelését emberi tevékenység útján. Civilizáció — a természeti javak további megmunkálása elsajátításának, a tulajdonképpeni iparnak és művészetnek korszaka"[2].

CIVILIZÁCIÓ

Amikor az emberi társadalom a civilizáció korába lépett, ez egyben az ősközösség megszűnését jelentette. A barbárság és civilizáció közötti kirívó ellentétet Engels a következőképpen foglalja össze:

[2] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. kót. Szikra 1949. 181—186. old.

„. . . a civilizáció a társadalom fejlődésének az a foka, amelyen a munkamegosztás, az ebből kialakuló egyének közötti csere s a kettőt összefogó árutermelés teljesen kibontakozik és az egész korábbi társadalmat felforgatja"[3].

A csere és az árutermelés létrehozza a magántulajdont, a különbséget gazdagok és szegények között, az osztályokat, az egyik osztálynak a másik által való kizsákmányolását, a rabszolgaságot, a férfi uralmát a nő felett, az állandó ellentétet város és falu közt és végül az államot, mint a kizsákmányoló osztály szervét, az elnyomott és kizsákmányolt osztály fékentartására.

„Ezekkel az alapvető intézményekkel a civilizáció olyan dolgokat vitt végbe, amelyekre a régi nemzetségi társadalom távolról sem volt képes. De e teljesítmények megvalósítására a legszennyesebb emberi ösztönöket és szenvedélyeket kavarta fel és fejlesztette ki a többi emberi hajlamok rovására. A leplezetlen kapzsiság volt a civilizáció hajtóereje első napjától máig, a vagyon és újból a vagyon és harmadszor is a vagyon, vagyon nem a társadalom, hanem hitvány egyedei számára, ez volt az egyetlen döntő célja. Ha eközben a tudományok növekvő fejlődése és koronként a művészet legteljesebb virágzása mintegy az ölébe hullott, ez is csak azért történt, mert a tudomány és művészet nélkül nem lett volna lehetséges az a dús eredmény, amelyet korunk a vagyonfelhalmozás terén elért"[4].

Igy tehát, ha a régi árják történetét kutatjuk, elsősorban azt kell megállapítanunk, milyen volt a termelési módjuk. Ez adja meg számunkra szervezetük szerkezetét — termelési viszonyaikat, továbbá eszmevilágukat és erkölcseiket, családi viszonyaikat stb.

[3] Ugyanott, 318. old.
[4] Ugyanott, 321. old.

JADZSNA — AZ ÁRJA KÖZÖSSÉG KOLLEKTÍV TERMELÉSI MÓDJA

A *Véda*-irodalom és a *Mahábhárata* eposz tele van a teremtés és az emberi élet kezdetének meséivel. Eltekintve a vadság fokán élő emberről szóló, merőben képzeletből vett meséktől, a *védikus* hagyomány írott emlékeket is őriz ezeknek az ősöknek életmódjáról, munkájáról és fejlődéséről. A hindu árják egy későbbi fokon külön elméletet alakítottak ki a társadalmi (árja) fejlődésről, az emberről és az egész teremtésről. E fejlődés ábrázolására megalkották a *jugák* és *Manvantarák* (korszakok — *Szerk.*) rendszerét. Ez a rendszer nem volt pusztán képzelet vagy találgatás terméke; azoknak a társadalmi változásoknak szubsztrátuma volt, amelyek a társadalmi emlékezés útján maradtak fenn, s amelyeket a vadság vagy a barbárság korának embere képzeletvilágával ruházott fel. Ezen a fokon az ember minden jelenséget, mindent, ami körülötte van, élettel és értelemmel vagy tudattal ruház fel. A világ jelenségeire önmagából következtet. Még nem vágta el a köldökzsinórt, amely a természethez köti, még szerves része ennek. Igy a nap, hold, csillagok, évszakok, fák, kövek, folyók, föld és minden megszemélyesül túlvilági hatalmak, istenek és istennők stb. alakjában. A halottak tovább élnek és noha már eltemették és elhamvasztották őket, továbbra is hozzátartozóik mellett vannak és eledeleikből esznek. De mindeme kezdetlegesség mögött, amely a tudomány, s a természet és társadalom fölötti hatalom hiányában szükségképpen létrehozza azt a képzeletvilágot és gondolkodást, amelyet minden primitív népnél megtalálunk, felfedezzük egyszersmind a társadalom életének, a termelési módnak meghatározó tényezőjét is: a termelőerők és a termelési viszonyok fejlettségi színvonalát. Minden mítoszban és mitoló-

giában feltétlenül ki kell ezeknek a viszonyoknak fejeződniök, mivel ezek alkotják tulajdonképpen e mítoszok lényegét.

A hindu történelemszemlélet — azt mondhatnánk, világszemlélet — rendszerének fő vonása, hogy a történelmet nem statikusan, hanem állandó mozgásban és változásban fogja fel. Ezeket a változásokat nagy küzdelmek és katasztrófák kísérik egészen addig, amíg egy új szakasz következik be és egy időre állandósul. A változások alapvetően érintik az ember és a társadalom életét, mert oly nagyméretűek, hogy mindaz, ami az egyik korszakot jellemzi, a másik korszakban az ellentétébe fordul át. Anélkül, hogy ennek részleteibe itt belemennénk, megállapítjuk, hogy a változásnak, a történelemnek ezt a dinamikus felfogását utóbb minden értékétől megfosztják azzal, hogy a történelem mozgását isten által előre meghatározott mechanikus, dogmatikus mozgásciklusnak tüntetik fel. De mielőtt a hindu történetíró a dogmatikus végkifejléshez ért, híven beszámolt a változásokról, amelyekről a társadalmi emlékezés útján értesült.

Az egész Idő, azaz a társadalom története négy *jugá*ra oszlik: *Krita-*, *Trétá-*, *Dvápara-* és *Kali-jugá*ra. Az emberi, vagyis árja társadalom a *Krita*-korszakkal kezdődik s a következő két korszakon áthaladva, a Mahábhárata-háború végével belép a *Kali*-korszakba, amely még ma is tart.

Tehát a hindu történetíró szerint az emberi társadalom, vagy inkább az ő társadalma a fejlődés négy meghatározott és egymástól elhatárolt korszakán ment át. Mind a négy korszak társadalmi szervezetének megvoltak a maga törvényei — házassági és családi törvények, erkölcsi és vallási törvények stb.

A hindu irodalom nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az, ami a *juga* változásával az emberben változik, a *Dharma*. És mi a *Dharma*?[1] Az ember egész életmódja, létének törvénye. És vajjon a lét miben áll legfőképpen? Abban, hogy az ember javakat termel és önmagát újratermeli, vagyis nemi, illetve házaséletet él. Ezt a hindu irodalom *Arthá*nak és *Kámá*nak nevezi.

Akármit prédikálnak a hindu idealisták, őseik mégis az anyagi valóságot tekintették a társadalmi lét és az emberi élet alapjának.

Hogyan írják le a hindu történetfilozófusok a társadalmi fejlődés négy *jugá*ját?

---

[1] „Dhri, dhárajati [tartani, fenntartani] — ebből lett a *Dharma*."

Az *Aitaréja Bráhmana* így írja le őket (VII—15):
A *Krita* vándorlás közben növekszik.
A *Tréta* megállapodik.
A *Dvápara* lassan mozog.
A *Kali* alszik vagy pihen.

A határvonal az első három és a negyedik, a *Kali* között igen éles és miután az átváltás az írók életében történt meg, igen gondosan és gazdag részletességgel írják le különböző művekben — amint később látni fogjuk.

Hogyan írják le a *Védák* az ember fejlődését ezeken a korszakokon át? Vajjon leírják a munkaeszközök és termelési viszonyok változását a társadalomban? Hogyan írja le a *Védák* írója a társadalom fejlődését válaszképpen ezekre a kérdésekre?

Az egész *Véda*-irodalomban egy törekvés és ennek megvalósítására szolgáló útmutatások uralkodnak: ez a törekvés a jólét megszerzése, amin itt elsősorban *élelem* és nagyobb *emberállomány* (munkaerő) értendő — *dhanam* és *pradzsá*. Az első, a *dhanam*, kifejezi a szükséges termelési eszközöket, a gazdasági termelőmunkát és mint ehhez kapcsolódó tényezőt, a másodikat — a *pradzsát*. E két kérdést illetően az összes *védikus Szanhiták* (gyüjtemények — *Szerk.*) bőséges anyagot tartalmaznak.

Az élelemért igen keményen kellett küzdeni; ez a nyers kőszerszámokkal nem is történhetett másként. A vándorló vadember állandóan veszélyben forgó léte, az élelem és fedél bizonytalan volta, a tűz hiánya és a védtelenség a természettel és a vadállatokkal szemben rettegést hagyott az árják emlékezetében. Egyes társadalmak egész csoportjai pusztultak el az élelemért vívott harcban és olykor kérdésesnek látszott, hogy vajjon nem fognak-e valamennyien áldozatul esni a harcnak. Ezt a félelmet fejezi ki a *Védák* filozófusa a maga módján. Az ember küzdelme az élelemért, a létért és az alkotásért azonos a „Teremtő", *Pradzsápati* erőfeszítéseivel, akinek magának is nagy kínlódást okoztak ugyanezek a dolgok. *Pradzsápati*, az alkotó, többízben is „elvetélte" a világot, mielőtt sikerült megalkotnia s az élelemhiány őt is pusztulással fenyegette.

De akkor megtörtént a tej teremtése — *Pradzsápati* ivott belőle és feléledt; megsütött és megevett tizenegy válogatott állatot[2]. Ilymódon született meg és maradt fenn a világ. Ha istennek,

[2] *Rigvéda*. 3—9—11; 2—5.

az alkotónak, így kellett vesződnie, elképzelhető, hogy milyen viszonyok között élt az ember!

Ezért tehát az árja istenek megkérték vezérüket, Indrát, hogy harcoljon keményen a kő- és csontfegyverekkel, *Vadzsrá*val és *Aszthi*val, *Dadhicsi* éles csontjaival — harcoljon *Vritra* és *Visvarupa* ellen, akik senkinek sem akarnak az élet fenntartásához szükséges eszközöket adni.

Évezredeken át az emberek a *Krita*-korszak vad állapotai közepette barangolták be a földet. Sok vidéket bejártak: élelemhiány, betegség, a szomszédok ellenségeskedése vagy más hasonló ok űzte őket egyik helyről a másikra. Erről a *Vendidad* tartalmaz egy ősrégi feljegyzést. Tizenhat országot említ fel, amelyet a korai idők árja emberének be kellett barangolnia, mielőtt letelepedett. A *Vendidad*ban leírt vándorlás nemcsak a vadság korszakára vonatkozik, hanem a későbbi korszakokra is; de a *Kali*-korszakra, vagyis a civilizáció korszakára már nem.

Ilyen körülmények között szó sem lehetett magántulajdonról, rabszolgatartásról vagy államalapításról, vagyis nem jöhetett létre osztályokra — a kizsákmányolók és kizsákmányoltak osztályára — alapozott társadalom. Mindazt, amit termeltek vagy szereztek, közös munkával kellett megszerezni és közösen elfogyasztani. Az ember egyénileg tehetetlen volt ahhoz, hogy a természettel megvívja a harcot fennmaradásáért.

A szerszámok fejlődésének következő foka az, amikor az ember felfedezi a *tüzet* majd az *állatok megszelídítésének módját*. A legősibb vadember nem tudta, hogyan kell tüzet csinálni vagy az állatokat megszelídíteni. A tűz felfedezése és az állatok megszelídítése forradalmat idézett elő az ember társadalmi szervezetében és életében.

„Ez a kettő tehát már közvetlenül újabb felszabadítóeszköze lett az embernek..."[3]

A tüzet bizonyára az erdőkben figyelték meg, amikor a villám a felhők közül lecsapott és fákat hasított ketté. Az ember a tüzet mint a természet szörnyű romboló erejét ismerte meg, amely rettenetes haragjában mindent feléget[4]. És azon töprengett: hogyan hozhatná létre tetszése szerint és állíthatná szolgálatába mint irányítható erőt, illetve eszközt. Az árjáknál ezt a feladatot úgy látszik egy *Angirasz* nevű egyén vitte véghez, vagy az *Angirasz-*

[3] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 80. old.
[4] *Rigvéda.* 1—143—5; 1—65—4.

nemzetség. *Angirasz* egyike az árják közös őseinek, *Pravará*inak. A tűz felfedezéséről és felfedezőjéről, *Angiraszról*, a *Rigvéda*ban számos helyen történik említés[5].

Az árjáknak végre kezükben volt az az eszköz, amely hirtelen forradalmat okozott életükben. A forradalom olyan nagy horderejű volt, hogy az árják egész későbbi életét a tűznek tulajdonítják, minden a tűzön fordul meg és köréje összpontosul. A teremtés, a lét, a gyarapodás, vagyon, boldogság — minden a tűzből *(Agni*ból) indul ki. A két legéletbevágóbb változás, amelyet létrehozott: a vagyon megteremtése az állatállomány révén, és a népesség gyarapodása *(pasavah-pradzsá)*.

A tűz a vadat és halat, sült vagy főtt állapotban, könnyen emészthetővé tette. Ezért *Agni*t, a nagy istent, *Ámád*nak, „nyersételevőnek" és *Kravjád*nak, „döghúsevőnek" nevezték. A tűz elkergette a vadállatokat, az ellenséges manókat és szellemeket[6]; hajítófegyvernek is lehetett használni égő zsarátnok vagy fáklya alakjában vadállatok[7] és olyan ellenségek ellen, akik még nem ismerték ezt a találmányt. Megóvta az embereket az időjárás keménységével szemben és lehetővé tette a mozgást és tájékozódást a sötét éjben, amely a zord szibériai tájakon sokszor igen hosszú és hideg volt.

A tüzet kiegészítette az állatok megszelídítésének felfedezése, amely megoldja a biztos élelemellátás legsürgetőbb problémáját[8].

A vadászat és halászat az élelem megszerzésének olyan bizonytalan módja volt, hogy az ember kénytelen volt az emberevéshez folyamodni. Mihelyt a tűz *(Agni)* lejött az égből az ember házába és az állat az ember állandó, engedelmes társává szelídült, táplálta húsával és tejével, bőrét és szőrzetét ruházkodásra és egyéb célokra lehetett felhasználni, csontjából és szarvaiból hasznos szerszámokat készíteni, az élet egyszeriben új és magasabbrendű korszakba szökkent. A *juga*, vagyis a korszak, változott.

A változás irányítója ismét *Agni*, aki majd lehetővé teszi az ércek kiolvasztását és újra forradalmat idéz elő. De erről később. Ezért a *Rigvéda* a tüzet az emberi települések vezérlőjének és

---

[5] „Téged, ó elrejtőzött *Agni*, *Angirasz* talált meg erdőről-erdőre járkálva; ő győzte le a nagy sötétséget végképpen." Ugyanott, 5—2—8; 10—32—6; 5—11—6.

[6] Ugyanott, 3—15—1.

[7] Ugyanott.

[8] Ugyanott, 6—69—2; 5—29—7; 1—58—5 stb.

védelmezőjének nevezi. Ő a *Vispati*, mivel *vis* települést jelent. Egyedül ő tette lehetővé a háztartások kialakulását. Ő az emberiség legősibb és legnagyobb barátja, akit az istenek küldtek az embernek. Tulajdonképpen az istenek is csak általa kapják eledelüket.

„A mechanikai mozgás hővé alakításának gyakorlati felfedezése olyan ősrégi, hogy ettől lehetne számítani az emberiség történetének kezdetét. Bármilyen felfedezések előzhették is meg a szerszámok és az állatszelídítés terén, a dörzsöléssel nyert tűz volt az a találmány, amellyel az emberek elsőízben kényszerítettek szolgálatukba egy élettelen természeti erőt. S hogy ennek az óriási haladásnak szinte mérhetetlen hordereje mennyire bevéső dött érzésvilágukba, mutatja még a mai népi babona is. Az első szerszám, a kőkés feltalálását még jóval a bronz és a vas bevezetése után is ünnepelték, mert minden vallási áldozatot kőkéssel végeztek el. A zsidó monda szerint Józsua a pusztában született férfiakat kőkéssel metéltette körül; a kelták és germánok emberáldozataiknál csak kőkést használtak. Mindez rég eltűnt. De más a helyzet a dörzsöléssel nyert tűzzel. Jóval azután, hogy a tűzgyujtás más módjait ismerték, a legtöbb népnél minden szent tüzet dörzsöléssel kellett létrehozni. De a legtöbb európai országban mind a mai napig él még az a népi babona, hogy csodatevő erejű tüzet (például nálunk németeknél a járványok elleni ráolvasáshoz szükséges tüzet) csak dörzsöléssel szabad gyujtani. Úgyhogy a hálás emlékezés az embernek a természeten aratott első nagy győzelmére egészen napjainkig tovább él még — bár félig öntudatlanul — a népi babonában, a világ legműveltebb népei pogány-mitológiai emlékeinek maradványaiban"[9].

Az árja ember tehát új életét teljes egészében a tűz és a megszelídített állat köré építette fel és az új munkaeszközök és termelőerők segítségével új, magasabb színvonalon építette fel a társadalmat. Olyan termelési mód jött létre, amely elsőnek eredményezett bőséget, szemben a zaklatottság, vándorlás, szerencsétlenség és pusztulás korábbi korszakával, a teremtés és teremtő „elvetélésével". Az új termelési mód, az új termelőerők az embert a vadság állapotából a barbárság állapotába emelték, a *Krita*-korszakból a

[9] *Engels*. A természet dialektikája. Szikra 1952. 119—120 old.

Trétá-korszakba, a vándoréletből a letelepülésbe, az éhezésből és alkalmi emberevésből az élelemmel való ellátottság, fedél és védelem biztonságába, a mezítelenségből a felruházottságba, a természettel szembeni tehetetlenségből erőre és gyarapodásra. Fáradságos vándorútja után most bizakodással tele, örömtől sugárzóan nevet és dalol.

Minek nevezte ezt az új termelési módot, az új társadalmi szervezetet, ezt az új tudást, amelyre szert tett?

A *Véda*-hagyomány azt mondja, hogy a tűz keletkezésével, az állatok megszelídítésével és a települések *(vi*sek vagy *vradzsák*) építésével létrejött a *jadzsna. Brahman*, az alkotó, adta az embernek a *Trétá*-korszakban[10] a *jadzsnát*[11], amely a *Krita*-korszakban még nem volt meg. A hagyomány azt mondja, hogy a *jadzsna* volt a legnagyobb ajándék, amit *Brahman* az embernek adott, mert ezzel az egyik *jugá*ból a másikba emelte őt.

A *jadzsna* az új termelési mód, amely a tűz felfedezésével indul meg az árja társadalomban. A *jadzsna*-mód emberének új életmódja a *Brahman* jólétéhez és fejlődéséhez vezet. A *jadzsna* megvalósulásával jön létre maga *Brahman*, a teremtés is. Nem élhet a *jadzsnán* kívül vagy nélküle. A *jadzsna* maga *Brahman* létezésének megnyilvánulása és formája. A korai *Brahmant* és *jadzsnát* a következőképpen határozhatnánk meg: *Brahman az árja ember közössége és jadzsna a termelési módja: a kettő együtt a kollektív termelést folytató ősközösség.* A *Védák* pedig ennek a termelési módnak, a nagy *Brahman* — a közösség — életmódjának ismerete. Az árja hindu hagyomány eképpen rendszerezi a történelmet; és ez adja a kulcsot az árják legősibb történelmi korszakának, az ősközösség korszakának megértéséhez.

A történelmi materializmus szerint a társadalmi embert a termelőerők rendkívüli *kezdetlegessége*, a termelés *szegényes* volta, nem pedig a termelés bősége késztette az ősközösségre. Bármit akar termelni, ez csak kollektív munkával lehetséges; egyéni termelés, egyéni fogyasztás, egyéni háztartás lehetetlenség. Az emberek egymáshoz való viszonyát ez a szükségszerűség kormányozza. Ez az ősközösség legjellemzőbb vonása. Vajjon a *jadzsna* termelési mód magán viseli-e ezeket a vonásokat; vajjon a *Brahman* — az ősközösség —, annak élete, kultúrája, gondolkodása, szokásai

[10] *Mahábhárata.* Sánti-parva. 244—14.
[11] Ugyanott, 238—101.

és erkölcsei is az ősközösség vagy kollektív életmód jellegzetességeit mutatják-e úgy, ahogy azt minden primitív nép történetében láttuk? Vajjon a *jadzsna* termelési módban és a *Brahman*ban is megtaláljuk-e az ősközösségnek azokat a jellegzetességeit, amelyeket Morgan figyelt meg és jegyzett fel, Marx és Engels magyarázott meg és amelyeket még a történelmi materializmus elméletét tagadó burzsoá tudósok is kénytelenek voltak, legalább részben elismerni? Igenis, megtaláljuk; és most lássuk, hogyan.

Az ősközösségnek, valamint termelési módjának és életének lényeges vonásai: a kollektív munka és fogyasztás; kezdetben nincs sem magántulajdon sem munkamegosztás, de később, a termelőerők fejlődésével ezek is megjelennek; nincsenek osztályok; a szervezet anyajogú nemzetségi szervezet, melynek minden tagja egymással vérrokon; magáncsalád és házasság, ahogy a későbbi civilizációban ismerjük, még nem létezik; minden tisztség betöltésének kérdésében az egész közösség választás útján dönt; nincs állam hadsereggel, rendőrséggel és adóval a termelési és tulajdonviszonyok kényszerű fenntartására, ennélfogva állami törvény sincs, sem olyan hatalmi gépezet, amely a törvénynek erővel szerezne érvényt.

Amikor ezek megjelennek, az ősközösség már összeomlott és a közösségi rendszer megszűnt.

A *Véda*-irodalom mindezekről a sajátosságokról a maga módján emlékezik meg, a hindu társadalom különböző *jadzsná*inak leírása során. A *védikus Szanhitá*k különböző időszakokból származó feljegyzések és visszaemlékezések gyüjteménye. E *Szanhitá*k szerint az egész életet a *jadzsná*k irányították addig, amíg az istenek végezték őket s éltek bennük és általuk. De beszélnek a *Szanhitá*k megírásának idején szertartássá lett *jadzsná*ról is, amelyet bráhman papok segítségével visznek véghez a gazdag emberek, királyok és szegény családfők egyaránt, hogy az istenek kedvébe járjanak és elérjék céljukat. A mi feladatunk most különválasztani az ősi *jadzsnát*, amely az igazi ősi termelési módot és életmódot mutatja be, a későbbi szertartásoktól — hogy úgy mondjuk, az élő *jadzsnát* a holt szertartástól.

A *Véda*-irodalom tudósai bizonyos fokig elvégezték a különválasztást, de a határvonalat a történelemben nem tudják pontosan meghúzni. A legnagyobb zűrzavar természetesen a LEGTITOKZATOSABB *jadzsnát* illetően uralkodik, amelyről azt mondják, hogy az istenek végezték. Azért titokzatos, mert az irodalmi

utalásokból arra lehet következtetni, hogy akkor, amikor a *védikus* szertartást meghatározták, ez a *jadzsna* nem volt folyamatban. Ez a titokzatos *jadzsna* a *szatra* és *kratu*. Mik voltak ezek a *szatrák* és *kratuk*, mikor voltak érvényben és mik voltak a sajátosságaik?

A *szatrák* és *kratuk* akkor virágzottak, amikor az istenek végezték a *jadzsnák*at. Ezeket a későbbi árják csak ritkán utánozták, de *jadzsnáik*at továbbra is ettől a legősibb *jadzsnától* származtatták. Az árja mitológia istenei és a megszemélyesített természeti jelenségek helyettesítik itt az ősöket. Többé-kevésbbé meg lehet őket egymástól különböztetni. *Az istenek által végzett szatra a korai árják kollektív munkamódja.*

A *szatra* legnevezetesebb sajátossága, hogy minden részvevője *ritvidzs* és *jadzsmana*. Mit jelent ez? A későbbi *jadzsna*-szertartásban a szereplők különböző *ritvidzs* kategóriákra vannak osztva; ezeket egy egyéni háztartás feje, a *jadzsmana* szerződteti és ő fizet a *jadzsna*-szertartásért. A *szatrával* más a helyzet. Ez az ősi mód szerinti közös tevékenység, amelyben mindenki résztvesz a közös munkával, megkülönböztetés, illetve munkamegosztás nélkül. A későbbi árja társadalom munkamegosztása, amely a tizenhét ritvidzs kategóriában szerepel, itt még nem létezik.

A *szatra* második sajátossága, a későbbi *jadzsnától* eltérően, az, hogy a *jadzsnaphala*, vagyis a munka hozama, közös, kollektív termék, amelyet kollektíven és egyenlően kell szétosztani és elfogyasztani. Ezt az eljárást a *szamákhjá*-szertartás jelképezi, amely abban áll, hogy a résztvevők közös edényből isznak *szóma*-levet. Ez a *szamákhjá*, amely a *szómajága jadzsna agnistómájának* része, semilyen más *jadzsnában* nem fordul elő és ezért a *szatrában* jellegzetes, mélyebb értelme van.

A harmadik sajátosság az, hogy a *szatra* résztvevői egy és ugyanazon *gótrá*ból valók, vagyis vérrokonok, ami más *jadzsnáknál* nem áll fenn. Ez azt jelenti, hogy a közösség tagjai valamennyien vérrokonok voltak vagy egyazon nemzetségbeliek és nem volt köztük nem-rokon. Mielőtt hozzákezdenek a kollektív *szatra*-munkához vagy társadalmi feladathoz, valamennyien összeteszik a kezüket és megfogadják, hogy végig összhangban és egyetértésben fognak együttműködni. Ezt *tánúnapatra-pracsárának* nevezték.

Minden közösségi munkánál szükség van valakire, aki tervszerűen összeegyezteti és irányítja a munkafolyamatot. Ebből adódik a negyedik sajátosság, a *pravaranavidhi*, azaz választási aktus. Amikor ugyanis a munka változatosabb lett és a termelőerők fej-

lődtek, választás útján bíztak meg egyes személyeket, bizonyos időleges közösségi teendő elvégzésére. Mikor a munka végetért, a tisztséget viselők elvegyültek a közösség kollektív éltében.

Az ötödik sajátosság az volt, hogy a *szatra-jadzsná*ban, vagyis a közös munkában férfiak és nők egyformán résztvettek, ami a későbbi *jadzsnák* esetében nem áll fenn.

A *szatra*-munkának vagy *szatra-jadzsná*nak mindezek a sajátosságai arra vallanak, hogy a régi árják ősközösségi rendszerben éltek.

Egyes *Véda*-tudósok azt kérdezhetnék, hogy vajjon a *szatrák* nem voltak-e csupán az egyéni háztartások fejeinek *jadzsnái*, amelyeknek leírásával a későbbi *Véda*-hagyomány *Szútrái* telistele vannak? Ezt a lehetőséget teljesen kizárják a fenti sajátosságok, amelyek közül az első, harmadik, negyedik és ötödik sohasem található meg az egyéni háztartások *jadzsná*iban.

Azt is kérdezhetnék egyesek, hogy vajjon a *szatrák* nem csak bizonyos alkalomból tartott ünnepségek voltak-e? Tilak, aki „Arctic Home in the Vedas" című művében foglalkozik a *szatrák*kal, a legősibb *jadzsná*knak tartja őket és véleménye szerint a *szatra* elnevezés gyüjtőneve az árják közt bizonyos napokon és hónapokon át naponta megismételt *jadzsná*knak. Tilak nem nevezte őket az ősközösség kollektív életmódjának. De csaknem mindenegyes *Véda*-tudós fejtegetéséből, aki a *jadzsna*-kérdést csak valamelyest is társadalmi szempontból vizsgálta, világosan kiderül, hogy a *szatra* a közösség ön- és fajfenntartásával összefüggő mindennapi tevékenységeknek összessége volt. És ezért a *szatra* szó a szanszkrit nyelvben az „egyidejűség", „együttlét", „közösség" jelentést kapta.

Vegyük a híres *trirátrakratu* esetét, amelynek véghezvitelével az istenek nagy jólétet teremtettek. Ez a *kratu* megmutatja nekünk, hogyan tenyésztették és nevelték a legrégibb idők árjái a jószágukat. Az *Ákhjájika* vagy *jadzsna* rege elmondja, hogyan keletkezett ez és hogyan ment végbe. A *trirátrakratu* sajátossága, hogy három *kratu* összekapcsolása: ezeket a *kratu*kat egyesítették és közösen végzik. Eredetének meséje a következő: Az isteneknek három isten-közösségük (déva-*ganá*juk) volt: a Vaszuk, a Rudrák és az Áditják. Ezeket a közösségeket *Pradzsápati* teremtette. Az *Ákhjájika* a *gana* és *szangha* kifejezéssel jelöli őket. *Pradzsápati* mindegyik közösséget megajándékozta a tűzzel és meghagyta nekik, hogy imádják. A közösségek egy éven át imádták a tüzet és az év végére már teremtettek egy tehenet. *Pradzsápati* meg volt elégedve

igyekezetükkel és a tehenet a Vaszu *gana*-közösségnek adta szaporításra. Ezek 333 tehenet tenyésztettek ki az egy tehénből. Most *Pradzsápati* elvette az első tehenet a Vaszuktól és a Rudráknak adta, akik szintén 333 tehenet nyertek belőle. Ugyanez ismétlődött meg az Áditjáknál is. Ekkor összecsapták a 999 tehenet, hozzávették az elsőt is és egy *jadzsnát* létesítettek az 1000 tehénnel, amelyet azután mint *daksinát*, vagyis ajándékot szétosztottak (amint a későbbi magyarázók mondják).

A fenti *Ákhjájika* egyszerűen és világosan számot ad az árja nemzetség kezdeti kollektív termelési módjáról. Az első jellegzetesség itt az, hogy azok, akik a *kratut* végzik, *gana-*, *szangha*beli istenek — vagyis olyanok, akik a régi demokratikus ősközösségben vagy nemzetségi szervezetben éltek. Másodszor, minden közös erőfeszítésük három *Agni* (tűz) körül *egy* tehenet eredményez, amiben nyomatékosan kifejeződik, hogy lehetetlen a termelt javak egyéni felosztása vagy birtokbavétele. Három *gana* nem osztozhat meg egy tehénen, ha azt akarja, hogy a tehén további jólét forrása legyen — ahogyan az a mesében történik. Harmadszor, a *ganaszanghák* gyarapodásával a termelés bizonyos egyöntetűvé tételét látjuk a csordák egyenlő számában és abban, hogy a tehén sorra megy minden egyes *ganá*hoz. Negyedszer, az összes termelt javakat és a jövedelmet mindhárom *gana*-közösség összeteszi és közösen fogyasztják el; ezt nevezik *jadzsná*nak. Ennél világosabban nem is lehetne leírni a korai *jadzsna*-termelés és -elosztás módját.

Most lássuk, hogy a *jadzsna*-formának megfelelően milyen volt a közösség mindennapi munkája. A *szatra*-munka fő részeit könnyen megismerhetjük a *szómajága agnistomá*jából, a *sadanga kratu*ból és a *Déva-szatrá*ból.

Az ősközösség igen kis egység volt, akárcsak az apró kunyhótelepülések, amelyeket a polinéziai törzsközösségeknél vagy egyes indiai falvakban még ma is megtalálunk. A közösség a legfőbb vagyonát, a jószágot, különös gonddal őrizte, kőfallal vette körül. Ez a fal néha az egész település területét magába zárta. *Asmavradzsá*nak nevezték. Ilyenek voltak az ősi Európa úgynevezett „kő-körei" (stone-henges) is. A nagy központi tűz, amelyet a *szamidh*, tüzelőfa táplált, volt az élet középpontja. A tűz egy körülbelül 11 × 15 méter területű négyszögletű faépületben volt elhelyezve[12], amely egyszersmind a közösség közös konyhája

[12] Az építményt *prágvansa-mandapá*nak hívták.

volt. Közvetlenül emellett épült fel a közösségi ház, ahol a tejet tartották köcsögökben, valamint túrót, *ghi*t (olvasztott vajat), továbbá búzát és egyéb terményeket is elraktároztak. Külön épület szolgált a *szóma*-növény tárolására; ennek a növénynek a levét külön erre a célra való ivóedényekben, *grahá*kban erjesztették. Ebben az épületben volt tehát a közösség italfőzője. Volt elkerített gyülekezési hely is, ahol a közeli, *csátválá*nak nevezett helyről felásott agyagból való ülések voltak s ezeket fűvel, *barhi*val takarták be, hogy jobb ülés essék rajtuk. Valamennyien ezen a téglalapalakú térségen, a *mahávédi*n gyülekeztek, hogy elvégezzék napi munkájukat s megegyék és élvezzék azt, amit *Agni* isten jóvoltából kaptak.

Feltehető, hogy meglehetősen sok lakosa volt a közösségnek, ha mindezek a tárgyak egy akkora téglalapalakú területet foglaltak el, amelynek kelet-nyugati oldala 32 méter hosszú volt, északdéli oldala a keleti végénél 22 méter, a nyugati végénél 27 méter. A telek mellett külön kijelölt hely volt a hulladék számára.

A *hótar* kötelessége volt kora reggel összehívni az isteneket és az embereket. Ezután kiosztották a feladatokat. Egyesek *szóma*-levelet szedtek és kisajtolták a nedvét. Mások füvet kaszáltak az ülések betakarására, „öltözék" és fejfedők készítésére, továbbá az állatok megkötözéséhez szükséges kötelek fonására és a házak befedésére. Mások tüzelőnek való fát vágtak. A *duhitar* megfejte a teheneket vagy juhokat, a *sámitar* levágta, megnyúzta és a tüzön megsütötte az elfogyasztásra szánt állatokat. A búzát famozsarakban és köveken törték meg. Az őrlőmalmot még nem ismerték. Az edényeket agyagból formálták. Az érc kiolvasztását még nem találták fel. Nádból, fahéncsből vagy fűből kosarakat fontak. A megválasztott *grihapati* (ház-fő, házvezető) irányította a férfiak és nők munkáját. A különböző *adhvarju*knak oktató szerepük volt, de emellett maguk is részt vettek a munkában. A *brahmá* felügyelt a munkára és itt-ott rámutatott a hibákra; az *udgátar* vezette az éneket, hogy felvidítsa a dolgozókat és ütemesen menjen a munka, ami a közös tevékenységnél igen fontos. A munka nem volt könnyű, de nem is volt egyhangú. Nehéz volt, mert — amint láttuk — nem volt malom a gabona megőrlésére és a füvet kiélesített lóbordacsontokkal vágták. Az állatot nem lehetett karddal leölni és késsel megnyúzni, mert a fémolvasztást még nem találták fel, hanem ledorongolták vagy megfojtották és azután csontokkal megnyúzták. Ez mutatja a ter-

melési eszközök kezdetleges voltát és ez magyarázza a *jadzsna*-munka és a *jadzsna*-közösség elmaradottságát.

Minden amit termeltek, a *mahávédi*be került közvetlen használatra és fogyasztásra — úgy ahogy a *Dharma* kívánta. Miután az istenek és *Pitrik* megkapták részüket (a *havit*, amely nélkül nem tudtak megélni — ez persze csak az esetben történt, ha a *jadzsnát* emberekre vonatkoztatták), ami maradt, a *hutasésa*, közös fogyasztásra került. A mindennapi *havana* nem volt egyéb, mint a közösen termelt élelem kiosztásának módja az egész közösség közt, és mint ilyen, a *jadzsna* szerves részét képezte.

Minden munka előtt és közben is a vidító hatású *szóma*-italt itták, hozzá sült lisztlepényt, *puródását* túróval és tejjel kevert árpadercét és rizst fogyasztottak. A legbőségesebb és legkedveltebb napi étkezés a húslakoma volt és az árjáknak e tekintetben nem voltak gátlásaik. Nem volt olyan élőlény, amelyet megkíméltek volna — a leggyakoribb persze a kecske, a juh és a vad volt. A tehenet és bikát is megették, de mivel ezek értékesebbek voltak, ritkábban kerültek terítékre. A kezdeti időkben miután jól ettek-ittak, a tűz körül aludtak nemi közösségben; később, amikor a közösségi háztartásokban már kialakult a pároscsalád, választott párjukkal visszavonultak kunyhójukba. Az ember is és *Agni* is megvolt elégedve. Igy élt és dolgozott, szórakozott és szaporodott a *Brahman*, a közösség.

JADZSNA, BRAHMA ÉS VÉDA

Ehhez a fejezethez érve nem árt közelebbről megvizsgálni a *jadzsna* szó jelentését és eredetét. A *jadzsna* tulajdonképpen nem is szó, hanem mondat, amely a *ja*, *dzsá* és *na* szókból van összetéve. A *ja* vagy *i* tő annyit jelentett mint „menni, gyülekezni"; *dzsá* jelentése: „nemzeni, létrehozni"; *na*, *an*, *ant* az igék ragjai többesszám harmadik személyben. A három összetétele ezt jelenti: „egybegyűlnek és létrehoznak". Mit? Dolgokat és gyermekeket. Ugyanígy a *jadzsusz* vagy *jadzsur* szó is mondat: *jadzs* és *usz* vagy *ur*. Az *ur* is a harmadik személy többesszám ragja és az egész együtt szintén azt jelenti: „egybegyülnek és létrehoznak". Később a mondat felvette a *jadzsna* főnévi alakot és a dolgok és emberek közös termelésének megszervezett módját jelentette, a *Véda* pedig ennek a módnak az ismerete.

A *jadzsna* tehát a régi árják kollektív termelési módja, a magántulajdon, az osztályok és az állam kialakulása előtt. De amint ezek kialakulnak, megszűnik az ősi *szatra* és *kratu* léte és a *jadzsna* pusztán csak mint szertartás, mint a vallási kultusz és a társadalmi emlékezés egyik formája marad fenn. A későbbi árják átveszik örökségül a hitet a *jadzsná*ban, mivel társadalmuk a *jadzsna* alatt virágzott; a későbbi osztály- és kaszttársadalom a *jadzsná*ból és az ősközösségből született meg. A társadalmi valóság egész eszmevilágával és hiteivel a társadalmi örökség részévé lett. Igy tehát, mikor a valóság megszűnt, az ennek megfelelő ideológia a szertartásban továbbra is fennmaradt s az új osztályok, felhasználva ezt az ideológiát, a szertartásból és a továbbélő hitből fegyvert kovácsoltak arra, hogy megerősítsék hatalmukat a néptömegek felett, amelyeket most, az új gazdasági

és társadalmi rendben kizsákmányoltak. Elhitették az emberekkel, hogy ha a régi árják bizonyos *jadzsna*-folyamatait szertartás alakjában pontosan és jól utánozzák, ez ugyanúgy jólétet fog eredményezni, mint a régi *jadzsna*. A *jadzsna*-szertartás a *jadzsna*-valóság utánzása lett. Látni fogjuk, hogyan alakult ez ki később. De amire itt különös nyomatékkal rá kell mutatni, az, hogy az összes európai és indiai *Véda*-tudósok, noha azt tartják, hogy a *jadzsna*-szertartás egyes részei valóban az árják ősi életmódját fejezik ki[1], nem tudják megmagyarázni a *szatrák*at és *kratu*kat, az árjáknak a későbbi szertartásokban megmutatkozó sajátos életét és a *jadzsna*-rendszer egyéb jelenségeit, mint például a *gotrák* és *pravarák* összekeverését (amivel később foglalkozunk majd). Ez a kudarcuk abból a téves felfogásból ered, hogy a *jadzsna* alapjában véve az istenek vagy istenített természeti erők kultusza, amelynek csak bizonyos részei jelképeznek társadalmi tevékenységeket vagy viszonyokat. Abból, hogy a füvet csontkéssel kaszálták, vagy a búza őrlésére köveket használtak, megállapították, hogy nem volt vaskés meg őrlőmalom. Ez volt az egyedüli „társadalmi" következtetés, amelyet ezek a tudósok levontak. Ezzel a módszerrel azt, hogy mi volt a *jadzsna*, hogy milyen óriási szerepet játszott az árják életében, akik az élet és minden jólét forrásának tartották és akiknek egész életét és gondolkodását betöltötte, csak úgy lehet megmagyarázni, ha azt mondjuk, hogy a barbároknak a természetfeletti erőkben való hite nyilvánult meg benne. Azt, hogy a csont- és kőszerszámok készítése, a tűz újabban történt felfedezése és az állatok megszelídítésének találmánya társadalmi forradalmat okoznak és az ember új, kollektív termelési módot alakít ki, s hogy ez a két felfedezés mélységesen hat a közösségre és érthetően betölti az ember egész gondolkodását — ez a mi *Véda*-tudósainknak nem ment a fejébe. Az árják őstörténetét csak úgy érthetjük meg, ha a *jadzsnát* termelési módnak tekintjük. Az ember fejlődésének történetében a vadságtól a barbárságig és tovább, a civilizációig, megtaláljuk az értelmest, ha a természetfelettiről szóló értelmetlenségekkel összekeveredve is. A társadalmi élet

[1] Kunte külön fejezetet szentel annak magyarázatára, hogy a *szómajága* az árják vándorlását ábrázolja, s eközben mint legnevezetesebb körülményt azt említi, hogy a mai *jadzsna*-szertartásban a pandal, amelyben *Agni*-t (tűz) tartják, négy kerékkel felszerelt alkalmatosság, és a júpa (a fakaró, amelyhez a megölésre szánt áldozati állatot kötözik) nincs a földbe erősítve, hanem az alapjánál szélesebb, úgy hogy megáll és könnyen el is mozdítható.

nem épülhet fel a képzelet szüleményein és vallási szertartásokon. A mi feladatunk, hogy a képzelet és szertartás ködén át eljussunk a társadalmi élet megértéséhez.

A másik dolog, amelyre hiába várunk tudósainktól magyarázatot, az, amit „*Brahman*nak" neveznek. A *jadzsna*-folyamatban, a teremtésről és a társadalmi fejlődésről szóló elbeszélésekben a *Brahman* minduntalan visszatér, de a történészek nem tudják megragadni és a megfelelő magyarázat alapján rögzíteni szerepét.

Azt nagyon jól látják, hogy a *Védák* árjájának a *Brahman*ja egészen másvalami, mint az *Upanisad*ok filozófusainak *Brahman*ja. A *Védák* barbárjától, aki ősközösségében még nem ütközött társadalmi ellentmondásokba, osztályharcokba és kizsákmányolásba, igen távol állt, hogy a későbbi *Upanisad*-korszak idealista filozófiáját és műnyelvét kialakítsa. Amott a *Brahman* az eredendő értelem, tudat vagy szellem, amelynek megnyilvánulása a világ. Az *Upanisad*okban a *Brahman*nak nincsenek tulajdonságai, *(Nirguna)*, míg a *Védák Brahman*jának tárgyi valósága van tehát tulajdonságai is *(Szaguna)*. Ehhez csak olyan szemlélődések szubjektív folyamatán keresztül lehet eljutni, mint amilyen a *Jóga* vagy *Védánta* filozófiában található, míg a *Védák Brahman*ja objektív tárgyi valóság, amelynek az ember materiális erőfeszítései útján részesévé lehet. A *Védák Brahman*ja élvezi az életet, eszik-iszik, táncol, jól érzi magát és szaporodik. Az *Upanisad*ok *Brahman*ja érzék-, sőt értelemfölötti, nincsenek érzései és szenvedélyei, számára az evés, ivás, élvezés tabu és maga is csak ezen a tabun és éhezésen keresztül közelíthető meg. A *Védák* egészségesen fejlődő és élő árjáinak nem kellett egy nemlétező, szubjektív, érzéketlen, nyomorúságos „*Udászina*" (semleges, közömbös — *Szerk.*) *Brahman*. A *Védák* árjája számára *Brahman* a kollektív közösségben és világegyetemben élt és így maga is része volt ennek. A *Védák* árjája szemében a *Brahman* volt a közösség és valamennyi tagja, s a barbárok módján a holdat, eget, földet és mindent a közösséghez kapcsolt, amely az *Agni*val (tűzzel) természetesen mindennek a középpontja.

A *Véda*-tudósok, noha az irodalomban világosan látják ezt, mégis — az idealista filozófia befolyása alatt — szeretnének a *Brahman*ból titokzatos dolgot csinálni. Haug, Eggling, Hillebrandt, Ketkar, Tilak — mind kerülgetik ezt a *Brahman*t és ugyanúgy nem tudják megmagyarázni, mint a *jadzsnát*. Haug összegyűjti mindazokat a magyarázatokat, amelyeket Szájana, a híres

magyarázó a *Brahman* szó jelentéséről ad és a következőképpen sorolja fel őket: *Brahman* annyit jelent mint *a)* étel vagy étel-felajánlás[2], *b)* a *Száman*-énekes éneke, *c)* varázsige, *d)* megfelelően végzett szertartások, *e)* ének és áldozati ajándék, *f)* a *Hótri*-pap szavalata, *g)* nagy.

E jelentések közül egyik sincs összhangban az idealista filozófus értelmezésével, hanem valamennyi közvetlenül a közösséghez és a közösség tevékenységeihez kapcsolódik vagy belőlük következik. Hillebrandt arra a következtetésre jut, hogy a *Rigvéda*ban a *Brahman* úgy szerepel mint valami új, „ami mindeddig nem volt" és „létét az apáktól nyerte". Az áldozati szertartás hangjai hívják életre, amikor a *szóma*-levet kisajtolják és dicsőítő énekek hangzanak fel a *havana*-szertartásban; az istenek segítségével harcokat áll ki és a *szóma* őrködik felette[3]. Ezek alapján Hillebrandt támogatja Haug feltevését, hogy a *Brahman* titokzatos hatalmat jelent, amelyet különféle szertartásokkal fel lehet idézni, és elfogadja azt a meghatározást, hogy a *Brahman* az a mágikus erő, amely a himnuszok, a zsolozsma és az áldozati ajándékok bemutatásának megfelelő összeműködéséből ered[4].

Mindenki láthatja ebből, hogy a *Védák* árjája, aki minden cselekedetében, életének minden mozzanatában a közösség létét érezte a kollektív munka, éneklés és ivás, vagyis a *jadzsna* közben, kollektív létét, érzéseit, tudatát az egyetemes *Brahman*ban fejezte ki. A *Brahman* a közösséget jelenti és csakis a közösséget. A fejlődés akkori fokán az ember szemében ez titokzatos erőt jelentett, amely a *jadzsná*ban keletkezett és élt, s a *jadzsna* hívta életre. A közös munka vidító és serkentő hatása az életerőre a barbár számára titokzatos, mágikus jelenség volt. De ez nem ok arra, hogy titokzatossága bennünket is hatalmába kerítsen.

---

[2] A tudósok hamis nyomon járnak, amikor Szájanát követik. A *Rigvédá*nak abban a fejezetében, ahol a *brahmanaszpati* magasztalása előfordul, Szájana a „*Brahman*" szót ételnek fordítja, ami téves. Rádzsvade a kérdéssel foglalkozva azt állítja, hogy a szó nem annyit jelent mint „az étel ura" vagy „a magasztalás ura", hanem „a *Brahman* vezére". Rádzsvadénál tovább jutva megállapíthatjuk, hogy a „*jadzsna*-kozosség tagjainak vezérét" jelenti.

[3] *Rigvéda*. VIII 37. 1; VII 69.9; VI 23.5; I 47.2; VII 22.9; VI 52.3 stb.

[4] Idézi *Dász Gupta*. A filozófia története. 1. kot. 1932. 20—22. old. Vesd ossze *Marx*. A kooperatív munka társadalmi termelőerői. „Eltekintve az új hatványozott erőtől, amely onnan adódik, hogy sok erőt *egyetlen* kozös erővé olvasztottak ossze, a legtobb termelő munkánál már a puszta *társadalmi érintkezés* versengést és az életerő (animal spirits) sajátságos fokozódását váltja ki, amely megnoveli az egyéni teljesítőképességet . . ." *Marx*. A tőke. 1. kot. 352. old.

A *jadzsna*, amely a tűz felfedezéséből és az állatok megszelídítéséből keletkezett, az árja közösség jólétéhez, virágzásához és fejlődéséhez vezetett és megóvta a közösséget a pusztulástól. Ennélfogva az árja társadalomban minden *Agni* és az *Agnin* alapuló *jadzsna* köré összpontosult. Tehát később, amikor az ember fejlődése folyamán feltalálta a vasércolvasztást és sarlót készített magának, az árja vallási szertartásban, amelynek az volt a célja, hogy az istenek kedvébe járjon úgy, amint ősei tették és ezáltal jólétre tegyen szert, akárcsak ősei, ősei cselekedeteit utánozza, ugyanazokat a dalokat énekli mint azok és a füvet a *jadzsna* használatára nem az új vassarlóval, hanem a régi lóbordával vágja. Az ősközösség megszűnt és vele együtt a lóborda használata is és ha a közösséget és a *jadzsnát* nem is lehet feltámasztani, a szokást, jelképes szertartás alakjában, újra fel lehet idézni. A verseket el lehetett énekelni, de a régi közösséget, a valóságos, boldog *Brahmant* nem sikerült életre kelteni. A *jadzsna*, amely hajdan társadalmi valóság volt, fikcióvá lett, de olyan fikcióvá, amelynek valóságalapja volt és annak a társadalomnak utódai kapták örökségbe, amelynek a számára a *jadzsna* valóság volt; ezek az utódok, akik magukban hordozták a régiek gondolkodásának és szokásainak maradványait, továbbra is ragaszkodtak a versekhez és a szertartáshoz abban a szent hitben, hogy az utánzás boldoggá és gazdaggá teszi őket.

Ezért az árják későbbi nemzedékei összegyüjtötték a *Védák* verseit — ahogy azok a történelem folyamán keletkeztek, mint az árja társadalom különböző fejlődési fokainak kifejezőit, a közösség keletkezésétől kezdve harcain át felbomlásáig — s beleillesztették őket szertartásaikba. Az ősi *jadzsnát* átalakították a társadalmi szervezet teljesen új és a *jadzsna* törvényeivel merőben ellentétes törvényeinek szentesítőjévé. Ez történeti szükségszerűség volt, amelynek természetével később foglalkozunk majd. Most az a feladatunk, hogy rámutassunk: a szóbanforgó *Véda-Szanhiták* abból a korszakból származó gyüjtések, amikor az igazi *jadzsna*-társadalom már megszűnt, osztályharcok és ellentmondások jönnek létre, a régi társadalmi rend már a méhében hordja az újat, de az osztályállam még nem diadalmaskodott véglegesen és nem vette át az uralmat.

A *Véda-Szanhiták* tehát ezen a fokon maguk is olyan erővé váltak, amivel korábban már bírtak. A kezdeti idők árja embere számára, aki ténylegesen a *jadzsnában* élt, a szent *Véda* volt a

legfőbb dolog. Ő maga alkotott új *Rics*eket vagy *Mantrá*kat — mert a saját alkotó cselekedetei és szavai, élményeinek tolmácsolása, a saját dalai —, mind saját alkotása és ezekben a versekben nincs semmi titokzatosság. Ezért a korai *Véda*kban még olvashatunk arról, hogy „új versekkel" imádják Indrát és végzik a *jadzsnát*, de a későbbi *jadzsná*kban, vagyis a szertartásokban már nem jelennek meg többé új versek, és a meglévő verseken változtatni a legnagyobb szentségtörésnek számított. És ez magától értetődő. Az osztálytársadalom számára ezek a régi versek és cselekedetek szentséggé lettek, a *Véda*k pedig a vallási szertartások szövegkönyvévé, amelyhez nem volt szabad semmit hozzátenni, sem változtatni rajta.

A *Véda*kat, mint az ősi árják *jadzsná*jától származó örökséget, eszköznek tekintették, amelynek segítségével jólétet, mégpedig valóságos, anyagi jólétet lehet teremteni. A XIV. századbeli Szájana meghatározása szerint a *Véda* az a könyv, amely az embert megtanítja arra, hogyan teremtse elő azt, amire szüksége van „jóléte megvalósítására és az őt sujtó bajok elhárítására"[5]. A *Rigvéda*ban a szó jelentése „gazdagság" a *vid* tőből, ami a hatodik ragozás szerinti „kapni, szerezni" ige töve. Ha a *vid* gazdagságot biztosít, akkor meg kell tudni, hogyan lehet rá szert tenni és ez a tudás, illetve ismeret is *vid* lesz. Az ismeretnek, tudásnak nincs értelme, értéke vagy funkciója, ha nem a gazdagság megszerzésének a tudása. Így tehát a *vid* tőből eredő *Véda* a második ragozás szerinti „tudni" ige után — *dnyána* lett. Minek a tudása? A szerzés, termelés, nyerés tudása. De vajjon mit kell szerezni, termelni és nyerni? A régiek habozás nélkül ezt felelték: *pradzsá-pasvádi* — utódokat és jószágot.

A fejlődő, nagy, ősi közösség *(Brahman)* kollektív emlékezete szerint a *jadzsná*nak ez a formája és ez a tudás megvolt, amióta a teremtés megtörtént és megszilárdult, amióta élet van a földön, mert vele kezdődött az élet. Tehát senki sem tartotta a *Véda*kat kitalált meséknek — legkevésbbé a későbbi osztálytársadalom, amely táplálta ezt a hitet. A *Véda*król kimondták, hogy öröktől fogva vannak *(anádi)*, örökké tartanak *(nitja)* és nem közönséges emberi alkotások *(apauruséja)*[6]. Az ember nem élhetett volna

[5] „A kívánt dolgok elérésének és a nemkívántak elkerülésének nemmindennapi módját tanító könyv a *Véda*." (Szájanácsárja.)

[6] *Apauruséja* jelentése lehet még: az, ami a *Purusa-szúktá*ban leírt osztálytársadalom, a Purusa megszületése előtt jött létre.

anyagi javak nélkül és ezért a javaknak az emberrel egyidőben, sőt az ember előtt kellett létrejönnie, tehát a *Védá*nak is. Így okoskodtak a késői árják.

Sem a korai, sem a későbbi árják nem csináltak a *Védá*kból misztikumot *olyan értelemben*, ahogy az idealista filozófus misztikumot csinál a lélekből, a léleknek a léthez való kapcsolatából és abból a kérdésből, hogy hogyan szabadulhat meg a lélek az élet rabságából. Az árja anyaggyüjtők becsületesen megmondták, hogy az, amit *Véda* néven ismerünk, tulajdonképpen két részre oszlik: az egyik rész valóság, a másik fikció, amelynek azonban van egy kis valóságmagva. És ez a kis valósággal kevert fikció később teljes fikcióvá lesz, amennyiben egy neki teljesen ellentmondó és vele ellentétes valóságot igazol és szentesít a régiek szent valóságának felhasználásával. Ez kiderül abból, ahogy az egész hindu tanítást három részre osztják: azt, amiről a *Védá*k tényleges versei beszélnek, valóban „látták": ezt a valóságot a *risi*k és *Mantradrasta*k — ahogy később nevezték ezeket — „nyilvánították ki". A látottból *(dristi)* „hallomásból ismert" lett, *Sruti*. A *Sruti* a valósággal kevert fikció. Utolsónak járult ezekhez a *Szmriti*, amely csupán „emlékezés". Ha behatóan megvizsgáljuk a hindu hagyomány, vallási tanítás majd később a törvény e három fejlődési fokát, azt látjuk, hogy mindez nem más, mint az árják változó társadalmi szervezetének tükröződése — az ősközösségtől *(Mantradristi*: a *Véda*-igék látása) egy osztályellentmondásokkal teli társadalom keletkezéséig az ősközösségen belül, s ennek — még nem teljes — felbomlásáig (ezt a társadalmat *Srauta Dharma*: a *Védá*k hallása irányítja), majd a végleges osztályállamig és a közösség teljes megsemmisüléséig a *Szmriti* törvény bevezetésével, amelynek már semmi köze sincs a *Véda-jadzsná*hoz és annak társadalmához.

Ezen a ponton az olvasó ezt kérdezhetné: vajjon a *Védá*k *jadzsná*ja szertartásaiban, hagyományaiban és mítoszaiban teljes egészében *társadalmi-természeti valóságot* tükröz-e, noha meseszerű feldolgozásban, vagy van-e a gyüjtésnek olyan része is, amely minden jelentés nélküli *badarság?* Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszolhassunk anélkül, hogy részletes tárgyalásába belemennénk, legjobb ha Engelst idézzük:

„Ám egyik vallás sem más, mint azoknak a külső hatalmaknak fantasztikus visszatükröződése az emberek fejében,

melyek mindennapi létük felett uralkodnak, olyan visszatükröződés, amelyben a földi hatalmak földöntúli hatalmak alakját öltik. A történelem kezdetén először a természeti hatalmak azok, amelyek ezen a visszatükröződésen átesnek és a további fejlődés során a különböző népeknél a legkülönfélébb és legtarkább megszemélyesítéseken mennek keresztül. Az összehasonlító mitológia, legalább is az indoeurópai népekre vonatkozóan eredetéig, a hindu Védákig követte visszafelé ezt az első folyamatot, további haladását pedig részletesen kimutatta a hinduknál, perzsáknál, görögöknél, rómaiaknál, germánoknál és, amennyire a meglevő anyag ezt lehetővé tette, a keltáknál, litvánoknál és szlávoknál is"[7].

Ám ehhez az *első* folyamathoz: a természeti erők tükröződésének folyamatához csakhamar a társadalmi erők tükröződésének folyamata járul. Erről Engels a következőket mondja:

„A természeti hatalmak mellett azonban csakhamar társadalmi erők is kezdenek működni, olyan erők, melyek ugyanolyan idegenül és kezdetben ugyanolyan megmagyarázhatatlanul állanak az emberekkel szemben, ugyanazzal a látszólagos természeti szükségszerűséggel uralkodnak fölöttük, mint maguk a természeti hatalmak. A képzeletszülte alakok, melyekben eleinte csak a természet titokzatos erői tükröződtek vissza, ezzel társadalmi attribútumokat nyernek, történelmi erők képviselőivé válnak"[8].

Mindeddig a burzsoá tudósok, a *Véda*-irodalom elemzése közben az első folyamatot hangsúlyozták a második rovására. Ha — amint ez szándékunk — a mitológia isteneinek társadalmi attribútumait és tettkedéseiket alapos elemzés alá vesszük, megfosztva őket fantasztikus alakjuktól, megkapjuk az ősközösségi társadalom képét. Engels ezt már annakidején meglátta:

„Az istenalakok e későbbi kettős jellege a mitológiák utóbb keletkezett összekuszáltságának egyik oka, amit az összehasonlító mitológia, amely az istenalakok jellegében egyoldalúan a természeti hatalmak visszatükröződését látja, nem vett észre"[9].

---

[7] *Engels*. Anti-Dühring. Szikra 1950. 326—327. old.
[8] Ugyanott, 327. old.
[9] Ugyanott.

Sok európai és indiai szerzőnek a *Védák*ról szóló munkája jutott holtpontra ennek az „egyoldalú" szemléleti módnak következtében.

Megpróbálunk az árja közösségi élet társadalmi szerkezetéhez a *Védák*ban megörökített mítoszaikon és isteneiken keresztül eljutni, mert amint Marx mondja: „Minden mitológia a képzeletben és a képzelet által győzi le, tartja uralma alatt és alakítja a természeti erőket . . ."[10] A képzelet műve, amely a lét társadalmi szükségleteiből fakad, feltárja előttünk a társadalomnak azt a formáját, amelyben működését kifejti és így segít bennünket hozzá az ősi árja közösségek megértéséhez, keletkezésüktől felbomlásukig.

Ugyanakkor nem szabad elfelednünk, hogy a *jadzsnák* nem minden részletének, nem minden azokban előforduló istennek, mítosznak és varázslatnak van pozitív jelentése. Egyes részei *puszta badarságok*. Engels megjegyzi:

> „Ami mármost a légnek még magasabb rétegeiben lebegő ideológiai területeket illeti: a vallást, filozófiát stb., ezeknek történelem előtti, a történelmi korszak előtt kialakult és átöröklött állományuk van — amit ma badarságnak neveznénk. Ezeknek a különböző hamis fogalmaknak — a természetről, magának az embernek tulajdonságairól, szellemekről, varázserőkről stb. — többnyire csak negatív gazdasági alapjuk van; a természetről alkotott hamis képzetek a történelem előtti korszak alacsonyfokú gazdasági fejlődésének kiegészítései, de helyenként feltételei, sőt okai is. És ha a gazdasági szükséglet a természet egyre messzebbmenő megismerésének fő hajtóereje volt és mindinkább azzá lett is, mégis szőrszálhasogatás volna mindennek az őseredeti badarságnak gazdasági okait keresni"[11].

Mi nem foglalkozunk most a badarságokkal, hanem megpróbáljuk kiásni a barbár ősárját, úgy amint közösségében élt és társaival közösen dolgozott a *szatra-* és *kratu*-munkában.

---

[10] *Marx.* Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához. (Marxizmus-leninizmus kis könyvtára. 78. szám.) Szikra 1951. 37. old.

[11] *Marx—Engels.* Válogatott levelek. Szikra 1950. 499—500 old.

GANA-GÖTRA, AZ ÁRJA KÖZÖSSÉG TÁRSADALMI-GAZDASÁGI ÉS NEMZETSÉGI SZERVEZETE

A tűz felfedezésével és az állatok megszelídítésével elhárult a megsemmisülés veszélye, amely a közösséget a természet erőivel vívott mindennapi harcában fenyegette. De az élet, a termelőerők kezdetleges volta miatt — ha ez a kezdetlegesség napról napra csökkent is — továbbra szegénységben és kemény munkában telt. A *szatra*-munka eredménye csak a közvetlen fogyasztás szükségletét fedezte. A termelési eszközök még nem voltak eléggé fejlettek ahhoz, hogy lehetővé tegyék, hogy az egyén a munkájával többletet termeljen, azaz valamivel többet mint az éhhaláltól megóvó létminimum. Ennélfogva nem fedezték fel, hogy az emberi munka többet tud termelni az egyéni fogyasztás fedezésére szükséges mennyiségnél. Az ősközösség a maga technikai fokán nem ébredt tudatára, hogy az emberi munkaerő többlettermelésre képes és hogy ez lehetővé teszi azt, hogy mások többletmunkájának a terhére egyesek munka nélkül is megéljenek. De az állattenyésztés és egyéb új találmányok kialakulásával csakhamar megváltozott ez az állapot. Ezen a fokon azonban föl sem vetődött az a gondolat, hogy az egyik ember a másik munkájából élhet, mert a termelőerők nem adtak alapot az ilyen gondolatra.

Ugyancsak a termelőerők kezdetlegességéből következett a fejlődés legkorábbi szakaszaiban, hogy mivel sem többlettermelés nem volt, sem változatosság a termelésben, ez csak a közvetlen fogyasztás célját szolgálta. A termékek cseréjéről nem volt szó. A termékkel a termelők rendelkeztek: az, amit termeltek, az övék maradt, nem adták oda cserébe más termékekért — egyszóval még nem bontakoztak ki a piac, a pénz stb. rejtelmei. A termelés és begyüjtés helye: a *mahávédi* és az elkerített területekkel és legelőkkel

körülvett település középpontjában trónoló *Agni* isten — ez volt a kicsiny ősközösség egész világa; az, ami ezen kívül esett, ellenséges és rossz volt.

A termelési eszközök kezdetlegessége miatt a közösségben ezen a fokon munkamegosztás nem volt lehetséges. Az a csekély munkamegosztás, amit a legkorábbi időszakban a *szatra*-munkánál megtalálunk, átmeneti jellegű volt és nem fejlődött ki tartós, állandó gazdasági érdeket jelentő berendezkedéssé. Ennélfogva az ősközösségben nem volt *varna*-megoszlás, tehát kaszt-osztálytagozódás sem. Az egész közösség a település bennlakóiból állt, akiket néha *visák*nak neveztek. Az állandó munkamegosztás lehetőségét kizárta az is, hogy a közösség túlságosan kicsiny volt. Munkamegosztás csak olyan társadalomban jöhet létre, amelynek kellő számú lakossága van. Ezért a *szatra*-társadalomban, vagyis a korai *ganák* idejében még nem volt szó a kasztokról, a három vagy négy *varnáról*, noha keletkezésük nem sokkal későbbi időpontra esik.

Az, hogy a *varnák* az árja társadalomnak egy bizonyos fejlődési fokán keletkeztek, és hogy kezdetben ilyen felosztások nem voltak, általánosan elismert tény; ennél a pontnál tehát nem kell tovább időznünk. Azt is elismerik — és valóban mi sem lehet ennél kézenfekvőbb —, hogy a *varnák* keletkezése a társadalmi munkamegosztás következménye volt. Hogy ez miként jött létre, azt látni fogjuk később, amikor a munkamegosztás fejlődési fokához érünk.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy az árja társadalom életében a tűz felfedezése és az állatok megszelídítése között meglehetősen hosszú idő telt el, míg az állatok megszelídítésétől a csere kifejlődéséig, a munkamegosztásig, a *varnák*ig s a társadalmi szervezetben mindezekkel együtt végbemenő változásokig a haladás rendkívül gyors volt és az árja közösség igen hamar alakult át.

Láttuk az ősközösséget a tűz körül, a *szatra*-munkában, amint közösen termelt és fogyasztása is közös volt. Az emberek bizonyos tekintetben úgy éltek és dolgoztak, ahogy sokan élnek és dolgoznak ma is India egyes falvainak nagy háztartásaiban — természetesen azzal a különbséggel, hogy akkor még nyoma sem volt a patriarchális tekintélynek és a munka változatosságának, melyeket itt látunk. A munka egyedüli megosztását a férfi és női munka elkülönülése jelentette: a férfi vadászatra vagy harcba ment és állattenyésztéssel foglalkozott; a nő a háztartást vezette, főzött, megfejte a fejősállatot és búzát termesztett a település körül.

Mindkettőjük munkája kollektív, társadalmi munka volt. Egyéni háztartás tehát nem volt és nem tettek megkülönböztetést férfi és nő helyzetében.

A közösség kicsiny volta, a munka változatosságának, a munkamegosztásnak és cserének hiánya, továbbá az a körülmény, hogy a társadalom nem tagozódott kizsákmányolók és kizsákmányoltak, gazdagok és szegények osztályaira, fölöslegessé tett minden társadalom felett álló, látszólag a köz érdekében, de igazában a kizsákmányolók érdekében kormányzó hatalmi szervezetet; ennélfogva ilyen szervezet nem is volt. Az osztályhatalom szerve, az állam, nem létezett még, nem volt hadsereg, sem rendőrség, és adók sem voltak. A társadalomnak nem volt szüksége ilyen gépezetre.

Vajjon milyen alkotmány biztosította akkor a közösségben a belső rend fenntartását és a védelmet a külső támadásokkal szemben? Ezt a kérdést már a hindu árja írók is felvetették és válaszoltak is rá.

A *Véda*-irodalom tudósai észrevették, hogy a korai *Véda*-irodalom egyik sajátossága — amely bármely olvasónak is szembetűnhet — a következő: a *Véda*-irodalom nem foglalkozik a közösség belső szervezetének kérdésével, a tagok egyéni magatartásával, a közösséghez való viszonyukkal, az e viszonyban adódó vétségekkel és büntetésekkel, a hatalommal, amely a büntetések végrehajtásához, s a pénzzel és egyebekkel, ami a szervezet fenntartásához szükséges. A fejtegetések javarészt a teremtés kérdése köré csoportosulnak: a világegyetem, az ember, *Agni* és a jószágban megtestesülő vagyon keletkezése köré. A hatalom, az erkölcs és az emberi magatartás kérdései csak a későbbi *Brálmanák*ban merülnek fel. A korai *Véda*-irodalomban a teremtés kérdéseivel együtt megvitatják a csaták, a háborúk kérdéseit és következményeit. És olykor — mint egyedüli erkölcsi kérdés — felvetődik a nemi kapcsolatok kérdése is. Olyan kérdések, mint: királyság és állam, uralkodó és alattvaló, az egyén jogai és kötelességei — nem vita vagy huzakodás tárgyai.

E közösségek belső szervezetét, jellegzetes vonásait — amelyek őket a későbbi árja társadalomtól megkülönböztetik — tehát csak a későbbi írók jegyzik fel akkor, amikor ezek a közösségek már felbomlanak és helyükbe osztályállamok és újfajta háborúk jönnek, vagyis amikor a társadalom polgárháborúkkal, a belső szervezés új kérdéseivel: az államhatalommal, az adózással, a törvénnyel, az erkölcsi parancsokkal és egyéb új dolgokkal találkozik szembe,

E kérdésekkel az eposz-irodalom jóval többet foglalkozik, mint a *Védák*; kivált a *Mahábhárata*nak és a *Szmriti*knek fő témái. Az ezekben előforduló összehasonlító beszélgetésekből — amelyekben megvitatják a régi és az új közti különbségeket — tudjuk meg, hogyan működtek ezek a közösségek belső felépítésük alapján, amely nagyon egyszerű volt és teljesen megfelelt a termelőerők fejlődési fokának abban a korban.

E közösségek szervezete *gana*-szervezet volt — amint erről már a *Trirátra*-hagyományban említés történik. Meg lehet határozni Engels szavaival, mint a nép „öntevékeny, fegyveres szervezetét", amelynek nem volt külön erőszakgépezete állama ügyeinek intézésére, mivel nem tagozódott egymással ellentétes, a magántulajdonra alapozott, antagonisztikus osztályokra. A közösségben a közvélemény és a természetes szükség késztetett mindenkit arra, hogy kollektív társadalmi feladatát elvégezze. Az apróbb vétségeket nyilvános megrovással büntették. Súlyosabb vétséget — például ha egy *gana*-tag egy másik *gana*-tagot megölt vagy más efféle bűnt követett el — azzal büntették, hogy a bűnöst száműzték a *ganá*ból, ami úgyszólván egyértelmű volt a halálos ítélettel a vadság korszakának állapota mellett. Mivel nem kellett hadsereget és bürokráciát fenntartani a törvény végrehajtására, adófizetés sem volt. A valamely tisztségre nyilvánosan megválasztott egyént, aki — ha nem is közvetlen termelőmunkával, de mégis résztvett a közös munkafolyamatban — a közös jövedelemből tartották el s ezen a módon gondoskodtak az öregekről és a gyermekekről is.

Mi döntötte el a *gana*-tagságot? Az osztályállamban és a modern szocialista államban valakinek a hovátartozását a lakóhely és az államhoz területi alapon való tartozása dönti el. A *gana* törvénye más volt. A *gana* nem jelentett területi szervezetet vagy államot. Azt, hogy kik a tagjai, a nemzetségi, illetve vérségi kapcsolat döntötte el.

A korai *Védák jadzsna*-termelést folytató társadalma tehát *gana* (nemzetségi)-szervezet, amelyen belül mindenki vérrokonságban van egymással, amelyben az egészen korai fokokon közös volt a munka és a tulajdon és nem volt kaszt- vagy osztálytagozódás, sem állam, sem király, sem kizsákmányolók és kizsákmányoltak; a *gana* a nép öntevékeny, fegyveres szervezete volt.

Így írják le nekünk a *ganát* a későbbi korszakok hindu szövegei. És a korai *Védák* istenei és emberei is valamennyien *ganá*kban éltek.

Az állam és a királyság keletkezése a későbbi időkben, valamint a *varna*-tagozódások és a polgárháborúk olyan kirívó ellentétben voltak a multtal, hogy mindenki tudni akarta, hogyan és miért jöttek ezek létre. A válaszok nem adják ugyan meg a valódi okokat, de rávezetnek ezekre.

A *Mahábhárata*ban az öreg Bhísma ősatyának tesznek fel a multra vonatkozó kérdéseket, valahányszor valamilyen új szokás nem vág össze a hagyományos régi szokással. A *Mahábhárata*-háborúban a rokon kauravákon győzedelmeskedő Pándavák vezére kérdést intéz Bhísmához a *királyság* eredetét illetően: „Hogy van az, hogy egy egyszerű emberből, aki ugyanolyan mint bármely más ember — szeme és keze van, eszerint halandó —, király lesz és uralkodhat olyan emberek fölött, akik egyénileg bölcsebbek és erősebbek mint ő? Mi adja neki ezt a képességet?"[1]

Válaszul Bhísma elmondja nekünk a maga módján az állam eredetéről szóló történetet. Ebben a leglényegesebb az a megállapítása, hogy volt idő, amikor „még nem volt állam, sem királyság" (*„Rádzsan"* itt tulajdonképpen államot jelent). A *Krita-jugá*ban és még azelőtt „nem volt királyság, sem király, nem volt büntető, sem büntetett (sem állam, sem kizsákmányolás). Az emberek a saját létük törvénye alapján tisztelték egymás életét. A vétségeket nyilvános megrovással büntették"[2] — mondja egy másik helyen. Amikor a *gana*-szervezeteket fenyegető veszélyekről beszél, mint legfőbbeket a belső viszályt, a kapzsiságot (vagyonhalmozást) és az egység felbomlasztását említi. Kölcsönös rokoni kapcsolatukat pedig így jellemzi: „egyeznek osztályra, ősökre és vérre"[3]. Az egymásközötti háborúskodás a *gana*-elvek végét jelenti, mivel ezeknek egyik legsúlyosabb megszegése, ha nem ismerik el többé a vérrokonság elvét és kötelezettségeit[4]. Minden szerző, aki leírja a *gana* jellemző vonásait, amelyek egyben a *Krita-jugát* is jellemzik, azt mondja, hogy a *ganá*ban az emberek nem tettek különbséget „tied" és „enyém" között. Ez pedig nem volt puszta fikció, hanem valóság, amely az ősi korszak kollektivizmusából származott.

---

[1] *Mahábhárata*. Sánti-parva. 58—8.

[2] Ugyanott, 58—14.

„A régi emberek hallgattak a nyilvános megrovásra" (ugyanott, 300—8.)

„. . . úgy védelmezték egymást." Ugyanott, 58—15.

„. . . régen csak nyilvános megrovás volt, a halálbüntetés később lett". Ugyanott, 273—19, 273—12.

[3] Ugyanott, 107—31.

[4] Ugyanott, 58—19.

Kautilja, a nagy szervező, aki egy birodalmat és erős fejedelmi diktatúrát hozott létre, azt mondja, hogy a *ganá*ban, ahol „*Vairádzsja*" van (ezt az *Aitaréja Bráhmana* írja le), „senkiben sincs meg az «enyém» érzése"[5] és ennélfogva neki az a véleménye — akárcsak a modern burzsoáziának a szocializmussal kapcsolatban —, hogy az ilyen állam tagja akár el is árulhatja kormányát és országát és senki sem fogja magát az ország kormányzásáért felelősnek érezni. De noha ezek az ősi demokrácia kiirtására törekvő egyének ezt a demokráciát elfajzottnak bélyegezték, mégis féltek tőle, mert tudták, hogy a belső összetartás nagy erőt biztosít számára az ellenséggel szemben. Ellentmondásba keveredtek önmagukkal s az osztályállam és magántulajdon szemléletének kátyujában nem tudták megérteni, hogyan tudott a *gana* élni. Pedig élt és boldogult; és egyesek kénytelenek voltak ezt elismerni, úgy ahogy Bhísma is elismerte.

A *gana*-szervezet és a nemzetségi kapcsolat azonosságát kifejezi a *gana* szó eredeti jelentése, amely közös volt valamennyi indo-árja nép nyelvében, mielőtt az őshazától elszakadtak volna. A *gana*, a *Mahábhárata*ban és a *Véda*kban leírt társadalmi-gazdasági szervezet (amelyet később, a *Szmriti*-korszakban mint politikai szervezetet írnak le) a szanszkrit *dzsan* tőből ered, aminek a jelentése; „nemzeni, termelni" — gazdasági és nemi értelemben egyaránt. A tő a *dzsan*ban és a *ganá*ban ugyanaz, ami a *jadzsná*ban, amelyről már előbb beszéltünk. Az árjáknál tehát mindhárom, társadalmi-gazdasági és nemi életük megszervezésének viszonyait jelölő fogalomnak azonos töve volt. A *jadzsna* termelési mód szükségképpen *gana*-szervezettel járt, amely viszont éppen ennél a ténynél fogva kizárólag egy nemzetség*(dzsana)*-beliekből állt, vagyis azokból, akik az *Agni* körül s a *jadzsna* életkörülményei között születtek, olyan férfiakból és nőkből, akik együttesen termelték az életet és közösen dolgoztak a megélhetésért. Engels Morganra hivatkozva ezt írja:

> „A latin *gens* szó, amelyet Morgan e nemzetségi szövetség megjelölésére használ, úgyszintén az azonos jelentésű görög *genos* a közös árja *gan* tőből származik (a németben az árja *g* mint rendesen k-vá alakul át: *kan)*, ami nemzést jelent.

[5] Lásd *Arthasásztra*. 8—2.
„. . . senkinek sincs magánvagyona". *Mahábhárata*. Sánti-parva. 48—71.

Gens, *genos* szanszkritban *dzsanasz*, gótul (fenti szabály szerint) *kuni*, óskandináv és angolszász nyelven *kyn*, angolul *kin*, középfelnémet nyelven *künne*, egyformán nemet, leszármazást jelent, de a latin *gens* és a görög *genos* szót (s én hozzáteszem, a szanszkrit *gana-gótrát* — *S. A. Dange)* különösen annak a nemzetségi szövetségnek jelölésére használják, amely közös származásúnak (ebben az esetben közös ősatyától származónak) tartja magát és amelyet bizonyos társadalmi és vallási intézmények külön közösségbe fognak össze..."[6]

Arra, hogy az árják legkorábbi szervezete nemzetségi kapcsolatra épült és hogy ez minden ezután következő „nemzet" alapja volt, ők maguk, különféle módon, következetesen rámutatnak. Állításuk szerint a híres tíz törzs, amely Indiának csaknem felén és Indián kívül is el van terjedve, egy nemzetségből való. A Jadu, Turvasa, Druhju, Anu és Purú törzsek mint egy apának, Jajátinak, két feleségétől, Dévajánitól és Sarmisthától származó fiai szerepelnek. A kelet- és délkeletindiai Anga, Vanga, Kalinga, Pundra és Szuhma törzsek pedig mint Bali fiai, akiket feleségével egy vak bölcs, Dírghatamasz nemzett. Mindig hangsúlyozzák, hogy ezek az egymással társadalmi-gazdasági viszonyban levő emberek egyszersmind nemzetségi kapcsolatban is vannak egymással.

A gana-alkotmány tehát az ősközösségben élő embereknek ama szervezete, ahol a termelési kapcsolat egyben nemzetségi kapcsolatot is jelent.

Ezt szemléltetik a legalapvetőbb vérségi kapcsolatot kifejező szavak. A nemzetségi viszony és a gazdasági funkcionális viszony a közösség tevékenységeiben azonosan fejeződik ki az anya, leány, apa, férj és feleség nevében.

Az anya *(Má-tri)* az, akinek funkciója kimérni (tő: *má* — mérni) és kiosztani mindenkinek az ételt, hús stb. és az, aki a gyermekeket szüli, vagyis az, aki több életet ad. A közösség, a *Brahman*, az étel és az anya által szaporodik és él. Az apa *(Pitri, Pá-tri)* az, akinek funkciója vadászni, résen állni a védelemre (tő: *pá* — védelmezni). A leány *(Duhi-tri)* dolga a jószágot megfejni (tő: *duh* — fejni), vagyis az anya mellett elvégezni az élelemellátás munkájának legfontosabb részét. A nemi kapcsolatok *Pati* és *Patní* között, akikből az anya és apa lesz, szintén az összehozásnak és a település építésének funkcióját jelölik. A szó a *sztjai* szó-

[6] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 237. old.

ból származik, ami annyit jelent, mint összetenni, egyesíteni. Mit? Természetesen a települést és később a házat vagy az egyéni családot[7]. *Pasztrju, Sztrí* és *Patní* — mindhárom a hímnemű és nőnemű lényeket jelentette, akik a közösséget összetették. A szó talán már akkor megvolt, amikor az árja ember még el sem határozta, hogy külön szavakat keres a férfi és nő nemi szerepének jelölésére, különválasztva azt a társadalmi-gazdasági szereptől. A *grihapati* szó például az egyéni háztartás keletkezése előtt egyaránt jelölt férfit és nőt *(grihapati-sztrí* — mondja Pánini).

Későbbi korszakokban a gazdasági szerepet és rokoni kapcsolatot már nem a nemzetségi összetartozás irányítja. Amikor az ősközösség felbomlik, az anya és apa szerepe nem veszti el jelentőségét, noha most nem kell házat felépíteniök, vagy védelmet nyujtaniok vagy az ételt kimérniök. Ezeknek a teendőknek a végzését a feudális földesúr, a kapitalista háztulajdonos és a rendőrség vette át, mialatt az anya, a leány, az apa és a fiú kiszóródtak a nagyvilágba, ahol a földeken és gyárakban próbálják megszerezni az élelmüket és a *pasztjam*ot — de ez, a kemény munka és a termékbőség ellenére, csak ritkán sikerül nekik.

Az árja közösség szervezeti alapjának másik neve *gótra* volt. Míg a *gana* kifejezés a termelés műveletére és a termelőkre *(dzsana)* vonatkozott, a *gótra* név alapja a vagyon és élelem fő forrásának, a jószágnak (szanszkrit nyelven: *gó)* termelése volt. Noha itt is megvan a szónak alapvető gazdasági tartalma, a *gótra*-szervezet és a benne megjelölt kapcsolat a hinduknál főleg mint a nemi vagy családi kapcsolatok alapja maradt fenn és a hindu tudósoknak nagy vitákra adott alkalmat. A hindu házassági törvény megtiltja a házasságot egyazon *gótrá*ból való felek közt. Az összes *gótrá*kat kilenc fő csoportban — a *pravará*kban — foglalják össze és osztályozzák. (Némely tudós véleménye szerint a házasság az ugyanazon *pravará*kba tartozók között nem kifejezetten tilos.) A *Védá*k tudósai viszont azt mondják, hogy egyazon *gótra*-tagjaira vonatkozó házassági tilalom nem található meg a *Védá*kban vagy a korai történelemben. Ez csak nagyon későn keletkezett. De hogy miért, nem tudják megmagyarázni. A feladat megoldását, mint reménytelent, feladják. A *gótra-pravara* bonyodalom megoldhatatlan számukra.

Az árják *gana-dzsaná*ja és *gótrá*ja azonban egy és ugyanazon

[7] „*Sztjá*ból, mely azt jelenti, hogy «összetenni, összegyülekezni», lesz a *pasztjam*."

dolog volt és gazdasági és házassági kapcsolataik alapját jelentette. A *gana* gazdaságát a nemzetség tagjai tartották fenn és a nemzetségbelieknek közös, kollektív gazdaságuk volt. Mindaz, ami a közösségen vagy *ganán* kívül esett, ellenséges és rossz volt. A nemnemzetségbelit ellenségnek tekintették és ezért nem élhetett a közösségben és nem vehetett részt a *jadzsnában*. Aki nem tagja a *jadzsnának*, az idegen, el kell pusztítani és vagyonát zsákmánynak tekinteni. Az ellenség közt nem lehettek nemzetségbeliek. Egyedül a *gótra* volt egységes és teljes. Ezért az élet és a megélhetés alapja és határa is a *gótra* volt és a házasság is csak ezen belül volt megengedve. Az ősárják *jadzsna*-közössége kezdetben el sem tudta képzelni, hogy a *gótrán* kívül is lehet házasodni, távol a saját tűztől, az *Agnitól*. Az árja ember csak a vadság és barbárság korszakának sokévezredes tapasztalatából tanulta meg, hogy a beltenyészet és a vérrokonok közti házasság ártalmas a *gótra* fejlődésére és találta fel védekezésül a vérfertőzés tilalmát. A mi mai felfogásunk a rokonok közti házasság tilalmas voltáról csak a történelem évezredei folyamán alakult ki. Az ősi korszakban az árja a *gótrán* belül házasodott és csak a történelem későbbi folyamán tiltotta meg ezt, akkor, amikor már számban, területben, tudásban és vagyonban kellőképpen gyarapodott.

A *gana-gótra*, vagyis a nemzetségi és gazdasági kapcsolat, felveti a nemi kapcsolatok kérdését, vagyis a házasság kérdését az ősközösségben. Itt is a termelőerők rendkívüli kezdetlegessége határozta meg a korai árja társadalom tagjainak nemi kapcsolatait. E tekintetben a *jadzsna*-társadalom erkölcsi felfogása és szokásai egészen mások voltak, mint a későbbi hindu társadalmak, a mi korunk vagy a modern szocialista társadalom erkölcsi világa.

ŐSKÖZÖSSÉGI HÁZASSÁG

Hogyan fejlődött a házasság intézménye azzá, aminek a mai burzsoá társadalomban ismerik, hogyan alakult ki az az erkölcsi törvény, amelyre a burzsoázia éjjel-nappal esküszik, de esküjét sohasem tartja be? Ez a kérdés minden országban és minden időben a leghevesebb vitákat váltotta ki. A válás, többnejűség, egynejűség, „érdekházasság", szerelmi házasság és egyéb hasonló kérdések valóságos vihart keltenek a gyorsan átalakuló indiai társadalomban és rászorítják az értelmiséget, hogy a férfi-nő kapcsolat mindkét oldalát nézze: a társadalmit, ahol férfi és nő társadalmi egységet alkot és a másikat, a természetit, ahol mint hímnemű és nőnemű lények szerepelnek. A házasság intézményével foglalkozó történészek az egynejűség, többnejűség, többférjűség eredetének kutatása közben megkíséreltek ahhoz a módszerhez folyamodni, hogy összehasonlítást tettek az ember és néhány állatfajta, mint például a majom, a szarvas stb. nemi élete között. Az ilyen kísérletek teljesen nevetségesek, mivel egy állat sem élt társadalmi szervezetben (a horda nem társadalom). Az ember pedig nem állat, mert a természet erői fölött egyre fokozódó hatalma és termelési eszközeinek kialakítása folytán kiemelkedik az állatvilágból, emberré lesz és felépíti az emberi társadalmat. Ennélfogva az ember nemi kapcsolatait — a férfi és a nő kapcsolatát — kezdettől fogva a társadalom határozza meg; ez a kapcsolat természeti, nemi kapcsolat és társadalmi kapcsolat egyben.

Mivel a természet is, az ember is változik és fejlődik, mindkettőnek megvan a története; nem adott, statikus, örök időkre változhatatlan dolgok. Ezért tehát történeti szemszögből kell őket

nézni. Ez pedig azt jelenti, hogy az erkölcsi tényezőt a férfi és nő viszonyában nem isten vagy pusztán csak a természet határozza meg s az nem ugyanaz minden korszakban, hanem változik és fejlődik, alacsonyabb síkról magasabb síkra lép.

Azt, hogy ez a viszony nem minden társadalomban egyforma, sőt egyazon társadalmon belül sem minden időben ugyanazon formában érvényes, a burzsoá értelmiség is elismeri. De nyomban vitatkozni és érvelni kezd, mihelyt arra kerül a sor, hogy megvizsgáljuk, milyen törvény irányítja a változást és megállapítsuk, melyik az alacsonyabb és melyik a magasabb fejlődési fok. Mint minden uralkodó osztály, az indiai burzsoázia és burzsoá értelmiség is mindenkor a fennálló viszonyokat tartja a legfejlettebbeknek és legjobbaknak.

Ezért most, amikor történeti kutatásunk kapcsán az árja társadalom életének ehhez a szakaszához érünk, olyan területre lépünk, ahol még a tulajdon kérdésénél is nagyobb viharok dúlnak. Amikor Európában a XIX. század közepe táján először tanulmányozták a kérdést és a történészek különféle törzsi társadalmakban különféle házassági formákat találtak, amelyeknek maradványai korunk némely szokásában is fellelhetők, a látott jelenségeket azzal intézték el, hogy elmaradott népek sajátos fogalmainak vagy egyszerűen véletlennek tulajdonították őket. Amikor Bachofen bebizonyította, hogy az anyajog az ősi társadalom „csoportházasságából" ered és eredetileg minden társadalmi csoportnál érvényben volt, az emberek tiltakoztak ez ellen. Amikor Morgan, majd a történelmi materializmus alapján Marx és Engels kifejtették elméletüket a család eredetéről, a családnak mint az ember társadalmi-gazdasági viszonyai tükrözőjéről — amely elmélet szerint az ember termelési módjának megfelelő társadalmi korszakok határozzák meg a család formáját —, az európai burzsoázia gyalázta Marxot, mint a nő „államosításának" hirdetőjét. Az indiai burzsoá értelmiség egyes csoportjai igyekeztek nálunk is elhinteni ezt a rágalmat. Erre csak azt lehet mondani, hogy a burzsoázia számára, amely a nőt is tulajdonnak tekinti, mi sem természetesebb, mint a fenti következtetés. — A munkásosztály ezt csak kineveti.

A hindu burzsoá értelmiség és a hindu ortodoxia utolsónak vethet követ a marxizmusra, mert éppen az ő isteneiknek, akiknek tisztelete mindennapi kötelességeik közé tartozik, korántsem voltak „erkölcsös" nemi kapcsolatai, ha a mai erkölcs szempontjá-

ból nézzük. A hinduk „szent" könyveiben fel van jegyezve az istenek és héroszok körében végbemenő házasságok vagy nemi kapcsolatok minden olyan formája, amelytől a mai India társadalmi erkölcstana megbotránkozással fordul el. Egyszóval, a tárgyat történelmi szempontból kell kezelni, ha azt akarjuk, hogy segítsen nekünk eljutni a társadalmi szervezet magasabb formájához, amely nem hasonlít sem a barbár kor ősközösségéhez, sem a burzsoá civilizáció osztályrabszolgaságához.

Maguk a régi hindu írók — mivel közelebb voltak annak a kornak a valóságához és nem volt annyira érdekük koruk társadalmi osztályviszonyait és a mult emlékeit hamis mázzal bevonni — nem igyekeztek elkendőzni a kellemetlen tényeket, sem a tulajdonviszonyok, sem a nemi kapcsolatok tekintetében. Elismerik, hogy társadalmuk nemi viszonyai merőben különböznek a régebbi társadalom nemi viszonyaitól. Rendszerint megírják, hogy a négy *juga* mindegyikében más-más nemi viszonyok uralkodtak „az utódok létrehozására", ugyanúgy, ahogy a társadalmi-gazdasági viszonyok „a vagyon létrehozására" is különbözők voltak. Bhísma, a nagy ősatya, a négy *juga* nemi viszonyait a következő négy névvel jelöli: *Szankalpa, Szanszparsa, Maithuna* és *Dvandva*; ezek érvényesek a *Krita-, Trétá-, Dvápara-* és *Kali-jugára*[1]. Hála ismereteinknek, a még ma is élő ősi törzsi népek közötti házasság fejlődéséről megállapíthatjuk, mi volt ez a négy fokozat. A *Szankalpa*-viszonyok jelentik a válogatás nélküli nemi érintkezést, bárkinek a tetszés szerinti nemi kapcsolatát bárki mással, minden társadalmi vagy személyi korlát nélkül. A *Szanszparsa* az a fok, amelyen a legközelebbi rokonok házassága már tilos, ugyanígy a házasság egyazon *gótra* tagjai közt is. Ezen a fokon a különböző *gótrák* tagjai házasodtak össze a *gótra*-csoportházasság formájában. *Maithuna* a természeti házasság utolsó fokozata, ahol megszűnik a csoportházasság és helyébe a párroscsalád lép, amely addig tart, amíg a pár kívánja és másokat kizár a házassági kapcsolatból. *Dvandva* a *Kali*-korszak monogám párja, amikor az asszony alá van vetve a férfinak, aki szemben áll vele, magántulajdonának erejénél és monopóliumánál fogva.

Az egész hindu irodalmi hagyomány elismeri, hogy a házasság fennálló formája nem ősi, hanem a fejlődés egyik fokán keletkezett és aránylag újkeletű. Mikor Pándu, a beteg király, arra

[1] *Mahábhárata*. Sánti-parva. 206—42, 43, 44.

kérte feleségeit, Kuntít és Mádrít, hálnának mással, hogy gyermekük legyen, a vonakodó Kuntínak hosszú előadást tartott a régi szokásról, amikor kizárólagosan monogám párok még nem voltak[2]. Amikor Szúrja elment Kuntíhoz, a szűz lányhoz, akit elfogott a szabad, természetes szerelem ösztöne, de félt a következményektől az akkori gyorsan változó, új értékelésekkel telt világban, Szúrja a régi szokásokat idézte s ezzel oszlatta el aggályait. Bhísma anyja ugyanezt tette, amikor Bhísma fivére nem hagyott utódot és anyja azt akarta, hogy menye a lánykori fiával háljon, hogy gyermeke legyen és arra szálljon a vagyon és a királyság. A *Mahábhárata*ban, a *Puránák*ban és a *Védák*ban állandóan visszatér az az állítás, hogy a *Kali*-korszakbeli család és házasság, amelyben az asszony a csak ránézve kötelező monogámia rabságában él, a gyerekek az apa nevét viselik és nem az anyáét, mint régen, merőben új dolog, új társadalmi találmány, amelyet társadalmi kényszerűség hozott létre, de amely korántsem természetes[3].

Mi volt tehát az ősi társadalmi-természeti viszony és család?

Az árjáknál, mint minden vad népnél, hosszú időbe telt, míg ráeszméltek a válogatás nélküli nemi érintkezés és a beltenyészet következményeire. A férfiak és nők kicsiny társadalmi csoportja, amely a vad természettel szemben összetartott, kollektivitásban élt és dolgozott, és egymás között párosodva szaporodott. Akárcsak a gazdasági életben, a nemi életben is vad maradt, félig ember, félig állat, amely a természetből és a természet ellenére fejlődött ki, igyekezvén megérteni a természetet és urrá lenni rajta. Még nem látta meg, hogy a férfi és nő kapcsolata nem helyes, ha a kettő történetesen fiú és anya, apa és lány, fivér és nővér. Ezért e kapcsolatok, amelyeket ma a *vérfertőzés* bűnének tekintenek,

---

[2] „De most elmondom azokat a vallási hagyományokat, melyeket az erényben járatos ősi bölcsek mondtak a *Puránák*ban. Régen a nőket nem tartották a házban fogva, ó szép, édesmosolyú hölgy. Szabadon jártakkeltek, szórakoztak tetszésük szerint. Lányságuktól fogva szabadon érintkeztek bárkivel, vágyuk szerint, ó te szépséges, és nem ragaszkodtak hűségesen egy férjhez. De nem is tekintették őket bűnösöknek, mert az volt akkor a szokás. A régi időknek éppen ezt a szokását követik mind a mai napig a madarak és állatok, indulattól és szenvedélytől mentesen. Ezt az eljárást, melyet sok hagyomány szentesített, dícsérik a nagy bölcsek; az északi Kuruk még ma is tiszteletben tartják, ó sudárcombú hölgy." *Mahábhárata.* Ádi-parva. 128.

[3] A *Mahábhárata* különböző helyein, főleg az ősök származásáról szóló részben *(Ádi-parva)* sok ilyen utalást találunk.

nem voltak tiltva. Maradványaik a mai társadalmi szokásokban már nem lelhetők fel, de az árja mitológia, amikor egyes istenek és *Pradzsápatik* születéséről és növekedéséről és a teremtésről beszél, elárulja, hogy volt egy ilyen fejlődési fok; s e tényekről korántsem beszél irtózattal, hanem egyszerűen úgy könyveli el őket, hogy megengedett dolgok voltak, mivel az istenekre vonatkoztak.

Az *Aitaréja Bráhmana* — amikor a teremtés magyarázatába kezd — elmondja, hogy *Pradzsápati*, az ősalkotó, a tulajdon lányát vette feleségül a teremtés művének előmozdítására[4]. A *Matszja* és a *Váju Purána* ugyanezt mesélik *Brahmá*ról, az alkotóról. Később, amikor ezek a dolgok már tiltva voltak, *Pradzsápati*, úgylátszik, továbbra is folytatni akarta ezt, de kénytelen volt óvatosan eljárni. Ezért szarvas alakjában ment lányához, Djauszhoz, aki szintén *róhita*-szarvas képét öltötte magára. De az istenek igen éberek voltak és mielőtt *Pradzsápati* véghez vihette volna tettét, nyilat lőttek belé. A *Rigvéda* nem nagyon botránkozik meg ezen a kapcsolaton és megnyugtatja az olvasót, hogy mindkét bűnös helyet kapott az égben mint csillag, a „vadászok" néven ismert csillagképben[5]. Még ha ezt a mesét úgy tüntetik is fel, mint csillagászati tünemények allegórikus magyarázatát, érthetetlen, miért éppen ezeket a képzeleti vagy gondolati elemeket használták fel, ha nem tételeznők fel, hogy ezek jelen voltak az emberek gondolkodásában, mint az élet való tényeinek tükröződései.

A *Harivansa* is említ néhány hasonló híres esetet. Amikor Visista *Pradzsápati* lánya, Satarúpá nagykorú lett, feleségül ment apjához. Manu is a saját lányát, Ilát vette feleségül; ugyanígy Dzsahnu is a lányát, Dzsáhnavi-Gangát vette el. De beszámol a *Harivansa* még bonyodalmasabb esetekről is. Tíz fivérnek, a Pracsétáknak, volt egy fiúk: Szóma, Szómának pedig volt egy leánya: Márisá. Mind a tíz fivérnek és Szómának közösen volt egy fiúk Márisától: Daksa Pradzsápati. Ennek a Daksának később huszonhét lánya lett, s valamennyit apjának, Szómának adta, hogy velük utódokat hozzon létre. Daksa mint Brahmá fia is szerepel, aki lányát a nagyapjához adta és ebből a kapcsolatból származott a híres Nárada.

Amikor régi írók, mint Vjásza, Vaisampájana, ezeket a társadalmi emlékezés útján fennmaradt történeteket Dzsanamédzsaja

[4] *Mahábhárata*. Ádi-parva. 128—26.
[5] *Aitaréja Bráhmana*. 3—33; 5—32.

királynak előadták, ez csodálkozva kérdezte, hogyan volt mindez lehetséges. Az ámuló Dzsanamédzsaja azt a felvilágosítást kapta, hogy mindez igaz történet (*„Purátana itihásza" — Mahábhárata)*, és mivel a régmúlt társadalmának ez volt a *Dharmája*, vagyis társadalmi szervezetének szokásai, tehát akkor lehetséges volt.

Ez a szervezet nem ismert nemzetségi megkülönböztetéseket, amelyek meghatározott nemi tilalmakat vontak maguk után. Azonban kiderült, hogy a válogatás nélküli nemi érintkezés káros az utódokra. Ezért az első tilalom, amelyet jónak láttak alkalmazni, a szülők és gyermekek közötti kapcsolatra vonatkozott; ennek eredményeképpen jött létre a vérrokonságon alapuló család[6]. Itt a házasság-csoportok nemzedékekként oszlanak meg, az összes nagyapák és nagyanyák kölcsönösen egymás férjei, és feleségei, ugyanígy ezek gyermekei, az apák és anyák, fivérek és nővérek, férfi és női unokatestvérek kölcsönösen egymás férjei és feleségei.

A második fok a fivér és nővér közötti korlát felállítása. Ezt már nehezebb volt keresztülvinni, mert az illetékes felek egymással hasonlókorúak voltak. Fokozatosan vitték keresztül, az anyai részről való nővéren kezdve. Hogy milyen nehezen ment a dolog, mutatja, hogy még jóval később a *Rigvéda*ban Jamí, Jama nővére kéri fivérét, ajándékozza őt meg szerelmével és utódokkal, de ez elutasítja azzal, hogy Varuna, az istenek nagy őre, meglátná és megharagudna érte. Jamí azzal érvel, hogy ellenkezőleg, az istenek helyeselnék viszonyukat. A *Rigvéda*nak az a része, amely a párbeszéd végét tartalmazza elveszett, de mégha azt tételezzük is fel, hogy Jama végkép elutasította az ajánlatot, akkor is láthatjuk, milyen nagy nehézséggel lehetett csak a régebbi szokást legyőzni.

A *Taittirija Bráhmana* elmondja, hogyan kívánta Szávitrí, *Pradzsápati* lánya, fivére, Szóma szerelmét; ez azonban nem őt, hanem másik nővérét, Sraddhát szerette. Szávitrí atyjához fordult tanácsért s ez egy amulettet adott neki, amelynek segítségével sikerült Szómát megnyernie[7]. Az *Ádi-Parva* a *Mahábhárata*ban és a *Harivansa Brahmá* családjának eredetét tárgyalva, azt mondja, hogy Brahmá jobblábának nagyujjából született fia, Daksa, feleségül vette a Brahmá ballábának nagyujjából született Daksát, vagyis a nővérét[8]. Hatvan leánygyermekük

[6] Lásd *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 194—195. old.
[7] *Taittirija Bráhmana.* 3—10; 9—4.
[8] *Daksa* hímnemű, *Daksá* nőnemű forma.

született. Daksának két fivére volt; Marícsi és Dharma. Dharma fivérének leányai közül tizet feleségül vett. Marícsi fia, Kasjapa, Daksa lányai, vagyis unokahúgai közül tizenhármat vett feleségül.

A beltenyészet következményei miatt ezeket a kapcsolatokat is kiküszöbölték. A tilalmaknak ez a második fokozata hozta létre a *gana-gótra* néven ismert szervezetet, ahol a tagok nem házasodhattak egymás között, hanem a nemzetségen kívül kellett férjet vagy feleséget keresniök. Ott, ahol azelőtt a nemzetségi házasság szabály volt[9], most tilalommá lett. A *szagótra* (gótrán belüli — *Szerk.*) házasságot tehát megszüntették. A *gótra* az az ősközösségi házasságszervezet, ahol minden férj és minden feleség közös — vagyis csoportházasságról van szó — de a férjek nem lehetnek többé a feleségek nemzetségbeliei vagy vérrokonai. Tehát a férjeknek és feleségeknek különböző, nem-rokon csoportokból, *gótrák*ból kell származniok. A mereven megszabott kapcsolat a *gótra* és a házasság között a régi hindu társadalomban feltételezi, hogy ez a társadalom a csoportházasságon alapult, de olymódon, hogy vérrokonok nem házasodhattak össze. A probléma megoldása az *aszagótra* (saját gótrán kívüli — *Szerk.*) -házasság volt. A csoportházasság megszüntével és a monogámia bevezetésével a gótra-rendszer elveszti értelmét és csakhamar ki is szorul a hindu házasságból, bár az ortodoxia igyekszik továbbra is megtartani mint szertartást és szokást.

Noha csak különböző nemzetségbeliek, azaz különböző *gótrák* tagjai köthettek egymással házasságot, ennek mégis egy nemzeten, egy népen belül kellett történnie. Hogy oldotta meg ezt a problémát a kezdetleges gazdasági körülmények között élő kicsiny társadalmi csoport, amely kezdetben szükségképpen rokonokból s méghozzá közeli rokonokból állt?

„Legkésőbben néhány nemzedék után minden ősi családnak szét kellett válnia. A kezdetleges kommunisztikus közös háztartás, amely mélyen belenyúlva a barbárság középső szakaszába ... meghatározta a családi közösség legnagyobb kiterjedését, amely a körülményekhez képest változhatott ugyan, de minden egyes helyen eléggé adva volt. Mihelyt

[9] A vérrokonsági csoportházasság tilalma, valamint a pároscsalád intézménye a *Mahábhárata*ban Uddálaka fiának, Svétakétunak nevéhez fűződik. Az a férfi, aki Uddálaka beleegyezésével, annak feleségével hál, azon az alapon követeli jogát, hogy az asszony az ő *gótrá*jából való.

érvényesült az a felfogás, hogy az egy anyától származó gyermekek nemi kapcsolata nem engedhető meg, ennek éreztetnie kellett hatását a régi házközösségek e szétválásainál és újak alakulásánál... A nővérek egy vagy több sora lett az egyik házközösség magva, a vérszerinti fivéreik sora a másiké"[10].

A nővérek közös férjeik közös feleségei voltak, de ezek a férjek már nem vérszerinti fivéreik többé. Az ilyen csoportházasságban csak az anya lehetett az ismert és azonosítható szülő és a *jadzsna* gazdasági rendszerében elfoglalt helyzeténél fogva ő uralkodott a házközösségben. A leszármazást tehát anyai ágon vezették le. Igy a nővérek gyermekei maradtak meg örökösökként a *gana-gótrá*ban, míg a fivéreknek el kellett költözniök annak a nemzetségnek a területére, amelyből feleséget választottak. A kollektív vagy kommunisztikus házközösség és a csoportházasság volt az anyajog alapja. Minden társadalom, így az árja társadalom is, ebből származik.

Azt, hogy a *gana-gótrát* nővérek alakították, megtudjuk abból az elbeszélésből, ahol Daksa hatvan lánya hét csoportot alkotva (10-es, 13-as, 27-es, 4-es, 2-es, 2-es, 2-es csoportokat) hét *Pradzsápati* férjet választ és hozzálát a világ megteremtéséhez. *Gótra* családnevek — női megalapítóik után — nem ritkák a *risi*k családfájában, noha többnyire a férfiak neve szállt át az utódokra.

A házasságnak és leszármazásnak ez a módja beleütközik a család szervezetének és a házasságnak mai felfogásába. Ezért a burzsoá tudósok, Európában és Indiában egyaránt, csökönyösen tagadják, hogy ez a mód létezett. De történeti tények, amelyek szokások alakjában egészen késői korokig fennmaradtak, rácáfoltak ezekre a tudósokra. Az, hogy az ilyen családból származó utódok nemcsak az anya, de a közösség gyermekeinek is számítottak, a legtermészetesebb dolog volt az adott társadalom szemében. Ennélfogva a gyerekeknek elsősorban *gótra*-nevük volt s csak ezután egyéni nevük. *Gótra-ápatjá*knak, a nemzetség gyermekeinek nevezték őket. Amikor az anyajogot megdöntötték és helyét az apai ágon számontartott leszármazás foglalta el a monogám család keretében, a szülők közvetlen utódát *anantarápatjá*nak[11]

[10] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 196. old.
[11] *Anantara* — „közvetlen", mindjárt az apa után következő.

nevezték. A nemzetségi szervezetben természetesen nem ismerték a törvénytelen gyermeknek — a megvetés tárgyának, az utca elhagyatott lakójának — fogalmát.

Az anyajog igen sokáig fennmaradt Indiában. Az öt Pándava-fivér és Draupadí házasságának többférjűségi rendszere[12] nem puszta kitalálás, hanem India egyes kasztjaiban még a mai napig fennmaradt, s olyan döntően bizonyítja a csoportházasság létezését az ősi árja társadalomban, hogy a történetírók bajosan tudják a jelenséget elkéndőzni, vagy mással magyarázni. Szégyenlik elismerni a csoportházasságot, mert szent isteneik és ősatyáik ősi társadalmát hajszálra a saját koruk patriarchális rabszolgaságának törvénykönyve szerint szeretnék megítélni és átformálni. Ezekben a kérdésekben a történelem jobb hasznát veszi a babonákkal teli *Purána*knak, amelyek megőriztek számunkra egyes tényeket. És ezek a tények helyes értelmezést csak a történelmi materializmuson keresztül nyernek, amely megmagyarázza nekünk, miért kellett ennek így lennie, miért nem lehet most így és miért nem lesz így a jövő kommunizmusában sem, amikor a nő majd magasabb színvonalon kapja vissza megbecsülését és szabadságát.

De nemcsak a modern tudósok iparkodtak az ősi társadalom matriarchális eredetét elleplezni, hanem a régi patriarchális írók is. Az anyajogot és az ősközösségi kollektív tulajdont már olyan régmult történelmi időkben döntötték meg, hogy történeti emlékük csak a szokásokban és hagyományokban maradt fenn. Vjásza, aki a patriarchátus korában írt, akkor, amikor a leszármazást már nem anyai ágon tartották számon, a világ történetét a *Pradzsápati*-ősatyákon akarta kezdeni. De ez a kísérlet csődöt mondott, mert az alapító *Pradzsápati*k utódaikkal együtt, valamennyien anyjuk nevét viselték. A férfinemhez tartozó történetíró és társadalma ellenére, amely a nőt rabszolgává tette, a nő áttörte a korlátokat és érvényt szerzett büszke, ősi helyzetének. (Az utalások könnyebb megértése végett a Függelékben megadjuk a tizennyolc közös anya és matriarchális nemzetségeik nevét, amely nemzetségek háborúival, terjeszkedésével, nemzetségi harcaival van tele az őstörténelem. — Lásd az *Ádi-parvát* a *Mahábhárata*ban és a *Véda*kat.)

A *gana-gótra* kettéválása és az új közösség megalapítása a *Szómajága*-szertartásban van leírva. Itt a nőnemű isten, vagyis

[12] A *Mahábhárata*ban. — *Szerk.*

ősanya, Aditi van az első szertartás középpontjában. Ez a szertartás a kettéválás első fellépését *(prajánijésti)* mutatja be. Öt istenség működött itt közre: Pathja Szvaszti, Agni, Szóma, Szavitar és Aditi. Az első a szerencsés út istennője; a második a tűz, amelyet a régi házközösségből magukkal vittek, hogy megalapítsák vele az újat; Szóma az élelmiszer és étel istene; Szavitar a Napé és Időé. Ez a négy az elköltöző nemzetség csoportjának négy sarkában áll, míg Aditi, az ősi alapító anya és vezető a középpontban áll. Egyedül Aditi kap külön *ghi havanák*at és rizst (ebben a *jadzsna*-szertartásban), a többieket kérik, hogy érjék be pörkölt búzával (*ádzsjá*val). Akárhogy forgatják a család történetét, akármennyire az apajog védőiül szegődnek az olyan száraz burzsoá jogászok, mint MacLennan és követői, nem lehet elkerülni azt a végkövetkeztetést, hogy a korai társadalom alapja és alakítója a matriarchátus.

Hosszabb-rövidebb időn át még a csoport- vagy *gótra*-házasság rendszerén belül is tapasztalható bizonyos megállapodottság a párválasztásban. A férfi a sok nő közül egyet tekint fő feleségének és ennek számára ő a többi mellett a fő férje. Minél több lett a *gana-gótra* fejlődésével a rokonok összeházasodását korlátozó tilalom, amely a csoportházasságot egyre jobban megnehezítette, annál inkább tért hódított a párok kialakulása. És végül a csoportházasságot egészen felváltotta a *pároscsalád* intézménye. Ezen a fokon egy férfi él egy nővel, de olymódon, hogy a poligámia[13] és az alkalmi házasságtörés a férfinak továbbra is előjoga marad. A házassági köteléket bármelyik fél könnyen felbonthatja és a gyermekek — ugyanúgy mint azelőtt — kizárólag az anyához tartoznak.

A pároscsalád rendszerének az árja életben sok ismert példája van, és bizonyítéka a későbbi hindu *Szmriti*-törvény által elismert *gándharva*-házassági forma. A Visvámitra és Ménaká, Dusjanta és Sakuntalá egybekelésének „szent gyakorlata" annyira közismert, hogy fölösleges részletesen ismertetni. Dzsaratkáru *risi* pároscsaládi kapcsolatban volt a *Vászuki-gótra*beli Nágival; ebből a kapcsolatból született Kasjapa, aki a nágák népének megmentője lett a Dzsanamédzsaja és mások ellen vívott harcokban. A híres Pándava-fivérek mindenkin túltettek, amennyiben a házasság és családi kapcsolat csaknem minden formáját gyakorol-

[13] Többnejűség. — *Szerk.*

ták. Az öt fivér egy közös főfeleséggel, Draupadíval élt együtt és ebben a többférjűségben a csoportházasság maradványai mutatkoznak meg. Maga Draupadí is hasonló kapcsolatból származott; a *Mahábhárata* ugyanis azt mondja róla, hogy nem természetes módon született, hanem apja őt is, meg egy fivérét is a *védin* az *Agni* tűzből nyerte[14] s ennek fejében *jadzsnát* kellett végeznie. A Pándavák többférjűsége nem volt rendkívüli dolog, ami abból is látható, hogy India egyes részeiben még ma is fennáll[15]. A fivérek fő felesége Draupadí volt, de mindegyiknek voltak más feleségei is. Hidimbá pároscsaládi életet élt Bhímával, míg Ghatótkacsa megszületett, Csitrángadá pedig Ardzsunával, míg szintén. fia született. Említésre méltó, hogy mindezekben az esetekben a fiuk anyjukkal maradtak, akiket férjük egy bizonyos idő elteltével szabaddá tett[16].

„A vérrokonok közötti házasodás ezen egyre messzebb terjedő tilalmában is a természetes kiválasztódás érvényesül. Morgan szavával: «A nem vérrokon nemzetségek tagjai közötti házasságokból fizikailag és szellemileg erősebb fajta származott; két fejlődő törzs keveredett és az új nemzedék koponyája és agyveleje természetes módon növekedett, míg mindkét törzs képességeit magában foglalta.» A nemzetségi rendben élő törzsek ezért szükségszerűen az elmaradottak

---

[14] *Mahábhárata*. Ádi-parva. 181—45.

[15] A többférjűségről szólva Engels Indiát és Tibetet említi és rámutat, hogy „. . . nem érdektelen, s még tüzetesen megvizsgálandó, hogyan alakult ez ki a csoportházasságból. A gyakorlatban a többférjűség nem olyan szigorú, mint a mohamedánok féltékenységgel telített háremélete. Az indiai nair törzsben minden három, négy vagy több férfinak közös felesége van ugyan, de mindegyiknek lehet emellett három vagy több más férfival együtt még második közös felesége is és ugyanígy harmadik, negyedik és még több. Csoda, hogy MacLennan ezekben a házassági klubokban, amelyek közül többe is be lehet lépni tagként és amelyeket maga is leír, nem fedezte fel a «klubházasság» új kategóriáját. Ez a házassági klubrendszer egyébként nem is igazi többférjűség; ellenkezőleg, mint már Giraud—Teulon is megállapítja, a csoportházasság különleges formája; a férfiak többnejűségben élnek, a nők többférjűségben." *Marx—Engels*. Válogatott művek. 2. köt. 216. old.

[16] Annak, hogy Draupadí kénytelen volt férjeitől eltűrni a többférjűség szabályainak megsértését, az volt az oka, hogy a csoportházasság az ősközösséggel együtt eltűnőben volt és ezzel megszűnt a nő régebbi szabadsága, amely addig megillette társadalmi kollektív munkája után, melynek termékei nem lehettek a férfi magántulajdonává. Ezért lehetett Draupadít játéktét gyanánt zálogba adni a kauraváknak és eladni. Lásd *Mahábhárata*.

fölé kerekedtek, vagy példájuk ez utóbbiakat is magával ragadta.

Az őskori család fejlődése tehát annak a kezdetben az egész törzset magábafoglaló körnek állandó szűkülése, amelyen belül a két nem között házassági közösség áll fenn. Előbb a közelebbi, majd a mind távolabbi rokonok, sőt utoljára a csak beházasodottak kizárása folytán végül a csoportházasság minden fajtája gyakorlatilag lehetetlenné válik és eredményképpen csak az egyelőre még lazán összekapcsolt egyespár maradt meg, az a molekula, amelynek felbomlásával a házasság végkép megszűnik. Ebből is látszik, hogy a mai értelemben vett individuális nemi vonzalomnak milyen kevés köze volt a monogámia kialakulásához. Még inkább bizonyítja ezt az e fokon élő összes népek gyakorlata. Míg a korábbi családformák mellett a férfiak sohasem szenvedtek nőhiányban, ellenkezőleg, több asszonyuk volt, mint amennyi kellett, most a nő ritkává és keresetté válik. Ezért egyidős a nőrablás és nővásárlás a párosházassággal. Ezek igen elterjedt jelenségek ugyan, de csak *tünetei* a már bekövetkezett mélyebb átalakulásnak"[17].

A védikus tanok legkorábbi hagyományától nem várhatjuk, hogy ezekről a szokásokról említést tegyenek, de az eposzok korában már több említést találunk róluk. Legnevezetesebbek: Rukminit elrabolja Krisna, Szubhadrát Ardzsuna, Usászt Aniruddha, Prabhávatít (aki Nikumbha fivérének, Vadzsranábhának leánya) Pradjumna és Bhánumatit Nikumbha. Ugyanezen a fokon jött létre a *paisácsi*-házasság és a híres *Szvajamvara*-rendszer, amely sok vállalkozó szellemű ifjút indított arra, hogy merész tettekkel szerezzen magának menyasszonyt; s a menyasszony az ország legkiválóbb ifjai közt válogathatott!

Engels szavaival — a pároscsalád: „. . . a barbárság korának jellegzetes családi formája, mint ahogy a vadság koráé a csoportházasság, a civilizációé a monogámia"[18].

A társadalomban egy teljesen új tényezőnek, a magántulajdonnak kellett megjelennie ahhoz, hogy a párosházasság vagy pároscsalád tovább alakuljon a monogámia mai, megállapodott formájáig — amely a férfi uralmát jelenti a nő felett és amelyben a

[17] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 203—204. old.
[18] Ugyanott, 209. old.

monogámia csak az asszonyra kötelező. A páros családban a csoport már végső egységére redukálódott; egy férfi és egy nő kétatomú molekulájára. A természetes kiválasztódás, a közösségi házasságnak egyre kisebb körre történő leszűkítésével elvégezte munkáját. Ebben az irányban már nem volt több tennivaló. Ha új társadalmi erők — magántulajdon, apajog és osztályállam — nem jelennek meg a társadalomban, a család új formája sem alakul ki a páros családból; viszont éppen a páros család volt az a történetileg kialakult pont, amelyről egyedül fejlődhetett ki — a barbárság kora kollektivizmusának és közösségi életének romjain — a monogámia és a magántulajdon.

Itt az egyszerűség kedvéért az árják későbbi fejlődésének elébevágva megállapíthatjuk, hogy a monogám család „...az első családforma, amely nem természeti, hanem gazdasági alapokon nyugodott, mégpedig a magántulajdonnak az eredeti, ösztönös köztulajdonon aratott győzelmén... kizárólagos célja a férfi uralma a családban és olyan utódok nemzése, akik csak az övéi lehettek és hivatva voltak vagyonát örökölni"[19]. Ezek voltak az osztálytársadalom monogámiájának egyedüli céljai (az osztálynélküli társadalomban a monogámia egészen más jellegű). Az árja törvényhozók és írók korántsem takargatták ennek a monogámiának nyilt és kíméletlen jellegét; nem a hitvesi hűség volt a fontos, hanem egyedül az, hogy a férfinak örököse legyen — bárkitől, ha ő maga nem megfelelő e cél elérésére. Ennek érdekében *nijógá*hoz (a feleség kapcsolata férje fivérével), idegenekhez, bérelt bráhmanokhoz, *risi*khez vagy más erdei remetékhez és minden egyéb elképzelhető közeghez folyamodott. Ha Vjásza nem hál Vicsitravírja feleségeivel, a „nagy és eszményi" Pándavák sohasem születnek meg. Dírghatamasz a Bali feleségeivel hált, egy vándor bráhman pedig Sáradandajána feleségével. A *risi*k magukévá tették Pándu feleségeit — bár a történet későbbi folyamán a szegény égi isteneket hívják segítségül, hogy a földi *risi*k szerepét magukra vállalják. A magántulajdon korának, vagyis a *Kali*-korszaknak árja törvényhozói még nagyon közel voltak a *gana*-társadalom páros családjának valóságához és ezért tudták őszintén leszögezni az új osztálytársadalom monogámiájának célját. Manu — a kollektivizmus *Dharmá*ját és a *Dvápara*-korszak páros családrendszerű *Maithuná*ját követő osztálytársadalom korának, a *Kali*-korszaknak törvényhozója —

[19] Ugyanott, 219. old.

azt mondja: a férfinak azért kell arra törekednie, hogy a nőt megvédelmezze (más férfitól), hogy olyan utóda legyen, aki *bizonyíthatóan az övé* (tehát tiszta)[20]. A nőnek, mint gyerekek világrahozójának értékelése a rabszolgaság, magántulajdon és osztályuralom korából származik. Kétségtelen, hogy a nőt az ősközösség is mint a gyermekek szülőjét ismerte, de emellett mint hatalmas anyát, akinek a férfival együtt joga van a társadalmi vagyonhoz, s mint a közösség megalapozóját és vezetőjét tisztelte. Nem volt sem puszta nemi alany (mint a mai rothadt burzsoázia pénzen vásárolt feleségei), sem puszta magántulajdon, akárcsak a tenyésztésre tartott jószág[21]. Az új monogámiában a hűtlenséget könnyen jóvá lehetett tenni — amint *Jádzsnavalkja* mondja —, a házasságtörést a havi tisztulás, vagy a gyermek megszülése érvénytelenítette[22]. Ezentúl a házasságban az isteni cél a tulajdon biztos öröklése. Az asszonyból jószág lett, az Ársa-házasságban egy tehenet és egy bikát kellett érte fizetni *(gómithunam)* — és a szanszkrit nyelvtan megállapította új értékét, amikor a *Szamáhardvandva Szamásza* példázatában a *„Dáragavam"* kifejezéssel az asszony és barom fogalmát együttesen jelöli s ezzel a kettőt egy szintre hozza. Ez lehetetlen volt addig, amíg a társadalomban a kollektív termelési mód s az asszonynak a társadalmi tulajdonhoz való joga volt uralkodó.

„A kommunisztikus háztartás, amelyben a legtöbb vagy valamennyi asszony ugyanahhoz a nemzetséghez tartozik, a férfiak azonban különböző nemzetségekhez *(gótrák*hoz — *S. A. Dange)* — ez a tárgyi alapja az őskorban általánosan elterjedt nőuralomnak..."[23] Ilyen háztartás csak a termelési eszközök és a termékek közös tulajdona mellett volt lehetséges, ott, ahol a nő munkája a társadalom munkájának ugyanolyan fontos része volt, mint a férfi munkája. A férfi háborúba ment, vadászott, halászott, megszerezte a táplálékhoz valót és gondoskodott az ezekhez a foglalkozásokhoz szükséges eszközökről. Az asszony a ház körül foglalatoskodott és ruhaneműt készített a közösség számára. Mindkét nembeliek közös tulajdonában voltak az általuk készített szerszámok: a férfiaké a vadászathoz és háborúskodáshoz használt fegyverek (és később a jószág), a nőké a háztartási javak. A kettő együtt jelen-

[20] *Manu.* Dharma-sásztra. 13—9—9.
[21] *Manu.* 13—9—26.
[22] *Jádzsnavalkja.* 1—72.
[23] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 205. old.

tette a *Brahmant*, a közösségét, amelynek jelképes emléke maradt az *Ardhanári-natésvará*ban. A *gana-gótrán* kívül nem volt olyan termelés, vagy ehhez hasonló tevékenység, amelyben a nő ne vette volna ki a részét. A *gana-gótra* tőle eredt. Általa jöttek létre a nemzetségek. Amint a közösség fejlődött és több *gana-gótrát* hozott létre, a nő volt az, aki vezette őket, az ősi Aditi nagy képviselőjeként, aki máshelyütt mint Káli-má jelenik meg újra. Sem haditanácsot, sem az élelmezés — a háborúk oka — kérdéseiben tartott tanácskozásokat nem lehetett őnélküle lefolytatni. Nem csoda, ha az ősi népek az istenség tulajdonságaival ruházták fel a nőt. A hindu mítoszok ma is tiszteletben álló istennőikkel, a nő akkori helyzetének bizonyítékaképpen, még ma is arról a korról beszélnek nekünk, amely a *jadzsna* termelési rendszerrel és a *Brahman*nal együtt megszűnt. A *Taittirlja Bráhmana* (1. 1. 4) habozás nélkül a nőt teszi meg a nagy *jadzsna*-rendszer megteremtőjének, mely rendszert ismerték az istenek, az *Aszurák* és Manu, a férfi. Ilá, aki Manu leánya és felesége volt, megnézte, hogyan végzik a jadzsnát az istenek és *Aszurák* és úgy találta, hogy ők is, Manu is rosszul csinálják. Elment Manuhoz és felszólította, hogy kövesse az ő új módszerét, mert ez jobb eredményre fog vezetni. Manu azt mondta neki, hogy rakja át a *jadzsna*-tüzet tetszése szerint. Az eredmény az volt, hogy Manunak, a férfinak, nagy bőségben lett *pradzsá*ja és *pasu*ja — utódai és jószága.

Így szervezte meg az ősközösség a termelését, a *gana-gótra* családot és a házasságot, s így élte az életét, ha viszonylag szegénységben is, de belső viszálytól és testvérgyilkos harcoktól vagy polgárháborútól mentesen. A *Brahman* szaporodott, egyik helyről a másikra vándorolva az egész világon elterjedt és harcolt mindazok ellen, akik útjába álltak vagy megtámadták.

Belső háborúk nem voltak, de voltak törzsi háborúk. A következőkben látni fogjuk, hogyan szervezte meg a növekedő *gana* háborúit és a háborúban szerzett vagyonát, és hogy a munka növekvő termelékenységével és a csere kialakulásával hogyan fejlődött az osztálynélküliségtől az osztályállamhoz, a magántulajdonhoz és egy új termelési módhoz, a vadság és barbárság korszakától a civilizációhoz, a *Krita—Trétá*-korszaktól a *Dvápara-Kali*-korszakhoz.

A TÖRZSI HÁBORÚK MEGSZERVEZÉSE ÉS A HÁBORÚBAN SZERZETT VAGYON RENDEZÉSE. ASVA-MÉDHA, PURUSA-MÉDHA ÉS DÁNAM

Az előzőkben láttuk a *gana*-közösség gazdasági és nemzetségi szervezetét. Most látni fogjuk, hogyan költözött a *gana-gótra*, amikor gazdasági és nemzetségi törvények arra késztették a *gana* egy részét, hogy kiváljon a régi közösségből és új közösségeket alakítson. A *ganák* életében döntő szerepet játszottak a háborúk, amelyeket az ellenséges törzsekkel kellett megvívniok. A háború megszervezése és a háborúban zsákmányolt vagyon igen fontos tényező a fejlődő árja *ganák* életében. Hogy ez mi módon ment végbe, ezt ismét a *jadzsnán* keresztül fogjuk látni.

Amint a lakosság megszaporodott, a technika ősi, kezdetleges állapota nem tette lehetővé a nagyobb csoportok szükségleteinek ellátását úgy, ahogy ma lehetséges. A *gana-gótrák* szétváltak és elterjedtek az ázsiai földrészen, elfoglalták a lakatlan területeket és harcoltak a lakottakért. A *jadzsna*-szertartás tisztán megőrizte a *gótra* gyermekei költözésének lefolyását. Ezt a költözést, amelyre az előző fejezetben utaltunk már, a gazdasági kényszerűség és a vérrokonok közötti házasodás tilalma tette szükségessé.

Az Aszikní-*gótrá*ban, a *Harivansa* szerint, ötezer gyermek volt — a közösség közös gyermekei. Várható volt, hogy ezeknek is lesznek gyermekeik és így a közösséget gazdasági romlás fenyegette. Nárada, akinek a hindu mitológiában rendszerint az a küldetése, hogy válságokat és viszályokat elsimítson — úgy, hogy vagy megegyezést tanácsol, vagy segíti a harc kimenetelét —, megjelenik és figyelmezteti a gyermekeket, hogy ha nem költöznek el és nem hoznak létre új közösségeket, szegénység és válság fog bekövetkezni, mivel az élelem és termelési lehetőség nem elegendő ekkora szapo-

rulat számára. A nemzetség tehát kettévált és egy része végkép elköltözött. Daksa *Pradzsápati* Aziknível további ezer gyermeket nemzett, s ezekről ugyanígy kellett intézkedni.

Az új lakóhelyek keresése és új nemzetségek alapítása nem lehetett egyszerű és békés dolog. Az ember még nem tisztította meg a földön a természetet attól a tengernyi akadálytól, amely fejlődésének útjában állt, mert bár képességei és eszközei mindjobban fejlődtek, ekkora feladatnak mégsem tudott megfelelni. Az árjáknak hatalmas területeken kellett keresztülvándorolniok, hogy megfelelő hazát találjanak. Az egyik akadály, amelynek emléke a történelem előtti emberek emlékezetén át fennmaradt, a zuhatagos folyók áradása, amely minden nép mitológiájának közös öröksége. Manu civilizációját elmosta a vízözön, de őt magát egy hal megmentette és a monda szerint valahol a Himaláján partra vetette. Manu itt az egész teremtést előlről kezdte. Ehhez hasonló a Biblia meséje a vízözönről, Noé bárkájáról stb. stb. A *Vendidad Fargard* második része *(körülbelül időszámítás előtt 3000-ben)* tizenhat országot említ, ahol a törzsek letelepedtek és ahonnan különféle okokból tovább kellett vándorolniok, többek között azért, mert a megszaporodott lakosság fölöslegét át kellett költöztetni. A párszik *Védá*ja, a *Vendidad* ezt mondja: „Angra-Mainju vízözönt küldött. Ahura-Mazda hívta Airjana Vaedzso uralkodóját, Jimát és figyelmeztette rá. Jima boldoggá tette népét, háromszorosára növelve országát, amely már túlságosan kicsiny volt a lakosság befogadására. Ahura-Mazda tizenhat országot teremtett, de Angra-Mainju sorban pusztulást küldött rájuk"[1]. Bennünket nem érdekelnek e költözéseknek részletei, hanem csak az, hogy a növekvő anyagi lehetőségek milyen új problémákat hoztak létre és a társadalom hogyan oldotta meg őket.

Nem lenne érdektelen figyelemmel kísérni e szétváló *ganagótrák* elköltözésének lefolyását. Ezt ugyanabból az *agnistómá*ból és *sadrátra kratu*ból láthatjuk, amelyet már előbb említettünk. Az *agnistóma Szómajágát*, amely egy igen hosszú *jadzsna*, Kunte „Vicissitudes of Aryan Civilisation" (Az árja civilizáció viszontagságos útja) című könyvében mint az árják költözési folyamatát írja le, de mi úgy gondoljuk, hogy nem teljes egészében költözési folyamat volt, hanem az árja közösség mindennapi életének tevékenységeit is magában foglalta.

[1] *Tilak*. Arctic Home in the Vedas.

A költözésre alkalmas évszaknak a tavaszt választják, az állattenyésztés, gyümölcsvirágzás és virágnyílás idejét és az elindulás napjának a holdtölte napját, vagy az *amávászját*, amikor a teljes éjszakai sötétség az újhold szakába készül átlépni. A közösség vezetői, a *ritvidzsek*, a közös tűzhely köré gyűlnek és ott döntik el, hogy kik mennek és milyen csoportokban. Azok, akik a kiválogatást végzik és akikre a választás esik, megkapják a *díksát*. Új ruhát kapnak és átesnek egy szertartáson, amelyben mint az új *gana* gyermekei születnek újjá. Mindennel ellátják őket, amire az új otthonban szükségük lesz — kapnak fazekakat, serpenyőket, szarvasmarhát, kecskéket, bort, búzát, táborozáshoz szükséges felszereléssel megrakott szekereket stb. Az egyik szekéren a tüzet viszik a régi otthonból az új otthon megalapítására. Az elköltözés alkalmából nagy ünnepséget rendeznek. Az egész közösség eszik-iszik, dőzsöl. A búcsúzkodók megfogadják, hogy összetartanak és tartózkodni fognak a bűntől, és az egész karaván elindul állig felfegyverkezve, az ellenséges *ráksaszák* és a vadállatok ellen.

Vajjon meddig vándorolnak és hol állnak meg? Erről is lesz némi fogalmunk, ha segítségül vesszük a *sadrátra kratut*, vagy a *száraszvata szatrát*. Mivel a föld még nem volt egyes államok közt kisajátítva és felosztva, nem törekedtek tervszerűen egy meghatározott terület felé. Az új *gana* számára tehát az irányt, a távolságot és területet más tényezők határozták meg. A *száraszvata szatrá*ból megtudjuk, hogy az elinduláskor az *adhvarju*, a vezér, aki a sami-fát (amelyből a tűz lesz) viszi, előremegy és kiválasztja a táborozásra alkalmas helyet. Miután itt a *jadzsna* szokásos módján megpihennek, folytatják útjukat. Az elköltözők tíz tehenet és egy bikát kapnak, hogy ezzel kezdjék meg az új életet. Addig kell menetelniök, amíg száz tehén legeltetésére alkalmas legelőt találnak. A *ganá*nak tehát olyan területet kell találnia, amely alkalmas egy száz tehénből és néhány bikából álló csordára, néhányszáz juhból és kecskéből álló nyájra alapozott népesség befogadására. (Később, amikor a munka termelékenysége növekszik, ez a határ is kibővül ezer tehénre, ami valószínűleg azt jelenti, hogy városok kezdenek kialakulni és a *gana* hanyatlásnak indul.) Mekkora lehetett a legkezdetlegesebb száztehenes közösség népessége? Erre semilyen támpontunk nincs. De megpróbálhatunk következtetni. Az Ársa-házasságban a későbbi törvény szerint — amint már előbb láttuk — a feleség egyenlő értékű egy tehénnel és egy bikával.

Ha az egyesházasságban egy feleség vagy nő egy családot jelent, akkor azt mondhatjuk, hogy a már említett *Déva-szatra* a *gana* népességének maximumát száz családnak vette fel. Manu, a *Kali*-korszak törvénykezésének bizonyítási eljárásairól szóló fejezetben elmondja korának azt a különös felfogását, hogy az, aki egy tehenet illetően hamisan tanúskodik, olyan nagy bűnt követ el, mintha tíz rokonát megölte volna. Manu idejében az ember (mint rabszolga) csereértéke nagyot esett azzal az értékkel szemben, amelyet az ősközösség idején képviselt, amikor még nem volt rabszolgaság. Azt kell tehát hinnünk, hogy a *gana* nem állhatott többől, mint legfeljebb ötszáz lélekből. Ennek azonban nem sok köze van tárgyunk lényegéhez, legfeljebb csak annyi, hogy meglátjuk belőle, hogyan szabott határt a termelés technikai fejlettsége a növekvő népesség számának.

Terület és javak keresése közben a *ganát* sokszor megtizedelte a betegség, halál vagy ellenség. Az ilyen veszteség folytán megfogyatkozott *gana* olymódon frissítette fel vérkeringését, hogy más *gana-gótrák*ból vett fel magába új tagokat, vagy teljesen összeolvadt egy másik *gana*-szervezettel. Azokban az időkben, amikor nehéz volt a közlekedés és a mindennapi életben semmiféle érintkezési lehetőség nem volt az egymástól távolélő népek közt, a különböző osztódó *gana-gótrák* és törzsek nagyon hamar kialakították a maguk nyelvjárását, s idővel teljesen idegenek lettek anya-*ganá*juktól. Nagymérvű keveredések és beolvadások esetében keveréknyelv jött létre az új törzsekben és *ganák*ban. A szanszkrit nyelv telistele van ilyen sajátosságokkal és a társadalomtörténeti hátteret nem ismerő nyelvészek hasztalan törték a fejüket, hogy megfejtsék ezeknek a sajátosságoknak az eredetét. Így például Pánini, a nagy nyelvész, ahhoz, hogy az *én* és *te* névmás (szanszkrit nyelven *aszmad* és *jusmad)* hét esetének huszonegy alakját levezesse, kénytelen volt huszonhárom szabályt alkotni — ami azt jelenti, hogy ezek egyáltalában nem is szabályok. E névmásokat csak a törzsek és nemzetségek egybeolvadása alapján lehet megmagyarázni, nem pedig a nyelvnek az idők folyamán történő változásaival, mivel a személyes névmások a legellentállóbbak az ilyen változásokkal szemben[2].

[2] A problémát Rádzsvade oldotta meg, aki kiderítette, hogy az eredeti szó egészen más, mint Pánini feltételezése.

Az irokézekről szólva Engels a következőket mondja:

„. . .a törzs és a nyelvjárás természetszerűen egybeesik. Amerikában

Az idegennek — akár egyéni, akár csoportos — felvételét a *ganá*ba, a *jadzsna*-szertartásban *vrátjasztóm*ának hívják. Hogy ez a felvétel nem azonos a későbbi monogám család örökösének a tulajdonba való befogadásával, ezt az a tény mutatja, hogy az új tag nem lett egy egyéni család tagja, mivel ilyen család még nem is létezett a *gana*-családon belül. A *jadzsna*-szertartás tehát csak a *gana*-nemzetségbe vette fel a más nemzetségbeli idegent. Ezzel befogadta a közösség gazdasági és társadalmi életébe és megóvta az elpusztítástól, amely minden idegen sorsa volt. Az idegent annál a puszta ténynél fogva, hogy más törzsből való, nem-nemzetségbeli volt, ellenségnek kellett tekinteni és elfogása esetén megölni.

A költöző *ganá*nak legelőre és állattenyésztésre alkalmas terület keresése közben ellenséges törzsekkel kellett háborúba keverednie. A *Rigvéda* tele van ilyen háborúk leírásával, amelyet a déva-*ganá*k viseltek. Az *Ádi-parva* a *Mahábhárat*ában és a minden mitológiában előforduló hagyományos mesék a családfákról és leszármazásról, tele vannak a különböző *ganá*k — Aditi, Vaszu, Rudra, Djausz, Diti és mások *ganá*i — nemzetségi viszályainak leírásával. E háborúskodó *ganá*k közül többen az anyai nevükön ismeretesek. De a *Rigvéda*-korszak háborúi — kivált a tíz király háborúja, amelyet Szudásza és Divódásza harcaival kapcsolatosan ismerünk, már a *gana*-társadalom patriarchális korszakába esnek, abba az időszakba, amikor az anyajog már megdőlt és az apajogon alapuló társadalom már útban van a magántulajdon, rabszolgaság és osztályháború felé. De egészen eddig a korszakig, még az ősatyák idején is, a háborúk jellegét az határozza meg, hogy *ganá*k, vagy *gana*-szövetségek háborúi egymás ellen. Másodszor, olyan háborúk, amelyeket bevallottan jószág, víz és legelő megszerzéséért folytatnak. Harmadszor, az árják ellenségei, mint például az aszurák, daitják, ráksaszák, ahik és dászák, akik maguk is *jadzsna*-rendszerű nemzetségi szervezetekhez tartoztak. Ez világosan kiderül abból, hogy ők is *jadzsnát* végeznek az *Agni*juk körül, csak „nem a helyes módon", hanem rossz *mantrá*kkal és ennélfogva rossz eredménnyel — a dévák szerint. Negyedszer a háborúviselés és a megszerzett vagyonnal való rendelkezés jelleg-

még nemrég előfordult, hogy törzsek bomlása következtében új törzsek és új nyelvjárások keletkeztek, s ez a folyamat talán még ma sem szűnt meg teljesen. Ha két megfogyatkozott törzs egyesült, kivételesen az is előfordult, hogy egy törzsön belül két közelálló dialektust beszélnek. Az amerikai törzsek átlagban nem nagyobbak kétezer főnél . . ." *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 244. old.

zetesen *gana*-módon történik, vagyis a háborúban szerzett vagyont nem egy osztály tulajdonítja el a saját használatára, a háború vezetése és a hadviselés pedig nem egy állandó zsoldos hadsereg kezében van, mint az osztályállamban.

Nem tudjuk, hogy ezek a nemzetségek és törzsek, amelyek a közös anyáktól — Diti, Aditi, Vaszu, Kadrú, Vinatá, Bhánu és másoktól — származtatták le magukat és ősközösségben éltek, hol és meddig szerepelnek az árja történelemben és annak harcaiban. Csak annyit tudunk, hogy kollektív termelési módon alapuló, nemzetségi közösségi szervezetek voltak. Bár a népi mitológia ma ezeket az isteneket halhatatlansággal, mindentudással és a világ teremtésére és megsemmisítésére képesítő hatalommal ruházza fel, közben nem feledkezik meg emberi eredetükről sem és nem is takargatja ezt. Az *Atharvavéda* világosan kimondja[3], hogy a dévák halandó lények voltak. A *Satapatha Bráhmana* is a halandó lények csoportjába osztja be őket és az *Aitaréja Bráhmana* Indrát, Agnit és Pradzsápatit ugyancsak ebbe a kategóriába teszi.

És nemcsak azt tudjuk meg róluk, hogy halandók, de külön említés történik arról is, hogy *gana*-típusú társadalmi szervezetük van. A Vaszuk törzsének nyolc *ganája* volt; a Rudráknak tizenegy; a Marutoknak huszonegy; az Áditjáknak tizenkettő; a Ribhuknak három és így tovább. A déva-*ganák* felbomlottak, sok nemzetségre osztódtak és bizonyos idő elteltével annyira meglazult a köztük levő nemzetségi és nyelvi kötelék, hogy idegenek lettek egymásnak és háborúskodtak egymással jószágért és vagyonért. Ilyenek voltak Puradéva, Múradéva, Sisnadéva, Súradéva stb. A *Rigvéda* említ egy nagy nemzetségi viszályt a déva-*ganák* és a panik között; az utóbbiak ellopták a déva-*ganák* szarvasmarha-csordáit. A déva-*ganák* háborús vezére asszony volt: Saramá. Folyókon és erdőkön át vezeti a *ganákat*, míg megtalálja a panikat és megindul a háború. A déva-aszura háborúk kérdésében a mitológia azt tartja, hogy az aszurák eredetileg a déva-*gana* nemzetséghez tartoztak.

Már előbb láttuk, hogy béke idején a közösség gazdasági életében a megválasztott tisztségviselők működtek, ezeket *adhvarju*nak, *hótar*nak stb. hívták. Ezek nem voltak a *ganá*ban kiváltságos, elmozdíthatatlan, állandó, fizetett vezető tisztviselők, úgy mint a modern államban, vagy mint a kizsákmányoló osztály

[3] *Atharvavéda*. 11—5—19, 4—11—6.

megbízottai, akik a kizsákmányolók számára a profitra termelést irányítják. *Ők maguk is termelők voltak, akiket azért választottak meg, hogy a közösségi munka irányítását végezzék. Ezek a tulajdonviszonyok terén bekövetkezett megkülönböztetés előtt ugyanannyit kaptak a társadalmi alapból, mint a többiek.*

Ahogy békében volt, úgy volt a háborúban is. Az élelem előteremtése és a háború sok esetben egy és ugyanazt jelentette — úgyannyira, hogy a szanszkrit nyelv egyik szava a háború jelölésére „*gavisti*" — egyszersmind ezt is jelenti: kis *jadzsna*, tehenek szerzésére. Mivel az egész közösség fegyveres szervezet volt és a munkában sem differenciálódás, sem munkamegosztás nem volt még, a háború az egész közösség teendője volt, ha férfiak vívták is a harcokat. Természetesen a korai fokokon ugyanaz a vezér, az *adhvarju*, aki a *jadzsnát* vezette, irányította a háborút is; ennélfogva az árja történelem legkorábbi szakaszain nem találunk különbségtevést a hadvezér és a békeidő gazdasági vezére tekintetében, ahol az előbbi egy ksatrija *rádzsan*, az utóbbi egy bráhman *puróhita*. Ugyanez okból a közösségi kollektíva, a *Brahman* élén híres bráhman harcosokat találunk, akiknek feladata későbbi időszakokban valószínűleg csak a *jadzsna*-szertartás végzése.

Mint minden barbár nép, az árják is isteni jelleggel ruháznak fel minden közösségi aktust és mindent, ami ezzel kapcsolatos. Amikor a *Brahman*, vagy *gana*-közösség háborús vezért választott, ez *brahmanaszpati*, *brihaszpati* vagy *ganapati* lett. Az istenek legtudósabb tanácsadóját az aszurákkal vívott háborújukban *brihaszpati*nak hívták. *Ganapati* a hinduk között mint isten élt tovább, akihez minden tevékenység előtt imádkozni kell. Mindhárom név annyit jelent, mint a közösség főnöke, vezére, aki háborúban és békében vezeti a közösséget. Mint a közösség képviselője és vezére, ő is megkapja részét (ennek neve — *havi*) a közösen termelt élelemből és felszólítják, hogy pusztítsa el az ellenséget és vezesse el őket a jóléthez. A *Ganapati Atharva-sírsa* leírja, hogy a *gana*-vezér vörösre festett ruhát visel, hajítókötelet, háromágú szigonyt és egy nagy elefántagyart használ fegyverül az ellenséggel szemben. Miután a *gana* harcban legyőzte az ellenséget, elvette tőle jószágát és egyéb vagyonát, a nőket és gyermekeket rabul, a férfiakat hadifoglyul ejtette, majd visszatért a saját *ganá*jába.

Itt még egy feladat hárult a *ganapati*ra. A hadizsákmány nem magántulajdon, hanem a *gana* tulajdona. Azt, ami egyéni

használatra való, szét kell osztani. A *gana* felszólítja a *ganapatit*, hogy foglalja el a számára fenntartott helyet *(ászandí)* középen, ahol a kiosztásra váró kincseket felhalmozták. Ez nagy ünnepség és mulatozás keretében történik. Magasztalják a bátor és győztes vezért és vele együtt az egész közösséget. A vezért elmondják *ganapati*nak, *prijapati*nak, *nidhipati*nak. Ebben a minőségében elnököl a zsákmányolt javak szétosztásánál és a *gana*-ünnepségen.

Az *Agni* tűznek és a közösség szent ünnepi eledeléül elsősorban azt a lovat áldozzák fel, amely elsőnek lépett az ellenség területére. Ez az *Asva-médha jadzsna* (lóáldozat — *Szerk.)* első lova. Megfürösztik, körülvezetik a nép között, azután az áldozati karóhoz kötik.

De mielőtt leölnék, a *gana* a szokásos húsból és borból lakmározik. Ezután felszólítják a férfiakat és nőket, hogy vegyenek részt a szexuális táncban s a *ganapatit* felkérik, hogy vezesse a táncot. Ezután a *gana*-időkben szokásos csoportos nemi érintkezéssel ünnepelnek.

A szexuális tánc azonban egy kis kavarodást okoz, mert ebben új elemek: a foglyul ejtett nők is résztvesznek. Őket is, akár a többi háborús zsákmányt, az egész közösség kapja ajándékba. A *gana* csoportházassági jogánál fogva felveszik a *ganá*ba s úgy tekintik őket, mintha eredeti *gana*-feleségek volnának. A tobzódásban és versengésben az új szépségekért nem egy *ganikát*, azaz eredeti *gana*-feleséget, elhanyagolnak, ezek pár nélkül maradnak és itt el nem ismételhető szavakban panaszkodnak a férfiak figyelmetlensége miatt. A *Sukla Jadzsurvéda* ezt mint *vilapát* írja le. A *Ksatta-pálágelí-szamvádának* nevezett párbeszéd, amely a *jadzsna*-szertartás része, olyan nyelven mondja ezt el, amely ma a legnagyobb mértékben trágárnak számítana, de abban az időben megengedhető és szent volt.

Az ünnepség és a nők felvétele után a közösségre még két kötelesség hárul, amely a *Purusá-médha* és *Brahma-médha* fő tárgyát képezi: az első a férfi hadifoglyokról intézkedni, a második a háborúban elesettek eltemetéséről gondoskodni.

A közösség fejlődésének egészen korai fokain termelőképessége, a rendelkezésére álló durva eszközök mellett, nem teszi lehetővé, hogy a termelő a munkaerejének újraelőállításához szükséges mennyiségen felül, még többletet is termeljen. Ezen a fokon tehát céltalan bevezetni a társadalmi szervezetbe a tulajdonosuk hasznára dolgozó rabszolgák intézményét. A hadifoglyok közül sokat ereje, szépsége, az orvosi tudományban való jártassága stb. miatt fel-

vettek a közösségbe. A felvétel által egyenrangú nemzetségbeliek, vagyis *gana*-tagok lettek. De mi történjék a többiekkel, akik számára nincs hely a közösség szűkös gazdasági viszonyai között, ahol ők csak több „szájat" jelentenének és nem több „kezet"? Világos, hogy meg kell őket ölni. Ők a közösség ellenségei; Agninak, a tűz-istennek ajánlják fel őket a *Purusa-médha* szertartásban. Ez a *médha* nem az emberevés maradványa. Kétségtelen, hogy az árják a történelem előtti időkben átestek az emberevés fokán, amire a rendkívül nagy élelemhiány és a termelőerők kezdetlegessége kényszerítette őket. Azonban, ha a *Purusa-médha* ennek szertartás alakját öltő maradványa volna, akkor a szertartással együtt járt volna a leölt áldozat jelképes *megevése* is, ahogy ez más esetekben megvan. A szertartás anyagában nem találunk semmit, ami erre vallana. Csak az áll benne, hogy a *jadzsna* harmadik napján az áldozati karókhoz kötött tizenegy állatot levágják, mint rendesen. Ezután a megölésre szánt férfiakat (*narapasu*nak, ember-állatnak nevezik őket), akik a tizenegy karó közében állnak, felajánlják a különböző istenségeknek. A *jadzsná*ban elnökölő tisztségviselő, akit *brahmán*nak neveznek, *rics*eket énekel a *Purusa-szúktá*ból, majd megragad egy égő fadarabot és háromszor meglóbálja az áldozatok feje fölött. Ezután nem ölik meg őket, hanem valamennyiöket szabadon engedik. Míg az áldozat rendes lefolytatása esetén a tűz-isten *áhuti* (áldozati ajándék)-képpen az áldozatok testének egyes részeit kapta volna meg, most kárpótlásul a zsákmányért, amelytől megfosztották, *ghí*t, vagyis olvasztott vajat öntenek a szájába.

A tüzes fadarab megforgatása az áldozatok fölött és felajánlásuk kétségkívül arra mutat, hogy valamikor megölték és megégették őket. De a *fennmaradt* szertartásban nem ölik meg, hanem szabadon engedik őket. Vajjon miért? Nem azért, mert az árják könyörületesebbek lettek. Alig hihető, hogy az a nép, amelynek törvénye egy későbbi korszakban a legcsekélyebb vétségekért megkorbácsolással, megcsonkítással és lefejezéssel bünteti a férfiakat és nőket, s a nem-árják ellen viselt háborúiban ezrével mészárolta le az embereket, ezeket az ember-állatokat hirtelen támadt emberszeretetből vonakodott volna megölni vagy megenni. Az ok egyszerűen az, hogy ez már egy olyan korszak szertartása, amikor a foglyokat nem ölték meg többé, hanem *rabszolgává* tették őket. A társadalom technikai ismeretei fejlődtek és az emberi munkaerő többletet tudott már termelni, értékessé

vált tulajdonosa számára, ennélfogva inkább birtokába vette elevenen, semhogy *Agni*nak adja holtan. A hadifoglyok megölése pazarlássá, kimondottan káros dologgá lesz az árják szemében, akik ezentúl rabszolgáikká teszik őket s ezzel megalapozzák azt a rendkívül hasznothajtó intézményt, amely később, a szabad és egyenjogúságon nyugvó közösség holttestén átgázolva meghonosodik az árja társadalomban.

Az, hogy ez a változás később következik be és teljesen megváltoztatja a *Purusa-médhá*nak, mint a *gana*-hadifoglyok megölése szertartásának eredeti jellegét, egészen határozottan kitűnik abból a tényből, hogy az itt említett szertartásban, a *Vidhi*ben, a férfiakat a Purusa-szúkta verseivel ajánlják föl, a *Purusa-szúkta* pedig az árja *ganá*ban később bekövetkező rabszolga alkotmány idejéből való *Szúkta*, abból az időből, amikor már megjelentek a *varná*k, a rabszolgák, a magántulajdon és az állam. Később majd látni fogjuk, hogyan történt ez.

Hátra volt még a háborúban megölt nemzetségbeliekről való gondoskodás. Ebben csak a szokásos halotti szertartást követik. A háborúban vagy más körülmények között meghalt személyek elégetése — egyes szerzők állításával ellentétben — nem az egyének gondja, hanem szintén *jadzsna*-szertartás és a nagyjelentőségű *Brahma-médha* nevet viseli. E szertartás értelmében csak azt a személyt temetik el a *Srauta-vidhi* (ősi *védikus* szertartás) szerint, aki életében az *Agnihótrá*ban részesült; ezt a szertartást *Brahma-médhá*nak nevezték. Minden más halottat a későbbi *Szmriti*-szertartás szerint temettek el, amelyet ez esetben *Pitan-médhá*nak neveztek. A *Szmriti*-szertartások nyilvánvalóan újkeletűek. A korai *jadzsna*-társadalomban az egész közösség *Agnihótri* (az *Agnihótrá*ban részesült) volt. Tehát minden halottat az egész közösség *Brahma-médhá*jának tekintettek. A halott, mint nemzetségbeli, a közösségnek, *Brahman*nak mintegy testrésze, szerves tagja volt. Halála magának a *ganá*nak részleges halála. Az egész *Brahman*nak közös szertartása volt a *médha* és mindenkinek kötelessége volt benne részt venni.

Azok a kritikusok[4], akik nem osztják azt a nézetet, hogy az árjáknak nemzetségi, vagyis *gana*-szervezetük volt ugyanúgy mint bármely más barbár népnek, azzal érvelnek, hogy a nemzetség Morgan szerinti meghatározása értelmében a *gana*-tagoknak közös

[4] Vesd össze *Karandikar*. Hindu exogámia.

temetkezési hellyel kellett volna rendelkezniök (vagy a halottakat az *Agni*ban kellett volna elégetni?) s ez az árjáknak, szerintük, nem volt. Ezeknek a kritikusoknak a fentebb leírt *Brahma-médha* szertartás szolgáljon válaszul.

Hogy teljes legyen a kép, nézzük meg, hogyan történik a többi hadizsákmány szétosztása. Az egész ünnepség, táncolás, a férfi és női hadifoglyok ügyének elrendezése nem volna teljes, ha nem egészítené ki a zsákmányolt javak — jószág, edények, ékességek, ruhák stb. — szétosztása. Ez az aktus az úgynevezett *dánam*, amit a *Véda*-tudósok — tévesen — rendszerint ajándékozásnak vagy jótékonyságnak fordítanak.

Már beszéltünk arról, hogy a *békeidő* gazdasági életében a kollektív munka *mindennapi hozamát*, amelyet a tagok közt egyéni fogyasztásuk céljára felosztottak, *havana*, *havi*, *hutasésa vagy jadzsnasista* névvel jelölték meg. A hadizsákmány szétosztását, vagy azokét a használati tárgyakét (fegyver, ruhaneműek, edény stb.), amelyek a közösség számára voltak fenntartva és amelyeket időnként valamilyen ünnepélyes alkalommal szétosztottak tagjai közt, a *dánam* kifejezéssel jelölték. Ez az, amit a *brahmanaszpati*nak kell elvégeznie, amikor felszólítják, hogy foglalja el a helyét „*utibhih*vel"[5], vagyis az „ajándékokkal". Az *Atharvavéda*ban a „*Vibhadzsa vászuni*" szavakkal szólítják fel, hogy „ossza szét a javakat". Megemlítésre méltó, hogy a *ganapatit* „*Hé Vászu*" néven szólítják, a javakat „*vászuni*nak" nevezik és hogy a Vászuk *gana-szangha*-közösséget alkotnak, amely magát közös anyától, Vászutól származtatja.

A szétosztás, a *dánam*, itt nem a törzsfőnök egyéni funkciója, amelynek elvégzése vagy el nem végzése tőle függ, mert a vagyon a közösségé. A *dána*, vagy *dánam*, ugyanúgy mint a *havana*, társadalmi funkció, amelyet csak bizonyos időközökben végeznek: amikor a közösség kívánja és minden háború vagy más harci vállalkozás után. Ezért a közösség gondolkodásában általában a háborús vezérekkel, a *ganapati*val vagy *brahmanaszpati*val kapcsolódott össze. A *dánam* szó a *Rigvéda*ban „szétosztást" jelent, a „*dá*" szétosztani tőből. Eszerint tehát nem jótékonyságot vagy kedvezést jelentett.

Amikor a vagyonközösség és maga a közösség is megszűnt

[5] „Téged, a közösségek *(ganák)* védelmezőjét, hívunk, a költők költőjét, a legdicsőbbet, a *Brahman*ok legnagyobb fejedelmét; minket meghallgató *brahmanaszpati*, foglald el az ülőhelyet az ajándékokkal." *Rigvéda*. 2.

s a háború a király és a ksatra-osztály funkciója lett, amikor a vagyon a ksatriják egyéni háztartásában halmozódott fel s a háborús zsákmányt ahelyett hogy közösségi tulajdonként kezelték volna, mint régen, kezdték a király és az uralkodó osztály tulajdonának tekinteni, akkor már a közösen szerzett vagyon szétosztása, a *dánam* sem a *ganapati*nak, a hadvezérnek kötelező társadalmi funkciója és feladata többé, hanem a király és az uralkodó osztály sajátos kötelessége. A nép gondolkodásában ez a tevékenység annyira összekapcsolódott a hadvezér személyével, hogy ha a későbbi korszakokban a király nem végezte el a *dánam*ot, rossz királynak tartották. De kényszeríteni rá nem lehetett sem közösségi törvénnyel, sem erőszakkal, mert a köznép le volt fegyverezve és el volt nyomva; ekkor már osztályuralom volt. A *dánam* a király és a ksatriják belátása szerint gyakorolt erény és jótékonyság lett; elvesztette az általános és egyenlő elosztás jellegét is. Az adományban részesülők kiválasztása az egyéni adakozótól függött. Az uralkodó osztály a maga kegyeltjeit választotta ki, és a *dánam*mal gazdaggá tette őket a nép rovására. Ebből keletkezett a jó *dánam* — rossz *dánam* megkülönböztetés és a moralizáló fejtegetések (l. *Bhagavad-Gítá*) a *dánam* „*dés*ját, *kál*ját és *patrá*ját" illetően (a *dánam* „helye, ideje és tárgya" dönti el, hogy az adakozás helyes vagy helytelen módja-e és az adakozóra nézve erényt vagy bűnt jelent). Vita erről, vagy egyáltalán ilyen kérdések a közösség idejében fel sem merülhettek. A közösség idejében a *dánam* mintegy jog szerint kijáró oltalom volt: a betegeket, öregeket, nyomorékokat és gyengéket oltalmazta meg az éhezéstől; ők tarthattak elsőknek igényt a társadalmi tulajdonra. De amikor a magántulajdon és az osztályuralom megjelent, a *dánam* éppen az ellenkezője lett annak, ami volt: a társadalombiztosítás eszközéből egy osztály — a ksatríják vagy brámanok osztálya, vagyis az uralkodó osztály — eredeti meggazdagodásának eszköze.

A *gana*-közösség által termelt vagy szerzett társadalmi tulajdon szétosztása a *jadzsna* termelési mód lényeges részét jelentette, és ezért *dána* és *jadzsna* elválaszthatatlanul összekapcsolódott egymással. *A dána és a havana a kollektív elosztás módja a jadzsna kollektív termelési rendszerében.* De később, a magántulajdon és osztályuralom korszakában, a *dána* és a *havana* a társadalmi termék egyéni elsajátításának módjává lett.

A legbátrabb és legkiválóbb *ganapati*k vezette győztes hábo-

rúk emlékét sokáig elevenen tartotta a közösségben a javakban és nőkben kapott hadizsákmány, amelyet a hadvezér osztott szét. Ezeket a *Dána-szúkták* örökítik meg.

A *dánák*ról vezetett feljegyzések szokása akkor is folytatódott, amikor a *dána* már nem a *jadzsna* része volt többé, hanem a király és osztálya magánügye lett. A szerző ekkor már mint olyan *puróhita* szerepel a király *darbár*jánál (ünnepélyes gyülekezeténél), aki személy szerint kap ajándékot. De a *Véda*-tudósok (Oldenberg, Winternitz, Ketkar és mások) teljesen félreértették a *dána* funkcióját és fontosságát, ugyanúgy mint valamennyi *jadzsna*-intézményt és így a *Dána-szuktá*kat és szerzőiket is, akiket hamisan úgy tüntetnek fel, mint az ajándékozó királyok fizetett dalköltőit.

A *védikus Dána-szúkta* — nem későbbi, hanem eredeti alakjában — a társadalmi termelési és elosztási mód lényeges része volt, társadalmi kötelességként hajtották végre a közösség nevében, amely mint egységes egész részesült a elosztásban és magasztalásban és így megihlette a dalszerzőket, vagyis a *puróhita risi*ket, akik megénekelték a győzelmet, a győztes *ganapati* bölcseségét és bátorságát s az ezt követő közösségi *dánam*-örömünnepet. A hagyomány fennmaradt és meghonosodott az új király-államban, a magántulajdon és a rabszolgaság megjelenése után is. Amikor a *jadzsna*-rendszer lényegében összeomlott és a kizsákmányolók állama jutott uralomra, a *Dána-szúkta* intézménye is megszűnt.

A *hutasésa* vagy *havana* szétosztása a *gana* tagjai között ugyanilyen átalakuláson ment keresztül. Azelőtt az összes élelem kivétel nélkül mindenki közös fogyasztását szolgálta. Ezt a *szatra*-törvény biztosította. Arról szó sem lehetett, hogy valaki az egyéni háztartásában külön főzze meg a „saját ételét" a „saját *Agni*ján", mivel a „saját" fogalma nem létezett. Amikor a magántulajdon és az egyéni háztartások megjelentek, a *jadzsna*-törvény továbbra is követelte a megillető részt, de most már csak azok ragaszkodtak hozzá, akiknek sem vagyonuk, sem házuk nem volt és acsarkodtak az egyéni háztartások uraira. Így keletkezett az az erkölcsi törvény, amely szerint azokat, akik csak maguknak főznek és nem gondolnak másokra, akik körülöttük éheznek, „bűnevőknek" kiáltották ki[6]. De a magántulajdon osztálya csak nevetett e vádakon, a letűnt közösség erkölcsi világának e tiltakozó kísértetein.

[6] *Bhagavad-Gítá*. 3—13.

Ugyanúgy, ahogy a *dána*-osztás tisztsége és kötelessége, amely azelőtt a hadvezérre, a *ganapati*ra hárult, az új osztálytársadalomban a királyhoz és a ksatrija-osztályhoz kapcsolódik, a *Brahman*nak, a közösségnek ez a joga, hogy kötelezően kiosztassa és megkapja a *dánát*, valamint a *havanát* és *hutasését*, most az uralkodó osztály egy másik rétegére száll át, nevezetesen a bráhmanokra, akik mint a *jadzsna*-szertartás vezetői a *Védák* és az ennek alapján kialakult szellemi örökség letéteményesei, birtokba veszik a *dána* hozamát. A bráhmanok a közösség, a *Brahman* egyedüli igazi utódainak nyilvánították magukat és kimondták, hogy ennélfogva az egész *dána* és *havana* nekik jár.

A közösség termelési viszonyai kialakították tehát a maguk ideológiáját és életformáját, de amikor a közösség és a tulajdon természetes szervezeti formája összeomlott, az új osztályok kisajátították a régi ideológia és erkölcsi értékek maradványait, amelyek még küzdöttek létükért, és a maguk módján irányították és használták fel őket, úgy ahogy osztályérdekeik megkívánták. A magántulajdon és az osztálytársadalom kialakulásával az árja társadalom csakhamar meggyőződhetett arról, hogy miképpen alakult át az osztálytársadalomban saját ellentétévé mindaz, ami a kollektív társadalomban erkölcsi törvény, a közös érdek, az éhezés elleni védelem és a közösség tagjai közötti egyenlő szétosztás biztosítéka volt, hogyan lett mindez az elnyomás, a monopólium és a vagyonkoncentráció eszköze a kizsákmányolók kisszámú osztálya kezében és a nélkülözés oka, a dolgozók nagy tömege, a gyengék, nyomorékok, betegek, az öreg nincstelenek, a szegény családok, a rabszolgák és jobbágyok számára, a civilizáció új, *Kali*-korszakában.

A VARNÁK, A MAGÁNTULAJDON ÉS AZ OSZTÁLYOK KELETKEZÉSE

A *Védák* feljegyzéseiből és az eposzokból láttuk, hogyan dolgozott az árja közösség, hogyan élt, gyarapodott és miként fordította megerősödésére és haladására az újonnan felfedezett termelési eszközöket, nevezetesen a tüzet s az állatok megszelídítését és termelőerőinek ebből következő fejlődését.

A termelőerők azonban sohasem maradnak egyhelyben. A fejlődés fokról-fokra haladt előre és kifejtette hatását a társadalmi szervezetre, az ember életmódjára és gondolkodására.

Az árja ember, testvéreivel, a sémitákkal, turániakkal és más csoportokkal együtt, szerencsésebb volt, mint az emberiség családjának néhány más tagja, mert már a vadság korszakában értékes vadon élő állatokra talált, amelyeket meg lehetett szelídíteni és az önfenntartás szolgálatába állítani. Az árják ázsiai lakóterületei bővelkedtek ilyen állatokban, ami például az amerikai kontinensen nem volt meg. Az állattenyésztésnek és a civilizáció kifejlődésének klasszikus hazája Ázsia. Engels a következőképpen ír erről:

„Ázsiában olyan állatokat találtak, amelyeket megszelídíteni és azután tovább tenyészteni lehetett. A vad bivalytehénre vadászni kellett, a szelídített évenként egy borjat adott és hozzá még tejet is. A legfejlettebb törzsek egész soránál — árjáknál, sémitáknál, talán már a turániaknál is — eleinte az állatok szelídítése, később már csak a tenyésztése és őrzése vált fő foglalkozássá. Pásztortörzsek váltak ki a barbár népek egyéb tömegéből: ez volt *az első nagy társadalmi munkamegosztás*. A pásztornépek nemcsak

több létszükségleti cikket termeltek a többi barbároknál, hanem más fajtájúakat is. Nemcsak több tejük, tejtermékük és húsuk volt, mint amazoknak, hanem állati bőrökkel, gyapjúval, kecskeszőrrel is rendelkeztek és a nyersanyagok tömegével együtt szaporodó fonott és szőtt termékekkel is. Ezzel elsőízben vált lehetővé rendszeres csere. A korábbi fejlődési fokon csak alkalmilag fordult elő csere; fegyverek és szerszámok készítésében tanúsított különleges ügyesség eredményezhet ideiglenes munkamegosztást. Így sok helyen találták meg kőszerszámkészítő műhelyek kétségtelen maradványait a késői kőkorszakból; azok a mesterek, akik e műhelyekben ügyességüket kifejlesztették, valószínűleg éppenúgy a közösség számlájára dolgoztak, mint az indiai nemzetségi közösségek állandó iparosai ma is még. A fejlődésnek ezen a fokán más csere, mint a törzsön belüli, semmiesetre sem fejlődhetett ki és még ez is kivételes esemény maradt"[1].

Engels művének ezt a szakaszát megerősítik az előző fejezetekben már említett *Véda*-hagyományok. Az ideiglenes munkamegosztás és alkalmi csere jut kifejezésre a *Védák* igen korai időből való verseiben, amikor helyenként a „*kraja-vikraja*" (eladni, cserélni) szavakkal jelölt eljárást emlegetik. Ebben az időben még nem jött létre a kereskedelem a későbbi *Brâhmana-* és *Szmriti*-korszakban kialakult rendszereş formájában, de csírái már kezdenek kibontakozni. Voltak ugyan szerszámkészítők és különböző szakmákban jártas emberek, akik a közösségnek dolgoztak, mint Indra *vadzsrá*jának hajdani készítői, vagy a sűrűn magasztalt *taksan* (ács) és *rathakára* (bognár, kocsikészítő), de nem volt az árja közösségben mindenekelőtt belső munkamegosztás, amely a tagokat meghatározott számú és természetű munkafeladat elvégzésére kijelölt *varnák*ra osztotta volna. Ahhoz, hogy a *varnák*hoz eljussanak, előbb — az újonnan szerzett jószágokból álló vagyon alapján — meg kellett növekedniök számban, különféle termékeket kellett termelniök és megkezdeni a cserét egymás között. Amikor a termelőerők fejlődése következtében eljutottak erre a fokra, létrejöttek a *varnák*.

Amint Marx mondja, a társadalmi „... munkamegosztás alapja *a népesség nagysága és sűrűsége* ..."[2] Ázsiában az állatok

[1] *Marx—Engels*. Válogatott művek. 2. köt. 304—305. old.
[2] *Marx*. A tőke. 1. köt. 381. old.

megszelídítése — beleértve a ló megszelídítését is — teremtette meg a *varnák* társadalmi munkamegosztásának előfeltételeit az árja közösségben.

Azt, hogy a *varnák*ra való felosztás az árja társadalomban történeti fejlődés eredménye és csak a fejlődés meghatározott fokán jöhetett létre, minden történetíró elismeri, még a hindu *risi*k is, akik egyébként isteni eredetet tulajdonítanak neki. A hindu szövegekben, csaknem mindenütt, ahol ezzel a tárggyal foglalkoznak, nagy szóbőséggel fejtik ki, hogy az árja társadalomban eleinte nem voltak *varnák*, azután három *varna* keletkezett, mégpedig szigorúan a munkára való alkalmasság, képzettség és a munkatermékekhez való jog alapján és nem más alapon[3].

A társadalomban a munkamegosztás szükségszerűségből fakad: a termelőerők fejlődéséből. Nem egyik vagy másik *Véda*beli *risi*, vagy isten lángelméjének külön találmánya, bármennyire bizonygatják is ezt a régi vallásos írók a *varna*-rendszer eredetét illetően. Marx a munkamegosztás folyamatát a következőképpen írja le:

> „A munka megosztása *a társadalomban* és ennek megfelelően az egyéneknek bizonyos foglalkozási ágakra való korlátozása éppúgy ellentétes kiindulási pontokból fejlődik ki, mint a munkamegosztás a manufaktúrában. A családon, majd később a törzsön belül a nemi és korkülönbségek következtében, tehát tisztán *fiziológiai alapon*, természetes munkamegosztás alakul ki s ez a közösség terjeszkedésével, a népesség szaporodásával, a különböző törzsek közötti összeütkö-

[3] Bháradvázsa megkérdezte Bhrigutól, mi különbözteti meg egyik *varnát* a másiktól. Mert — mint mondta — a színük szerint nem lehet őket egymástól megkülönböztetni. *(Varna* szószerinti jelentése: „szín" — *Szerk.)* Ha a szín lett volna az ismertetőjel, akkor ez azt jelentené, hogy valamennyi *varna* összekeveredett. Sem érzéseik, sem testi erejük vagy gyöngeségük nem különbözteti meg őket egymástól. Bhrigu azt feleli, hogy kezdetben minden *Brahman* volt, de azután a bráhmanok cselekedeteik és funkcióik által elszakadtak tőle és külön *varnává* alakultak át.

„Bháradvádzsa szólt: Ha a négy *varna* között különbség csak a szín által van, akkor úgylátszik, hogy mind a négy összekeveredett. Kéj, harag, félelem, sóvárgás, aggodalom, bánat, éhség, kimerültség válik úrrá és hatalmasodik el mindenkin. Hogyan lehetne ember és ember között különbséget tenni csupán testi különbségek által? Minden test váladékokat bocsát ki. Hogyan lehet akkor az embereket osztályokba sorolni? — Bhrigu szólt: Valójában nincs különbség a *varnák* között. Eleinte az egész világ bráhmanokból állt. Egyenlőnek teremtve Brahmá által, az embereket a cselekedeteik folytán sorolták osztályokba". *Mahábhárata.* Sánti-parva. 186—6, 7, 8, 10. Hasonló értelemben mondja a *Bhagavad-Gítá.* 4—13.

zésekkel s egyik törzsnek a másik által történő leigázásával mind jobban kibővül. Másrészt, mint már előbb megjegyeztem, *a termékek kicserélése* azokon a pontokon fejlődik ki, ahol különböző családok, törzsek, közösségek jutnak érintkezésbe, mert a kultúra kezdetein nem magánszemélyek, hanem családok, törzsek stb. kerülnek önállóan szembe egymással. Különböző közösségek *természeti környezetükben* különböző termelési eszközöket és különböző élelmiszereket találnak. Termelőmódjuk, életmódjuk és termékeik ezért eltérnek egymástól. E természeti különbözőség az, amely a közösségek közti érintkezés esetén termékeik kölcsönös kicserélését és ezáltal e termékeknek lassanként árukká való átalakulását idézi elő. A termelés egyes területeinek különbözőségét nem a csere hozza létre, hanem a csere a meglevő különbségeket viszonyba hozza s így ezeket a *társadalmi* össztermelés egymástól többé vagy kevésbbé függő ágaivá teszi. A munka társadalmi megosztása itt *eredetileg különböző*, de egymástól *független* termelési ágak közti csere következtében alakul ki. Ott, ahol a kiindulópontot a *fiziológiai munkamegosztás* alkotja, a közvetlenül egybetartozó egész egyes szervei különülnek el egymástól, bomlanak fel — e bomlási folyamatot főleg az idegen közösségekkel folytatott árucsere indítja el — és önállósodnak egészen addig, míg a különböző munkák összefüggését az *áruként* előállított termékek cseréje közvetíti. Az egyik esetben azelőtt önállóak váltak önállótlanokká, míg a másik esetben azelőtt önállótlanok lettek önállókká"[4].

Ez a hosszú idézet Marxtól bemutatja azt, ami az árja törzsek korai fejlődése folyamán végbement. Az árja közösség a termékek, feladatok és teendők egyre jobban növekvő sokasága következtében elindult a belső munkamegosztás útján. Az egész közösség tagjai differenciálódnak, különböző feladatokhoz kapcsolódnak és *varnák*ban kristályosodnak ki. De ezen a korai fokon, amikor még nincs magántulajdon, a főbb termelési eszközök közös tulajdonban vannak és ez nem teszi lehetővé, hogy a *varnák* ellenséges osztályokká váljanak, úgy ahogy ez később bekövetkezik.

A legelső munkamegosztás az árja közösségben akkor kezdődik, amikor a *jadzsná*ban a különféle *ritvidzsek*, akik régebben egységet

[4] *Marx.* A tőke. 1. köt. 379—380. old.

alkottak, tizenhét kategóriára oszlanak, amint a *jadzsna*-munkát a különféle termelési ágakban vezetik. De mivel a munkamegosztás csupán alkalmi volt és nem alapult cserén, eleinte nem tudott *varná*kba kristályosodni.

De amikor a törzsi társadalom előbbre haladt és különböző árja törzsek (a *ganák* ősi állapotukból szétszóródva és mások) összeütközésbe vagy barátságos érintkezésbe kerültek egymással, megkezdődött a *ganák* terméktöbbletének cseréje. A különböző *ganák* kicserélik egymás között különböző termékeiket és e csere megismétlődése, a megújuló kereslet lassanként kihat minden egyes *gana* belső termelésének azokra a termelési ágaira, amelyeknek termékeiben a cserehelyeken kereslet áll fenn a különböző közösségek részéről. Tehát a termékek változatossága a közösségeken belül és a termékek cseréje rajtuk kívül létrehozza és meghonosítja a társadalmi munkamegosztást és megteremti az árja közösség *varná*it.

„De lassanként érvényesülni kezd ebben a termelési folyamatban a munkamegosztás. Aláássa a termelés és elsajátítás közösségét, az egyéni elsajátítást általános szabállyá teszi, ezáltal létrehozza a cserét az egyének között..."[5] Amint ezt a fokot elérik, megszületik a magántulajdon és létrejönnek az osztályok. A *varnák* átalakulnak antagonisztikus osztályokká és a polgárháború, az osztályháború útjára vezetnek. Az ősi közösség mindörökre megszűnik.

Vajjon a hindu irodalom *Védái* és epikus hagyománya alátámasztja-e azt a történeti fejlődést, amelyet a történelmi materializmus tudományának alapján itt vázoltunk? Ha nem várhatjuk is, hogy a mi módunkon magyarázzák eredetüket, adnak-e mégis, a maguk barbár módján, valamilyen támpontot arra, hogy a fenti végkövetkeztetéshez jussunk? Kétségtelenül igen.

A forrás itt is, mint rendesen, a teremtés elbeszélése a *Védák* íróinak megfogalmazásában. Minden új problémát, amellyel e társadalom szembetalálkozott, mint a *Brahman* vagy *Pradzsápati* által elvégzett teremtés problémáját tárgyalják. A *varnák* keletkezését egy olyan társadalomban, ahol addig nem voltak *varnák*, sem a mostani formában jelentkező munkamegosztás, a teremtés művének részeként mutatják be nekünk.

Az árja társadalomnak eleinte három *varná*ja volt. Ez a szám később négyre növekedett. Ezért a teremtés elbeszéléseiben hol

[5] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 318—319. old.

három, hol négy *varnáról* van szó. De abban valamennyi forrás megegyezik, hogy kezdetben egyáltalában nem voltak *varnák*, vagy legfeljebb egy, azután lett három és később jött *ehhez a negyedik, amely azonban nem volt igazi, magából a társadalomból keletkező varna.*

A *Satapatha Bráhmana* (II. 1—4—11) elmondja nekünk, hogy mit teremtett *Pradzsápati*, a nép megteremtője. Megtudjuk, hogy különböző háromságokat alkotott, ott ahol azelőtt ilyenek nem voltak. Az első háromság: *Bhú, Bhúvah, Szvah*; a második: a *föld*, az *ég*, és a *légkör* a kettő között; a harmadik: *Brahma, Ksatra* és *Visa*, vagyis a három *varna*, a negyedik háromság ő maga — vagy a lélek *(Átman)*, a *Pradzsá*, vagy a nép és a *jószág*. Ebben a mesében a *Védák* háromsága nem szerepel. A *Taittirija Bráhmana* (III. 12—9—12) mást mond. Ennek elbeszélése szerint kezdetben minden *Brahman* volt és ebből lett ez a Teremtés. Ezután megtudjuk belőle, hogy minden *Véda* létrehozott egy *varnát* s ez olyan sorrendben történt, hogy a legrégibb *Véda*, a *Rigvéda* a vaisját, a *Számavéda* a bráhmant, és a *Jadzsusz* a ksatriját. E két forrás egyike sem említi a súdrát, mint negyedik *varnát*. A harmadik változat, a *Taittirija Szanhitá* leírása a *Jadzsurvédá*ban (VII. 1—1—4) még részletesebb felosztást ad. *Pradzsápatit* elfogja az alkotás vágya és ekkor szájából, mellkasából, kezéből, derekából és lábából kisarjad a négy *varna*. Ennek a mesének az a sajátossága, hogy minden *varna* egy külön *istenséggel*, egy *cshandaszszal*, vagyis ritmussal és egy *állattal* születik. Itt nem akarjuk részletesen leírni ezt a megoszlást, csak azt említjük meg, hogy míg *az első három varna* külön-külön kap *egy-egy istenséget, a negyedik*, a súdra, *a rabszolga, nem kap istenséget*. Érdekes azonban, hogy a többi dolgot, a *cshandaszt*, az állatot és a *sztómát*, ő is megkapja, ugyanúgy mint a többiek. A *varnák*nak szánt állatok közül a bráhmanok kapják a kecskét *(adzsa)*, a ksatriják a juhot *(avi)*, a vaisják a tehenet és a súdrák a lovat.

Mi ezeknek a meséknek a feltűnően közös vonása? Az árja történetíró az ember, állat és világ nagy összekavarodásában azt szeretné tudtunkra adni, hogy ő tudja azt, hogy kezdetben minden egyetlen *Brahman* volt, csak ezután keletkezett a három vagy négy *varna*. Az első három a *gana-gótrák* homogén társadalmából eredt; ezért voltak ezeknek istenségeik, s nem volt a negyediknek, a legyőzött, idegen rabszolgának; hogy a jószág és vagyon gyarapodása magával hozta az emberek és a *varnák* fejlődését; s hogy amint a

Védák differenciálódtak és a *jadzsna* termelési mód átment fejlődésének különböző szakaszain, a *varnák* is mindjobban kifejlődtek és kikristályosodtak. Bár az akkori idők íróinak, erőfeszítéseik ellenére, hogy valamilyen logikus magyarázatot találjanak az ember és a világ fejlődésére, nem sikerült igazán tudományos történeti összefüggést teremteni az egyes tények között, mégis megmutatják nekünk a legfontosabb tényeket. Ezt annak köszönhetjük, hogy az írók feljegyezték azt, amit láttak.

A *Satapatha Bráhmana* (XIV. 4—2—23) egy dologgal kapcsolatban még világosabban fejti ki a dolgokat. Azt mondja, hogy kezdetben ez a *Brahman* egy volt és osztatlan. Emlékeztetnünk kell itt arra, hogy ez a *Brahman* nem azonos a későbbi *Upanisad*ok filozófiájának *Brahman*jával. De ez az egységes, osztatlan állapot nem vezetett gyarapodásra, haladásra, fejlődésre. Ezért a *Brahman* osztódni kezdett és új formákat hozott létre, mint amilyen a ksatra és ennek Indrája, Varuna stb. De még ekkor sem indult meg a fejlődés, úgy hogy létrehozta a Visát a *gana*-istenekkel és így tovább.

A *Védák* írott emlékei tehát — amikor az árja közösségek fejlődésének menetét vázolják — elmondják nekünk, hogy a termelési eszközök fejlődésével, a jószág és a javak gyarapodásával és a népesség szaporodásával, az e közösségek által termelt termékek változatossága és a kapcsolat más közösségekkel, a történeti fejlődés törvényének értelmében létrehozta a társadalmi munkamegosztást, vagyis a *varna*-megosztást különböző funkcióival. Az osztatlan közösség, amelynek valamennyi tagja összetartozott és egymásra volt utalva mostanáig, most egy és ugyanazon társadalom különálló *varna*-szerveire differenciálódott és azokat, akik eddig független *ganák*ba tartoztak, most leigázták, vagy egybeterelték és függési viszonyba hozták egymással egy fejlődő világban — ahogy Marx mondja. Az uralkodó tényező mindebben a létfenntartás fedezésére irányuló termelés, elosztás és csere volt, amely előbb a *Brahman*-közösséget hozta létre, majd az új, növekvő *varna*-társadalmat.

A társadalmi munkamegosztás és a csere kölcsönösen hatottak egymásra és együtt fejlesztették a termelést. Ez a korszak a termelési eszközök terén két újabb nagy eredményt hoz: az egyik a *földművelés* találmánya, a másik az *ércolvasztás* és a *szövőszék*[6].

[6] Ekkor jelenik meg az *ajaszkára* (az ércolvasztó) és a *tantuvája* (a takács) az akkori korszak *Rigvéda*jában.

A feketetengeri sztyeppéken és „a turáni fennsík éghajlata alatt lehetetlen a pásztorélet, ha nem gondoskodnak takarmánykészletről a hosszú és szigorú tél tartamára; itt tehát a rétművelés és gabonatermelés volt ennek feltétele... bár először az állat számára termelték a gabonát, csakhamar emberi táplálkozásra is felhasználták"[7]. A szántóföld új termelési eszközzé lett a közösség kezében.

Az ércolvasztás találmánya eleinte rézre és ónra korlátozódott és ötvözetükre, a bronzra. Ebből hasznos szerszámokat és fegyvereket lehetett készíteni, melyek azonban a kőszerszámokat nem pótolták. Erre csak a vas volt alkalmas. Az aranyat és ezüstöt is használják már, de csak ékességek készítésére, pénznek még nem. A földműveléssel párhuzamosan kialakul a kézművesség. De egy ember ilyen sokrétű tevékenységet nem végezhetett; *ezért bekövetkezett a második nagy társadalmi munkamegosztás: a kézművesség különválása a földműveléstől.* A termelés kettéoszlásával két fő ágra: földművelésre és kézművességre, létrejön a közvetlenül csere céljára való termelés, az árutermelés. A csere magával hozza a kereskedelmet s a kereskedelem fejlődésével a nemesfémek lassanként uralkodó és általános pénzáruvá lesznek. Míg ezelőtt csak a legáltalánosabban hasznos áru, a marha szolgált fizetési eszközül, most helyét a nemesfém foglalja el.

Milyen hatása van mindennek a *gana*-közösség tagjainak kölcsönös viszonyára, termelési és tulajdonviszonyaikra?

Az új termelőerők forradalmat okoztak a közösségben, a közösség társadalmi, illetve tulajdonviszonyaiban.

Amint már megállapítottuk, a társadalmi munkának *varná*kra való megosztása véget vetett a kollektív termelésnek. A közös *jadzsna*-rendszer a közös tűzhely körül a közös fogyasztás rendszerével — átengedte helyét a különálló háztartásoknak, a különálló tűzhelynek. A nagy, közös tűzhely, a *Trétágni* mellett most létrejön a *Grihja-tűzhely* az egyéni háztartásban[8]. A közös termelés megszüntével megszűnik a közös fogyasztás, illetőleg a termelt javak közös elsajátítása. Egyéni munka, egyéni elsajátítás és egyéni

---

[7] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 305. old.

[8] Ezen a ponton indul meg a *Grihja Szútrák* és *Grihja Karmák* kialakulása az *Atharvavéda*ban. Mivel az *Atharvavéda* (a *Grihjá*kkal együtt) hanyatlást jelöl — a magántulajdon által történő elszakadást a régi, istentől való közös tulajdontól és a három *Véda Trétágni*jától, nem helyezték arra a magas és szent polcra, mint a másik három *Védát*. A *Trají* és a *Trividja* (hármas tudás) különös becsben álltak.

csere lesz uralkodóvá — vagyis a közösség méhében létrejön a magántulajdon.

Az egyéni termelés és az egyéni elsajátítás megteremti a tulajdon egyenlőtlen megoszlását, vagyis a közösségből két osztály születik meg: a gazdagok és szegények, a kizsákmányolók és kizsákmányoltak, majd nem sokkal később a rabszolgatartók és rabszolgák osztálya.

Mindenekelőtt: kiknek a kezében koncentrálódnak és hol kerülnek túlsúlyba a javak?

A növekvő közösség munkamegosztási rendszere magával hozza, hogy a hadvezetés és védelem feladatát bizonyos kiválasztott egyénekre, vezérekre kénytelenek bízni; ezekből lesznek majd a ksatriják. Hasonlóképpen az évszakok, áradások, folyamok stb. megfigyelése, a társadalom gazdasági tevékenységének irányítása néhány egyénre hárul; ezekből lesznek a bráhmanok. A többiek, a vaisják, az igazi „démosz" (nép), az állattenyésztők, kézművesek, földművesek számszerű többsége[9]. Mindeddig még együtt vannak valamennyien egy közösségben. De már rohamosan érlelődnek a bomlásra s mihelyt a munkamegosztásból és cseréből kifejlődő magántulajdon koncentrálódása a kizsákmányolók és kizsákmányoltak antagonisztikus osztályainak kialakulására vezet, a közösség robbanásszerűen szétesik és felbomlik.

A törzsi háborúk és az árucsere a közösségben legelőször a *ganapati*kon, *brihaszpati*kon vagy *pradzsápati*kon keresztül bonyolódik le; ezek a brahma- és ksatra-*varná*hoz tartoznak. A hadifoglyok, a zsákmányolt jószág és vagyon előbb hozzájuk került és csak rajtuk keresztül a közösséghez. A kereskedés is természetesen rajtuk keresztül alakul ki, és így a pénz használata is.

Tehát a közösségi rendszer felbomlási folyamatának kezdetével a pénz gyanánt szolgáló javak, a cserepontokon, a *pradzsápati*k és *ganapati*k révén fokozatosan a ksatra- és a brahma-osztály kezében összpontosul. A társadalom két részre oszlik: az egyik oldalon áll a vagyonos ksatrij-bráhman, a másikon a keményen dolgozó vaisja: a gazdagok és a szegények. A nemesfémek megjelenése *(hiranja* — arany) és pénz gyanánt való használata a kereskedelemben a multhoz képest megkönnyíti a tulajdon, illetve vagyon felhalmozódását. A ksatra- és brahma-osztály

[9] *Taittirija Szanhitá.* 7—1—1—4.

tagjai mint a jószág, gabona, pénz és később a rabszolgák tulajdonosai egyre követelőzőbbek lesznek.

Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a kizsákmányoló gazdagok és a kizsákmányolt szegények nem teljesen esnek egybe a brahma-ksatrával egyfelől, és a visa-súdrával másfelől. Bár a brahma-ksatrabeliek nagyobb részben a kizsákmányoló osztályhoz tartoztak, voltak köztük ugyanolyan szegények is, mint a vaisják.

A három *varna* keletkezése egybeesik a rabszolgaság, a súdra-*varna* keletkezésével. Miért? — Azért, mert a rabszolgaság ugyanabból az indítékból fakad, amely a *varnák*at létrehozta — a munka változatosságából és a növekvő termelékenységből, a cseréből és magántulajdonból. „Alig kezdtek az emberek cserélni, már őket magukat is cserélték"[10].

Engels mondja:

„A termelés minden ágának — az állattenyésztésnek, földművelésnek, háziiparnak — emelkedése képessé tette az emberi munkaerőt arra, hogy több terméket állítson elő, mint amennyi a fenntartásához szükséges. Egyszersmind növelte a napi munkamennyiséget is, amely a nemzetség, a házközösség vagy az egyes család egy-egy tagjára jutott. Új munkaerők bevonása vált kívánatossá. A háború szolgáltatta ezeket: a hadifoglyokat rabszolgává teszik. Az első nagy társadalmi munkamegosztás, amellyel velejárt a munka termelékenységének, tehát a vagyonnak növekedése és a termelés területének kitágulása, az adott történelmi feltételek között szükségszerűen a rabszolgaság kialakulásához vezetett. Az első nagy társadalmi munkamegosztásból megszületett a társadalom első nagy szakadása két osztályra: urakra és rabszolgákra, kizsákmányolókra és kizsákmányoltakra"[11].

Már láttuk, hogy a *gana*-közösségben, az ősi *Brahman*ban, a *jadzsna* termelési mód mellett nem volt helye a rabszolgaságnak vagy a súdrának. Ezért törzsi háborúk esetén a hadifoglyokat többnyire megölték — a *Purusa-médhá*nak megfelelően. De amikor az emberi munkaerő az új termelési eszközökkel és termelőerőkkel képes lett arra, hogy többet termeljen, mint amennyi önfenntartásához és szaporodásához szükséges volt, már fel lehetett használni

[10] *Marx—Engels.* Válogatott művek, 2. köt. 320. old.
[11] Ugyanott, 306. old.

a hadifoglyokat s nem kellett őket többé megölni. Be lehetett őket fogni munkára, amelynek többlettermékéből tulajdonosaik fenntarthatták magukat. A rabszolgaság meghonosodott és a *szatra*, amely megölhette a foglyokat, mintahogy Dzsanamédzsaja *szarpa szatrája* tette, a *jadzsna* termelési mód történeti fokán túl semmivé lesz. A legyőzött most helyet kap az árja társadalmi szervezetben, mint a negyedik *varna*, a súdra-*varna*. Neki jut az a feladat, hogy szolgálja az árja társadalmat, amely teljes egészében magának sajátítja ki a szabad embernek és a háborúban vagy más módon foglyul ejtett nem-árják urának a jogát. A súdra-rabszolgát el lehetett adni, bérbevenni vagy megölni — nem volt tulajdonjoga, sem családja, sem istensége. Noha a teremtés művében neki is, ugyanúgy mint a többieknek, kijár az állat, a ló, a háború legfőbb állata, ez csak annyit jelent, hogy a súdra-rabszolga előbb mint valami ló, a hadvezért, a közösség fejét, a ksatra-*varna* tagját illette és azután osztották ki vagy adták el a *gana* tagjainak, akik munkára foghatták[12].

A rabszolgaság — fejlődésének kezdetén — patriarchális formák mellett megy végbe; a rabszolgák a házközösséghez tartoznak, együtt dolgoznak a patriarchális háztartás férfi és női tagjaival, a *grihjapati* (ház-fő, házigazda) éber őrizete mellett. De amint a csere kialakulásával növekszik a cserére és kereskedelemre szánt termelés, a rabszolgákat keményebb munkára fogják és csoportosan dolgoztatják a kézművességben, a szántóföldeken, bányákban stb. A rabszolgaság patriarchális formája megszűnik: gyötrelmes zsarnoksággá lesz a rabszolga számára, kapzsi vagyongyüjtés és halmozás eszköze a rabszolgatulajdonos számára. A *Rigvéda* idejében a rabszolgaság még nem öltötte fel ezt a kereskedelmi jelleget. De nemsokára ez is végbemegy. A *Rigvéda* írói örvendeztek e nagyszerű találmányon; túláradó örömmel éneklik meg, milyen boldogságot jelent urának a rabszolga, s ezek az énekek a hinduk „istentől való" *védikus* örökségének legszentebb részét képezik. Ebben az új intézményben a rabszolgák részesedése az isteni „bőkezűségből" annyi volt, hogy míg előbb a hadifoglyot halálra ítélték és a *Purusa-médha* tüzében megégették, ezután a *dvidzsa*-árják kizsákmányolásának lassú tüzében emésztődhetett, az ihlet forrásául szolgálva a *Purusa-szúkta* himnuszköltőinek. Vajjon az a lépés, amely a szabadságból a vereségbe és súdra-rab-

[12] *Taittirija Szanhitá.* 7—1—1—4.

szolgaságba, a teljes pusztulásból a kizsákmányolásba vitt, nem jelentett-e haladást a társadalmi fejlődésben? A rabszolga megtarthatta életét, az árja vagyont gyüjthetett, s ennek alapján mindketten egy még jobb élet felé haladhattak, kifejlesztve a növekvő termelőerőket, amelyek ebben a szakaszban csak a rabszolgaság által fejlődhetnek. Az árja hódító azonban nem ezzel érvelt. A nagy *Brahman* a súdrákat kizárólag rabszolgaságra teremtette, azért, hogy a másik három *varna*, a szabad árják „*dászjái*" legyenek. És a *Brahman* ezzel a cselekedetével jólétet és gyarapodást teremtett magának. De már nem volt többé a régi, boldog *Brahman*.

A nagy *Brahman*, az ősi *jadzsna-purusa* utolsó ténykedése az volt, hogy létrehozta a rabszolgaságot, a három *varnát* és a súdrát, a Dvápara-korszak osztálytagozódását és ennek következményeképpen az osztályellentéteket. Amikor a tűz, majd az állatok megszelídítésének felfedezése új életre keltette a haldokló *Brahman-Pradzsápatit*, *jadzsnává* fejlődött ki. A földművelés, kézművesség, a csere, magántulajdon és a *varnák* létrejötte egész sor eseményhez vezetett, a nagy osztályharchoz és az osztályállamhoz, amely mindörökre megölte a *Brahmant*. A *Mahábhárata* hosszan siratja a *Brahman* pusztulását — „*Brahma nandsa ha*". Lássuk, hogyan történt ez.

A HANYATLÓ-KÖZÖSSÉG KESEREG HELYZETÉN ÉS HARCOL A KIBONTAKOZÓ MAGÁNTULAJDON ELLEN

A társadalmi munkának megosztása a *varnák* közt szükségszerűség volt, s a termékek, a termelés és a funkciók egyre jobban növekvő változatosságából eredt. Amikor a társadalmat még nem kerítette hatalmába a cserére, profitra és az áruk olcsóbbá tételére irányuló veszett termelési verseny, a társadalom megoszlása csak előmozdítja a termelést azáltal, hogy emeli a minőséget és a termék használati értékét. „A társadalmi termelés egyes ágainak szétválása következtében az árukat jobban készítik, az emberek különböző ösztönüknek és tehetségüknek megfelelő munkaterületet választanak és valamiféle korlátozás nélkül sohasem lehet jelentékenyet alkotni. A munkamegosztás tehát *megjavítja* a terméket és a termelőt"[1]. Ez volt a korai *védikus* társadalom *varna* rendszere és a későbbi kasztrendszer szilárdságának alapja, amennyiben a kaszt egyértelmű volt a foglalkozással.

Azonban az ilyen társadalmi munkamegosztás kezdetleges termelési eszközökön, földművelésen és kézművességen alapuló társadalmat tételez fel, olyat, amilyet az ókori és középkori Indiában találunk. A termelési eszközök forradalmi átalakulásával modern eszközökké — a társadalmi szervezetnek ez a típusa érvényét veszti, fölöslegessé válik és összeomlik.

De azért a *varnák*ra való tagozódásnak nem kellett volna összeütközéshez és osztályharchoz, vagy a *varnák* harcához vezetni, ha nem jelenik meg az ősi közösség gazdasági életében a rabszolgaság és a magántulajdon, s nem hozza létre az egymással ellentétes érdekű osztályokat.

[1] *Marx*. A tőke. 1. köt. 395. old.

Ez a merőben új jelenség gondolkodóba ejti a közösséget, amelynek nagyrésze természetesen szegény. A törzsi, vagy *gana*-demokrácia lehetővé tette, hogy a *varnák* kialakítsák a különböző munkaköröket és megállapítsák az egyes funkciók javadalmazását. A *varna-dharmák* megszabták, hogy mit kell tennie, kapnia, hogyan kell viselkednie minden egyes embernek ahhoz, hogy az egész közösség hasznát lássa és boldoguljon. A régi *Krita-Tréta*-korszak *jadzsna*-rendszerében, amelyben még nem volt szükség a *varná*kra, az egész *jadzsna*-munka gyümölcse közös volt, s az egyoldalú termelés szegényes eredményében is egyformán osztozott mindenki a *havanán* keresztül. Amikor a közös munka változatos lett, *varnák* közt osztották el, és ugyanígy a termékét is. De ahelyett hogy szegénységben, gazdagságban mindenki egyformán részesült volna, a vagyon csak egyeseknek jutott, s a szegénység az összes többiekre szakadt.

A társadalom gazdasági életének urai, a *jadzsna*-termelés irányítására kijelölt réteg — a bráhmanok lettek. Jártasságuk a vezetésben és a módszeres irányításban hatalmat biztosított nekik. A munka gyümölcse, amelyet azelőtt egyenlően osztottak szét, most az ő kizárólagos tulajdonuk lett. A háborúban szerzett vagyont pedig a hadvezérekül választott ksatrija vezetők kaparintották magukhoz. A szegénységet és a nehéz munkát egyedül a visa nagy demokráciája viselte a *súdrák*kal egyetemben. A közös tulajdon lázadozott az egyéni tulajdon, az egyéni elsajátítás és meggazdagodás ellen. A *jadzsna*-közösségben sohasem fordult elő, hogy míg egyeseknek volt eledelük, mások éheztek. Az ősi, isteni közösségben nem ismerték a hajszát az új és förtelmes dologért, az aranyért *(hiranja)*. Az ősi Indra annakidején kő- és csontfegyverekkel vívta csatáit, hogy teheneket, legelőterületet és vizet szerezzen. Ivott és mennydörgött. De akkoriban az emberek még nem halmozták fel a vagyont mint sajátjukat, egyedül önmaguk számára. Abban a letűnt korban a *gana* kis *asmavradzsa* (körülkerített — *Szerk.)* település volt, ahol mindenki a közös tűz körül ült és a közösség anyjától kapott enni. Az emberek együtt énekeltek: szegények voltak, de boldogok. Most pedig így kesereg a *Rigvéda* költője:

„Vajjon az éhezés Isten egyedüli büntetése, amellyel az embert sujtja? Ha Isten azt akarná, hogy a szegény éhenhaljon, akkor miért nem halhatatlanok a gazdagok? Az élelem

felhalmozódása egy (vagyonos) bolond kezében semmi haszonnal sem jár a többiekre. Ő maga eszi meg, nem ad belőle barátainak és ezért mindenki megrója őt"[2].

A csere, a piac, az egyéni munka és egyéni elsajátítás kialakulása új jelenséget hozott létre: az emberek hajszáját pénz, állás és vevő után, aki megvásárolja árujukat, munkájukat.

A *Véda*-író ismét panaszkodik:

„Valamennyiünknek más feladata, vágya, gondolata van. Az ács a fűrészelés zajára, az orvos a beteg nyögésére vágyik, a bráhman a hivőt lesi. A kovács kalapácsa, üllője, fujtatója várja a gazdag embert. Én dalnok vagyok, az apám orvos. Az anyám a búzatörő mozsárnál dolgozik. Ahogy a tehénpásztor a tehén után szalad, úgy szaladunk mi a pénz után"[3].

A *Rigvéda* későbbi *mandalái* (részei — *Szerk.)* az eladósodott játékosról, a rabszolgákról, az emberek közti féltékenységről és gyűlölködésről beszél.

Ez a közösség képe, amikor az árutermelés behatol a *gana*-társadalomba és megsemmisíti kollektivizmusát. Régente, amikor a termelő közvetlen fogyasztásra termelt, ő maga rendelkezett a termék fölött. A közösség termelésével és termékeivel a közösség rendelkezett. Tudták, hogy hova kerülnek a termékek, hogy az ő fogyasztásukra szolgálnak s nem kellett attól tartaniok, hogy mindenféle furfanggal kijátsszák őket, amint azok a kezükből kikerülnek.

De az árutermeléssel és a cserével a termékek más kezekbe kerültek. A termelő átadja cserébe másért, és nem tud további sorsáról. E folyamathoz új elem járul: a pénz, új réteg: a kereskedők, és új hatalom: az ismeretlen piac. A termelő és terméke a piacnak, pénznek, keresletnek, jószerencsének van alávetve. Munkájának gyümölcsét nem közvetlenül élvezi, hanem az már a „sorstól" függ. Új, idegen, láthatatlan, ismeretlen, kiszámíthatatlan erők kerítik hatalmukba életét, munkaképességét, amely ha teljében van is, csak esetleg ad neki megélhetést. Így nő az ellentét a gazdagok és szegények, kizsákmányolók és kizsákmányoltak új osztálya között[4].

---

[2] *Rigvéda*. X. 117.

[3] Ugyanott, IX. III-1—3.

[4] Ekkor vetődnek fel elsőízben a hindu társadalomban a *Karma*-filozófia kérdései és a „*Karmá*tól való szabadulás" — vagyis a *Móksa* kérdése. A *Védák* idejében a közösségnek soha nem voltak ilyen problémái.

A *gana*-társadalom méhében olyan ellentétek érlelődnek, amilyenekről azelőtt nem is álmodott a *jadzsna*-közösség. Ezek az ellentétek csakhamar heves formában robbannak ki. A gazdasági életben uralkodó osztály két leghatalmasabb rétege heves viszályba keveredik egymással a kizsákmányolás útján szerzett javakért. A bráhman- és ksatrija-*varnák* összemarakodnak a javakon, amelyet a vaisják széles paraszti demokráciája és a súdrák termelnek. De míg a kizsákmányolás kizárólagos jogáért egymással verekednek, együttes erővel harcolnak a visa (vaisják rendje) óriási tömege ellen, amely még küzd az ősi közösségi életmódért, annak *Dharmá*jáért, erkölcseiért, gazdasági rendszeréért és szervezetéért. A közösségi rendszer, amely a közös földtulajdonon s a föld közös megmunkálásán alapszik — mely a közösség érdekében történik — nem adja meg magát harc nélkül a magántulajdonnak; a mindeddig még osztatlan *Brahman* nem akarja engedni, hogy az uralkodó *varna*-osztály kizárólagos egyéni érdekeinek vesse őt alá. A *Védák* és eposzok tanúbizonysága szerint hosszú, véres harc kezdődik.

Úgy látszik, hogy a kizsákmányoló osztály, fejlődésének kezdeti szakaszában, elvesztette az első csatákat. Ennek emlékét a *Krisna Jadzsurvéda*hoz tartozó *Taittirija Áranjaka* (V. 1) egyik *ákhjájiká*ja őrzi, mely a Visnu és a Dévák közötti háborúról szól. Ha lefejtjük róla a mitikus, misztikus és barbár burkot, megkapjuk az antagonisztikus osztályok harcának történetét az alábbi módon elbeszélve:

A régi időkben az istenek egy *szatrát* alakítottak (amint láttuk, ez a kollektív termelés a *jadzsna*-rendszerben). Mielőtt munkához láttak, megegyeztek abban, hogy mindaz, amit a *szatra* termel, közös tulajdon lesz, amelyből mindenki egyenlő részt kap. (Ezt a megállapodást a *szatra* fogalma magában foglalja ugyan, de a későbbi korok krónikása még jobban ki akarja ezt fejteni, aminek történetírásunk jó hasznát veszi.) A *szatrá*ba tömörülő istenek olyan sokan voltak, és a *szatrá*hoz tartozó *jadzsna*-tűzhely oly nagy, hogy a *szatra* hatalmas területet foglalt el. A *védi* — a *szatra* végzésének színhelye — a Kuruksétra területén volt, a *védi*től délre Khándava országa; a *védi* nyugati határán túl Párinata („jól művelt, vagy jó legelőjű" föld), északra pedig a Tugra vidéke (a Turuska- vagy Turvasa *ganák* területe). A víztelen Maru volt a *szatra* szemétdombja. A *szatrá*ban, mint tudjuk, minden tag *ritvidzs* és mindenki *grihapati-jadzsmana* (vagyis házigazda).

Ennélfogva mindenkinek egyenlő joga van a munkához és a munka gyümölcsének élvezéséhez. De a tagok együttesen választanak maguk közül egy *grihapatit* irányítónak. Az istenek *szatrá*jában Visnut választották meg *grihapati*nak és a *szatra* megkezdte működését. Noha közös erővel dolgoztak benne, mégis az a hír terjedt el, hogy „a *szatra*-munkát Visnu végzi" s most ő el akarja sajátítani a maga részére a *szatrá*ból eredő javakat, vagyis a *„kártritvát"*. Gőgös lett és nemsokára nyiltan szembefordult az istenekkel. Ezért az istenek megtámadták Visnut, hogy kiharcolják tőle a nekik járó részt. De mivel Visnu volt a felkent vezér, csak neki volt fegyvere, íja és nyila — a többi isten fegyvertelen volt, úgy amint ezt a *jadzsna* munkatörvénye előírta. Amikor a fegyvertelen istenek meglátták a felfegyverzett Visnut, elmenekültek. Visnut a győzelem elbizakodottá tette és nem gondolt arra, hogy további védelmi intézkedéseket tegyen. Fegyveres ébersége alábbhagyott és ennek következtében elveszítette régi *„jadzsna-tédzsaszát*, a harc és győzelem képességét. Amikor a *jadzsna-tédzsasz* ereje elhagyta Visnut, az istenek magukhoz ragadták ezt és elásták a sjáma fűbe. Mikor Visnu látta, hogy az istenek szétszóródtak, íját a földre helyezte és állát az íj ívének egyik végére támasztotta. Az istenek, látva ezt, segítségül hívták a fehér hangyákat és megparancsolták nekik, hogy rágják át Visnu íjának húrját. Mikor a húr elszakadt, az íj visszapattant és leszakította Visnu fejét. A *Jadzsna-Purusa*, vagyis Visnu testén a három isten: Agni, Indra és Visvadéva osztozott meg. De miután nem volt feje, a *jadzsnát* nem lehetett gyümölcsözővé tenni. Ezért az istenek segítségül hívták az *Asvin*okat, az istenek orvosait, akik a részesedés ígérete alapján visszatették a fejet a testre és ez termékennyé tette a *jadzsnát*.

Ez a rege olyan világosan ad számot a polgárháborúról, az árja társadalomnak talán legkorábbi osztályharcáról, hogy aligha szorul bővebb magyarázatra. A közösségi termelés egyenlőségi rendszerének uralmát megszüntették és megsemmisítették; egyenlőtlenség, gazdagok és szegények harca lett úrrá, a közösség — a regebeli *Jadzsna-Purusa* — három *varná*ra oszlott, amelyek a három istenben fejeződnek ki: Agni jelenti a bráhmant, Indra a ksatriját és Visvadéva a vaisját; új törvény jutott érvényre, mely a fegyveres vezér felkenésében fejeződik ki, vagyis megszületőben volt az állam. A társadalom kettészakadt azokra, akik termelnek és azokra, akik elsajátítják a termelők többlettermelését:

kizsákmányolókra és kizsákmányoltakra. A kizsákmányolt szegényeknek vagy fel kellett adniok ősi *szatra*-jogaikat, közösségi rendszerüket, alávetni magukat a kizsákmányolók uralmának, vagy harcolniok kellett. A rege annak elismerése, hogy a társadalomba kibékíthetetlen ellentétek vertek éket. Ezt a világos történetet mondja el nekünk az *Aitaréja Bráhmana* szerzője. Noha a polgárháború első szakaszában Visnu, aki közkívánatra lett a közösség vezére, kudarcot vall azzal a kísérletével, hogy a maga, vagy osztálya számára elsajátítsa a közös munka eredményét, s a *szatra*-törvény győzedelmeskedik, mégis meglátjuk az elbeszélésből, hogyan jött létre az új osztályhatalom és fegyveres állama, és hogyan lett ez az elnyomás az uralkodó osztály hatalmának szervévé a kizsákmányolt dolgozókkal szemben. A barbárság korának szerzője el akarja velünk hitetni, hogy mindez isten műve és szükségszerű. De a szerző túlságosan közel van még a korhoz, semhogy el tudná kendőzni a kirívó gazdasági osztályellentét tényeit, amelyek a *szatra*-munkában és közösségben kirobbantak.

Az ősi közösségben ismeretlen dolog volt a polgárháború egyazon *ganán* belül, testvérek között. Egyik törzs háborúskodott a másikkal: Aditi fiai harcoltak Diti fiai ellen, Vinatá fiai Kadrú fiai ellen és így tovább. De ki hallott olyat, hogy Aditi fiai egymás ellen harcoljanak és saját nemzetségüket pusztítsák vagy döntsék rabszolgaságba?! Vajjon a Vászu-*ganák* harcoltak-e a tulajdon vérükből való vászuk ellen, saját *gana-gótrá*juk, saját *jadzsna*-közösségük tagjai ellen? Soha. Az ilyen polgárháborúnak, osztályháborúnak, *varna*-háborúnak nem volt helye az ősi közösségben, mert a magántulajdon és kizsákmányolás ezekben a *ganák*ban még nem volt meg. Amint kialakult, az addigi törzsi háborúkhoz polgárháborúk járultak. Törzsek harcoltak más törzsek ellen, hogy rabszolgára, jószágra és egyéb vagyonra tegyenek szert s ezután következett a *varna* (osztály) polgárháború, amelynek az volt a célja, hogy a szerzett vagyont a maguk gazdagodására fordítsák és a saját nemzetségükbeli dolgozókat döntsék rabszolgaságba. Ahogy a *Visnu Purána* mondja: isten megteremtette a különböző *varnák*at, jó és rossz tulajdonságaikkal *(szattva-radzsasztamasz)*; kezdetben megegyeztek és valamennyien megelégedettek voltak. De idővel elfogta őket a „vágy". Városokat és erődöket építettek, háborúskodni kezdtek és szerencsétlenek lettek. A *Mahábhárata*ban megkérdezik Bhismától, hogyan jött létre a királyállam és a polgárháború. Ő is azt mondja, hogy kezdetben nem

volt polgárháború, sem király, sem állam, és az ősi közösség bukását a közösség tagjaiban felgerjedt „szenvedélyeknek" és vágyaknak tulajdonítja. Elfogta őket a *„móha"*, a dolgok iránti vonzalom, a káprázat, és elvesztették józan ítélőképességüket; a kapzsiság hatalmába kerítette őket. Kapzsiságukban azon töprengtek, hogyan szerezhetnék meg mindazt, ami nem az övék. Az új vágy, harag, szenvedély, gyűlölet lenyűgözve tartotta őket. Megfeledkeztek vérrokonaikról, vérségi kötelezettségeikről, tiltott módon cselekedtek, elveszítették *dharmá*jukat, egymás ellen harcoltak és így a *Brahman* elpusztult. A bűnöknek ez az egymásra következő áradata, mint a polgárháború és az új állam kiindulópontja, a *Krita-Trétá*-korszakbeli ősi, boldog, békés *dharma* bukásának okozója, a hindu szövegeknek csaknem valamennyi e tárggyal foglalkozó értekezésében visszatér.

De azt nem mondják meg nekünk, vajjon mi az oka annak, hogy amikor Diti és Aditi fiai, a mérges, harcias, mennydörgő Indra és mások harcoltak ellenségeikkel és megszerezték a marhát és javakat, őket nem kerítette hatalmába a bűnös szenvedélyek eme láncolata, az új dolgok iránti vonzódás vagy kapzsiság, és nem indítottak polgárháborút a saját nemzetségükbeliek ellen, hogy elrabolják tőlük ezeket az új dolgokat. Erre a barbárság korának szegény írói nem tudtak volna magyarázatot adni. Ők csak annyit tudtak, hogy ezek erényesek voltak, amazok nem. De még a bűnösök sem önhibájukból lesznek bűnösökké, hanem a bűnök mintegy szárnyra és életre kelve jönnek feléjük, lecsapnak rájuk és hatalmukba kerítik őket. És a szegény halandók, akik egykor tudatlanságban és szegénységben, de boldogan éltek, kezdik egymást öldösni, a saját nemzetségükbelieket és másokat rabszolgává tenni és vagyont felhalmozni. Az igazi ok — amint láttuk — a termelőerők forradalma, amely az ősi közösségben végbement. Az új termelőerők új termelési viszonyokat hoznak létre. A *Mahábhárata*ban, a *Purána*kban és máshelyen felsorolt bűnök leple mögött meglátjuk az új termelékenység erőit, az árucserét, vagyis a fölösleg eladását és annak megszerzését, amivel az egyén nem rendelkezik, vagy nem tudja azt termelni[5]; látjuk, hogy szül a magántulajdon és felhalmozás kapzsiságot, önzést és egyéb szenvedélyeket és hogyan folyamodik erőszakhoz

[5] „Elvetemültség, kapzsiság, mohóság, kéjvágy, indulat, vérségi kötelék el nem ismerése, erőszakoskodás, zűrzavar; a megromlott emberi világban a *Brahman* elpusztult." *Mahábhárata*. Sánti-parva. 58.

a társadalmi munka eredményének elsajátítása céljából és mélyíti el egyre jobban az egyéni javak felhalmozásának féktelen vágyát. A vándorló, de egységes közösség felbomlik és helyébe földművelés és kézművesség, falvak és városok jönnek. Új korszak nyílik új szenvedélyekkel, bűnökkel és erényekkel, új világ kezdődik: az uralkodók és alattvalók, a kizsákmányolók és kizsákmányoltak világa. S ezektől a bűnöktől, a polgárháborútól és végül minden háborútól nem szabadul meg az emberiség egészen addig, amíg a magántulajdont újra meg nem szüntetik, de ezúttal nem a szegénység ősi alapján, hanem a bőség alapján — a jövő új világkommunizmusában.

Mielőtt folytatnók az osztályharc kibontakozásának vizsgálatát, megnézzük, milyen más, döntő változásokat hozott a közösség életébe a termelőerők fejlődése, a magántulajdon és a rabszolgaság keletkezése. Az új tulajdonviszonyok minden tekintetben hatottak a közösség szervezetére. A magántulajdon felbomlasztotta a régi nemzetségi és személyi, rokoni kapcsolaton alapuló szervezetet. Megszüntette a közösségben a matriarchátust, a közösségi családot, amelynek — mint az előzőkben láttuk — utolsó formája a párocsalád volt. Megszüntette azt a tilalmat, hogy más nemzetségbeliek nem léphetnek a közösség kötelékébe. Létrehozta a patriarchális egyéni háztartást, az apajogot, a vagyon öröklődését, az utódlási és öröklési jogot minden következményével. A *gana-gótra* egysége felbomlott az új egyéni családok és osztályok közötti ellentétekre. Az idegen rabszolgákkal együtt a nők is elveszítik szabadságukat és nemsokára a büszke, szabad, árja vaisját is rabbá teszik és eladják a vásáron.

A NŐ RABSZOLGASÁGA ÉS A MATRIARCHÁTUS BUKÁSA

„. . . a nyájakkal és a többi új vagyontárgyakkal együtt forradalom tört be a családba. A megélhetés biztosítása mindig a férfi dolga volt, a hozzá szükséges eszközöket ő állította elő és az ő tulajdonai voltak (vadászfegyverek stb. — *S. A. Dange*). A nyáj a megélhetés új eszköze volt, az állatok megszelidítése kezdetben és később az őrzése, a férfi munkája. A férfié lett ezért az állat, övéi az állatokért cserébe kapott áruk és rabszolgák. A munka hozadékának minden feleslege a férfié volt; a nő is élvezhette, de a tulajdonban nem részesedett. A «vad» harcos és vadász megelégedett a házban a második hellyel, a nő után; a «szelídebb» pásztor, vagyonára hivatkozva az első helyre nyomult és a nőt a második helyre szorította vissza. És a nő mégcsak nem is panaszkodhatott. A családon belüli munkamegosztás határozta meg a tulajdon megoszlását férfi és nő között; bár ez nem változott meg, mégis fejetetejére állította az addigi házi viszonyt, csak azért, mert a munkamegosztás a családon kívül megváltozott. Ugyanez az ok, amely korábban a nő uralmát biztosította a házban[1]; hogy tudniillik feladata a házimunkára szorítkozott, ugyanez az ok most a férfi uralmának alapja lett a házban: a nő házimunkája jelentéktelenné vált a férfi kereső munkája mellett. A kereső munka volt minden, a nőé pedig jelentéktelen ráadás. Már itt látjuk, hogy a nő felszabadítása, a férfival való egyenjogúsítása mindaddig lehetetlen, amíg a nőt a társadalmi termelőmunkából kizárják és magánjellegű házimunkára korlátozzák. A nő felsza-

[1] A *szatra* közösségi háztartásban Aditi, az asszony, az ősanya uralkodik.

badítása csak akkor válik lehetségessé, ha nagy, társadalmi méretekben résztvehet a termelésben és a házimunka már csak jelentéktelen mértékben veszi igénybe. Ez pedig csak a modern nagyiparral vált lehetségessé, amely nem csupán megengedi, de egyenesen megkívánja a női munkaerő nagyszabású alkalmazását és arra törekszik, hogy a házimunkát is egyre jobban társadalmi iparrá változtassa.

Azzal, hogy a férfi magához ragadta a tényleges uralmat a házban, egyeduralmának utolsó korlátja is megdőlt. Ezt az egyeduralmat megerősítette és megpecsételte az anyajog bukása, az apajog bevezetése és a párosházasság fokozatos átalakulása monogámiává. Mindez azonban rést ütött a régi nemzetségi szervezeten: az egyes család hatalommá lett és fenyegetően szembefordult a nemzetséggel"[2].

A *Véda*-irodalom — amennyire meg tudtam állapítani — nem mondja el világosan, hogyan dőlt meg az anyajog és jött létre a patriarchátus; de az átmenetet figyelemmel kísérhetjük a család fejlődésén. Először is azt látjuk, hogy a *varnák*, a csere és a magántulajdon kialakulásával egyre inkább a férfi *pradzsápatik* és *grihapatik* kerülnek a történelem előterébe polgárháborúikkal és törzsi háborúikkal. Aditi, Diti és a többiek fiainak *gana*-háborúi a mult homályába vesznek. Másodszor, a *gótra-ápatják* (a nemzetség közös gyermekei) helyét az apák fiai foglalják el; egyre ritkábban történik, hogy a fiú leszármazását anyai ágon tartják nyilván, noha az anyai leszármazás a történelem folyamán még nagyon sokáig — Dél-Indiában a legújabb időkig — fennmarad. Harmadszor, mivel a *ganák* fejlődésével és egyre nagyobb számban és nagyobb területen történő szétszóródásával a magántulajdon és a patriarchátus is kifejlődik, az anyai ágon való közös leszármazás köteléke érvényét veszti a társadalmi létben és helyét a patriarchális *pravarák* foglalják el. A kollektivizmus és a monogámia megszüntével az egyescsalád a monogámia alapján követeli saját tulajdonát, a gyermekeket és az örökséget. A nemzetségi rokonok szétszóródnak és elfelejtik egymást. A *gana-gótra* nemzetségi tagjai közé idegen nemzetségbeliek keverednek: a rabszolgák, az áruval kereskedők új rétege és mások. A háborúskodások fokozódásával több *gana* egyesül, szövetségre lép egymással és a mult emléke, a közös származás és közös nemzetség alapján törzseket alkot. Az árják

[2] *Marx—Engels*. Válogatott művek. 2. köt. 306—307. old.

szétszóródott nemzetségi *gana-gótrá*inak e csoportjaiból lesznek a *pravarák*. A *pravarák* tagjai nem közös anyától származnak, mint a *gana-gótra*beliek annakelőtte, hanem egy feltételezett közös apától. A *pravara*-szervezet, amely kilenc FÉRFI-*pradzsápati*tól származtatja magát, jóval a *gótrák* szétszóródása után alakul ki. A közös apától való származás mesterséges kimutatására azért van szükség, hogy egybeforrassza a nemzetségek törzsi szövetségét, de a matriarchális származás kikapcsolásával. A *gótrák*kal ellentétben a *pravara* rokonsági rendszerben nincs nagyon szigorú házassági tilalom egyazon *pravara* tagjai között. Kétségtelen, hogy a tilalommal a patriarchális *pravarák* csak a *gótra*-tilalmat akarták utánozni, de míg az utóbbi komoly tilalom volt, mert tényleges, csoportházasságból eredő matriarchális vérrokonságon alapult, az előbbi puszta látszat, amellyel az újonnan kialakult társadalom a letűnt valóság emlékének adózik és köntösében tetszeleg. A *pravara*-rendszer tehát a közös ősöktől való származás érvényesítésére szolgált és kísérlet volt arra, hogy a monogámia, a patriarchátus és a magántulajdon új világába átmentsék a halott közösség hamvadó ideológiáját.

A *gótra-pravara* szervezet rendszerbe fogta a nemzetségi összetartozást, határt vont a rokon és nem-rokon törzsek, az árják és nem-árják közé, amikor az árja társadalom idegen elemekkel kezdett kapcsolatba kerülni és elkeveredni. A *gótra-pravara* egyben a társadalmi-vallási rendszert is átszervezte és új alapra helyezte: a *varnák*, osztályok és állam szervezetének, az új társadalomnak megfelelő alapra, ahol már nem volt a közösség valamennyi tagja között nemzetségi-rokonsági kapcsolat és — amint az árja szerző mondja — nem mindenkinek volt *jadzsana*- vagy *jádzsana*-joga (vagyis joga a *jadzsná*ban való részesülésre — *Szerk.*). Olyan új társadalom volt kialakulóban, amelyben azok tartoztak együvé, akik a *rádzsjam, a rástra*, vagyis az állam határain belül laktak. E társadalom összetételét tehát kizárólag a lakóhely alapján, az új szervezet határain belül megállapított területi illetőség határozta meg, illetve korlátozta, nem pedig a vérrokonság, mint azelőtt a *ganá*ban. *A gazdasági és nemzetségi kapcsolatok különváltak egymástól.* A *gótra-pravará*ban a súdráknak és idegeneknek nem volt helyük, de a királyságban, a *rádzsjam*-ban helyet kaptak.

A hindu árják *pravara*-rendszere nagy fejtörést okozott az indiai tudósoknak, akárcsak az európaiaknak, amikor ezek

a régi görögöknél hasonló rendszer nyomára bukkantak. A *gótra-pravara* a mai napig fennmaradt és a közös származást hirdeti. De tudósaink tagadják a *gótra*-csoportházasságból és *gana*-közösségből eredő közös származást s ezért egyszerűen kijelentik, hogy a *gótra-pravara* nem egyéb, mint értelmetlen mese.

A *gótra-pravara* e kritikusainak legjobban Marx szavaival válaszolhatunk, amelyekben összefoglalja Morgan válaszát bírálóinak:

„«A nemzetségnek ősi alakjában — és ez (a hindu árják *gótrái*[3]) a görögöknél egykor éppen úgy megvolt, mint más halandóknál — megfelelő vérrokonsági rendszer a nemzetség minden tagjában fenntartotta annak tudatát, hogy egymásnak rokonai. A nemzetség tagjai e részükre döntően fontos körülményt már gyermekkorukban megtanulták a gyakorlatból (mint például a hinduk is mindennapi *szanhjá*-imájukból). A monogám család kialakulása után ez feledésbe ment. A nemzetségi név olyan családfát teremtett, amely mellett az egyes családé jelentéktelennek tűnt. Most már ez a nemzetségi név (*gótra* vagy *pravara* név, amellyel a hindu fiúgyermeket a kasztzsinórral való felavatási szertartás után szólítják[4]) volt az, amelynek viselői közös származásának tényét meg kellett őriznie; de a nemzetség családfája olyan messzire nyúlt vissza, hogy tagjai kölcsönös tényleges rokonságukat már nem tudták bizonyítani, kivéve abban a néhány esetben, amikor újabbkeletű közös őseik voltak. Maga a név volt a közös származás bizonyítéka . . . Csak azért, mert a nemzedékek kapcsolata, különösen a monogámia létrejötte óta, a távoli multba merülve, és az elmúlt valóság képzeletszülte mitológikus képekben tükröződve jelenik meg, a derék nyárspolgárok arra következtettek és következtetnek ma is, hogy a képzeletbeli családfa valóságos nemzetségeket hozott létre!»"[5]*

Az apajog, a magántulajdon és az örökösödési jog monogámiát követel a nő számára, mert enélkül az apai eredetet nem

---

[3] A zárójelbe tett részek az én megjegyzéseim. — *S. A. Dange.*

[4] A felserdült hindu fiúgyermeket azzal avatják fel, hogy ráadják a kaszthoz tartozást jelképező zsinórt, melyet a jobbvállon és a balhón alatt átvetve viselnek. Ekkor ruházzák fel a nemzetségi névvel is. — *Szerk.*

[5] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 254. old.

* Derék nyárspolgáraink érvelésének jó példái Karandikar „Hindu exogámiá"-ja és a *pravará*ról szóló rész Ketkartól a *Mahárástra Dnyá-*

lehet biztonsággal megállapítani. A monogámiának — és vele együtt a női erénynek és hitvesi hűségnek — az volt a célja, hogy megkönnyítse a vagyon öröklődését (amint már előbb láttuk); bevezetése mégsem a férfi, hanem a nő kezdeményezéséből indult ki. A férfiak nem voltak hajlandók — ugyanúgy ahogy ma sem hajlandók — lemondani a csoportházassági szokásokról és igényekről és továbbra érvényesítették a poligámiát a dévadászik és murálik intézményében, s végül a prostitúcióban és házasságtörésben. Amikor a társadalom fejlődésével az azelőtt kicsiny nemzetségi *gótrá*k széltében-hosszában elterjedtek és új gazdasági rendszer alakult ki, melynek egysége az egyescsalád lett, a régi *gana*-törvény, amely szerint minden *gótra*-tagnak joga van a házasság szempontjából engedélyezett másik *gótrá*ba tartozó nőhöz, útálatos nyűg lett a nő számára. A kis *gótra*-családban, a kis *asmavradzsa* körében mindenki ismerte egymást, a közös munka — ha csak a kaptárban dolgozó öntudatlan méhek módjára is — összekapcsolta az embereket. De azt, hogy egy messzi földről jövő ismeretlen, idegen *gana*-tag követelje férfijogait, a nő durva sértésnek érezte. A csoportházasságból eredt a korai időknek az a szokása, hogy a házigazda átengedte feleségét a vendégnek, az „*atithi*nak". E szokás alól, amely a letűnt közösség vendégjogának emlékét őrizte meg, akart a nő felszabadulni, ezért követelte a monogámiát, vagyis a párosházasságra való áttérést. „Csak miután a nők utat törtek a párosházassághoz, akkor vezették be a férfiak a szigorú monogámiát — de természetesen kizárólag a nők számára"[6].

De az osztálytársadalomban, ahol a gazdagok magántulajdona uralkodik és millió meg millió férfi és nő életét teszi tönkre, a monogámia csúfság lesz a nő számára. A közösség megszünte és a rabszolgaság és osztályuralom kialakulása óta a társadalomban elburjánzik a prostitúció és a házasságtörés. A nő, gazdasági legyőzése után, a férfi és a magántulajdon testi-lelki rabszolgája lett.

„Az anyajog megdöntése *világtörténelmi jelentőségű veresége a női nemnek*. A férfi lett az úr a házban is, a nőt

---

nakósa „Védavidjá" című kötetében. Egyedül Rádzsvade közeledik valamelyest Morganhoz. A gazdag hindu ortodoxia memoranduma a hindu törvényhozó testülethez a házasság, a *gótra-pravara* és a vagyon öröklése kérdésében igen érdekes olvasmány és bizonyítja, hogy a *gótra-pravara* kérdése még ma is aktuális kérdés Indiában.

[6] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 209. old.

leigázta, megalázta, élvezetének rabszolgájává és gyermekszülő eszközzé tette"[7].

Az a ridegség, amellyel a „Szent Törvény" szerkesztői az apa vagyonát öröklő utód fontosságát a nő monogám hűsége, érzései, erényessége és azon igénye fölé helyezik, hogy önálló „egyéniségnek" tekintsék, megmutatkozik a *Mahábhárata*nak *„Anusászana-parva"* című részében, ahol arról vitatkoznak, kinek a „tulajdona" az asszonynak nem a férjétől való gyermeke. Judhisthira igen komolyan kérdi:

„Vannak, akik azt mondják, hogy egy embernek az a fia, aki az ő földjén született. Mások viszont azt mondják, hogy az, aki az ő magjából fogamzott. Vajjon ez a kétféle fiú egyenlő? S kié tehát a fiú?"

Világos, hogy itt a rabszolgatartó földbirtokossal van dolgunk, aki úgy beszél a feleségéről, mint egy darab földről, fiáról pedig mint a föld terméséről. Kinek a tulajdona a termés — azé, aki a földet bérli, beveti és megműveli, vagy azé, akié a föld, bárki munkálja is meg? A *jadzsna*-közösség idejében elképzelhetetlen lett volna, hogy az asszonyról így gondolkodjanak, noha jobban áhítoztak *pradzsá*ra, vagyis utódokra, mint ezek a későbbi földbirtokos-rabszolgatartók. A *Védák* írója a közösségbeli nőt nyiltan *„dzsani*nak", *„szülő*nek" nevezi, de a gyermekek valamennyien az övéi voltak, az mind „dzsana" volt. Az írónak eszébe se jutott volna azt kérdezni, hogy vajjon a fiú a „föld" vagy a „mag" gyermeke-e — mivel nem volt örökség, amelyre a fiúgyermek, mint kizárólagos tulajdonára, igényt tarthatott volna. A patriarchális rendszer még nem vette át az uralmat. Az asszony lealacsonyítása a jószág színvonalára, a gyermeknemzés puszta eszközévé — a rabszolgakorszak gondolkodásmódjára jellemző, amikor az emberek saját vagyonuk gyarapítására más embereket eladnak és megvesznek, s ugyanígy a nő is árucikk, amellyel örököst lehet létrehozni.

Judhisthira kérdésére a válasz a következő: „A fiú azé, akinek magjából lett." Az egyedül érvényes jog az apajog. Továbbá:

„Azonban, ha a mag tulajdonosa megtagadja a fiút, aki a magból született — akkor a fiú azé lesz, akinek a feleségétől fogamzott. Ugyanez a törvény érvényes az *adhjúd-*

[7] Ugyanott, 212. old.

hának nevezett fiúgyermekre is: azé, akinek magjából lett. Ha azonban a mag tulajdonosa megtagadja, akkor anyja férjének a fia lesz. Tudd meg, hogy így szól a törvény *(Dharma)*." Manu, akire a hindu ortodoxia esküszik, ugyanezt mondja[8].

A kollektivizmus és a pároscsalád idejében a gyermekek a nemzetségi anyáé voltak; ha az apa elhagyta az anyát, a gyermek az anyával maradt, ahogy Ardzsuna, Bhíma stb. ismert eseteiből láttuk. De a rabszolgaság korában a nőt megveszik és eladják, férje és tulajdonosa bérbeadja vagy bérbeveszi, akár a barmot, hogy legyenek „tiszta" utódai is, akik vagyonát öröklik és a rabszolga feleségektől rabszolga fiai is, akik dolgoznak és gyarapítják a vagyont.

Ezt a bánásmódot nemcsak a feleségre, hanem a leánygyermekekre és a többi nőre is alkalmazták. A leánygyermek bérbeadásának jellemző példája Gálava *risi* hosszú regéje a *Mahábhárata*ban, az *Udjóga-parva* című részben. Gálava meg akarja fizetni *guru*jának a tanítása díját, de mivel nagyon szegény, Jajátit kéri, hogy segítsen rajta. Jajáti kölcsönadja neki leányát, Mádhavít. Gálava a lányt egymásután három királynak adja bérbe, kétszáz-kétszáz ló áráért. Mindhárom királynak fia születik tőle és mindhárom király visszaadja őt apjának. Gálava az érte kapott lovakkal és kincsekkel együtt *guru*jának adja tartozása fejében. Miután Visvámitrának, a *guru*nak is fia születik, ő is visszaadja a lányt Gálavának, ez pedig visszaküldi Jajátihoz. A szegény nő megpróbáltatása ezzel még nem ért véget. Mikor hazatér a rabszolgaságból, Jajáti felszólítja, hogy most már válasszon a maga kedvére való férjet a *szvajamvara* szertartásával, amelyre királyok és gazdag emberek, fiatalok és öregek gyülekeznek össze. De ekkorra Mádhaví már annyira megútálta az életét és azt, hogy a férfi rabszolgája legyen, hogy némán meghajol a sok férfi előtt, s elvonul az erdőbe, hogy böjtöljön, imádkozzék és végre megszabaduljon az osztálytársadalom rabszolgaságától[9].

A patriarchális családfő, a rabszolgatartó férj jogai nem korlátozódtak arra, hogy feleségét, leányát, fiát és házának egész népét bérbeadhatta. Korlátlanul rendelkezett életük fölött és tetszése szerint megölhette őket. Milyen távol esik ez a bánásmód a közösségi *gótra*-házasság korának szabadságától! Akkor még

[8] *Manu.* 9—32—35. A *Parásara Szmrti* (4—32) ugyanezt mondja.
[9] *Mahábhárata.* Udjóga-parva. 120.

tisztelték a nőt, az életet adó anya személye szent volt és az anyát megölni a legnagyobb bűnnek számított. De ez a régi felfogás a rabszolgakorszakban összeütközésbe került az új rabszolgatartó osztály felfogásával: ez az osztály korlátlan jogot követelt „tulajdona" felett, amely a rabszolgákkal együtt magában foglalta feleségét, fiát s a többieket.

A nő küzdött jogaiért és a közösség itt-ott még megpróbálta fenntartani a régi szokásokat, de a rabszolgatartó férfi durván és erőszakosan elnyomta az ilyen törekvéseket. Igen élethűen festi ezt három elbeszélés: Szudarsana és Óghavatí, Gautama és Gautamí, Dzsamadagni és Rénuká története. A három történetből azt is meglátjuk, hogy milyen nagy átalakuláson mentek keresztül a *gótra*-közösségi korszak szokásai és felfogása. Amikor Szudarsana *risi* eltávozott az *ásramá*ból és feleségét, Óghavatít egyedül hagyta, egy bráhman vendég érkezett a házba. A vendéget nemcsak étellel-itallal kínálták meg, hanem a *gana-gótra* szokásainak megfelelően, kívánságára vele hált Óghavatí. Amikor a hazatérő Szudarsana ezt megtudta, nagyon örvendett, hogy felesége teljesítette a vendéglátó kötelességét. — Ez a történet természetesen abból az időből való, amikor a *ganá*k már szétszóródtak, a közösség hanyatlóban van s a nő, megelégelve a régi csoportházassági jogot, megalakítja az egyéni háztartást és férjével a pároscsalád házassági formájában él. Ez az oka annak, hogy Szudarsana attól tartott, hogy felesége esetleg elmulaszthatná a vendéglátó összes kötelességeit teljesíteni és örült, amikor megtudta, hogy „aggodalma" alaptalan volt, mert Óghavatí nem „lázadozott".

A következő történet az idők változását mutatja. Gautama távollétében feleségét meglátogatja Indra és vele hál. Amikor Gautama értesül erről, haragra gerjed, megparancsolja fiának, Csirakárinak, hogy ölje meg az asszonyt és eltávozik. A fiú nagy dilemmában van: tudja, hogy a régi szokás és erkölcsi szabály értelmében anyja nem bűnös és ő, a fia, nem ölheti meg; ez a legnagyobb bűn volna; de az új kor, az új osztályviszonyok, családi és osztálytörvények azt kívánják, hogy engedelmeskedjen apja parancsának[10]. Vár és vívódik magával. Mire Gautama visszatér,

[10] A szembeállítás itt igen érdekes.
Az engedelmeskedés az apának kívülről erőszakosan bevitt törvény *(paradharma)*, az anya megvédése természetes belső törvény *(szvadharma)*. De a rabszolgakorszakban a fiú elveszíti szabadságát és így nincsen többé

már elpárolgott haragja, elfogadja a tényállást és megbékül. — Itt a nő és a fiú győznek, nem joguknál fogva, hanem azért, mert az új törvény még nem mindenható.

A harmadik történetben Dzsamadagni úgy vette észre, mintha felesége szerelmes pillantást vetett volna Csitraratha Gandharvára. Felszólítja fiát, Parasurámát, hogy ölje meg az asszonyt, s a fiú nyomban meg is teszi. Itt már teljesen megszilárdult a családfő hatalma felesége élete fölött. Az asszonynak nincs saját egyénisége, szabadsága, véleménye. A rabszolgatartó vad, erőszakos diktatúrája teljesen megfojtotta egyéniségét és szabadságát.

A három történet összefoglalja számunkra a magántulajdon és család kialakulásának, a férfi uralmának és a nő rabszolgaságba döntésének végkövetkeztetését. Nem kultúra és szeretet, erkölcsösség, idealista filozófia és az indiaiakat jellemző „magasrendű szellem" termelte ki napjaink elnyomott, eltiport hindu nőjét, akinek nincs sem joga, sem társadalmi helyzete, sem egyénisége, sem szabadsága. A rabszolgatartó osztály erőszakos parancsuralma juttatta őt ide.

Vajjon mi ennek a fejlődésnek a fő mozgatóereje? Az erőszak egymagában nem viheti véghez. A férfi erőszakos uralma, a mögötte álló törvény és rend, amelyet az újonnan kialakult állam irányít — az új termelőerőkből, az új tulajdonviszonyokból és az új társadalmi viszonyokból erednek. A közösség bukása, a magántulajdon, a *varnák* és osztályok kialakulása hozza létre az új családot, amelyben a nő házimunkájának nincs társadalmi értéke és túlsúlyban van a rabszolgáknak a földeken és műhelyekben végzett munkája,

---

joga a *gana*-törvényt követni, apjával szembeszállni és anyja mellé állni. Ősi, természetes érzései lázadoznak az ellen, hogy anyját megölje; ezzel önmagát is szerencsétlenné tenné. De ha apjával szembeszáll, nem tarthat többé igényt a társadalom becsülésére *(pratistha)*. Az anya a halódó mult, az apa a kibontakozó jövő, az uralkodó erő.

Vajjon melyik cselekedetnek van súlyosabb következménye az új rendben? Az anya lefejezését és az apa parancsa teljesítésének megtagadását, mint egyenértékű cselekedeteket helyezik szembe egymással. Itt a rabszolgatartó erőszakos parancsuralma leplezetlenül megmutatkozik.

Hogy is volt régen? Amikor Dírghatamasz nagyon elszemtelenedett, fiai, anyjuk parancsára, egyszerűen kikergették a közösség területéről. Ugyanígy hallgattatták el Svétakétut, amikor arcátlanul tiltakozni mert az ellen, hogy az anya *gótra*-barátjával hált. A közösség halálával meghalt a szabad, boldog anyaság. A férj az asszony rabszolgatartója, a fiúk az apai parancs végrehajtói lettek. Az isteni törvény és parancs az apa oldalán van és az asszonyt az elkövetkező századokra teljesen lefegyverzi.

amelynek hozamát most a férfi elsajátítja, mint kizárólagos magántulajdonát.

A magántulajdon keletkezésével, a súdra-rabszolgával együtt a nő is szabadságát veszti. Századokkal később, amikor a rabszolgatulajdon megszűnik, helyét egy másik magántulajdon: a feudális földbirtoktulajdon foglalja el, s ennek bukását a kapitalista tulajdonrendszer követi. Ennek megfelelően az asszony rabszolgasága is változáson megy át: rabszolgából jobbágy, jobbágyból proletár lesz. De mindegyik esetben leigázott marad.

A nő felszabadításának kérdése tehát nem erkölcsi vagy szellemi kérdés, hanem az osztályuralom kérdése.

Az előzőkből láthatjuk, hogy a nő felszabadítása és a férfival való egyenjogúsítása mindaddig lehetetlen, amíg a nőt kizárják a társadalmi termelőmunkából és magánjellegű házimunkára szorítják. A nő felszabadulása csak akkor valósulhat meg, ha nagy, társadalmi méretekben vehet majd részt a termelésben és a házimunka idejének csak csekély töredékét veszi igénybe. Ezt csak a modern nagyipari termelés valósíthatta meg, amely nemcsak lehetővé teszi, de meg is követeli a női munka széleskörű felhasználását s egyben arra irányul, hogy a magánjellegű házimunkának legnehezebb részét az ipar vegye át és ezzel a házimunka lassanként megszűnjön.

Ez egyben megmagyarázza azt is, hogy miért zengik a házimunka dícséretét az indiai burzsoázia vezetői, mialatt ipari vezérei a gyárakba hajtják az olcsó női munkaerőt. Mindkettő port hint a nő és a társadalom szemébe, hogy ne láthassák, hogy a nő felszabadulásának igazi útja nem a házimunka, sem az, hogy a középosztály „művelt, kereső nőjévé" váljék. A nő igazi szabadságát, egyenjogúságát csak a társadalmi forradalom tudja megvalósítani, amely megszünteti a termelési eszközök magántulajdonát s az osztályuralmat, és vele együtt a férfi uralmát. De itt most nem akarunk ezzel foglalkozni.

A KIBÉKÍTHETETLEN ELLENTÉTEK HARCA

Az ősi árja közösség hamarosan szétesett. Szétszakították a kibékíthetetlen ellentétek, amelyeket a *jadzsna* termelési rendszer régi *dharmá*jával nem lehetett többé megoldani, mert maga ez a rendszer is már összeomlott. A termelési eszközök fejlődésével új termelési viszonyok jöttek létre és a régi *jadzsna-gana-gótra* viszonyok ellen küzdve igyekeztek egyeduralmukat biztosítani. A rabszolgaságon alapuló magántulajdon megdöntötte a szabadságon és egyenlőségen alapuló közös tulajdont. Heves polgárháború szakította szét az árják *ganá*it. Hadd foglaljuk össze ezeket az ellentéteket, amelyeknek kifejlődését már az előző fejezetekben figyelemmel kísértük, mielőtt rátérnénk a polgárháborúra és következményére: a *gana*-alkotmány feloszlására és az állam keletkezésére.

A kollektív *jadzsna*-munkát végző kis közösségek megnőttek, osztódtak és megszaporodtak. Egyből több lett, kicsiből nagy — „ahogy az isteni *Pradzsápati* kívánta" — a tűz és a jószág segítségével.

Egy bizonyos közösség viszonyának rendezése a többi sokkal, nehéz kérdés volt. A *Krita*-korszak vad, vándorló *gana*jából kifejlődött a *Trétá*-korszak kiterjedt nemzetségi *gana-gótrá*ja. Termelni és sokasodni, együtt dolgozni és fogyasztani a nagy *jadzsná*ban a közös tűz körül és tiszteletben tartani a *jadzsna* és a *gana-gótra*-közösségek természetéből fakadó immanens törvényeket — ez volt a növekvő *ganá*k egyszerű, önként kialakult *Dharmá*ja (léttörvénye), amely a korai barbárság problémáit megoldotta.

A munka és a javak egyre jobban gyarapodtak és csakhamar munkamegosztást tettek szükségessé. A kialakuló kézművesség, a fémfeldolgozás és a földművelés újabb problémákat hozott felszínre. A *gana*-közösségek belső változást szenvedtek: *varná*kra

oszlottak. A *varná*knak új gazdasági szerepük volt, de még a közösség kötelékén belül. A régi, osztatlan *gana* gazdasági rendszer méhében már kialakulóban volt a sokrétűen tagozott *varna* gazdasági rendszer. A *gana*-jogok kezdenek összeütközésbe kerülni a *varna*-jogokkal.

Amint a javak megsokasodnak és változatosabbá lesznek s az egyik környék *ganái* és törzsei földjük jellegzetes termékeivel kapcsolatba kerülnek más területek *ganái*val és termékeivel, létrejön a termékek cseréje. A cserére szánt termelés aláássa a fogyasztásra szánt termelést. A *hiranjáért*, az aranyért folyó termelés háttérbe szorítja a *havana* célját szolgáló termelést[1].

A csere megszüntette a kollektív termelést és vele együtt a kollektív elsajátítást is. Az egyéni termeléssel és egyéni elsajátítással megjelenik a magántulajdon. Új, eddig ismeretlen megoszlások, új ellentétek támadnak az egyazon nemzetségből való *gana*-tagok között — a gazdagok és szegények ellentéte. A forrongó *gana* sehol sem talált kivezető utat és a gazdasági problémát azzal próbálta megoldani, hogy erkölcsöt prédikált és követelte a *havaná*nak és a *dáná*nak, vagyis a használatra és fogyasztásra szánt termékek ősrégi elosztási módjának „szigorú betartását". Ez a próbálkozás csődöt mondott. Mert ugyan ki szerzett volna érvényt a parancsnak? A brahma-ksatra rend szembeszállt vele és az egész *dánamot* és *havaná*t magának követelte. A tulajdon többé-kevésbbé a *varná*k szerinti megoszlás alapján összpontosult. Noha minden *varná*ban voltak szegények és gazdagok, mégis nagyjában a brahma-ksatra rend lett a rabszolgák és a jószág tulajdonosa, a vagyonos osztály, amely a keményen dolgozó vaisjákat és súdrákat kizsákmányolta. Ezért a *varna*-tagozódásból csakhamar osztálytagozódás és osztályellentétek lesznek.

„A vagyonkülönbségek egy és ugyanazon nemzetség tagjainak érdekközösségét érdekellentétté változtatják" (Marx). A brahma-ksatra-tulajdon kezdett összeütközésbe kerülni a nagy visademokrácia követeléseivel.

A csere megteremtette a pénzt, a pénz pedig megkönnyítette a vagyonhalmozást. A halmozók azok voltak, akiknél, hagyományos *varna*-jogaiknál fogva, hatalom és fegyver volt, akik értettek a hadviselés gyakorlatához és tudományához, s kézben tartották a gazdasági élet irányítását. Az ellentétek a szegények és gazdagok,

[1] *Rigvéda*. 9—111.

a kizsákmányoltak és kizsákmányolók között egyre fokozódtak. A *gana*-tulajdon harcolt a *varna*-tulajdon ellen. Felmerült a kérdés: vajjon a vagyon a *jadzsna* javára van-e, vagy pedig az egyén *szancsaját* és *bhogáját* szolgálja?[2]

A növekvő jólét és termelékenység a hadifoglyokból — a halálra ítélt áldozatokból — rabszolgamunkásokat csinált. Az árja közösségben megjelent a súdra-rabszolgaság. A társadalom két ellentétes csoportra szakadt: a rabszolgák és a vagyon uraira és azokra, akik uraik számára a rabszolgamunkát végezték.

A nemzetségen, vérrokonságon alapuló *ganába* más vérből való idegen nemzetségiek kerültek, mint például az új súdra-termelők, más *ganák*ból való kereskedők, idegen látogatók stb. A *gana*-törvények nem terjedtek ki ezekre az idegen gazdasági erőkre és osztályokra, amelyek betörtek az ősi zárt közösség életébe és területére. Az idegenekkel való új házassági, gazdasági stb. kapcsolatok szabályozására új törvénynek kellett kialakulnia a *gana*-törvény mellett és vele szemben, mivel a régi törvény a közösségi rendszeren alapult, az új pedig a cserén és magántulajdonon[3]. Összeütközés támadt. A *gana-gótra* mellett kialakult a *gana-rástra* (ország — *Szerk.)*; a *gótra* csak a nemzetségbelieket ismerte el, a *rástra* mindazokat, akik egy bizonyos területen és gazdasági rendben éltek, akár egy nemzetségből valók voltak, akár nem.

A magántulajdon feloszlatta a közösségi családot és a közösségi háztartást. A közösségen belül és vele szemben kialakul az egyescsalád vagyonával, örökösödési rendszerével stb. A *gana* ellentétbe kerül a *kulával*, a *pradzsápati* a *grihapatival*. A közösségi *trétágni*-tűz elvesztette jelentőségét az egyéni család *grihjágni*-tüze mellett. A közös *havanát* felváltotta az egyéni főzés, amelynek — hogy az isteneket és a *ganát* kiengeszteljék és félrevezessék — a *páka-jadzsna* nevet adták. A nagy *jadzsnák* helyébe apró, egyéni *istik* jöttek, az egyéni háztartás feje, a gazdag *grihapati* önző kíván-

---

[2] Az *Upanisad* ezt kezdi hirdetni: „Keresd az örömot a lemondásban; ne kívánd meg senkinek a vagyonát." (Isa-Upanisad.)

[3] Ekkor jönnek létre az új *dharmák* és az új rend, amelynek a homogén *gana-gótra* szervezetben nem volt helye. Ekkor kellett azt a rendeletet hozni, hogy ha ellentét támad a *Srutik* és más írott szabályok között, a *Sruti* szavát kell elfogadni a többiekével szemben. A valóságban mégis a többiek maradtak felül, mert, mint az új állapotok képviselői, a *Sruti* szavait a maguk céljainak megfelelően forgatták ki. *Manu.* 8—41.

ságainak kielégítésére. Ezekből a háztartásokból lettek a *kámjéstik*[4]. Az étel közös elfogyasztása a *gana* tagok által a közös tűzhely körül megszűnt, s helyébe az egyéni étkezés került. A Bali alakjában megjelenített isteneknek jelképesen felajánlottak egy részt, a vendég *(atithi)* kapott egy részt, valamint a koldús, a halódó *gana* egyedüli képviselője, akivel az önző házigazda hajlandó volt megosztani ételét azért, hogy „a vendégszeretet érdemét" elnyerje.

Az egyéni család, háztartás és tulajdon kifejlődésével kialakult a családfő uralma és a fiú örökösödési joga. A patriarchátus megdöntötte a matriarchátust: a férfi uralma a nő felett általános lett.

A feleségek harcoltak a férjek ellen, a fiúk az anyákkal kerültek összeütközésbe.

A közösségi tulajdon életét és jogrendszerét tükröző *Véda-Szúktá*kkal szemben a magántulajdon világa és jogai létrehozzák a *Grihja-Szútrá*kat (a házi életszabályok könyveit — *Szerk.)*, amelyeknek neve is mutatja, hogy a magántulajdonból erednek. A *Védá*k kezdenek eltűnni — szertartási szabályzatot csináltak belőlük —, nem fejlődnek és lassan feledésbe mennek[5]. A *Védá*kkal szemben álló *Szútrá*k tekintélye kerül előtérbe, a *Grihja* lett a valóság, a *Véda* elveszítette valóságát és *Szmriti*, „emlékezés" lett belőle, ugyanúgy, ahogy a magántulajdon lesz uralkodó valósággá, a közösség pedig tűnőben van és valósága egyre halványabb, de még nem húnyt ki egészen. A törvényhozók ezért azt írták, hogy az egyedüli törvény az új *Szútrák* és *Szmritik*, de ha valaki ellentétet vagy ellentmondást látna az új *Dharma* és a régi *Sruti* között,

---

[4] A közösségi kollektív gazdálkodás átalakulását egyéni gazdálkodássá, tükrözi a régi nagy *jadzsna-jágá*k átalakulása egycsaládos, törpe *isti*kké. A szegény vaisja háztartás feje az *istit* a régi *jadzsna* torzképévé tette, és mivel szegénységében nem volt módjában kis *jadzsná*jához állatot leölni — a nagy kollektíva a közös vagyonból megtehette ezt —, az új *isti*-szertartás előírja, hogy állat helyett az állatot jelképező búzát és lisztet dobják a *havana-tűzbe*. Az állatállományt a gazdagok sajátították ki. A szegénynek és isteneinek be kellett érniök a liszttel, mint pótlékkal (ilyen pótlék a *puródása* a *Darsapúrnamásza-*, az *Anusztaraní-*, az *Agnihótra-* és *Madhuparka*-áldozatnál). Többé nem öltek le tehenet, nem azért, mert a tehén szent állattá lett, hanem mert a gazdagok monopóliuma s ezért a szegények közt ritka jószág és a *Visa*-parasztnak túlságosan becses lett ahhoz, hogy leölje és megegye.

[5] A *Védá*kból, vagyis ezek *Szanhitá*-részeiből valószínűleg akkor lett szertartási szabályzat, amikor a munkamegosztás és a *varnák* kialakultak. És a *Védák* szabályzattá alakítása annyit jelent, hogy a *jadzsna*, mint a társadalmi életforma megszűnőben van. Lásd *Mahábhárata*. Sánti-parva. 238—104, 234—101.

akkor a kettő közül a *Sruti* érvényes. De ez csak elmélet volt. A gyakorlatban az új erők uralkodtak és az ő törvényük volt érvényes.

A *ganában választás útján elnyert tisztségek most öröklés útján szálltak át és csakhamar a közösséggel szemben álló, jól befészkelt egyéni érdekké váltak.* A rabszolgák fiai rabszolgák lettek, a vagyont a vagyon örökölte, a szegénységet a szegények. Az ellentét nőttön nőtt és kiéleződött azáltal, hogy a gazdasági hatalommal bíró osztályok az egész társadalom irányítóiként léptek fel, hogy így állandóvá tegyék a fokozódó ellentmondásokat és végül a dolgozó többséget alávessék a vagyont magának kisajátító kisebbség érdekeinek és hatalmának, vagyis a vaisját és a súdrát a bráhmanoknak és a ksatrijáknak.

Az új termelőerők következtében, a jószág és a kézművesség mellett a föld lett a legfőbb termelési eszközök egyike. Az ősi *gana* idején az emberek utódért és jószágért *(pradzsá-pasavah)* küzdöttek és imádkoztak. A földművelés másodrendű fontosságú volt és így a föld is. De a népesség szaporodásával egyre nagyobb lett a földművelés jelentősége, mivel a jószágból nem futotta mindenkinek az élelmezésére. Ennélfogva szükségessé vált, hogy erdőírtással megművelhető földet teremtsenek[6]. Ez a bronzszerszámokkal nem volt lehetséges. Feltalálták a vasércolvasztást. A hatalmas erdőket ledöntötték és helyükön a súdra-rabszolgák és vaisja-szántóvetők az ekét mélyesztették a földbe.

A jószág, amely mindeddig első helyet foglalt el a *ganák* életében, most a második vonalba került és a *bhumi* (föld) került a főhelyre, mint az új korszak termelési eszköze. A kézművesség különvált a földműveléstől, a város a falutól. A súdra-rabszolgák birtoklásáért vívott harc mellett a ksatrija-vezetők fő szenvedélye a földszerzés lett. Ezért nagy háborúkat folytattak s e háborúk súlyosan érintették a *ganák* szervezetét. A hajdani békés kollektív demokrácia helyébe katonai demokrácia került, amelyben a katonai hadvezetés *gana*-szervei az egész közösségen fokozatosan felülkerekednek és végül leigázzák.

„A nagyobb népsűrűség szorosabb egyesülést tesz szükségessé kifelé és befelé egyaránt. A rokontörzsek szövetkezése

[6] Nem a faültetés és erdősítés, hanem az erdőirtás lesz erénnyé és ezért a Khándava-erdő felégetése a *Mahábhárata*ban nagy szolgálatnak számít.

mindenütt szükségessé válik; de hamarosan az is, hogy összeolvadjanak és ezzel az elkülönített törzsi területek a nép egységes területévé olvadjanak össze. A nép hadvezére — «rex» *(rádzsan)*[7] ... — nélkülözhetetlen állandó tisztviselővé válik. Létrejön a népgyűlés ott is, ahol eddig nem volt. Hadvezér *(rádzsan)*, tanács *(szabhá)*, népgyűlés *(vidatha)* a katonai demokrácia *(gana-szangha)* felé fejlődő nemzetségi társadalom szervei. Katonai ez a demokrácia, mert a háború és a háborúra való szervezkedés most a nép életének állandó funkciója lett. A szomszédnépek gazdagsága izgatja a népek kapzsiságát, mert a gazdagság megszerzése már a legfőbb életcélok egyikévé lett számukra. Barbárok ezek: a rablást könnyebbnek, sőt tiszteletreméltóbbnak tekintik, mint a termelőmunkát. Azelőtt csak támadások megbosszulására vagy a szűkké vált terület kiterjesztésére vezettek háborúkat, most a puszta rablás céljából — a háború állandó kereső foglalkozássá lesz"[8].

A gazdag brahma-ksatra családok, amelyek a visa-demokrácia és a súdra-rabszolgák rovására gyarapították vagyonukat, városokkal és várkastélyokkal veszik magukat körül, nemcsak azért, hogy az idegen ellenség betörésével szemben védjék magukat, hanem azért is, mert félnek a dolgozók belső lázadásaitól. Élesebb lesz az ellentét a város és a falu között.

A magántulajdon alapján növekvő termelékenység és gazdagság kimélyíti a szakadékot a dolgozó visa- és a vagyonos brahma-ksatra osztály között. Minél inkább elszegényednek a vaisják, annál közelebb kerülnek a legyőzött súdrákhoz. Míg régente a visa, mint a győztes *Trivarna*-árjákhoz tartozó réteg, örült és büszke volt, hogy súdra-rabszolgáik vannak, most a magántulajdon és a rabszolgaság logikája őt is hálójába kerítette és szolgaságba döntötte. Az egykor büszke visa-rend, amely a tulajdonképpeni *Brahman*, a mindent átható közösség volt, a forrás, amelyből a brahma-ksatra *varnák* eredtek és elágaztak, most maga is elszegényedett és eladták rabszolgának, akárcsak a súdrákat. Az, hogy egykor a győztes árjákhoz tartozott, csak annyi jogot biztosított számára, hogy születése, házassága és temetése a *védikus* szertartás szerint ment végbe. Az idegen súdra-rabszolga sohasem

[7] A zárójelbe tett részek az én megjegyzéseim. — *S. A. Dange.*
[8] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 308—309. old.

vihette ilyen sokra. De ha a vaisja elméletben még az uralmon levő arisztokráciához tartozott is, a gyakorlatban, a mindennapi életben a súdra-rabszolgák soraiba taszították. Az az árja, aki egykor másokat tett rabszolgává és munkájukon gyarapodott, most maga is adás-vétel tárgya lett. Most, hogy a földön a rabszolgákkal közös sorsra jutott, már csak a mennyországot igyekszik magának fenntartani. De csakhamar erről is le kell mondania: az uralkodó osztályok, élükön a bráhman-kaszttal, ezt is maguknak sajátították ki. A visa-demokrácia lassan megszűnik, előbb a földön, azután a mennyben is.

„A rablóhadjáratok megnövelik a fővezér és az alvezérek hatalmát. Az a szokás, hogy az utódokat ugyanabból a családból választják, különösen az apajog bevezetése óta, fokról-fokra, először megtűrt, azután megkövetelt, végül bitorolt örökléssé válik; ezzel lerakták az örökletes királyság és örökletes nemesség alapját. A nemzetségi alkotmány szervei ilymódon lassanként elszakadnak a népben, a nemzetségben, a phratriában, törzsben rejlő gyökerüktől és az egész nemzetségi szervezet átváltozik önmaga ellentétévé: a saját ügyeinek szabad rendezésére alakult törzsi szervezetből a szomszédok kifosztására és leigázására szolgáló szervezetté válik . . .”[9]

A brahma-ksatra csoport kezdi elnyomni a népet és miközben a kizsákmányoltakat elnyomja, egymás között háborúskodik a zsákmányban való részesedésért és a hatalomért a kizsákmányoltak felett. Régente a társadalom a vérkeveredéstől, vagyis a különböző nemzetségek közötti keveredéstől félt; most új félelem szállta meg a „társadalmat”, azaz az uralkodó osztályt: a *varnaszankarától*, az osztálykeveredéstől való félelem, az a félelem, hogy a robotoló súdra-rabszolga és az elszegényedett vaisja felforgatja a társadalom rendjét, megdönti a kizsákmányolók magántulajdonát, a patriarchák és királyok uralmát és visszaállítja a régi *gana*-egyenlőséget és közösségi rendszert. Semmi kétség, hogy ez a világ végét, a *pralaját* jelentené. Az uralkodó osztályok reszkettek. Háborúk lángoltak fel a kizsákmányolók és kizsákmányoltak között; az előbbiek azon voltak, hogy egyszersmindenkorra elnyomják és harcképtelenné tegyék a közösségi-

[9] Ugyanott, 309. old.

rendszeren és egyenlőségen alapuló régi *gana*-társadalom maradványait, amelyek most már csak a szokásokban, a hagyományban és a vallási szertartásokban éltek tovább, az utóbbiak pedig igyekeztek megakadályozni, hogy a magántulajdon, a vagyon és a királyok fegyveres hatalma leigázza a dolgozó többséget.

A GANA-SZANGHÁK PÁNINI, KAUTILJA, A GÖRÖGÖK ÉS MÁSOK FELJEGYZÉSEIBEN

Vajjon hol és mikor mentek át az árják *ganái* azon a fejlődésen, amelyet itt vázoltunk? Van-e a történelemben egyáltalán írott nyoma annak, hogy az általunk említett *ganák* valóban léteztek és később áldozatul estek külső támadásoknak vagy polgárháborúknak, amelyek megvetik a későbbi indiai birodalmak keletkezésének alapját? Mielőtt tovább követnők a *ganák*ban dúló osztályharcok kifejlődését, vizsgáljuk meg ezeket a kérdéseket.

A *ganák* fejlődésének időrendi adatai teljesen bizonytalanok. A tűz és később az állatok megszelidítésének felfedezésétől a *jadzsna*-közösségek kialakulásáig, a fémfeldolgozás, szövés, csere, a *varna*-munkamegosztás, magántulajdon és súdra-rabszolgaság keletkezéséig valószínűleg többezer év telt el. Erre következtethetünk a *Védák* korabeli *risi*k csillagászati megfigyeléseiből és abból, hogy a modern tudósok, mint például Tilak, Dixit, Ketkar és mások nagy fontosságot tulajdonítanak e megfigyeléseknek. Meglehetős biztonsággal megállapíthatjuk, hogy a magántulajdon és a súdra-rabszolgaság jóval az árja *ganák* Indiába érkezése után szilárdult meg véglegesen. Ez korábbi időre esik, mint a *Mahábhárata*ban leírt háború, amelynek befejeződésétől számítja a hagyomány a *Kali-juga* kezdetét, s a társadalmi szervezet belső tényei alátámasztják ezt a megállapítást.

Amikor az árja közösségek keletnek tartó ága leszakadt a növekedésnek indult középázsiai eredeti közösségről, még nem ismerte a földművelést, a munkamegosztást és a katonai vezetést. Ez a dévák testvérközösségeitől, az aszuráktól indult ki. A hagyomány

szerint, amikor az aszurák bevezették a növénytermesztést, a dévák tiltakoztak; amikor pedig látták, hogy az elvetett búza kalászt hajt, megijedtek és elfutottak. A déva-aszura háborúk leírásából azt is megtudjuk, hogy a dévák haditechnikában elmaradtak az aszurák mögött és csak tőlük tanulták meg, hogyan kell erős, szakértő katonai vezetőket nevelni. Ennek következtében csak nekik sikerült az aszurákat legyőzni. Úgy látszik tehát, hogy akkor, amikor az ősi otthontól megváltak, még a *jadzsna* termelési rendszerben élő matriarchális *gana*-közösségek voltak.

Az árja *ganák varnái*, a magántulajdon, az osztályok és a rabszolgaság a mai Afganisztán területén, kivált az Indus völgyében és a Pandzsáb és a Dél-Himálaja körüli vidékeken alakultak ki. A korai *Védák* szertartási cselekedetei erre a vidékre utalnak.

Az árja *ganák* betörései kelet felé nem egyszerre, egyetlen hullámban történtek, hanem többszázéves időszakra terjednek. Ezért a később jövő csoportoknak sokszor meg kellett verekedniök azokkal, amelyek már előbb ott voltak és letelepedtek. Ez magyarázza meg, hogy a *Rigvéda*ban, ahol Indra rendszerint úgy szerepel, mint az összes árják vezére, egy helyen arra kérik, hogy az egyik árja *ganát* segítse harcában a másik ellen. A fohász költője megmondja versében, hogy neki az árják is, a dászjuk (idegen törzsek — *Szerk.)* is egyaránt ellenségei és ezért Indra segítségét kéri ellenük.

Az Indus völgyének elfoglalása, az őslakosság legyőzése és a *varnák* és a rabszolgaság kialakulása valószínűleg körülbelül az időszámítás előtti 3000. és 2000. év között ment végbe[1].

Ebben az időszakban történt, hogy a különböző *ganák* katonai demokráciákká vagy zárt arisztokráciákká fejlődtek, szakítottak osztálynélküli alkotmányukkal és új szervezeti formákat hoztak létre, hogy kialakíthassák a tulajdon és a rabszolgaság intézményét — vagyis fokozatosan bevezették az állam intézményét és az osztályuralmat.

Az állatállomány, földművelés, kézművesség, a visa-osztály és a rabszolgák munkájából nyert haszon gyarapította vagyonukat és hatalmukat és lehetővé tette, hogy tovább terjeszkedjenek kelet

[1] Az indusvölgyi műveltség romhelyei (Harappá, Mohendzso Dáro stb.) feltárásának kapcsán a régészeti kutatások újabban meglehetős bizonyossággal megállapították, hogy az árja betörés, mely az indusvölgyi civilizációt megsemmisítette, időszámítás előtt 2000 és 1500 között ment végbe. — *Szerk.*

felé, a Gangesz völgyébe. Ekkor kezdődnek a *ganá*kban a polgárháborúk, a *varna*-háborúk: Parasuráma, Haihaja stb. háborúi.

A Gangesz völgyének elérése után megérik a helyzet a klasszikus hindú rabszolgatartó állam megszületésére. Erre az időre esik a Mahábhárata háborúja, mely a ma elfogadott feltevés szerint körülbelül az időszámítás előtti 2000. év és az 1500. év között ment végbe. Egyesek ugyan az időszámítás előtti 3000. évre teszik; de ezt a véleményt általában nem fogadják el.

A Mahábhárata háborúja olyan pusztítást visz véghez mindkét fél soraiban, hogy utána sokáig sehol sem alakul ki erős állam. Ez a háború megakasztja a rabszolgatartó állam növekedését is, ami által a *gana-szanghák* újra felélednek, de csak rövid időre, mert hamarosan elnyelik őket a Gangesz völgyében alakult félig rabszolgatartó, félig feudális államok. Néhány *gana-szangha* mégis megmenekül a Himálaja, a Vindhja-hegység és az Indus völgyének védettségében, távol Pátaliputra és Hásztinapura szorításától, s egyik-másik egészen a Nagy Sándor vezette görög hódítás idejéig fennmarad. A görög történetírók feljegyzései tanúsítják, hogy a *gana-szanghák*, amelyekről beszéltünk, úgy éltek, ahogyan itt leírtuk.

A görögök tanúságán kívül fennmaradtak ókori indiai írók feljegyzései is. Ezekből tudjuk néhány ókori *gana* nevét és helyét. És egyes feljegyzésekből azt is megtudjuk, hogy milyen állapotok uralkodtak ezekben a *ganá*kban a Mahábhárata-háború előtt, mielőtt a rabszolgatartó állam végkép győzött.

Természetszerűen az ember nem várná, hogy a késői ókorban még ilyen ősközösségi fokon élő *ganá*kra találjon. De a feljegyzések szerint éltek ilyen *ganák* a késői ókorban, s még hozzá igen boldogan éltek. Ezeket a *ganák*at úgy jellemzik, hogy az *arádzsaka* állapotában éltek, aminek durva fordítása „anarchia". A rabszolgatartó korszak írói és a királyság főemberei a legbecsmérlőbb hangon írnak ezekről a *ganá*król. Az ő becsmérlésük önmagában is elárulja nekünk e *ganák* igazi természetét. Amint már előbb említettük, Kautilja *Arthasásztrája* a *vairádzsja-ganák*at olyan társadalmaknak írja le, ahol nem tesznek különbséget „enyém" és „tied" között. Az *arádzsaka* még ennél is rosszabb. A *Mahábhárata* azt bizonygatja nekünk, hogy régebben, amikor az emberek valamennyien *arádzsaká*ban éltek, úgy pusztultak el, hogy megölték egymást. Elmentek tehát az Isten-Ősatyához, aki azt tanácsolta nekik, hogy válasszanak maguknak királyt. De úgylátszik, többen a *ganák*

közül azt felelték az Ősatyának, hogy a jótanácsot tartsa meg magának, a királyságot pedig a rabszolgáknak, és továbbra is *arádzsakában* éltek. Az *Ácsáránga Dzsaina Szútrák* a *ganák* következő fajtáit említik: *arájani, ganarájani, dzsuvarájani, dó-rádzsani, vé-rádzsani* és *viruddha-rádzsani*. E hatféle *gana* közül elsőnek az *arájanit* említjük, vagyis az *arádzsaka-*, azaz anarcho-társadalmat. Ezt a *ganát* az jellemezte, hogy nem volt benne magántulajdon, sem osztályok, sem rabszolgaság, sem kizsákmányolás. Ezért beszél róluk olyan gyűlölettel Kautilja és a *Mahábhárata*. Az *arádzsakában* a régi szokás szerint együtt dolgoztak és együtt étkeztek. Ezt a társadalmi formát az *Atharvavéda* írja le, amikor így szól az összes ganatagokhoz:

„... Jertek, dolgozzatok együtt, haladjatok egyazon kocsi rúdja mellett és beszéljetek egymással szíves hangon!

... Egyforma legyen az italotok és közösen fogyasszátok el eleségeteket. Közös járomba foglak benneteket"[2].

Ilyen társadalmat talált Dél-Indiában a dzsaina utazó (amint már említettük) és Nagy Sándor görög történetírója, aki virágzó népről számol be. E társadalom tagjai közösen étkeztek, amint az *Atharvavéda* is leírja[3]. „Minden mesterség túlzott gyakorlását — így például a háborús mesterségét is, vagy más hasonlót — rossz dolognak tekintik." *(Strabo.* XV. 34. — Dzsajaszval idézi.) Ezt a népet a görögök muszikaninak nevezték és ma már tudjuk, hogy a mucsikarnikák voltak.

Az, hogy a történelem folyamán csak csekélyszámú *arádzsaka-gana* maradt fenn, természetes, tekintettel a rabszolgatartó államok és a magántulajdon szörnyű romboló erejére, amely egymásután nyelte el az indiai ősi közösségeket.

A következő legfontosabb *gana*-fajta a *vairádzsja* alkotmányú gana. Ez is olyan *gana* volt, amelyben nem alakult ki az állam és a királyság. De megvolt benne a *varna*-munkamegosztás, a vagyonkülönbségek és még a patriarchális rabszolgaság is. Az *Aitaréja Bráhmana* és a *Jadzsurvéda* beszélnek a *vairádzsja* alkotmányi társadalomban élő népekről.

E népek az északi uttara-kuruk és uttara-mádrák voltak és még

---

[2] *Atharvavéda.* 3—30—5—6.

[3] A *gana* közös étkezései nem csupán társas lakomák, hanem lényeges részei az ősközösségi életnek, amelyben még nem alakult ki a magántulajdon és a rabszolgaság.

néhány déli nép. A kuruk és mádrák a Himavatban — a Himálaja vidékén — laktak.

Mi volt a kuruk és mádrák sajátos vonása? Az, hogy náluk „az egész *dzsanapada*[4] volt a megkoronázott uralkodó" — vagyis demokrácia volt. De kiknek a demokráciája? Vajjon a régi, természetes *gana*-demokrácia? Nem. A kuruknak és mádráknak ezt a demokráciáját nemcsak azért hívják *vairádzsjá*nak, mert a *dzsanapada* meg van koronázva, hanem azért, mert — a *Purusa-szúkta* írója szerint — egészen új, sajátos társadalom épült a *vairádzsja*-alkotmány fennállása idején. Vajjon mi a sajátosan új vonás? Az, hogy míg eddig csak három *varna* volt, most felfedezik a negyediket, a súdra-*varnát*. Ezután a felfedezés után az uttara-kuruk terjeszkednek, gazdagodnak és lassanként az egész földet elfoglalják. *Virát*tá (diadalmassá, hatalmassá — *Szerk.)* lesznek. Megteszik az első lépést az állam felé, ahol a *trivarna* (a három varna — *Szerk.)* gazdagjai a súdra-rabszolgákon uralkodnak. A *Purusa-szúkta*ban a *Purusa* (az „emberek", vagyis a *gana*-sokaság — *Szerk.)* ezt az új alakot ölti fel. A *Védák* írója elragadtatással beszél arról, hogy ebben az új alakban milyen rohamos volt a fejlődés és a gazdagság gyarapodása. A *Purusa-szúkta* az árja rabszolgatulajdonos éneke, aki újonnan fedezte fel a rabszolgaság hasznot hajtó intézményét, de még patriarchális szokás szerint, családjával együtt a súdra mellett dolgozik. A *vairádzsja-gana* demokrácia tehát zárt arisztokrácia, ahol a népgyűlés uralkodik ugyan, de a nép, a *dzsanapada* nem foglalja magában a súdrákat, ennélfogva zárt arisztokráciát képez velük szemben. Sőt, később még a szegény vaisja-árját is kiteszik a kiváltságos *dvidzsa*-arisztokrácia soraiból.

A *vairádzsja* után következő, vagy vele egyidejű fokozat, amelyet az *Aitaréja Bráhmana* leír, a *szvarádzsja*-szervezet; ez Nyugat-Indiában volt elterjedve. Ez egy olyan *gana*-alkotmány, amelyben a *gana* túl nagy ahhoz, hogy mint egész működjék, s ezért a *szabhá*jukban végzett kollektív munkát az öregek választott tanácsa irányítja. Ezekből és családjukból alakul ki idővel a *gana* vagy a *ganák* szövetsége keretében a nemesség. Ezért emlegetik később a *ganák*at mint *kulák*at, vagyis családok egyesülését[5]. És mit jelent a *szvarádzsja?* Semmiképpen sem önkormányzatot, noha szósze-

[4] A „*dzsanapada*" szót rendszerint „népnek" fordítják, ami nem egészen helytálló. A korai időszakban az eredeti törzsi *gana*-tagokat jelentette, megkülönböztetésül a súdra-rabszolgáktól és más idegenektől.

[5] Lásd *Viramitródaja.*

rinti jelentése az. Azt a választott és *teljhatalommal* felruházott vezetőséget jelenti, amelyet a *gana* ügyeinek intézésével bíznak meg. Itt „előljárókat", „öregeket" jelent. A választott *szvarát* tehát, aki régebben a *gana*-tagokkal egyenrangú volt, most náluk „öregebb", vagyis feljebbvalójuk lesz — a *Taittirîja Bráhmana* leírása szerint.[6]

Ebből láthatjuk, hogy amint az ősi közösség változtatni kezd ősi jellegén és a magántulajdon, az osztályok, a gazdagok és szegények, a szabadok és rabszolgák kialakulnak, már nem a természetes demokrácia többé, nem Indra és az istenek idejének közössége. Új szerveket alakít ki ügyeinek irányítására és egyre jobban közeledik ahhoz a fokhoz, amelyen az osztályellentétek elmérgesednek, heves harcokban törnek ki és végül létrehozzák az osztályuralom eszközét, az államot. Ezek a *ganák* már feladják a *gana-gótrák* nyelvét és *rádzsjam*ról beszélnek, amely a *gana*-tagokat és idegeneket egyaránt felölelő területi, politikai egység.

A *gana*-közösségek korai időszakában, amikor a *gana* még kicsiny volt, az egész visa egybegyűlt és együttesen intézte az ügyeit. A hadvezért is az egész visa választotta. Amikor a háború mesterséggé és a választott hadvezetőség többé-kevésbbé állandó jellegűvé lett, a *szamiti*nak vagy *naristá*nak nevezett visa-gyülekezet helyébe a *szabhá* lépett. De a választott vezetőségből nem örökletes királyság, hanem kiváltságos arisztokrácia lett. Hatalmát azonban választás útján kapja, és a megválasztott vezetőt még mindig a *gana* avatja fel. Amikor a *ganá*ban kialakul a magántulajdon, a *varnák* és a rabszolgaság, a *ganá*ból *rádzsjam* lesz és az „uralkodásra" megválasztott vezetőkből *rádzsan*ok.

Az arisztokratikus *kulák*ból *rádzsakulák* lesznek. Amikor a történelem folyamán vívott osztályharcokban a rabszolgatulajdonosok győztek, e *rádzsakulák* egyike, vagyis az, amelynek a legtöbb súdrája és földje volt, lett az örökletes uralkodó család. A választási szertartás választási jellege ekkor megváltozik és a régi szertartás csekély változtatással átalakul koronázási szertartássá. A *szamiti*ban a *gana* teljes demokráciája működött; a *szabhá*ban a vagyonos családfők választott, de szűk köre látja el az irányítás funkcióját. A város és falu különválásával a gazdasági élet két ágra szakad: egyik oldalon a kereskedelem és kézművesség, a másikon a földművelés, amelyek kialakítják a termelés, a csere és

[6] *Aitaréja Bráhmana*, 8—4. *Taittirîja Bráhmana*. 1—3—2—2.

a javak súlypontjait; létrejött a *dzsanapada* és a *paura*—a *dzsanapada* a mezőgazdasági tulajdon központjaiban, a *paura* pedig a gazdag kézműves-egyesületekből és kereskedőkből, akik természetesen a város és a királyi udvar körül tömörülnek. Amikor a *szamiti-szabhá* helyébe a *dzsanapada* és a *paura* kerül, a *gana* már megszűnt és kialakulóban van az állam, amely a kizsákmányoló osztály érdekeit képviseli a kizsákmányoltakkal szemben. A *dzsanapadá*nak és *paurá*nak ezt az osztályjellegét a mi történetíróink rendszerint nem látják meg.

Pánini, a Mahábhárata-háború után élt nagy nyelvész s a *Mahábhárata* viszonylag késői fejezetei még beszélnek *gana*-szervezetben élő emberekről; de a *ganá*kban a vagyonos *kulák* már elkeseredett harcot folytatnak egymással a hatalomért és közösen harcolnak az egész *gana*-demokrácia ellen.

Pánini több *gana*-szövetségről, vagy ahogy nevezi, *ganaszanghá*ról emlékezik meg és két különböző névvel jelöli meg őket; egyik részüket *ájudhadzsívin-szanghá*knak nevezi — ezeket később Kautilja *sasztrópadzsívin*nek nevezi, ami ugyanazt jelenti. De emlegetik az *ájudhadzsívin*eket még *várttá-sasztrópadzsívin* néven is. A *ganá*k másik csoportja a *rádzsasabdópadzsívin*. De hogy ezek a megjelölések milyen társadalmi szervezetet takarnak, azt még eddig egy történelemmagyarázó sem fejtette ki világosan — még Dzsajaszval sem, aki pedig az indiai történetírás keretében mindezeknek a *ganá*knak az értelmezését fejtetőről talpra állította. Kétségtelen, hogy e megjelölések a *ganák* bizonyos társadalmi-gazdasági vagy társadalmi-politikai szervezetére vonatkoznak. De a történészek nem tapintottak rá pontosan a két *gana* közötti különbségre, sem azokra az eltérésekre, amelyek köztük és az ősi *ganák* közt mutatkoznak.

Az *ájudhadzsívin-* és *sasztrópadzsívin-szanghák* olyan *ganák*at jelölnek, ahol a *gana* megőrizte azt a régi sajátosságát, hogy valamennyi tagja fel van fegyverezve. De vajjon miért említik ezt mint a társadalmi szervezet sajátos vonását? Ez azt jelenti, hogy a *gana*-tagok között még nem alakult ki az osztályuralom és az állandó osztálytagozódás, amelyen belül csak az uralkodó osztály kezében van a fegyveres hatalom, vagyis az állandó hadsereg, a dolgozók fegyvertelen tömegével szemben, amelyen ez az osztály uralkodik; olyan *ganát* jelent, ahol a választott vezetőségből még nem fejlődött ki a fegyverviselés kizárólagos jogával bíró, örökletes nemesség. A monarchikus osztályállam íróinak természetesen fel-

tűnt a *gana* eme sajátos vonása. Ez a *gana* katonai demokrácia, azonban már nem a legrégibb közösségek osztálynélküli állapotai uralkodnak benne; már benyomulnak a vagyoni különbségek. Mezőgazdaság *(várttá)*, kereskedelem, pénz, vagyon és patriarchális rabszolgaság jelennek meg, de az osztályellentétek még nem éleződnek ki annyira, hogy kirobbanó harcai a szegény árja vaisja-dolgozók megsemmisítéséhez és lefegyverzéséhez vezessenek. A *ganá*ban még mindenki dolgozik és a *súdra-rabszolgák kivételével* mindenki fegyvert visel. A fegyveres, dolgozó *ganák* vezetésére a gazdagokat választják meg. Ez a *várttá-sasztrópadzsívin* vagy *ájudhadzsívin-szangha*, amelyet India történetében körülbelül az időszámítás előtti 300. évig találunk meg. Néhány *szangha* nevét is ismerjük, így például a következőket: 1. Vrika; 2. Dámani és mások; 3—8. a Trigártta-szövetség hat *szanghája* (tagjai: Kaundóparatha, Dándaki, Kaustakí, Dzsálamáni, Brahmagupta, Dzsánaki); 9. Jaudhéja és mások; 10. Pársava és mások; 11. Ksudraka; 12 Málava; 13. Katha; 14. Szaubhúti; 15. Sibi; 16. Pátala; 17. Bhágala; 18. Kambodzsa; 19. Szurástra; 20. Ksatrija; 21. Sréni; 22. Bráhmanaka; 23. Ambastha.

Láthatjuk tehát, hogy a *ganák* a Gangesz völgy erős rabszolgatartó államainak nyomása és a saját fejlődő kereskedelmük és mezőgazdaságuk követelményei folytán szövetségeket alkottak, hogy jobban tudják biztosítani önfenntartásukat, háborúikat és fejlődésüket. De a történelem arra kárhoztatta őket, hogy a gangeszvölgyi „ortodox" árják rabszolgatartó államai pusztítsák el őket.

Hol élt a legtöbb ilyen *gana?* Pánini a Váhikának nevezett vidékre teszi őket, vagyis az Indus völgyébe, a Pandzsábtól délnek, egészen Szindhig. A ksudrakák és málavák Szindh közelében voltak, a hat trigártta Dzsammu körül, a Himalája vidékén. Azt mondhatnánk, hogy az egész Nyugat- és Délnyugat-India területét a Vindhja-hegységét érintő övezetig a fent leírt *gana-szanghák* katonai demokráciái foglalták el és a történelem folyamán eleven bizonyságot szolgáltattak arra, hogy az egy osztály erőszakos uralmára, a rabszolgatartóknak és a magántulajdonnak akár királyság, akár köztársaság köntösébe öltöztetett diktatúrájára alapozott államnak évszázadokon át kellett harcolnia, amíg egész Indiát sikerült elnyelnie. A *gana-szanghák* belső szilárdsága és egysége a vagyonkülönbségek és rabszolgaság okozta egyenetlenségek ellenére olyan óriási volt, hogy még Nagy Sándor hódító görögjei is vereséget

szenvedtek az Indus partjain. És ott, ahol a *ganák* megadták magukat Nagy Sándornak, ez azért történt, mert immár elhatalmasodott vagyonos osztályaik a végső szükségben inkább békét kötöttek a hódítóval, semhogy a háború folytatásával kitegyék magukat a teljes megsemmisülésnek.

A görögök azt írják feljegyzéseikben a Szaubhúti- és Katha-*ganák*beli nőkről, hogy maguk választják férjüket (lehetséges, hogy a *gándharva* és a *szvajamvara* házasságformára gondoltak). E *ganák* tagjai nagyrabecsülték a szépséget és erőt. A gyermekek neveléséről pedig az író a következőket jegyzi fel:

„Itt a gyermekekkel nem a szülők rendelkeznek és nevelésük nem az ő akaratuk, hanem az orvosi ellenőrzéssel megbízott hivatalos személyek irányítása szerint történik. Ha ezek az ellenőrzők bármilyen rendellenességet vagy fogyatékosságot fedeznek fel a gyermek testének tagjain, nyomban elrendelik, hogy a gyermeket meg kell ölni."

Ez csak olyan *ganák*ban volt lehetséges, ahol nem voltak szélsőséges vagyonkülönbségek, egyik oldalon a nyomor és másik oldalon a vagyon, s a lakosság körében általában egészséges gyermekek születtek, tehát a születési rendellenességek kivételnek számítottak; ahol a magántulajdon, család és öröklés jogai még nem kerekedtek felül végkép a *gana* érdekein; ahol a háború kényszere és a barbár kor kezdetleges termelési lehetőségei és technikája miatt ilyen óvintézkedésekkel kellett katonák neveléséről gondoskodni.

Világos, hogy a Pánini, Kautilja és a görögök feljegyzéseiben szereplő *gana-szanghák*ba már behatolt a vagyonkülönbség s ennek következtében az osztálykülönbség is. Ezek a különbségek még a nyelv szerkezetére is ráütötték bélyegüket. A mallák közt a szabad *gana* tagot málavanak nevezték, a súdra-rabszolgát és kézművest azonban málavjanak. A jaudhéják a *gana-szangha* kormányzását egy ötezer tagú tanácsra bízták. De vajjon kik lehettek e tanács tagjai? Azok, akik megválasztásuk esetén egy elefántot adtak a *ganá*nak. Az elefántok szerinti megkülönböztetés mutatja tehát, hogy a *gana-szangha* gazdagokra és szegényekre oszlott. Ennek következményét láthatjuk az ambasthák *gana*-szövetségénél, amely a feljegyzések szerint a gazdagok gyülekezetének tanácsára, a többiek tiltakozása ellenére, megadta magát Nagy Sándornak.

A magántulajdon önzése mindig odadobja a népet a hódítónak, hogy saját osztályérdekeit megvédje.

A történeti feljegyzésekben szereplő második *gana-szangha* kategória a *rádzsasabdópadzsívin*. Ezekben a *ganá*kban a vagyon szerinti elkülönülés és a törzsi háborúk szervezése olyan méreteket öltött és a közösségi demokrácia annyira meggyengült, hogy a *ganák* szokásos választott vezetősége örökletes nemességgé alakult át. Ezután csak a nemesi családok tagjait lehet az uralkodó tanácsba megválasztani. Ezek a családok a *gana-szangha rádzsan*jai; de a *rádzsan*ok nem feltétlenül hadvezérek is egyben. A legismertebb *rádzsan-ganák* a Liccshavi, Malla, Szákja, Maurja, Kukara, Kuru, Pancsála stb. Később a *Mahábhárata*beli híres Krisnának andhaka vrisnijei is csatlakoztak hozzájuk. A híres kuruk és mádrák néhány ágából, amelyek a maguk *vairádzsja*-alkotmányával úgyszólván a súdra-rabszolgaság megalapítói voltak, most *rádzsanja gana-szangha* lett; itt előbb csak az örökletes nemesség alakult ki, de később a királyságon nyugvó rabszolgatartó állam is, amely azután a Bhárata-háborúban érte el a tetőpontját. Azonban a mádrák néhány ága úgylátszik, elmaradt a többiek mögött: ezeknél a munkamegosztás laza volt és nem voltak kirívó vagyoni és osztálykülönbségek. Viselik is a szégyenét, mert a *Szmritik* és a *Sánti-parva* rabszolgatartó írói óva intenek minden tisztességes bráhmant, hogy a mádrák és váhikák közelébe menjen. A váhikák és mádrák bűne különösen az, hogy tagjaik körforgásszerűen változtatják *varná*jukat: aki ma bráhman, az holnap ksatrija, majd vaisja, aztán súdra és ismét bráhman. A nők szabadok, esznek-isznak és vidáman élnek. Ez kétségtelenül „bűnös" dolog a rabszolgatartók kultúrájának szempontjából, mert hiszen csak nekik van joguk ahhoz, hogy súdra-rabszolgáik hátán élvezzék a szabadságot és az élet örömeit.

A történelemben találunk egy olyan *ganát* is, amely teljes egészében átcsapott „gyűlölködő arisztokráciává"[7] (ahogy Engels nevezi) a terület többi lakosaival szemben. Ez a liccshavik *ganá*ja Vaisáliban. A liccshaviknak 7707 *rádzsan*juk volt, akik Vaisáli városában éltek; ők voltak az uralkodó osztály s ők jelölték ki a tisztviselőket, a végrehajtással és kormányzással megbízott vezetőket. De az egész, 168 000 főnyi lakosság két részre oszlott: a „külső *gana* tagokra" és a „belső *gana* tagokra"; az utóbbiak a vaisáliak.

[7] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. 313. old.

Ebből a néhány példából is látható, hogy a régi idők *gana*-közösségei és a bennük kialakuló osztályok és osztályellentétek, amelyek a *ganák* szervezeti struktúra és ideológiai felépítménye megváltozásához vezet, nem puszta mese, hanem India multjának történeti ténye.

VÉRES HÁBORÚK. — AZ ÁLLAM ÉS A DANDA KELETKEZÉSE

A magántulajdon ádáz harca az uralkodó osztály helyzetének elnyeréséért már előrevetette árnyékát a *Déva-szatra* fentebb idézett történetében, mely az istenekről és Visnuról szól. A harcnak most el kellett dőlnie: a termelőerők dialektikája ezt követelte. A mindig leplezetlenül őszinte Bhísma a közösség bukásáról szóló sötét történetében elbeszéli, hogy amikor a csere és a magántulajdon, a kapzsiság és vagyonhalmozás elhatalmasodott, a közösség ellenséges táborokra szakadt és elkeseredett harcok robbantak ki. Az istenek fel voltak zaklatva s ennek igen különös oka volt. Ezeket a isteneket, akik voltaképpen ugyanolyan halandók voltak, mint mások, az hozta ki a sodrából, hogy „a halandókkal egy sorba helyezték őket". Elmentek Brahmához, az alkotóhoz. Érdekes, hogy míg az elbeszélés elején Bhísma azt mondja, hogy a *Brahman* a háborúskodás következtében elpusztult, négy sorral lejjebb az istenek meglátogatják Brahmát, hogy tanácsot kérjenek tőle, mitévők legyenek. Itt ugyanis Brahmáról, a mitikus alkotóról van szó, nem a *Brahman*-közösségről. Vajjon, hogyan végződik az eszmecsere, milyen ítéletet hoz — ha így nevezhetjük — az isteni rendcsináló? Új alkotmányt ad az isteneknek a világ kormányzására. A régi alkotmány alapján az emberek öntevékeny *Dharmá*ban éltek, kölcsönösen védték egymást; az emberek közötti viszonyokat nem az osztályerőszak szabályozta. Nem volt *danda*, sem állam, sem király. Ezekre *akkor még* nem volt szükség. Mi volt az új alkotmány lényege? A gazdasági és családi élet új viszonyait a „*dandá*nak" nevezett hatalom, illetve erőszak tartotta fenn. Most a *Dharma-Artha-Káma* az új háromság, a *Trivarga* nem működhetett auto-

matikusan, hanem a *dandának* kellett szabályoznia. A rabszolgatartó állam első alkotmányát[1] Indiában *Visáláksának* nevezték és a *Mahábhárata* azt mondja róla, hogy Báhudantaka, Brihaszpati és Kavi módosított rajta.

Noha a rabszolgatartók erőszakon alapuló új osztályuralmát az isteni alkotó áldása szentesítette, mégsem volt tartós. Alig öt-hat király uralkodása után új viszály tört ki. Ezúttal, úgylátszik, maga az egyik király kezdeményezte, aki átment a brahma-ksatra osztállyal szembenálló visa-demokrácia táborába. Véna király fellázadt az új rend ellen s a bráhmanok és ksatriják ellen harcolt. Bátor harcában segítőtársa és tanácsadója volt eszes felesége, Szunithá, aki valószínűleg a matriarchátus és a női demokrácia megdöntése miatt haragudott meg. De bármily nagyszerű Szunithá és Véna harca, az új társadalmi erők útját nem lehetett visszafordítani egy olyan korba, amely mindörökre letűnt: az ősközösség korába. Véna és a hozzá hasonlók mindössze annyit érhettek el, hogy alaposan felrázták az uralkodó osztályt és enyhítették a kegyetlen kizsákmányolást egészen addig, amíg a termelőerők újabb forradalmat érleltek meg. De ez az idő még nem jött el. A rabszolgaság történelmi szerepe még nem ért véget, sőt csak most kezdődött, mert a rabszolgamunka keretében nagy fejlődési lehetőség nyílt a hatalmas erdőségek irtására, a földművelés és kézművesség, a csere és kereskedelem számára. Vénát a bráhmanok legyőzték és megölték. Azok a *ganák* és törzsek, amelyek Vénának kívülről segítséget nyujtottak, szintén vereséget szenvedtek a harcban. A *Mahábhárata* elmondja, hogy a bráhmanok, miután megölték Vénát, megdörzsölték különböző testrészeit s a dörzsölés nyomán vad, feketehajú, vörösszemű nisádák és egyéb népség pattant elő. Véna jobbkezéből is kiugrott egy ember, de ez rögtön meghajolt a bráhmanok előtt és kész volt parancsaikat teljesíteni. Meg is koronázták királlyá Prithu Vainja néven. A háború egy időre befejeződött.

Vajjon mi a bráhmanok parancsa, és hogyan végződik a történet? Véna fia, Prithu, beleegyezett abba, hogy a bráhmanok szavát követi, az uralkodó osztályt a törvény fölé helyezte[2] és megfogadta, hogy nem hagyja az osztálykülönbségeket eltörölni. Az állam keletkezéséről szóló hindu elmélet szerint ettől kezdve uralkodott a világon a *danda*, az erőszak.

---

[1] *Mahábhárata*. Sánti-parva. 29—30—31.
[2] Ugyanott, 58—117.

A rabszolgatartók győzelmét és a Visa-demokrácia leverését hatalmas arányú kizsákmányolás és nagy gazdasági fejlődés követte. Óriási területeket tettek megművelésre alkalmassá és elsőízben jöttek létre határok: a *területi államok* határai, amelyeken belül nemcsak árják éltek, hanem idegenek is, a nisádák, szúta-mágadhák stb.[3] A mezőgazdaság széleskörű kifejlesztését és a különféle kultúrnövények elterjesztését Prithu Vainjának tulajdonítják[4]. *Az új fő termelési eszközök: a föld és a rabszolgák, kiszorítják a régi pradzsápasavahát, a szabad embert és a jószágot és a rádzsan-állam, amely egyik osztálynak a másik osztály általi erőszakos kizsákmányolásán alapszik, kiszorítja a békés együttműködésre alapozott gana-közösséget.*

A kibékíthetetlen ellentétek harca tehát létrehozza a *rádzsjamot*, az államot. Ebben természetesen a gazdasági hatalmat kézben tartó osztály az uralkodó, vagyis a brahma-ksatra, amely ezentúl lefegyverzi, elnyomja és kizsákmányolja a nagy visademokráciát és a súdra-rabszolgákat. Az uralkodó osztályok az isteni rend nevében uralmuk alá hajtják a legyőzött demokráciát. Ezentúl az egész élet vezéreleme a félelem, amelyet az államhatalom által gyakorolt erőszak, a *danda* tart ébren az emberekben. Kölcsönös együttműködés, béke, szeretet elvesztek a rabszolgatartó osztályok magántulajdonának, kapzsiságának és erőszakosságának forgatagában. Míg azelőtt az embereket pusztán a szó, a közvélemény erejével visszatérítették a helyes útra és büntetésképpen csak nyilt megrovást *(dhigdanda)* alkalmaztak, most az állam, a hadsereg és a rendőrség erőszakával kényszerítik rájuk a kizsákmányolást és kényszerítik hűségre és tiszteletre az uralkodó magántulajdon iránt. Azt, aki ez ellen vétett, a legsúlyosabb büntetéssel, halállal *(vadhadanda)* büntették. Az állam megalakulásával a hindu irodalom kezdi az új erőszakgépezet dícshimnuszát zengeni. Ha nem volna erőszak és visszaállítanák az *arádzsakát*, az állam nélküli társadalmat, eltűnne a tulajdon, összeomlana a család, megszűnne a vallás és vége lenne a világnak. A tulajdon, a család és a vallás nevében az uralkodó osztályok belegázolnak a dolgozó (vaisják) és rabszolgává tett súdrák szabadságába, tulajdonába és családjába. *Jadzsnák* és *dánák* címén a bráhman-ksatrija uralkodók kisajátították a tömegek jószágát és javait, s maguknak kaparintották meg a vaisja-súdra dolgozók által termékennyé tett föl-

[3] Ugyanott, 58—106, 122.
[4] Ugyanott, 58—123—124.

det. A hosszú harcokban legyőzött és lefegyverzett emberiség kénytelen volt alávetni magát és elfogadni az új rendet. De újra meg újra fellázadt, újra legyőzték és igába hajtották, amíg azután új termelőerők és új forradalmi erők keletkeztek benne. A dolgozók ellen folytatott háborúhoz járultak még az uralkodó osztályok egymás közötti belső viszályai, a bráhman és ksatrija családok harcai a vaisják és súdrák kizsákmányolásából nyert vagyon elsajátításáért. A hindu mitológia tele van Parasuráma és a ksatriják, Haihaja, Száhaszrárdzsuna, Vaitahavja, Satrundzsaja, Nahusa és mások családi harcaival. A bráhmanok nagykiterjedésű *ásramái*, száz és száz holdnyi földterületeikkel és rengeteg jószágukkal, dolgozó tanoncaikkal (a tanítványaikkal) és vaisja-súdra „híveikkel", akik gazdagságot teremtettek számukra, ellepik a hindu történelem lapjait és szétpattantják a bráhman koldus életmód, szegénység, becsületesség stb. tündérmeséinek buborékát. A ksatrija családokról szóló mesék nyilt beismerései annak, hogy a népet kizsákmányolják és kisemmizik, azon a címen, hogy ők kormányozzák a társadalmat és védik meg a pusztulástól, azaz a külső betöréstől és a belső osztályforradalomtól. Nem szándékunk itt belemélyedni a királyok és dinasztiák történetébe, jó vagy rossz cselekedeteik vizsgálatába, vagy a híres bráhman családok történetébe, akik nagy *ásrama*-birtokokat létesítettek, csatákat vívtak, nagy hadseregek tisztjei vagy vezérei, sőt, még államfők is lettek. Ezért egyelőre lemondunk arról, hogy ezt az ismert történetet közelebbről szemügyre vegyük és a történelmi fejlődés törvényeinek megvilágításába helyezzük, úgy amint már előbb, más esetekben tettük. Csupán azt akarjuk megmutatni, milyen volt az árja társadalom új szervezete, amely a halódó ősi *gana* tagjainak heves osztályharcaiból született meg.

Vajjon miért kellett a *gana*-társadalomnak feladnia nemzetségi alkotmányát és miért vetette magát alá — ha kényszer alatt is — a *rádzsjam*, az állam új szervezetének? Milyen lényeges vonásokban különbözött a *rádzsjam* a *ganától*? Azt a történelmi folyamatot, amely ide vezetett, Engels a következőkben foglalja össze:

„Vizsgáljuk meg mármost, mi lett e társadalmi átalakulás közepette a nemzetségi szervezetből. Tehetetlenül állott azokkal az új elemekkel szemben, amelyek közreműködése nélkül alakultak ki. A nemzetségi szervezetnek az volt a feltétele, hogy egy nemzetség vagy egy egész törzs tagjai

ugyanazon területen együtt éltek, e területen kizárólag ők laktak. Ez a feltétel már régen megszűnt. Nemzetségek és törzsek mindenütt összekeveredtek és rabszolgák, védettek, idegenek mindenütt együtt laktak a polgárokkal[5]. Az állandósult letelepülést, ami csak a barbárság középfokának végefelé történt meg, mindig újra megbolygatta a lakóhelynek a kereskedelemmel, foglalkozásváltozással, földbirtokcserével járó ideiglenessége és változása. A nemzetségek tagjai már nem jöhettek össze saját közös ügyeik eldöntésére (úgy mint azelőtt a *szaniti* — vagy *naristha* gyülekezeteken[6]) már csak jelentéktelen ügyeket láttak el olykor-olykor, mint például a vallási ünnepeket. Azok mellett a szükségletek és érdekek mellett, amelyek biztosítására a nemzetségi szervek hivatottak és képesek voltak, a kereseti viszonyok változása és a társadalmi tagozódás ebből következő átalakulása folytán új szükségletek és érdekek keletkeztek, amelyek nemcsak idegenek voltak a régi nemzetségi rendtől, de minden tekintetben akadályozták azt. A munkamegosztás révén kialakult kézművescsoportok érdekei, a város különleges szükségletei — a faluval szemben — új szerveket (mint amilyenek a *dzsanapada* és a *paura*) követeltek; de minden ilyen csoport a legkülönbözőbb nemzetségekhez, phratriákhoz és törzsekhez tartozó emberekből állt, sőt idegenek is tartoztak hozzá. Az új szerveknek tehát a nemzetségi szervezeten kívül kellett kialakulniok, mellette, tehát ellene. — Az érdekek ezen összeütközése viszont minden egyes nemzetségi testületben ismét megnyilvánult, csúcspontját pedig abban érte el, hogy ugyanabban a nemzetségben és törzsben egyesültek gazdagok és szegények, uzsorások és adósok. — Ehhez járult még a nemzetségi szövetségeken kívül álló új, idegen népesség tömege, amely, mint Rómában (akárcsak Vaisáliban, Magadhában, Pátalában és másutt is), hatalommá válhatott az országban és amellett túlságosan nagyszámú is volt, semhogy a vérrokonságon alapuló nemzetségekbe és törzsekbe lassanként felvehessék. Ezzel a tömeggel szemben zárt és kiváltságos testületekként állottak a nemzet-

[5] *Manu.* (10—44). Az idegenekkel való érintkezés tisztátlanná tette az árja-hindut, s a *Punahsztóma-jadzsna* bemutatásával kellett megtisztulnia. *Baudhájana.* 1—2—14.

[6] Közbeszúrások tőlem valók. — *S. A. Dange.*

ségi szövetségek; az ősi természetes demokrácia átcsapott gyűlölködő arisztokráciává. (Ezt még egészen késői időkben is láthatjuk: Buddha korának Malla-Liccshavi *ganá*iban). — Végülis a nemzetségi alkotmány olyan társadalomból nőtt ki, amely nem ismert belső ellentéteket, tehát csak egy ilyen társadalomnak felelt meg. Semilyen kényszerítő eszközt nem ismert a közvéleményen kívül. Ezzel szemben most olyan társadalom alakult ki, amelynek összes gazdasági létfeltételei következtében szabadokra és rabszolgákra, kizsákmányoló gazdagokra és kizsákmányolt szegényekre kellett szakadnia, olyan társadalom, amely nemhogy képes lett volna az ellentéteket kiegyenlíteni, hanem ellenkezőleg, szükségszerűen mindinkább kiélezte azokat. Ilyen társadalom vagy az osztályok egymáselleni folytonos nyilt harcában állhat csak fenn, vagy olyan harmadik hatalom uralma alatt, amely látszólag a harcoló osztályok felett áll, ezek nyilt összecsapását megakadályozza és az osztályharcot legfeljebb gazdasági területen, úgynevezett törvényes formák között engedi megvívni. A nemzetségi szervezet ideje lejárt. Felbomlasztotta a munkamegosztás és annak eredménye: a társadalom osztályokra szakadása. Helyét az *állam* foglalta el...

Az állam tehát semmiesetre sem olyan hatalom, amelyet kívülről kényszerítenek rá a társadalomra; éppoly kevéssé «az erkölcsi eszme valósága» vagy «az értelem képe és valósága», mint Hegel állítja. Az állam, ellenkezőleg, a társadalom terméke a társadalom bizonyos fejlettségi fokán; annak bevallása, hogy ez a társadalom megoldhatatlan ellentmondásba bonyolódott önmagával, kibékíthetetlen ellentétekre hasadt, amelyeknek leküzdésére képtelen"[7].

Mik voltak a *rádzsjam*-államnak, az osztálytársadalom ez új szervének jellemző vonásai, amelyek a régi *gana-gótra* szervezettől megkülönböztették?

Az állam először is abban különbözik a régi nemzetségi szervezettől, hogy tagjait *területi alapon* csoportosítja. A régi nemzetségi szervezet, amelyet a vérségi kapocs hozott létre és tartott össze, alkalmatlanná lett, főként azért, mert megkívánta, hogy a nemzetség tagjai egy bizonyos helyhez legyenek kötve, s a gyakorlatban ez már régóta tarthatatlan volt. A terület meg-

[7] *Marx—Engels*. Válogatott művek. 2. köt. 312—314.

maradt, de a népesség már szabadon jön-megy. Ezért most a terület szerinti megoszlást tekintik kiindulópontnak és az állampolgárok jogaikat és kötelességeiket annak a rendszernek megfelelően gyakorolják, amely lakóhelyükön érvényben van, függetlenül nemzetségtől vagy törzstől. Az állampolgárok lakóhely szerinti szervezete egyformán érvényes minden államra. Ezért mi ezt a szervezetet természetesnek találjuk, pedig csak hosszú, kemény harcok árán sikerült a régi nemzetségi szervezetet, a *ganát*, kiszorítani és felcserélni a *rádzsjával*.

Az állam második megkülönböztető vonása a régi rendszerrel szemben olyan *közhatalom* bevezetése, amely már nem azonos azzal a fegyveres erővel, amit a nép szervezett saját magából. Erre a külön közhatalomra azért van szükség, mert az osztálytagozódás lehetetlenné tette, hogy a nép maga gondoskodjék védelméről. A királyok most állandó hadsereget és rendőrséget tartanak a törvények végrehajtására s a törvények arra valók, hogy a kizsákmányolt osztályt a kizsákmányolás, a rabszolgamunka kötöttségében lehessen tartani. A történelem színpadán megjelenik a *csaturanga-széna* (a négytagozatú hadsereg — *Szerk.*), a *rádzsapurusák* (a király emberei — *Szerk.*), a ksatrija- és bráhmankaszt kizárólagos joga a fegyverviselésre és a fegyveres csapatok fölötti parancsnokságra. A közhatalom nemcsak a fegyveres erőt jelenti: szervesen hozzátartoznak a börtönök, törvényszékek, a kényszer alkalmazásának különféle intézményei; valamennyinek lényege a *danda*. A régi nemzetségi társadalomnak, amelyben nem voltak osztályellentétek, nem volt szüksége az erőszak törvényére, a *sásztrára*, vagyis az egyik osztálynak a másik fölött gyakorolt diktatúrájára. A *sásztra* az osztálytársadalom terméke. Ezért a rabszolgasággal együtt jelenik meg és a rabszolgatartó állam királyaival van kapcsolatban. Úgy is határozzák meg, mint a kényszer és elnyomás eszközét és *Apasztambha Dharma szútrái* nyiltan megállapítják, hogy „ott, ahol a munkát szívesen végzik (nem kedvetlenül és kényszerből), ott nincs *sásztra*"[8].

A közhatalom fenntartásához az állampolgárok anyagi hozzájárulására — adókra — van szükség. A nemzetségi társadalomban ez teljesen ismeretlen fogalom volt. A *ganák* és vezetőik,

---

[8] *Apasztambha*. 4—12—11.
„Amiben az ember örömét leli, arra vágyik, mert nélkülözi." *Dzsaimini* Púrva-mimánszá.

a *ganapatik*, csak a *dánát* ismerték, az összes termelt javak ingyenes szétosztását. De nem ismerték a népnek ezt a kizsákmányoló osztály érdekében történő ravasz kifosztását. A *Mahábhárata* szerint ez a rablás olyan fínom és fájdalommentes, akár a patkány harapása, amelyet az alvó ember nem érez és felébredéséig nem tudja, hogy a patkány kiszívta a vérét[9].

A közhatalom és a megadóztatási jog birtokában (a termelt javak egyhatoda a király-államot illeti meg) az állam tisztviselői úgy lépnek most fel, mint társadalom *fölött* álló közegek . . . Mivel olyan hatalmat képviselnek, amely elidegeníti őket a társadalomtól, úgy tartják fenn tekintélyüket, hogy rendeletileg szentnek és sérthetetlennek nyilvánítják magukat. Továbbá a történelem által ismert legtöbb államban az állampolgári jogokat a tulajdon alapján állapítják meg, ami nyilt beismerése annak a ténynek, hogy az állam olyan szervezet, amely a vagyonos osztályt védi a nincstelenekkel szemben. A király-államok *paura-dzsanapada* gyülekezeteinek tagjai többnyire vagyonos osztálybeliek voltak akkor, amikor a rabszolgatartó államok már eléggé megértek ehhez, és az uralkodó királynak ezt a hasznos tanácsot adják: „Mindenkor tiszteld és imádd a vagyonos osztályt!"[10]

A termelőerők fejlődése megváltoztatta tehát a termelési viszonyokat, megteremtette a magántulajdont s a kizsákmányolók és kizsákmányoltak osztályellentétét és létrehozta az államot, az emberi társadalomnak ezt az átkát, amely a kizsákmányoló osztály eszköze arra, hogy a „társadalom védelmének" örve alatt a kizsákmányolt osztályt minél kegyetlenebbül elnyomhassa.

---

[9] *Mahábhárata*. Sánti-parva. 88—6.

[10] Ugyanott, 29. A *Kátjájana Srauta Szútrák* mahádzsanái vagy mahádzsanikái (előljárók) közé tartoznak, később a nisádák is, akik közül azokat, akik régebben vagyont szereztek, vagy elpusztították, vagy rabszolgává tették.

A MAHÁBHÁRATA — A RABSZOLGATARTÓK ÉS A GANA-SZANGHÁK POLGÁRHÁBORÚJA

A klasszikus szent föld, ahol az árja birodalmak rabszolgaságon alapuló hatalmuk kiterjesztéséért harcoltak, a Gangesz völgye. A nyugaton fekvő Kuruksétrától kelet felé Pátaliputráig (Patna), a mai Bihárig terjedt az a földrész, ahol az árják *gana*-szövetségei szilárd, gazdag, monarchikus rabszolgatartó államokká fejlődtek, a Mahábhárata háborúját megelőzően. Északról déli irányban a Himalája lábától Avantiig, a mostani Közép-Indiáig terjedtek el és egyesek behatoltak egészen a Vindhja-hegységig és még Vidarbhában is voltak településeik.

Nem szabad elfelednünk, hogy abban az időben Indiát még nem hívták Hindusztánnak vagy Szindhusztánnak, ami egyet jelent. A Hindusztán nevet az ország a Szindhu-folyótól kapta. Az iráni árják, mint más középázsiai törzsek is, amelyek viszonylag újabb időkben jöttek be az országba, a Szindhu-folyón átkelve az országot a folyóról nevezték el. Ez a nép az *sz* hangot *h*-nak ejti és így maradt meg a Hindusztán név. Tőlük vették át ezt az elnevezést a később benyomuló sakák és pahlavák. A régi írók és népek országukat arról a törzsről vagy nemzetről nevezték el, amely az országot elfoglalta — így például Mátszja Désa a mátszjákról országa volt. A *Bhísma-parva* a *Mahábhárata*ban kétszáz ilyen nevet említ. Később, amikor létrejönnek a területi államok és dinasztiák nagy fővárosokkal, az országok elnevezése az uralkodóházak akaratától és más hasonló tényezőktől függ. De India legtöbb része nevét rendszerint az uralkodó *gana*-nemzettől vagy szövetségtől kapta, amely azt a területet elfoglalta, megművelte és uralkodott rajta — így: Anga, Vanga, Kalinga, Kiráta,

Dravida,Kambódzsa, Matsztja, Kuru, Madra, Váhika stb. Érdekes az is, hogy a Szindhu kivételével egy folyóról sem neveztek el országot; még a híres szent Gangesz sem részesült ebben a megtiszteltetésben.

A Bháratavarsa név a Purúravasz *gana-szanghá*iból való Bharatától, Dusjanta fiától származik. Azidőtájt kezdtek megalakulni a területi államok örökletes királysági rendszerükkel és a keletkező rabszolgatartó államok gyors egymásutánban nyelték el az ősi demokráciákat. Maga ez a Puru-nemzetségbeli Bharatától származó név is akkor lesz közismertté, amikor a hásztinapuri Puruk (Hásztinapurt Hasztin, Bharata ötödízigleni leszármazottja alapította) kísérletet tettek arra, hogy megdöntsék a környező királyságokat, katonai demokráciákat és *gana-szanghák*at. Az a törekvésük, hogy felépítsék a kor legnagyobb rabszolgatartó államát, a Bháraták háborúját eredményezte szerencsétlen következményeivel. Manu és a hindu feudális államszervezet más törvényhozói beszélnek Madhjadéságról, Brahmarsidéságról és Árjavartáról, de nem mennek túl a Gangesz nyugat-kelet irányú völgyén (Banga, azaz Bengál kivételével), vagy délen a Vindhjákon túl. Tehát Hindusztán fogalmának az a modern értelmezése, mely szerint egész Indiát értik alatta, kizárólag újkori civilizációnkban alakult ki. Sem a kuruk, sem a puruk, sem az ajódhjai királyi házból való Ráma, sem az Andhaka-Vrisni *gana-szanghá*iból való Krisna Vászudéva nem adott ennek az országnak soha semilyen nevet.

Az ősi India története a Bhárata-háborúval végérvényesen lezárul. India egész történetét a Bhárata-háború előtti és utáni korszakra lehet osztani. Minden népi, történelmi, mitikus hagyomány megegyezik abban, hogy ez a háború olyan esemény volt, amely a fejlődés egész menetét megváltoztatta és új korszakot nyitott. A hagyomány úgy foglalja ezt össze, hogy kimondja: a jelenlegi *Kali-juga*, *Kali*-korszak, a Bhárata-háborúval kezdődött. Vajjon miért tartja ezt a hagyomány és miért teszi meg India történetírói hagyománya is következetesen ezt az eseményt India egész történetének mércéjévé? Időrendi sorban a Ráma-Rávana háború[1] körülbelül 500 évvel előzte meg a Bhárata-háborút. Arról a korról azonban, sajnos, nem maradtak olyan részletes

[1] Ezt a *Rámájana* eposz beszéli el.

és hű feljegyzések, mint a Bhárata-háborúról. Válmíki *Rámájaná*ja késői kompiláció, a Bhárata-háború utáni feudális Indiára jellemző költői mű, amely a feudális korszak eszmevilágán keresztül írja le Ráma és Rávana háborúját. Úgylátszik, a Bhárata-kor epikus hősei nem feleltek meg Válmíki felfogásának és ezért olyan hőst választott magának, akinek életéről és koráról bármit mondhatott, mivel a népi emlékezet semilyen határozott adatot nem őrzött meg ezekről. De az már nem sikerült Válmíkinak mégsem, hogy királyát eszményi hőssé, istenné magasztosítsa, mert költeményéből csak egy elnyomó, királyság alapítóvá átalakult szerelmes ifjú alakja bontakozik ki. Válmíki hősének állítólagos igazságszeretete megdől, amikor galádul megöli Válit; emberséges gondolkodásának ellentmond az a cselekedete, hogy megöl egy súdrát, amiért az felszabadulását úgy akarja kivívni, hogy művelt árjává lesz. Még eszményi monogámiáját is kérdésessé teszi a Dzsaina Szútrában fennmaradt hagyomány, mely szerint Ráma abban az ősi korszakban élt, amikor még nem volt tilos a fivér és nővér közti házasság és hogy Szítá, a felesége, Ráma nővére volt.

Ez okoknál fogva a Ráma—Rávana háború nem tekinthető határkőnek a történelemben. De még a rendelkezésre álló sovány anyagból is meg lehet állapítani, hogy Ráma apjának, Dasarathának idejében az ajódhjai Raghu-dinasztia véget vet az ősi *gana*-demokráciának. Dasaratha uralmának átruházása Rámára, forma szerint még az ajódhjai Raghu-nemzetség gyülekezete szentesítésének van alávetve; de ebben a formaságban már megmutatkoznak az örökletes *rádzsan*-uralom, vagyis királyság jelei. A súdra-rabszolga erőszakos elnyomása a Raghuk uralkodó osztálya által, az a rettenetes hajsza, amelyet Ráma a környező szabad törzsi *ganá*k ellen indított, kihasználva belső vetélkedéseiket, azt mutatja nekünk, hogy bármilyen legyen is a Ráma-kultusz vallásos értéke és tartalma a bűnös gazdagok és a sorsüldözött szegények számára és bármilyen célzattal használták fel Ráma isten-létét a középkori és újkori történelemben, a Dasaratha-fi Ráma királysága a Bhárata-háború előtti korszakban egyike volt az első gangeszvölgyi rabszolgatartó királyságoknak.

Noha a történelem folyamán legtovább a Ráma-dinasztia maradt fenn, nagyságát elhomályosította a hásztinapuri Puru-uralkodóház. Híres volt még a Kási, Magadha-, Vidéha- és a mathurai Jádava-királyság. A Gangesz völgyében uralkodó különböző *rádzsan*-családok házasodás vagy háború révén más uralkodóházakka

nagyobb királyságokká olvadtak össze és lassanként abszolutisztikus birodalmakká fejlődtek. A különböző *Purának* leírásai jó képet adnak ezekről a dinasztiákról, — kivált a Harivansa és a *Mahábhárata* gazdag hagyományai. Egyes *ganaszanghák*at, mint például az Andhaka-vrisniket, akiket szátvatáknak és jádaváknak is neveznek, s akik Krisnát adták India vallási és társadalmi történetének, háborúba, vereségbe és vándorlásra kényszerítették (ezt tette például Sisupála is). A jádavák egész *gana-szanghá*jukkal nyugat felé húzódtak. A *rádzsan* családok háborúskodni kezdtek egymással, ami a *gana*-demokráciákban hallatlan és legnagyobb mértékben bűnös dolognak számított volna. A mathurai Kansza, a magadhai Dzsarászandha és a hásztinapuri kauravák nagy birodalmakat szerettek volna építeni. A régi, törzsi katonai demokráciát teljesen megdöntötték és helyébe teljhatalmú örökletes királyságot alapítottak és a szomszéd törzsekkel vívott vad háborúkban vagy saját nemzetségbeli vetélytársaikkal vívott polgárháborúkban vagyont, földet és rabszolgákat harácsoltak. Az egyre jobban terjeszkedő rabszolgatartó államok összeütközése az őslakók *gana-szanghá*ival, a rabszolgatartó családok polgárháborúi a saját vaisjáik és súdráik munkájából fakadó gazdagság elsajátításáért a Mahábhárata-háborúban érte el tetőfokát. A hásztinapuri kauravák között már rég nem volt *gana*-demokrácia. A patriarchális rabszolgaság megalapítóinak, a Purusa-szúktában megénekelt régi kuruknak államából nagy területi rabszolgatartó állam bontakozott ki. A *gana*-tagok demokráciája a rangosok, a gazdag *kula*-családok arisztokráciájává szűkült össze, de ezt is megsemmisítéssel fenyegette az abszolutisztikus királyság. Ezért panaszolja Krisna a kaurava-öregek gyülekezetében, hogy a kauravák vesztét az okozta, hogy az idősebbek nem tudtak kellő erővel fellépni a fiatal hercegekkel szemben, akik szélsebes iramban küszöbölték ki a régi demokrácia minden maradványát. Az öregek tehetetlenségének az volt az oka, hogy ugyanők, akiknek feladata a *ganaszanghák* demokráciájának megvédése volt, a demokrácia hóhéraivá lettek. Maguk is vagyont, rabszolgákat és földet hajhásztak. A háborút bevett mesterségnek tekintették. A vagyonhalmozás olyan rohamosan fejlődött ki, hogy a bráhman Dróna, a hadifegyverek alkalmazásának egyik legügyesebb mestere és tanítója, nyomorba jutott, és mikor síró gyermeke, Asvattháman, tejet kért tőle, kénytelen volt liszttel kevert vizet adni neki, hogy elcsitítsa. Nem csoda, hogy hajlandó volt eladni szolgálatait bármely rabszolga-

tartónak, aki megfizette. A rabszolgatartó arisztokraták folytonosan rettegtek a rabszolgáktól és a még meghódítatlan törzsektől, amelyekből a rabszolgák kikerültek és minden fegyveres szervezkedésre vagy emberi jogaik követelésére irányuló törekvésüket a legkegyetlenebbül torolták meg. Ha Ékalavja, a nisáda fiú nem követi híven urai elgondolásait, ujjai nem esnek áldozatul Drónának és Ardzsuna nagy súdra-vetélytársa lehetett volna. A vagyonszerzés kapzsi vágya hatalmába kerítette ezeket a rabszolgatulajdonosokat és vagyonért készek voltak elindítani az ősi India történetének legnagyobb tömegmészárlását: a Mahábhárata háborúját.

A rabszolgaság, pénz és osztályharc logikája visszafordult a rabszolgatartók ellen. A hadászati tudomány és a hősiesség, amelyet mint *gana-szanghák* az őslakók: a ráksaszák, nágák, nisádák, dravidák s a többiek legyőzésére kifejtettek, csaknem teljesen hatástalanná lett a Gangesz és Indus völgyének elfoglalása után. Régente könnyű volt a győzelem, amíg a lovat és a vashegyű nyilat csak a támadó árják használták, a bennszülött lakosság nem ismerte őket. A hódító *ganák* elterjeszkedtek és nagy területeket kanyarítottak le maguknak. De amint a magántulajdon, a rabszolgaság, kereskedelem és vagyonhalmozás egyre jobban kifejlődött, a *gana*-demokrácia ellenséges osztályokra hasadt és a polgárháború harapófogójába került. Mivel egyre nehezebb lett a terjeszkedés föld és rabszolga szerzésére, az arisztokrata családok igyekeztek egymást kiszorítani. A vagyonhalmozás beleütközött a régi *gana*-demokrácia törvényébe, amelynek értelmében a növekvő vagyont a nemzetség tagjai és a nemzetséghez közelállók között kell szétosztani. Azok a háborúk, melyeket idegen törzsekkel vívtak rabszolgákért és zsákmányért, visszahullottak a támadókra és új háborút idéztek elő a saját nemzetségen belül. Maga a rabszolgatartó osztály is harcolt rabszolgatartó testvéreivel a zsákmányért. A legyőzöttek rabszolgasága a kapzsi győzőket is rabszolgává tette. Megölte régi *gana*-demokráciájukat. Mert azelőtt ki hallott olyat, hogy testvér testvért feleségestül eladott rabszolgának, csakhogy a kockajátékban csinált adósságot rendezhesse? Vagy megtörténhetett-e volna a *jadzsna*-közösség idejében, hogy az anya megtagadja fiát, ahogy Kunti megtagadta Karnát csak azért, mert házasságon kívül született? S mégis Karna, aki az egyszerű anga-halásznép közt nevelkedett, nemesebb lelkű és bátrabb volt, mint „törvényes" fivérei. És Ardzsuna Pándu félig törvényes fia, az egyszerű párviadalokban is csak úgy tud győzni, hogy rabszolgatartó *rádzsan-*

rokonságával dicsekszik, míg ellenfele, Karna nem tudja megnevezni apját. Az ősi *gana*-közösség embersége áldozatul esett a rabszolgatartók gonoszságának és a vagyon pöffeszkedésének. Az eredmény a Mahábhárata háborúja volt.

A Bhárata-háború mint egy uralkodócsalád, a hásztinapuri uralkodócsalád hercegei közti háború kezdődött — vagyis mint nemzetségen belüli polgárháború. Ez szöges ellentétben volt a *jadzsna-gana* elvekkel, amelyek tiltották a nemzetségen belüli öldöklést.

Mindkét háborús fél szövetségesei között voltak *gana-szanghák* szép számmal; ezek maguk is két pártra szakadtak: az egyik a kauravákhoz csatlakozott, a másik a pándavákhoz, s egymás ellen harcoltak — mint például a szátvaták is. Ez a tény a *gana-szangha* demokráciák általános felbomlását mutatja.

Sok más állam rokon hercegei is háborút indítottak egymás ellen — így a magadhaiak is. A polgárháború magával sodorta az összes nemesi uralkodócsaládokat.

Az őslakosság több törzse, amelyeknek főnökét ezek az uralkodócsaládok, legyőzésük vagy szövetség révén, magukhoz fűzték, szintén csatlakozott a háborúhoz — például a ráksaszák. Voltak törzsek, amelyek örömmel üdvözölték a háborút, mert azt remélték, hogy megszabadítja őket a nagy, terjeszkedő államoktól, amelyek legyőzték és rabszolgasorba juttatták őket. Azt remélték, hogy a királyságok romjain keresztül visszatérhetnek a régi jó időkhöz. De csalódtak reményükben.

A jádava-*szanghák* szövetségének fővezérei, noha rokonságban voltak a kurukkal, nem csatlakoztak a háborúhoz, hanem Krisna vezetésével közvetíteni próbáltak a háborús felek közt. De amint a háború megindult, semlegességük — néhány kivételtől eltekintve — pusztán formai lett, mint Krisna esetében is, aki a maga részéről a pándavák mellé állt, míg csapatai a kauravákhoz csatlakoztak. Vagyis az andhaka-vrisnik is két ellentétes táborra szakadtak.

A Mahábhárata-háború szörnyű mészárlása tehát csaknem egész Észak-Indiára kiterjedt. A *gana-szanghák* régi világa, a katonai demokráciák, az arisztokratikus *kula-szanghák* és a rabszolgatartó államok — valamennyien belesodródtak a háború véres örvényébe. Ez a háború véget vetett a *ganák* régi világának, értékeinek, erkölcseinek, gazdasági életének és társadalmi viszonyainak. Egy új világ igyekezett itt megszilárdítani uralmát: a kapzsiság és

vagyongyüjtés világa, a rabszolgatartók egyesített uralma a kizsákmányolt súdrák és vaisják fölött.

A társadalmi viszonyoknak e szörnyű válságáról és arról, hogy ez miképpen tükröződik az ideológiai értékekben, némi fogalmat ad a *Bhagavad-Gítá* története. Nem foglalkozunk most a könyvben tárgyalt különböző filozófiai irányokkal; maga a könyv eredete elárulja, hogy megadta a kegyelemdöfést a kollektív *gana*-viszonyoknak és ideológiájának és helyükbe csaknem nyilt cinizmussal a magántulajdon és osztályviszonyok erkölcseinek uralmát tette. Az új viszonyok ténnyé lettek, a *Gítá* szava ideológiai alapot adott ezeknek és igyekezett elhallgattatni azokat a bírálókat, akik a régi *gana*-demokrácia álláspontját védték. Az istenség új, *Kali*-korszakbeli *avatár*jának (megtestesülésének) nevében hirdette ki a *Gítá*, hogy a nemzetségi kapcsolatok és a kollektív *gana*-demokrácia korának vége szakadt, eljött az osztályellentétek és a kizsákmányolás kora, a régi világ erkölcse letűnt és ezentúl az új korszak erkölcsi rendje uralkodik.

A *Gítá* tizennyolc fejezete természetesen nem a harcmező kellős közepén, Krisna és Ardzsuna párbeszédeként jött létre, mint ahogyan a hagyomány tartja. A hagyomány alapján álló nagy személyiségeket megillető tisztelet mellett is meg kell állapítanunk, hogy Krisna sokkal okosabb volt, semhogy ilyen nevetséges helyzetben fejtse ki oktatását. A Mahábhárata-háború teoretikusa nyilván egy csendes sarokban szerkesztette könyvét. De kompilációja nem pusztán utógondolat és nem is azért választja az író tárgyául ezt a háborút, hogy ennek örve alatt saját korának filozófiai irányait ismertesse. Ha ez volna egyedüli célja, ezt megtehetné a *Sánti-parvá*ban is, ahol különféle kérdéseket és vitás ügyeket vetnek fel és tisztáznak. A fő kérdés, amelyre az író a *Gítá*ban válaszolni akar, általános jellegű kérdés — a Bhárata-korszak minden gondolkodó emberében felmerült. Nem a *Szannjásza*, sem a *Karmajóga* kérdéséről van szó. A *Gítá* kétségtelenül foglalkozik a filozófia fő kérdésével: a lét és a tudat viszonyával. Sőt állást is foglal a táplálkozásnak a gondolkodáshoz és magatartáshoz való viszonyának kérdésében. De a történelem ismerői előtt világos, hogy Ardzsuna betegsége nem volt összefüggésben a táplálkozásával és fő problémája sem az volt, hogy milyen filozófiai irányhoz csatlakozzék. Egyszerűen azt a kérdést vetette fel, amely élénken foglalkoztatta a kor minden emberét, aki még hű maradt a *gana*-viszonyok erkölcsi felfogásához. Az a törekvése, hogy a királyságból részt kapjon —

akár csak öt falut is —, olyan útra vitte, amelyen öldöklő harcot kellett folytatnia *guruí*, nagyapái, fivérei, nagybátyjai, röviden minden atyafia ellen, akiket bármily okból megölni a régi idők felfogása szerint bűn, legszigorúbb tabu volt[2]. A régi *gana*-demokráciák arra nevelték tagjaikat, hogy az ilyen gyilkosságtól irtózattal forduljanak el. Hogyan lett ez most megengedett, nem bűnös dolog? Ha a régi erkölcs érvényes, akkor az összes vezetők, mindkét oldalon, bűnösek és romlásba és kárhozatba viszik a *kulá*kat. A *gana-szangha, kula-szangha* törvényeinek egyedüli logikus következménye: lemondani a vagyonszerzésről és a királyságról, ilymódon elkerülni a bűnös testvérgyilkosságot és visszavonulni *(Szannjásza)*. Viszont, ha a háborút mégis meg kell vívni, mi az új erkölcsi törvény, az új társadalmi értékelésmód, amely szentesíti és feloldozza a bűn alól a rokonok megölését? Ezt a kérdést, amely a *ganá*k egyszerű tagjainak érzéseit fejezi ki, veti fel Ardzsuna s választ kér rá. A *Gítá* teoretikusa megadja a választ. A válasz megmutatja azokat a reménytelen ellentmondásokat, amelyekbe a társadalom belebonyolódott s amelyekre az osztálytársadalom teoretikusa nem talál gyökeresebb megoldást, mint ezt: „Ez a sors rendelése, osztálykötelességetek, bízzatok és engedelmeskedjetek." És hogy igazolják a józan ész eme botlását s egyben a megfélemlítés eszközével támasszák alá az új osztálytörvényt, úgy tüntetik fel a dolgokat, hogy Krisna a *Virát* (tündöklő isteni hatalom) alakjában nyilatkozott meg, amelyben mindennek a sorsa előre megmutatkozik. Ardzsuna, akit ezzel elhallgattattak, kijelenti, hogy őt kielégíti a válasz. Az egyszerű emberek elámított, rászedett, terrorizált tömege belemegy a bűnös háborúba, amelyet az új viszonyok, az új filozófia, az új törvények szentnek nyilvánítanak. Ha racionálisan, történelmi szemszögből, vallási előítéletek nélkül nézzük a dolgokat, az egész *Gítá*-történetből ezt a következtetést vonhatjuk le.

Milyen erkölcsi kódexet állapít meg a *Gítá*-törvény az új területi osztályállamban a *gana* nemzetségi közösség törvényével szemben?

Amikor a régi, kollektív munkán és fogyasztáson alapuló közösségben, a termékek nagyobb változatossága folytán a munka megszaporodott, létrejött a munkamegosztás — a *varná*k. Minden *varná*nak megvolt a kijelölt munkája, de minden termék társa-

[2] *Bhagavad-Gítá*. 1—34, 35—45.

dalmi volt, úgy, amint a fogyasztás is. A közösség valamely tagjának egy adott *varná*ban végzett bármilyen munkája nem járt külön jutalommal, javadalmazással vagy tulajdonjoggal. A *varna* csupán szakosította a munkát és javította a társadalmi szervezet termékeit és munkáját. De amint a cserekereskedelem, a magántulajdon és a pénz megjelenik, minden egyéni család a saját *varná*jának megfelelően alakítja ki magántulajdonát és jogait. Természetesen a gazdasági vezető szerep azoké a *varná*ké lett, amelyek a háborúval, a cserével és a termelés irányításával voltak kapcsolatban. Az uralkodó bráhman-ksatrija *varna* kidobta magából szegény tagjait és áttette őket a dolgozó *varná*kba, az úgynevezett *visalatvá*ba. A *varná*kból osztályok lettek. A *varna*-összetartozás helyébe az osztályösszetartozás kerül, az osztályhűség, osztálykötelesség és osztályjuss. A fenti két *varna* lesz a kizsákmányoló osztály, a másik kettő a kizsákmányolt. A súdra-rabszolga kivételével mindenki változtathatta a *varná*ját, azaz osztályát, vagyona és helyzete szerint. Az osztály-jogok, *varna*-jogok a *gana*-közösségi jogok fölé kerülnek és elnyomják ezeket.

A ksatrijáknak *varna*-kötelességük volt, hogy az ellenséggel háborúskodjanak és elpusztítsák. De a *gana*-közösség idejében az ellenség *mindig idegen* volt. Amíg a közösségben még nem voltak osztályellentétek, fel sem merült az, hogy a ksatriják a saját *ganá*juk tagjai, tulajdon vérrokonaik ellen indítsanak háborút. Amikor a közösségben megjelent a magántulajdon és a rabszolgaság, a ksatriják és bráhmanok lettek a rabszolgáknak és a kettészakadt közösség szegényeinek kizsákmányolói és az erőszak szervei. Ezentúl az lett *varna*-kötelességük, hogy mind az új gazdaság, mind a kizsákmányoláson alapuló osztályviszonyok fenntartása és megszilárdítása érdekében háborúskodniok kell mindenkivel, idegennel és nemzetségbelivel egyaránt. A bráhman és ksatrija családok új joga és kötelessége lett harcolni és gyilkolni azért, hogy egy bizonyos személy vagy család vagyonát, jószágát, falvait, földjét, rabszolgáit, birodalmát gyarapítsák vagy visszaszerezzék, s nem számított, ki az ellenség vagy ellenfél. Lehetett akár nemzetségbeli, vérrokon, *guru* vagy nagyatya, *gana*-tag vagy idegen. Ez az első lecke, amelyben a *Gítá* Ardzsunát, mint ksatrija-osztálybelit részesíti, már nem az ősközösségben élő nép régi *Dharmá*jának öntevékeny fegyveres szervezetére van alapozva, hanem a *varna*-osztályellentétekre. Aki harcol és győz, az részese lesz a föld és az öröm birodalmának — aki a harcban elesik, az legalább elnyeri a

mennyek birodalmát, a gazdagok új uralkodó osztályában ez az egyedüli elv szab irányt az emberek életének és magatartásának. Az állam és magántulajdon kialakulásának kezdetén a ksatrijának legalább kockára kellett tennie az életét azért, hogy a szegény vaisjákat és súdrákat kizsákmányolhassa és harcolnia kell a törzsek ellen, hogy szolgaságba hajthassa őket. Később már ezt a kockázatot is áthárítja az állandó hadseregre.

A *Gítá*, miután megszüntette a közösség kötelességeit és *Dharmáját*, és beiktatta az egyik osztály erőszakos uralmát a másik fölött, képtelen olyan jól megszervezett osztálytársadalmat biztosítani, amelyben a kizsákmányolók és kizsákmányoltak — akár a kizsákmányolás keretén belül is — biztonságban élhetnek s nem kell megélhetési gondoktól és állandóan visszatérő válságoktól tartaniok. A régi közösségben, még a kezdetleges termelőerők mellett is, mindenki biztosan számíthatott a jussára a közösen termelt javakból; fogyasztásra termelte és fogyasztására is kapta azt meg a közösségtől. A termék, miután a termelő kezéből kikerült, nem változott át pénzzé, valami egészen mássá, mint amire használható volt, úgy mint napjainkban, amikor az arany — *hiranja* varázsszőnyegén az egész kereskedővilágot körülutazza. Most már ez a csodálatos absztrakció, az aranypénz érvényes mindenütt, minden méretben és alakban, minden osztályban és *varná*-ban és a világ minden dolgára kiterjed. Vajjon milyen titokzatos, elvont ereje van ennek a *hiranjá*nak, hogy mindent áthat és mégis oly csalóka? Milyen varázsos absztrakciónál fogva lehet minden dolog mozgatója és egyben behelyettesítője? Mi az oka annak, hogy ugyanaz az ember, aki valamilyen hasznos, élvezetre szánt dolgot alkotott, maga csak az arany, a titokzatos *hiranja* közvetítésével élvezheti? S ha átváltotta pénzre, a pénzért ma nem veheti meg ugyanazt, amit tegnap megvett? A rabszolga dolgozott és gazdája élvezte munkájának gyümölcsét; az egyik ember kereskedett és veszített, a másik nyert általa. Van-e az emberi életnek olyan törvénye, amely tisztességes munka mellett tisztességes megélhetést biztosít? Talán az isten is az aranyos *hiranja* méhéből született és *Hiranja-garbha* lett?![3]

---

[3] A *Rigvéda* későbbi fejezetei a teremtőt *Visva-Karmának* (Mindent alkotó — *Szerk.)* és *Hiranja-garbhának* (Aranycsíra, Aranytojás) nevezi és a Védánta filozófia monista idealizmusa, amely kölcsönviszonyt teremt *Átman* és *Brahman* között, részben ezekből a gondolatokból fakad. Lásd *Rigvéda*. X. 121.

Az ősközösségnek nem voltak ilyen problémái, nem volt szüksége olyan filozófiára, amelynek az volt a célja, hogy kibékítse az emberi viszonyokban rejlő ellentéteket. A régi közösség *védikus* irodalmában az emberek imádkoznak, kiáltoznak, varázslatot űznek, rituális táncokat járnak és azon törik a fejüket, mi módon lehetne meggyőzni a tehenet, hogy több tejet adjon. A *Védák* „filozófusa" azon csodálkozott, hogy a zöld fű, amely a fekete tehén bendőjébe jutott, fehér, meleg tej alakjában folyik ki a tőgyéből. És csodálkozott azon is, sőt meg is hökkent tőle, hogy az elvetett mag kicsírázik és sokszorosan kerül vissza hozzá. Tudni akarta, hogy miért van mindez így. Tudni akarta, hogyan működik a természet és ki a mozgatója. Kivágta a fát, lehasított egy részt és nyilat készített belőle, gondolkodott és tervezett, töprengett az okon és okozaton, üldözőbe vett egy szarvast, megölte és megette. Elégedett volt. Hogyan lett a természet-adta faágból nyíl s a szarvasból táplálék? Az ő tervezése és munkája nyomán. De honnan került elő a fa meg a szarvas és mi az oka annak, hogy egyik nap sikerült szarvasra bukkannia a másik nap nem? Legfőbb problémája az volt, hogy kifürkésszе a természetet és urrá legyen rajta és boldogan élhessen és gyarapodhasson. Látott embereket meghalni és álmában is látott embereket. S ő maga is repült álmában, idegen helyeken járt, mialatt *jadzsna*-otthonában a *jadzsna* tűzhelyénél feküdt. Nem volt-e benne valami, ami rajta kívül, rajta túl él, tervez és gondolkodik? Képzelete szellemeket, lelkeket alkotott, mindenben önmagát látta, a sajátjához hasonló életet. Általános következtetéseket, tanulságokat vont le, „bölcselkedett", hogy a világban végbemenő folyamatok mélyére hatoljon. Kutatta a logikát, értelmet, gondolkodást, az érzéseket, a tudat viszonyát a léthez. Ezen a fokon jött létre a *Rigvéda*ban az egyedüli filozófiai *szúkta*, a *Nászadíja szúkta*. De ennél tovább a *Védák* és jadzsna-közösségük nem ment el. Ebből az alapból indult ki a korai *Upanisad*ok filozófiája.

De abban az időben az ember még nem keveredett harcba a saját alkotásával, a saját társadalmi erőivel. Nem volt még ellentét, amely magyarázatra szorult. Az étel táplálta az embert s az ember, éhsége megszüntével, elégedett és boldog volt. A ruha betakarta testét, nem fázott többé és elégedett volt.

Most azonban, az ellentéteken és kizsákmányoláson alapuló társadalomban, az étele elkerült tőle, nem őt táplálta, hanem mást,

olyasvalakit, aki nem dolgozott érte. Ruhája elkerült tőle, nem őt melegítette, hanem a gazdáját, mialatt ő didergett. Ha kérdezett, a válasz ütleg volt. Ha vonakodott dolgozni, az egész „társadalom" erőszaka nehezedett rá és kényszerítette, hogy dolgozzék. Kimondták, hogy neki kötelessége dolgozni. Ha a megélhetéséhez szükséges részét kérte, kapzsisággal vádolták és intették, hogy legyen szerény. Innen eredt a *Gítá* és az *Upanisad* filozófiájának alapvető tétele:

„Azt kell tenned, ami az életpályádon rendelve van. Nincs jussod vagy jogod munkád eredményéhez. Munka közben ne sandíts munkád gyümölcse felé; és dolgozz szakadatlanul"[4].

Ez a *Gítá* híres tanítása, amelyet a Mahábhárata-háború óta évszázadokon át prédikáltak a lázongó Ardzsunáknak és az egyszerű embereknek. Ez az osztálytársadalom filozófiájának lényege, azé a társadalomé, amely teljesen belebonyolódott az ellentmondásokba, anarchiába, válságokba és véletlenszerűségbe s ez nem biztosíthatja a társadalom számára a tervszerű munka eredményességét, sikereit. A magántulajdon és a termelés anarchiája, a termelő kirekesztése a termékkel való rendelkezésből, ami az ősközösségben nem volt és a jövő szocializmusában sem lesz lehetséges — ez hozta létre az osztályállam vallásának fenti szólamait, azért, hogy a termelőt rabszolgaságban és szegénységben tartsa, s igazolja az uralkodó osztály elnyomó és kizsákmányoló szerepét.

De a kötelességről és a *lókaszangrahá*ról (a közösség javáról) szóló legterjengősebb érvelés is gyengének bizonyult ahhoz, hogy az ingadozó Ardzsunát gyilkolásra bírja. Viharos érzelmek dúltak benne. Ha az ember meghalt, mindennek vége — ez egyformán érvényes rá és a többiekre. De a *Gitá*nak erre az érvelésre is van ellenérve: az emberi lényeket egy elvont fogalomra, az *átman*ra („önvaló" lélek) redukálja, amely, noha be van zárva a testbe, mégis különálló attól — nem érez, nem gondolkodik, nem él és nem hal meg. Az érzékelés képessége, az érzelmek a test átmeneti tulajdonságai, s még ezt a képességet is le lehet győzni; és ha ez sikerül, akkor az ember eléri azt az állapotot (a *szthitapradnyá* állapotát), amelyben cselekedetei tökéletesen

[4] *Bhagavad-Gítá*. 2—47, 3—8.

elvesztik számára fontosságukat és nincsenek következményei ránézve. Még az se bűn, ha megöl valakit, mert mivel az *átman* mind a megölt emberben, mind a megölőjében semleges és halhatatlan, lényegében semmi sem történt. Az ilyen ember nem érez sem örömet, sem fájdalmat, sem hideget, sem meleget. Már életében megszabadult teste kötelékétől és halála után nem születik meg újra, hogy learassa előbbi életének bűnös vagy erényes vetését. A Bhárata-háború egész vérengzése ilymódon fikcióvá, illúzióvá foszlott.

Ezt az elvet szegezte az uralkodó osztály újra meg újra a dolgozó tömegeknek a következő századok folyamán, hogy tiltakozó érzéseiket, keserűségüket és haragjukat lefegyverezze. Ez hozta létre Dzsanaka király csodálatos legendáját és más hasonló meséket, amelyekben a gazdag király finom ételeket eszik, de ínye nem élvezi őket, szép ruhákat visel, de ez nem okoz neki örömet.

Ezért tehát a görnyedő rabszolga is legyen boldog az éhezésben, tegyen féket érzéseire és csináljon testéből érzéketlen gépezetet, amely a rárótt kötelességet elvégzi. Ha majd mindenki eléri ezt a fokot, akkor megszűnik a szegénység és a nyomor, mivel elveszíti jelentését az ember számára. Akkor a kizsákmányolás, a rabszolgaság, a termékek elosztása, az állam és erőszak kérdését nem kell többé társadalmi síkon felvetni, mivel minden egyes ember ilyen puszta gondolati akrobatika útján elérheti a boldogságot.

A Bhárata-háború utáni korszak osztálytársadalmának teoretikusa nem nagyon bízott abban, hogy teljes mértékben sikerül elérnie a kívánt eredményt ezzel az érveléssel, amely az emberi értelmet az emberi életnek és természetnek ellentmondó viselkedés és társadalmi viszonyok helyességéről akarta meggyőzni. Így hát — mint az uralkodó osztályok vezetői mindig és minden időben — ő is gyökeresen ki akarja irtani a dolgozó tömegek racionális gondolkodását és az uralkodó osztály vakon hűséges eszközévé akarja őket tenni. Tanácsainak végső összefoglalása: „Hagyjátok sorsukra a törvényeket és a parancsokat és kövessetek engem hűségesen"[5]. Ami a világban uralkodó zűrzavar és válságok megszüntetését illeti, az író nem kecsegteti az olvasóit sok reménnyel, csupán arról biztosítja, hogy isten időnként meg-

[5] *Bhagavad-Gitá*. 18—66.

jelenik majd és megoldja a válságokat, s ezzel az ügyet kivonja a gyarló emberiség hatásköréből. A tervszerűtlen világot a társadalmi ember nem tudja tervszerűen irányítani.

Nem szándékunk itt belemenni a *Gítá* vagy az *Upanisad*ok egész filozófiai rendszerének tárgyalásába. Csupán arra kívánunk rámutatni, hogy a *Védántá*ban található idealista filozófiai irányzatok egy olyan korszak termékei, amelyben az árja társadalmon belül osztályellentétek, ellentmondások és háborúk törtek ki. E rendszerek vizsgálata közben azonban ügyelnünk kell a következőre: e becsületes gondolkodóknak azt a törekvését, hogy a jelenségek mélyére hatoljanak, s ezzel kapcsolatos gondolataikat külön kell választani attól a körülménytől, hogy az uralkodó osztály ezeket, a kor társadalmi viszonyainak megfelelő és e társadalmi viszonyok korlátai közé szorított gondolatokat a saját osztályérdekeinek szolgálatában használta fel. Azt sem szabad továbbá elfelednünk, hogy mivel a társadalmi törvény és a gondolkodás is vallási rendszerekbe volt foglalva, a forradalmi osztályok és kizsákmányolt rétegek felszabadulási törekvései is különféle szekták, filozófiai és vallási rendszerek alapításában jutottak kifejezésre. Meg kell tanulnunk, hogy minden egyes szekta vagy rendszer szerepét a maguk idejébe helyezve, az adott kor osztályharcainak összefüggésében szemléljük. A Bhárata-háború és a háború utáni nehéz idők bölcselője e tekintetben is fontos társadalmi szerepet játszik. Noha igyekszik alkalmazkodni az osztálytársadalom idealista filozófiájának alapvető tételeihez, mégis megkísérel valamilyen kompromisszumot, hogy ezáltal a rabszolgaság kínjait némileg enyhítse. Ezt azonban anélkül teszi, hogy a kizsákmányoló és a kizsákmányolt társadalmi viszonyán bármit is változtatna. Ezzel a *Gítá* Bhakti-tana egy lépéssel előbbre jut a Bhárata-háború legreakciósabb ritualistáinál. Vajjon minek köszönhető ez? Nem másnak, mint a Bhárata-háború következtében kialakult helyzetnek. Nézzük meg tehát közelebbről ezeket a háború utáni következményeket.

A RABSZOLGASÁG HANYATLÁSA — ÚJ ERŐK, ÚJ FEJLŐDÉSI FOK

A háború következményeképpen valóra vált a legrosszabb, amitől a kor gondolkodói és az egyszerű emberek ösztönösen tartottak. A két harcoló fél várakozásával ellentétben a háború a győztesre és a legyőzöttre egyformán pusztulást hozott, úgyannyira, hogy a győztes pándavák ereje teljesen összeomlott a harc végére. Csaknem valamennyi vezető ember — király, herceg, kiváló harcos és parancsnok — elesett a csatában. A háborúban résztvevő összes államok ereje és a szövetséges *gana-szanghák*é is — tetemesen megcsappant és hatalmuk megingott a kegyetlen mészárlásban. A rabszolgatartók államai és a *gana-szanghák* uralmon levő vezetőinek meggyengülésével a nága, nisáda és más törzsek levegőhöz jutottak és régi pozíciójuk helyreállítására támadásokat kezdtek indítani az egykor hatalmas, rettegett és gyűlölt árja *kula*-dinasztiák és hadseregeik ellen.

A korszak rabszogatartó államainak és *szanghá*inak általános válságát mutatja az a tény, hogy a nága-törzsek támadása más törzsek támadásával együtt a gangeszvölgyi államok ellen intézett általános támadás alakjában indult meg, kelet, nyugat és dél felől. A rabszolgatartók teljes csődjét bizonyítja, hogy a Dharmának még arra sem maradt pénze, hogy megünnepelje a győzelmet az Asva-médha keretében, amíg valamilyen rejtett kincs nem húzta ki a zavarából[1]. Úgynevezett jó cselekedeteinek ünneplése egy csepp lelkesedést sem váltott ki az egyszerű emberek gondterhelt tömegében, akik a következő történetben gúnyolták ki a győzte-

[1] *Mahábhárata*, Ásvamédhika, 3—12, 13.

seket: Egy egér, amelynek a fél teste aranyból volt, a pándava-ünnepség színhelyére vetődött. Valaki, akinek feltűnt furcsa külseje, megkérdezte tőle, hogy mit keres itt és miért van csak a fél teste aranyból. Az egér körülszaglászott az ünneplők közt, majd visszajött, de még mindig nem sikerült testének másik felét is arannyá változtatni, s azt felelte, hogy testének a fele akkor változott arannyá, amikor a földet érintette ott, ahová egy szegény ember, megszánván őt, morzsákat szórt neki. De itt, a rabszolgatartók lakomáján, a bráhmanoknak adott kincsek áradata és a sok ennivaló közepette sincs meg az az erő, mely testének másik felét is arannyá változtatná. — Így ábrázolta a nép a győztesek erényét! Az uralkodó osztályhoz tartozó *varnák* széles rétegei nyomorúságra jutottak, ezek készek voltak szolgálataikat bárkinek eladni. Azokon a vidékeken, ahol éhínség és szárazság volt, uralkodóosztálybeli büszke *bráhmanok* keresték fel a gyűlölt csandálákat erdei magányukban, hogy ennivalót kérjenek tőlük és a legyőzött, rabszolgává tett csandálák kiváltsága lett, hogy a győztes árják szent Visvamitrájának intő prédikációt tartsanak, hogy ne egyen a döglött kutya húsából az éhhaláltól való félelmében. Most, hogy a nagy államok terrorja meggyengült, az uralkodó osztályok kapzsi pénz- és hatalomvágya világosan lelepleződött és megmutatkozott, hogy az erkölcsi prédikációk és az erényről hangoztatott szólamok csak arra valók, hogy hirdetőik minél több földet, rabszolgát és gyönyört sajtoljanak ki a mások keserves munkájából, az uralkodó osztályoknak anyagiasságuk nyilt leleplezésével kellett szembenézniök. A pándavák, osztályjellegükhöz híven, lefejezték ellenfeleiket[2], nehogy a kiábrándult nép élére álljanak. De mindez nem tudta a törzsek előnyomulását egykönnyen megállítani és a belső polgárháború a fennmaradt *gana-szanghák*ban egyre jobban dühöngött.

Az általános összeomlásról nagyjából képet ad a *Mahábhárata*-ban a *Mauszala-parva* és Krisna kesergése bizonytalan helyzete miatt a jádavák, vagyis a saját *gana-szanghá*jában.

A jádaváknak az andhaka-vrisni *szanghá*ja általában távoltartotta magát a háborútól és biztonságban megbújt Dváravatiban, Szaurástra vidékén, ahová Sisupálának és szövetségeseinek támadásai elől költözött. De ez nem jelenti azt, hogy a jádava *gana* demokráciája megmenekült attól, hogy bűnös arisztokráciává

[2] *Mahábhárata*. Sánti-parva. 37.

fajuljon. *Szanghá*jukban már ádáz vetélkedés folyt a gazdag vezető családok között. Krisna például panaszkodik a többi vezér ellen, hogy noha ő a jádavák választott vezére, csak nehezen tudja a jádavákat a maga oldalán tartani. Figyelemreméltó, hogy milyen tanácsot ad neki Nárada a vezéri szerep megőrzésére. Szemére veti Krisnának, hogy nem eléggé alázatos és udvarias és szűkmarkúan bánik az ajándékokkal és ünnepségekkel. A *ganá*ban a vezéri szerep elnyerésének ez a módja is mutatja, milyen rohamosan omlott össze a közösség az osztályokra bomlás következtében. A *Mauszalaparva* elmondja, hogy a jádavák korlátlanul folytatták vidám életmódjukat, ettek-ittak, vitáztak a Mahábhárata-háborúról és hajbakaptak a résztvevők ármányának bizonygatása közben. Az arisztokraták amúgyis kiéleződött vetélkedése általános öldöklésben lángolt fel; amikor a harcok javában folytak, a nágák a tenger felől megtámadták a *gana-szangha* városát. A támadásban maga Krisna és a jádavák többi vezére is elesett. Ez a polgárháború is olyan dühödt volt, hogy későbbi idők nyelvhasználatában a nép a polgárháború jelölésére a „*jádavi*" kifejezést használta.

A pándavák az andhaka-vrisnik segítségére siettek, de nem tudták őket a nágáktól és a többiektől megmenteni. A gangeszvölgyi államok, a kuruk, s a puruk terrorja megszűnt. Ardzsuna azt panaszolja, hogy amikor a nágák és többiek elleni háborúban híres fegyverei után nyúlt, azok „nem akartak hozzá jönni". E fegyvereknek nem volt többé erejük. Néhány család megmenekült a mészárlásból és eljutott Hásztinapurba.

De Hásztinapur nem volt már többé a növekvő hatalom központja. A pándavák a háború után még egy ideig fennmaradtak, majd egy kutya kíséretében felszálltak a mennybe — legalább is ezt akarja elhitetni a *Mahábhárata*. Unokájukat, Pariksitet a nágák megölték. Sokat elárul az az adat, hogy Kasjapát, a bráhmanok vezérét, aki tudott a Pariksit ellen készülő merényletről, Taksaka, a nága-vezér, arannyal megvásárolta. Úgylátszik, hogy Pariksit fia, Dzsanamédzsaja, egy kis haladékhoz jutott azáltal, hogy támadásával egy időre kiegyezésre kényszerítette a nágákat. Ezzel lezárul számunkra a Mahábhárata-korszak és eseménytelen, sötét korszak következik, egészen addig, míg a Gangesz völgyének államai — új alapon — újjászületnek. Ezeknek az államoknak súlypontja már nem Hásztinapurban van, hanem Pátaliputrában, Magadhában.

De addigra a rabszolgaság már hanyatlásnak indult, a falusi

jobbágy és a városi kézműves nyomukban a kereskedővel kezdenek az előtérbe lépni, élükön uralkodójukkal, a teljhatalmú királlyal. A rabszolgatartó házak részben felszabadított, részben szökött rabszolgái ekkor kezdik új filozófiájukat hirdetni, s ebben támogatja őket a földbirtokos-kereskedő ifjúság: ezek a buddhizmus előfutárainak hívei és tanítványai. De itt nem akarunk most ezzel a tárggyal foglalkozni, csak arra akarunk rámutatni, hogy a Mahábhárata-háború következményei annyira meggyengítették a rabszolgatartó rendszert, hogy az régi módon nem tudta magát fenntartani. A rabszolgaság kétségkívül folytatódott és a rabszolgatartó államok újra megszerveződtek és megnövekedtek. De kölcsönös öldökléseik, a nisádák, nágák stb. ellenállása és felkelései lehetetlenné tették, hogy ez olyan könnyen menjen, mint régen. Ezenkívül a nágáknak olyan hatalmas hátországuk volt, ahová visszahúzódhattak s ahol megélhetést találhattak, hogy a rabszolgaság legdurvább formája nem tarthatta magát sokáig. A megcsappant rabszolgaállományt nehéz volt pótolni, a hódítások költségei már meghaladták a rabszolgatartók anyagi lehetőségeit és elszegényítették a népet. A környező termékeny völgyek a legyőzötteknek és szökevényeknek lehetővé tették, hogy folytassák harcukat. Végül pedig a növekvő termelés, a csere és kereskedelem felszínre hozta a kereskedők új osztályát. Ez az osztály a gazdasági életben független hatalommá lett és hasznot húzott a szökött rabszolgából, aki beállt hozzá kézművesnek a város védelme és az erős uralkodó fejedelem oltalma alatt; ez utóbbinak ereje abban rejlett, hogy a várost és a falut, a kereskedőt és a föld- és rabszolgatulajdonost egymás ellen játszotta ki.

A mezőgazdaság — amint már előbb mondtuk — nagyot fejlődött. A föld magántulajdonának kérdése kezd komollyá válni. És a fentebb vázolt új viszonyok mellett nehéz a mezőgazdasági termelést rabszolgamunka alapján folytatni. Ugyanez állt a kézműves termelésre is. A helyzet megérett a rabszolgaság mérséklésére és arra, hogy átadja helyét a jobbágyságnak. E folyamatot nem kis mértékben siettette a Mahábhárata-háború.

Ezek a körülmények alakították ki a rabszolgatartó társadalom törvényhozóinak és filozófusainak új állásfoglalását a rabszolgaság kérdésében. Ezt fejezi ki a *Gítá* bölcselője, a Bhárata utáni időkben, híres sorával: „Ámbár az asszony, a vaisja és a súdra-rabszolga szolgaságra születtek, mégis üdvözülhetnek a mennyországban, ha engem követnek." A Bhárata-háború idején

tehát a rabszolgatartó állam rabszolgaságba hajtotta a szabad, árja vaisját, a dolgozók nagy tömegét, a *gana*-közösségek hajdani büszke vaisjáját is, és az egész női nemmel együtt a súdra-rabszolgák mellé állította. Nem üdvözülhettek sem a földön, sem a mennyben. A korai patriarchális rabszolgaság idejében a rabszolgatartó bráhmanok és ksatrijják feleségül vehették a rabszolganőt vagy vele élhettek és gyermekeik egyenlő részt kaptak a vagyonból. De a rabszolga nem szabadulhatott fel és nem lehetett magántulajdona sem. Később, amikor a vagyonkülönbségek jobban kiéleződtek az árja *ganá*kban is és a tönkrement vaisját a rabszolgák közé taszították, a vaisja lázadással és polgárháborúval fenyegetett. A rabszolgatartók győztes parancsuralma megtörte a tönkrement vaisja és nisáda-nága szövetségesei ellenállását és bevezette a teljes terror uralmát. Ebben az időben fokozták le a vaisját a súdra színvonalára. A nő helye már előbb ott volt. Ettől kezdve megszűnik a rabszolganővel való kapcsolat patriarchális jellege és az ilyen kapcsolatból származó utódok addigi helyzete. Míg a patriarchátus idejében apjuk, a szabad családfő *varná*jába vették fel őket, most a rabszolga-anya *varná*jába kerülnek — vagyis a részleges szabadság útját elzárják előlük.

A meghódítatlan vagy félig meghódított lakosság túlságosan nagyszámú volt ahhoz, sem hogy az árja rabszolgatartó családok békéje biztosítva lehetett volna. Az osztályokra bomlás fokozódásával maga az árja vaisja — árja létére — rabszolgaságba süllyedt. A termelőerők rohamos fejlődése új termelési viszonyokat tett szükségessé. A csere, a kereskedelem, a kézművesség, a kereskedők és az ezek által képviselt új társadalmi erők elsőnek a rabszolgaság mérséklését követelték. Ezt a *Gítá* Krisna nevében hirdette ki. Az ő neve volt a legalkalmasabb az ügyre, mert mint a háborút túlélő legnagyobb *gana-szangha* legnépszerűbb képviselőjének, neki lehetett a szájába adni a „felszabadulás a mennyben" szólamot és őt lehetett megtenni a kompromisszum kezdeményezőjének, amelynek értelmében a rabszolga és a nő itt a földön dolgozhatnak, anélkül, hogy a kizsákmányoló osztály békéjét megzavarnák és bérüket, valamint felszabadulásukat majd az égben nyerik el, ahol gazdáikkal egyenlők lesznek. Kissé különösen hangzik napjainkban — és mégsem olyan különösen! Ez a rabszolgatartók kompromisszuma volt az új erőkkel, amelyek a jobbágyság és a feudális rendszer felé haladtak.

A kizsákmányolás első, az ősi világra jellemző formája a rab-

szolgaság; ezt követi a középkorban a jobbágyság és az újabb korban a bérmunka. Ez a szolgaság három fő formája. Mindhárom a civilizáció egy-egy nagy korszakát jellemzi; nyiltan vagy — az újabb időkben — burkoltan, mindig a rabszolgaságot jelenti.

Ebben a tanulmányban nem tárgyaljuk meg a társadalmi fejlődés második állomását. A jelen kötet fő célja az, hogy megmutassa, hogyan keletkezett az ősközösség, hogyan fejlődött s omlott össze végül és hogyan honosodott meg a rabszolgaság *dandán* alapuló állama, a magántulajdonnak és a rabszolgák győztes tulajdonosainak erőszakos parancsuralma. A vadember, aki kezdetben nem tudott tüzet csinálni, óriássá nőtt, világrészeket foglalt el, városokat és birodalmakat épített, hatalmas termelőerőket hozott létre, amelyeknek segítségével a természetet szolgálatába állította, a vadság fokáról a barbárság fokára jutott, a barbárságból a civilizáció állapotába. Kialakította a háború és béke fegyvereit, a művészetet, irodalmat, kifürkészte a természet törvényeit és titkait. A szellemek, manók és istenek milliós rajának képzeleti világából eljutott a monizmus kérdésének felvetéséhez, sajátosnak az általánoshoz, az egyénnek a világegyetemhez, az objektív világnak a szubjektív gondolkodáshoz való viszonya vizsgálatához.

De minden haladást jelentő lépést nyomon követték a visszaesés lépései is. A barbárok ősi közössége, amelyben nem volt osztályharc, sem rabszolgaság, sem kapzsiság, tulajdon vagy kölcsönös erőszak egyazon nemzetségbeliek közt, áldozatul esett a rabszolgaságnak, osztályháborúnak, kapzsiságnak, a testvér testvér elleni erőszakának.

„Minthogy a civilizáció alapja az, hogy egyik osztály kizsákmányolja a másikat, egész fejlődése állandó ellentmondásban mozog. A termelés minden előrehaladása egyidejűleg visszaesés az elnyomott osztály, tehát a nagy többség helyzete szempontjából. Ami jótétemény egyeseknek, az szükségszerűen csapás másoknak, ami új felszabadulás egyik osztály számára, az új elnyomás egy másik számára... És míg a barbárok, mint láttuk, nem igen tehettek különbséget jogok és kötelességek között, a civilizáció a kettő különbségét és ellentétét a tökkelütött hülyék előtt is megvilágítja azzal, hogy csaknem minden jogot az egyik osztálynak juttat, viszont csaknem minden kötelességet a másiknak.

Ez azonban nem maradhat így. Ami jó az uralkodó osz-

tálynak, kell, hogy jó legyen az egész társadalom számára, amellyel az uralkodó osztály azonosítja magát. Mennél jobban fejlődik tehát a civilizáció, annál inkább kénytelen a szükségszerűen magateremtette bajokra a szeretet palástját borítani, a bajokat szépíteni vagy letagadni, szóval olyan közönséges álszenteskedést meghonosítani, amely a korábbi társadalmi formákban, de még a civilizáció első fokain is, el sem volt képzelhető, s amelynek csúcspontja az az állítás, hogy a kizsákmányoló osztály az elnyomott osztályt kizárólag ez utóbbi saját érdekében zsákmányolja ki és ha a kizsákmányolt osztály ezt nem látja be, sőt fellázad, akkor ez a legrútabb hálátlanság jótevőivel, a kizsákmányolókkal szemben"[3].

De a társadalom osztályokra szakadása nem öröktől való és éppígy az állam sem.

„Voltak társadalmak, amelyek megvoltak nélküle is, amelyeknek államról és államhatalomról sejtelmük sem volt. A gazdasági fejlődés bizonyos fokán, amellyel szükségszerűen velejárt a társadalom osztályokra szakadása, e szakadás következtében az állam szükségessé vált. Most gyors léptekkel közeledünk a termelés fejlődésének olyan fokához, amelyen ezeknek az osztályoknak a léte nemcsak nem szükségszerűség többé, hanem a termelés határozott akadályává válik. Eltűnésük tehát ugyanolyan elkerülhetetlen, amilyen egykor keletkezésük volt. Velük együtt elkerülhetetlenül eltűnik az állam. A társadalom, amely a termelést a termelők szabad és egyenlő társulása alapján újjászervezi, az egész államgépezetet odahelyezi, ahová akkor való lesz: a régiségek múzeumába, a rokka és a bronzbalta mellé..."[4]

Azonban az emberiség multjának e múzeumát csak akkor lehet majd végre felépíteni, ha a világ országainak többségében már felépítették az osztálynélküli társadalmat, a kommunizmust. A világ már belépett ebbe a korszakba.

---

[3] *Marx—Engels.* Válogatott művek, 2. köt. 321—322. old.
[4] Ugyanott, 318. old.

Ácsáránga Dzsaina Szútrák. — A dzsaina felekezet vallásos könyveinek egyike.

Adhjúdha — az olyan fiúgyermek, aki anyjának férjét illeti, ha mástól származott is.

Adhvarju — az árja ősközösségben az a választott személy, aki a tüzet őrzi és viszi, kijelöli a táborozóhelyet stb.; később a bráhman osztály tagja s az áldozati szertartás egyik vezetője, aki a Jadzsurvéda szövegét mondja.

Ádi-parva — „ősi rész"; a Mahábhárata első része; a világ keletkezését, az ősmitológiát és az eposzban szereplő nemzetségek őseinek regés történetét mondja el.

Aditi — Kasjapa mitikus ősatya első felesége; „az istenek és emberek anyja".

Áditja, Áditják — „Aditi fia, leszármazottja"; Kasjapa és Aditi fiai, a tizenkét védai istenség gyüjtőneve; az Adititől származott matriarchális nemzetség.

Adzsa — kecske, betűszerint „nem-született", ezért az istenek jelzője is.

Adzsja — az áldozatban felajánlott élelem, olvasztott vaj vagy pörkölt gabona.

Afzal kán — a bidzsápuri szultán hadvezére. Ellenfele, Sivádzsi, marátha hindu hadvezér, tárgyalás ürügyével találkozóra hívta, melyen a két fél csupán két-két kísérővel jelent meg. Sivádzsi a találkozáskor megölelte *A.*-t és a balkezében elrejtett „tigriskarom" nevű veszedelmes fegyverrel feltépte *A.* hasát, majd egyik kísérőjével levágatta a fejét (1659-ben). Az eset felől India történetírói sok vitát folytattak, Sivádzsi mellett és ellene.

Agni — tűz, megszemélyesítve a tűz istene a Védákban.

Agnihótra — tűzáldozat, az Agni tiszteletére bemutatott áldozat.

Agnihótri — a bráhman pap, aki az *A.* szertartását vezette.

Agnistóma — vallásos szertartás Agni tiszteletére. — *A. Szómajága* — szómaitaláldozattal egybekötött áldozati szertartás.

Áhuti — felajánlott áldozati ajándék.

Aitaréja Bráhmana — a Rigvédához később hozzáfűzött magyarázó és bölcselkedő szövegek egyike.

Ajaszkára — ércműves, kovács.

Ajódhja — Kósala ókori ország fővárosa Észak-Indiában, ahol Ráma, a Rámájana eposz főhőse született.

Ájudhadzsívin-szangha (Várttá sasztrópadzsívin, vagy *sasztrópadzsívin)* — katonai demokrácia, amelybe már benyomultak a munkamegosztás és vagyoni különbségek.

Akbár — indiai mogul uralkodó, a Mogul Birodalom megalapozója (uralk. 1555—1605). Megértéssel közeledett a legyőzött hindukhoz és az ellentétek kiküszöbölése végett új vallást akart bevezetni, amelyben az iszlám, a hinduizmus és a kereszténység alapvető tanait szándékozott összhangba hozni.

Ákhjájika — kis elbeszélés; ilyenek előfordulnak a Védákhoz később hozzáfűzött szövegekben, a Bráhmanákban stb.

Ámád — „nyersételt evő"; Agni jelzője.

Amávászjá — az újhold éjszakája.

Anádi — „kezdet nélküli"; a Védák jelzője.

Anantarápatja — az utódok, gyermekek elnevezése az apai ágon számontartott leszármazás idején.

Andhaka-vrisni — lásd *Jádavák.*

Angirasz — risi (ősbölcs), a Rigvéda sok himnuszának szerzőségét a hagyomány *A.*-nak tulajdonítja. A hitregében az emberiség ősatyáinak egyike. Neve az Agni (tűz) szóval kapcsolatos; a tűzkultusz alapítójának tekintik, ő tanította meg az ősi indo-árjákat a tűz gerjesztésére, amiről a Védák is tanúskodnak.

Aniruddha — Krisna unokája; a rege szerint elragadta Bána daitja-fejedelem leányát, Úsát. Bána harcosokat küldött üldözésére, de *A.*, rokonai segítségével, legyőzte őket.

Anusászana-parva — „a tanítások könyve"; a Mahábhárata egyik része.

Anusztarani — felajánlott eledel a halotti áldozatnál.

Ápasztamba vagy *Ápasztambha* — ókori szerző, az *Á.-Dharmaszútra* (törvénykönyv) összeállítója. Művére a későbbi indiai törvénykönyvek gyakran hivatkoznak.

Apauruséja — „nem embertől (purusától) származott"; emberfölötti.

Arádzsaka vagy *arájani* — „uralkodás, vagy király nélküli".

Áranjaka — „erdei"; a Védákhoz később hozzáfűzött rituális és magyarázó vagy bölcselkedő szövegek egyik csoportja; neve onnan ered, hogy a hagyomány szerint az erdőben élő remete-bölcsektől származik. Több *Á.* van, mindegyiket külön névvel jelölik, például *Brihad-Á.* stb.

Ardhanári-natésvara — Siva főisten egyik neve, két jelzőjéből összetéve: *ardhanári* — az a megjelenése, melyben félig férfi, félig nő alakot mutat; *natésvara* („a tánc ura") pedig arra, melyben a „világerő ritmusa" fejeződik ki.

Ardzsuna — a Mahábhárata egyik főhőse a Pándava nemzetségből, amely csupán anyai ágon származott a Bháraták uralkodócsaládjából. A rege szerint Indra istenkirály fia, anyja Kunti vagy Prithá volt, Pándu király felesége. Második feleségét, Szubhadrát erőszakkal ragadta el, de a lány bátyjának, Krisnának tudtával és helyeslésével.

Árja — így nevezte magát az Indiába nyomuló ősi indo-germán népcsoport.

Árjakula — árja nemesi család vagy nemzetség.

Ársa — régi házasságforma, melyben a vőlegény egy tehenet és egy bikát fizetett a menyasszony apjának.

Artha — érték, vagyon; az „életcélok" egyike, mely a vagyongyarapítást tekinti feladatának; a gyakorlatiasság elve.

Arthasásztra — „a gyakorlati ismeretek tankönyve". Azoknak a tankönyveknek gyüjtőneve, melyek nem elvont, hanem gyakorlatias, hasznos dolgokkal foglalkoznak.

Asmavradzsa — kőkerítés az ősközösségi település körül.

Asóka — a Maurja-dinasztia legkiválóbb uralkodója az időszámítás előtti 3. században. Csaknem egész Indiát egyesítette uralma alatt és a buddhizmus nagy pártfogója volt. Miután egy ellenálló országot véres háborúval legyőzött, sziklafeliratban megbélyegezte saját eljárását és megfogadta, hogy nem folyamodik többé erőszakos eszközökhöz.

Asóka oszlopai — ezeket Asóka állíttatta fel birodalmának minden részében, hogy a sziklafeliratokkal együtt kormányzati elveit, rendeleteit és a buddhizmus dícséretét hirdessék. A szárnáthi *A.* az indiai kőfaragás egyik legrégibb műve; az indiai építészet és szobrászat ebben az időben tért át romlandó anyagokról (fa, csont) a kő alkalmazására.

Ásrama — eredetileg erdei remetetelep, ahol bráhman-bölcsek éltek; később hatalmas papi birtokok.

Asva-médha — lóáldozat, fejedelmek mutatták be annak jeléül, hogy nagy terület hűbérurává kívánnak előlépni.

Asvatthámán — Dróna fia, a Mahábhárata egyik szereplője, aki álmukban legyilkolta a Pándava-tábor harcosait, s ezért a hitrege szerint örökös bolyongásra ítéltetett.

Asvinok — Véda-korbeli istenek, a Hajnal lovas hírnökei, az istenek orvosai, ikerpár, az „Ikrek" csillagkép megszemélyesítései.

Aszagótra — a házasság egyik formája, mely tiltja a vérrokonok közti házasságot.

Ászandi — díszülés, trón, a zsákmány elosztásakor a törzsfő részére fenntartott ülőhely.

Aszmad — „én" szanszkritul.

Aszthi — csont, csontból (lóbordából) készült sarló, vagy csontból készült fegyver.

Aszura, Aszurák — eredetileg isten-nemzetség, de már a Védákban az istenek ellenfelei, hatalmas démonok. Valószínűleg az indo-árjákkal ellenséges árja rokontörzseket jelentették.

Atharva — varázsige, ráolvasás.

Atharvavéda — lásd *Véda.*

Atithi — vendég.

Átman — „önmaga", „önvaló"; bölcseleti értelmezésben az ember és az élőlények legbensőbb magva, lényege, tehát megfelel a „lélek" fogalmának. Ebben az értelmében a Védákhoz később hozzáfűzött filozófiai művekben, az Upanisadokban fejtették ki a bráhman szerzők.

Avanti — ókori ország Indiában.

Avatár, avatára — hindu vallásos felfogás szerint az istenség földi megtestesülése. Elsősorban Visnu főisten testetöltéseit (**Ráma**, Krisna stb.) nevezik így.

Avi — juh.

Bábar — Észak-India mogul meghódítója (1526-ban), a Mogul Birodalom alapítója. Timur Lenk (Tamerlán) leszarmazottja volt és Turkisztánból indult el India meghodítására.

Báhudantaka — ókori hindu szerző.

Bali — daitja-király, a rege szerint feleségétől és Dirghatamasztól származott ot indo-árja torzs.

Báli (másképpen *Váli)* — a Rámájanában szereplő majomnép bitorló királya, Ráma figyelmeztetés nélkul olte meg nyilával.

Barhi — tú, széna, mellyel az áldozat terét hintették fel.

Bhagavad-Gitá — „A Magasztos Éneke"; a Mahábhárata egyik része, bolcseleti és vallasos koltemeny, melyet azonban utóbb fúztek hozzá az eposzhoz. A hinduk nagy tiszteletben tartják, kulonosen a Visnuhívők, mert a mű ismeretlen szerzoje Krisnának, Visnu legendás megtestesulésének szájába adja mondanivalóit.

Bhakti — vallási irányzat a hinduizmusban; hívő odaadás, feloldódó szeretet. A *B.*-irányzat a védai korszak után jóval később lépett fel, a Visnu-hívok kozt. Az isteni akaratban való teljes megnyugvást és feloldódást jelenti.

Bhánu — a regében Daksa ősatya egyik leánya és Kasjapa egyik felesége; egy matriarchális nemzetség ósanyja.

Bhánumati — királyleány, akit Nikumbha elrabolt.

Bháradvádzsa — risi (ősbolcs), a Mahábháratában és a Rámájanában is gyakran szerepel.

Bharata — a Puru nemzetségből való Dusjanta király fia, a Bháraták uralkodócsaládjának ose.

Bhárata, Bháraták — „Bharata utóda, leszármazottja"; a leghíresebb ókori uralkodó nemzetség, amelynek két későbbi ága, a Kauravák és Pándavák háborúba keveredtek egymással a hatalomért; ezt beszéli el a Mahábhárata eposz.

Bháratavarsa — „a Bháraták országa vagy terulete"; eredetileg ókori ország a Jamuná (Dzsamna)-folyam mellett, később általánosítva az árja Indiát jelenti.

Bhima — a Pándava nemzetség egyik hőse a Mahábháratában, az ot Pándava fivér egyike, nagy erejéről nevezetes.

Bhisma — a Mahábhárata egyik hőse, a Kaurava nemzetség legidősebb tagja, az onzetlenség, hűség és józan bolcseség mintaképe az eposzban. Választ ad nehéz kérdésekre, s a régi világ — az oskozosség — erkolcseit dícséri, de harcosi kotelességének tekinti, hogy hűbérurát támogassa hódító torekvéseiben, noha ezeket nyiltan elítéli. Becsulettel harcol az ugyért, amelyben nem hisz és a nagy csatában esik el.

Bhisma-parva — a Mahábháratának az a része, mely a nagy csatának első szakaszát irja le, Bhisma vezérlete alatt.

Bhóga — élvezet, haszon, eredmény.

Bhú, Bhuvah, Szvah — a Fold, a Fold és az Ég kozotti tér, s az Ég; mint elvont, fogalmi meghatározás, nem fizikai értelmezésben, a három „létkort" jelenti, az emberek, szellemlények és istenek létkoreit.

Bhúrdzsapattra — nyírfa, nyírfakéreg vagy falemez, amelyeken a régi időkben írásokat őriztek meg. Ásatások alkalmával sok ilyet találtak Indiában.

Bihár — India északi részén terül el, az ókori Magadha ország újabb neve.

Brahmá — a Brahman-közösség munka- és szertartás-vezetője; választott személy az ősközösség korában; később a világteremtő istenség neve.

Brahma-Ksatra-Visa — a társadalmi egyenlőtlenségek következtében kialakult három árja varna gyüjtőneve: a papi vagy értelmiségi vezető varna, a nemesek vagy harcosok varnája, s a gyakorlati foglalkozásúak, földművelők stb. varnája. E varnák tagjainak elnevezése: *bráhman, ksatrija, vaisja.*

Brahma-médha — áldozat a harcban meghalt ősközösségi tagok emlékére.

Brahman — „növekvő, kiterjedő, mindent létesítő" — ebből: „növekedés, szaporodás, gyarapodás, kiterjedés, növelés, termelés, teremtés"; Dange új értelmezése szerint eredetileg az árja ősközösségi szervezet neve.

Bráhman — eredetileg az árja ősközösség vezetője, választott személy bizonyos társadalmi funkciók elvégzésére; később, az osztályok kialakulása után, a papi kaszt tagja.

Bráhmana — a Védákhoz később hozzáfűzött rituális magyarázatok és bölcselkedő szövegek neve; több *B.* van, mindet külön névvel jelölik, például *Aitaréja-B., Taittirija-B.* stb.

Brahmanaszpati — a *gana*-nemzetség választott vezetője, hadifőnöke az ősközösség korában; később az istenek házipapjának, Brihaszpatinak egyik névformája.

Brahmarsidésa — „a Brahman bölcseinek országa"; az ókori Bhárata-ország másik elnevezése, a kuruk földje a Jamuná (Dzsamna)-folyam mellékén.

Brihaszpati — lásd Brahmanaszpati.

Buddha — „a felébredett, a megvilágosult". A buddhizmus alapítója. A sákják *gana-szanghá*jában született, mint a fejedelem fia, az időszámítás előtti 6. század közepén. „Felismerte az élőlények létesülésének, szenvedésének okát, és az ezektől való szabaduláshoz vezető utat." Azt hirdette, hogy aki tanát követi, végleg megszabadul az újraszületésektől s az ezektől elválaszthatatlan szenvedéstől: „kialszik" (nirvána).

Buddhizmus — a Buddha-tanból kialakult vallásrendszer. Indiából a 9—12. századok közt a bráhmanista hindu ellenhatás szinte teljesen kiszorította.

Csánakja, teljes néven *Csánakja Kautilja* — Csandragupta Maurjának (lásd *Maurja)*, a Maurja-birodalom alapítójának bráhman főminisztere volt (az időszámítás előtti 3. és 4. század határán). „Arthasásztra" címmel könyvet írt az államtudományról, az uralkodó kötelességeiről és jogairól, az osztályok szerepéről, általában az államvezetés gyakorlati elveiről. Könyve világos képet ad az indiai király-állam és osztálytársadalom szervezetéről.

Csandála, csándála — az elnyomott súdra-varna egyik legalacsonyabb csoportja az ó- és középkori Indiában; a legmegvetettebb, legszennyesebb munka hárult rájuk, ezért a magasabb osztályok „tisztátlannak" tekintették őket, s mintegy törvényen kívül álltak.

Csandragupta — lásd *Maurja.*

Csaturanga-széna — „Négytagozatú hadsereg"; az ókori India hadszervezete, mely gyalogságból, lovasságból, harciszekerekből és harcielefántokból állott.

Csátvála — gyülekező hely az ősközösség telepén.

Cshandasz — ritmus, dalforma a Védák verseihez.

Csirakári — Gautama risi fia.

Csitrángadá — manipuri királylány, aki a matriarchátus elve alapján magának tartotta meg Ardzsunától nemzett fiát.

Csitraratha — a gandharvák (lásd *gandharva)* fejedelme.

Dá — adni, szanszkrit igető.

Dadhícsi — csontból való éles harcieszköz.

Daftar — az indiai fejedelemségeknél államhivatal, kancellária, udvari okmánytár.

Daitja, daitják — Kasjapa mitikus ősatya és Diti utódai, a Dititől származott matriarchális nemzetség. A későbbi hitregében démonok, az istenek ellenfelei.

Daksa — a hitregében Brahmá fia, egyike az ősatyáknak, ősnemzőknek (Pradzsápati — lásd ott). Sok leányától és más Pradzsápatiktól „isteni, emberi és démoni" nemzetségek származtak, s ezek mind az anyák nevét viselik.

Daksina — ajándék, később a tiszteletdíj, amelyet a bráhman-pap az áldozati szertartás elvégzéséért kap.

Dána, dánam — adomány, vagyon, gazdagság.

Dána-szúkta — az adományt és az adományozót dicsőítő ének.

Dánava, Dánavák — a Kasjapától és egyik feleségétől, Danutól származott matriarchális nemzetség, később démonok.

Danda — bot, jogar; átvitt értelemben fenyítés, uralom, erőszak, kényszer; királyi, uralkodói hatalom.

Danu — Daksa leányainak és Kasjapa feleségeinek egyike, a Dánavák anyja.

Dáragava, dáragavam — asszony és jószág; együttes kifejezés arra, hogy az apajog bevezetése után a nő és a jószág egyaránt magántulajdont jelent.

Darbár — udvar, udvartartás, perzsa szó. A muzulmán hódítás révén az indiai fejedelemségek is átvették; általában udvari fogadtatást, ünnepélyes tanácsülést jelent.

Darsapúrnamásza — a holdtölte ünnepe.

Dasaratha — a Rámájanában a Nap-nemzetség ajódhjai ágának királya, Ráma apja.

Dásza, dászja — eredetileg indiai őslakók, akiket az indo-árják legyőztek és rabszolgáikká tettek, innen a későbbi jelentés: rabszolga.

Désa — hely, táj, ország; eredeti jelentése: „az adomány helye".

Dévadászi — „az istenség szolgálóleánya"; a délindiai nagy hindu templomokban a szertartásokban résztvevő táncosnők, prostituáltak.

Déva-gana — a dévák nemzetsége; több *D.* szerepelt, például az Áditják stb.

Dévajáni — Jajáti Hold-nemzetségbeli király egyik felesége a Mahábháratában.

Dévák — „ragyogó"; a védai istenek gyüjtőneve, istenségek.

Déva-szatra — az istenek közös tevékenysége; hosszú áldozati ünnepség.

Dhana, dhanam — étel, vagyon, birtok.

Dharma — eredetileg az árja ősközösség fenntartó elvét, a mindenkire egyenlően háruló közös munka kötelességét jelentette; később „kötelesség (általában), törvény, hivatás, feladat, vallásos törvény, (a helyes magatartásra vonatkozó) tan" stb. értelmet kapta.

Dharma-sásztra — törvénykönyv, törvénygyüjtemény. Sok *D.* ismeretes, a legnevezetesebb köztük a Manunak tulajdonított *„Mánava-D"*.

Dhigdanda — nyilvános megintés, megrovás.

Dikszá — felavatás, később felkenés, felszentelés.

Dírghatamasz — egy vak bölcs (risi) neve a hitregében. A Purának szerint *D.* nemzette Bali feleségével az öt fiút (Anga, Banga vagy Bhanga, Kalinga, Pundra és Szuhma), akiktől a róluk elnevezett indo-árja törzsek származtak.

Diti — Daksa leányainak és Kasjapa feleségeinek egyike; a Daitják matriarchális nemzetségének ősanyja.

Djausz — Brahmá leánya a hindu hitregében; az Ég megszemélyesítése.

Draupadí — Drupada király leánya; a Mahábhárata egyik főszereplője; az öt Pándava-fivér közös felesége.

Dravida, dravidák — Indiának az árja hódítás előtti lakói.

Dristi — „látott"; a védai hagyományoknak az a része, melyet leíróik közvetlenül, saját tapasztalatukból ismertek meg, ellentétben a későbbi *srutí*val, amely a „hallomásból" ismert dolgokra vonatkozik, míg a hagyományok legkésőbbi része *szmritiből*, azaz már csak „emlékezésből" ered. A hindu vallástanban a *D.* a „kinyilatkoztatás" által nyert megismerést jelenti.

Dróna — a Mahábhárata egyik főszereplője; bráhman volt, de a fegyverforgatásnak és a haditudományoknak mestereként a Kaurava és Pándava hercegek nevelője lett. Ezt megelőzően nagy szegénységben élt, mert a Bháraták nagy háborúját megelőző időkben egyesek kapzsi vagyonfelhalmozása már annyira elfajult, hogy még a kiváltságos osztályok tagjai közül is sokan elszegényedtek.

Druhju — Jajáti fia, s a tőle származtatott nép neve.

Duh — „fejni" szanszkritul.

Duhitar — szószerint „fejő"; leánygyermek, leány, az ősközösségben az ő munkaköre volt a fejés.

Dusjanta — a Hold-nemzetségbeli Puru utóda, király; Sakuntalá remeteleányt a „gandharva" házasságforma (lásd *gandharva)* szerint vette feleségül s tőlük származott Bharata, a Mahábháratában szereplő királyi nemzetség őse.

Dvandva — monogám házasság.

Dvápara, Dvápara-juga — lásd *Juga-korszakok*.

Dváravati vagy *Dváraka* — az Andhaka-vrisni nép fővárosa, Krisna székhelye a nyugati tengerparton, a mai Szurát környékén.

Dvidzsa — „kétszer-született"; a hindu osztálytársadalomban az árja osztályokat megillető kiváltságos cím. A „másodszori születést" képletesen az a szertartás jelentette, amikor a felserdült ifjút a kasztját jelző zsinórral felruházták, felavatták. A *D.* cím tehát bizonyos értelemben „arisztokráciát" jelent.

Dzsá, dzsan — nemzeni, létrehozni, szülni, szanszkritul.

Dzsahnu — régi bölcs, aki a rege szerint kiitta a Gangát (a Gangesz-folyamot), de azután kibocsátotta a fülén, amiért a Gangát „Dzsáhnavínak", Dzsahnu leányának is nevezik. Utóbb feleségül vette Gangát (a megszemélyesített Gangeszt).

Dzsaimini — hindu filozófus, a hagyomány szerint a „Mimánszá"-bölcseleti rendszer alkotója, a 3.—4. században.

Dzsaina — „Dzsina követője"; indiai vallásfelekezet neve, melyet Mahávira Vardhámána, a „Dzsina" (győztes, diadalmas) alapított az időszámítás előtti 6. században, körülbelül egyidőben a buddhizmus alapításával. Eszménye a tökéletességre fejlődött ember, aki végső felismeréssel kiszabadult az újraszületések kötelékéből. A *D.* felekezet ma is fennáll Indiában.

Dzsaina szútrák — a dzsaina felekezet vallásos könyvei.

Dzsamadagni — a Purána-irodalomban gyakran szereplő bráhman-bölcs, Parasuráma apja.

Dzsammu — terület és állam az északkeleti Pandzsábban, Kasmir határán.

Dzsana — vérrokonság, vérrokonok.

Dzsanamédzsaja — a Bhárata-nemzetség egy késői utóda, király. A rege szerint Vjásza, a Mahábhárata szerzője, *D.*-nak mondta el először a költeményt, amikor az a „nagy kígyóáldozatot" mutatta be. A kígyók áldozati elpusztítása valószínűleg képletesen egy legyőzött törzs kiirtását takarja; ez gyakori vonás a régi hindu regeirodalomban, például a *nágák* népét, akiknek utódai ma is élnek, szintén kígyókkal azonosították és démonoknak tekintették.

Dzsanapada — lásd a szerző lábjegyzetét a 152. oldalon.

Dzsani — „szülő"; az asszony elnevezése az ősközösség korában.

Dzsarászandha — Magadha királya a Mahábháratában.

Dzsaratkáru — ősi bölcs, aki a rege szerint Vászuki „kígyókirály" hugát vette feleségül.

Ékalavja — a súdra-osztályhoz sorolt Nisádák törzsfőjének fia a Mahábháratában. A Nisádák vadászéletet folytattak és *É.* is jeles vadász volt. Amikor megtudta, hogy Dróna, a haditudományok nagy bráhman mestere, nyilazni tanítja a Kaurava és Pándava hercegeket, alázatosan kérte, vegye be őt is tanítványai közé. Dróna elutasította az „alacsonyrendű" súdrát, mire *É.* gondolatban maga elé képzelve Drónát, magát a mester tanítványának tekintette, s éjjel-nappal gyakorolt. Dróna egyszer rajtakapta, hogy sötét éjjel, csupán a hang után igazodva, hét nyilat pontosan egy ugató kutya szájába lőtt. Megdöbbent, mert látta, hogy a súdra ifjú túltesz legkiválóbb tanítványán, Ardzsuna hercegen is. Amikor *É.* bevallotta, hogy gondolatban Dróna volt a mestere, a bráhman felszólította, hogy akkor hát fizesse meg a szokásos díjat az oktatásért. *É.* hódolattal ajánlotta fel, hogy bármit odaad, amit a mester kíván. Dróna *É.* jobbkezének nagyujját kívánta, s az ifjú készségesen levágta s odaadta. Így azonban nem tudta többé megfeszíteni íját és megfogni nyilának végét és nehezen megszerzett tudása kárbaveszett.

Gálava — risi (bráhman bölcs) a Mahábháratában.

Gana — az indo-árja ősközösségi társadalom szervezeti formájának egyik neve.

Ganadzsana — az ősközösség korában a közösen termelő nemzetségcsoport neve.

Ganapati — eredetileg az ősközösség *gana*-szervezetének választott vezetője, a közös munka irányítója; később a nemzetség örökletes feje, elöljárója. A Purának korában, amikor a hindu vallás átalakult, Siva főisten fiát, az elefántfejű istenséget nevezték *G.*-nak vagy *Ganésának*, mint az isteni gana-had vezérét.

Ganapati Atharva-sirsa — a régi hagyományokkal foglalkozó hindu irodalom egyik könyve.

Gana-rástra — egy-egy gana-nemzetségcsoport lakta terület, amelyben már olyanok is éltek, akik nem voltak a vérrokonsági gana tagjai.

Gana-szangha — gana-szövetség.

Gandharva — a hindu mitológiában Indra istenkirály égi zenészei és táncosai.

Gándharva-házasság — az ősközösség felbomlása utáni kor házassági formája; a pároscsaládban való együttélés; a hindu regékben gyakran szerepel, különösen harcosok esetében. A férfi a *G.*-ban minden szertartás vagy formaság nélkül egyszerűen kijelentette, hogy házastársának tekinti a kiválasztott nőt.

Ganiká — a vérrokonsági gana-szervezet nőtagjának neve, megkülönböztetésül a harcban zsákmányolt és a közösségbe felvett nőkkel szemben.

Gautama — regebeli ősbölcs (risi).

Gautami — Gautama felesége.

Gavisti — „tehenek megszerzése"; s mivel az osi időkben az állattenyésztő indo-árják főként jószágszerzés céljából hadakoztak idegen törzsekkel, a *G.* szó egyértelmű lett a „háború" fogalmával.

Ghatótkácsa — Hidimbá erdei óriás-leány és Ardzsuna fia a Mahábháratában.

Ghí — „olvasztott vaj" hindi neve; Indiában ősidőktől a mai napig az általánosan használt zsiradék.

Gítá — ének, hosszabb elbeszélő költemény; általában a *Bhagavad G.*-t értik *G.* alatt (lásd *Bhagavad-Gítá*).

Gó — „tehén" szanszkritul.

Gómithunam — egy tehénből és egy bikából álló pár.

Gótra — az indo-árja ősközösségi társadalom szervezeti formájának másik neve, amely főleg a gana-tagok vérrokonsági kapcsolatára vonatkozik.

Gótra-ápatja — a gótra-közösség gyermekei.

Graha — „tartály", fazék, főző- vagy merítőedény.

Griha — ház.

Grihapati — a ház ura, házigazda.

Grihapati-jadzsmana — áldozatot bemutató házigazda.

Grihapati-sztri — háziasszony, a házigazda felesége.

Grihja — házi, a házhoz tartozó.

Grihja Karma — a házi tennivalók, tevékenységek és áldozati szertartások az Atharvavédában.

Grihjágni — a házi tűzhely, egyúttal Agni házi oltára.

Grihjapati — házigazda, családfő, patriarcha.

Grihja Szútra — a Grihja Karmára vonatkozó szabályok, előírások, az Atharvavéda része.

Guru — tanító, bölcs mester; a bráhman-bölcsek címe. A *G.* iránti legnagyobb tisztelet és a *G.* szolgálata a tanítványok elsőrendű kötelessége volt.

Haihaja — egy harcias nép neve a Puránák regés irodalmában. Királyuk, az „ezerkarú" Kártavírja, megsértette Dzsamadagni bráhman-bölcset, mire ennek fia, Parasuráma (a Visnu-hívők szerint Visnu főisten egyik megtestesülése) üldözőbe vette Kártavírját, megütközött vele és levágva mind az ezer karját, leterítette. Kártavírja fiai erre megölték Parasuráma apját, de ő megfogadta, hogy kiirtja mind a ksatrijákat, s a rege szerint „háromszor hét ízben" pusztította el a harcos-osztály tagjait a föld színéről. Az „ezerkarú" király a ksatrija-rend félelmetes erejét példázza, s a történet a bráhmanok és ksatriják közt egykor dúló heves osztályharc emlékét őrzi, mely a bráhmanok felülkerekedésével végződött.

Harappá — lásd *Indusvölgyi civilizáció.*

Harivansa — „Hari nemzetsége"; epikus költemény, amelyet utólag a Mahábhárata végéhez csatoltak. A nagy époszban is főszerepet játszó Krisna (Hari) legendás történetét és népének, a Jádaváknak pusztulását mondja el.

Hasztin — a Hold-nemzetségből való Kaurava-király, aki a róla elnevezett Hásztinapura fővárost alapította.

Hásztinapura vagy *Hasztinápura* — „Hasztin városa"; másképpen „Elefántváros". A Bhárata-uralkodócsalád székvárosa a Jamuná (Dzsamna)-folyam partján; Hasztin király alapítása. A Mahábhárata történéseinek nagyrésze *H.*-ban és környékén játszódik.

Havana — az árja ősközösségben közösen termelt és elfogyasztott élelem, s ennek egyenlő szétosztása.

Havi — egy rész a havanából, a közösen termelt élelemből.

Hidimbá — óriás-leány a Mahábháratában, akit Ardzsuna a párosházasság szokása szerint tett magáévá.

Himavat, Himaván — a Himalája hegylánc, különösen megszemélyesített formában, mint istenség.

Hindu — 1. a Szindhu (Indus)-folyam neve a régi iráni árjáknál, akik az indo-árja *sz* hangot *h*-nak ejtették. A folyamról nevezték el a rajta túl elterülő földet Hindusztánnak, s az ottlakó népet hindunak; — 2. a védai-bráhmanista vallási és társadalmi rendszer követőinek, az indiai lakosság nagy többségének elnevezése.

Hindusztán — a perzsák nevezték így Indiát, de *H.* alatt voltaképpen csak Észak-Indiát értik, azt a területet, amelyen a perzsa műveltségű mogul hódítók a birodalmukat alapították a 16. században.

Hiranja — „arany" szanszkritul.

Hiranja-garbha — „aranytojás" vagy „aranycsíra"; a hindu hitregében ebből keletkezett a világ.

Hótar, hótri — „hívó"; az ősközösség választott tagja, akinek feladata volt az embereket a jadzsnára összehívni; később bráhman pap, aki az áldozathoz mintegy meghívja az isteneket és a Rigvéda szövegeivel kíséri a szertartást.

Hutasésa — áldozati ételmaradék.

I, já — menni, összejönni, gyülekezni.

Ilá — Manu leánya s egyúttal a felesége.

Indra — a Védákban az istenek királya, eredetileg az esőthozó istenség, aki villám-fegyverével sujtja Vritrát, a sárkányt (a sötét esőfelhő megszemélyesítése), hogy engedje szabadon a féltve őrzött égi vizet. Az osztálytársadalom kialakulásakor a harcos-kaszt s a király isteni előképe és mintája. A rege szerint a szóma-ital nagy kedvelője; a Rigvéda egyik verse leírja, hogyan részegült le a túlzott ivástól. A Mahábháratában tőle és Pándu király feleségétől, Kuntitól származik Ardzsuna.

Indus-folyam — lásd *Szindhu* és *Hindu*.

Indusvölgyi civilizáció — emlékeit a huszas években fedezték fel Harappában és Mohendzso Dáro környékén. Az ásatások fejlett civilizáció bizonyítékait tárták fel: nagy városok, égetett téglából épült falak, erődítmények, házak, fürdők, raktárak, csatornázott utcák stb. Az időszámítás előtti 4. évezredbe nyúlik vissza, tetőfokát az időszámítás előtti 3. évezredben érte el. A csiszoltkő-korszak és a rézkor eszközeit együttesen találták meg.

Isti — kívánság, vágy, óhaj; az ősi közös jadzsna-áldozat helyébe bevezetett egyéni áldozás, a magáncélok, kívánságok elérése végett.

Jádavák — a *J.* nép előbb a Jamuná (Dzsamna)-folyam mentén lakott, de kiszorították onnan, mire a nyugati tengerpartra költöztek. Fejedelmük, a Mahábháratában nagy szerepet játszó Krisna volt. Végül polgárháború okozta pusztulásukat, amelyet a „Harivansa" című költemény ír le.

Jádavi — a jádavák polgárháborújából származott kifejezés, jelentése: „testvérharc, polgárháború".

Jadu — a Mahábháratában szereplő Hold-nemzetség egyik oldalágának alapítója, Jajáti fia. Tőle származtatták a Jádavákat.

Jadzs — áldozni, áldozatban felajánlani.

Jadzsana vagy *jádzsana* — a jadzsnában résztvevő vagy részesülő személy.

Jadzsmana — az áldozatot bemutató házigazda családfő.

Jadzsna — az árja ősközösség kollektív termelőmódja; a későbbi korban az áldozat s az áldozati szertartás.

Jadzsnagana — a közös jadzsnában dolgozó árja ősközösség szervezete.

Jadzsnaphala — (a *ph* nem olvasandó *f*-nek!) a *jadzsna* gyümölcse, eredménye, termelvénye, hozadéka.

Jadzsnapurusa — „a jadzsna embere vagy emberei"; az ősközösség.

Jadzsnasista — áldozati ételmaradék.

Jadzsna-tédzsasz — a *jadzsna*munkában (később a jadzsnaáldozatban) rejlő erő, mely a sikert biztosítja.

Jádzsnavalkja — régi bráhman-bölcs, a hagyomány neki tulajdonítja a Védák sok részletének szerzőségét.

Jadzsnópavíta — a zsinórral való felavatás, amikor az első három árja osztály felserdült fiai megkapják a kasztjukat jelző zsinórt, az upavítát.

Jadzsur, jadzsusz — áldozat.

Jadzsurvéda — lásd *Véda*.

Jajáti — a Mahábháratában szereplő Hold-nemzetség egyik királya; a rege szerint tőle és két feleségétől született fiai: Jadu, Puru, Druhju, Turvasu vagy Turvasa és Anu — a róluk elnevezett öt nemzetség ősei lettek.

Jama — a halál istene s a déli világtáj őrzője.

Jóga — a hindu bölcseleti rendszerek egyike, az önfegyelmezés tana; lélekzetszabályozás és gondolatösszpontosítás segítségével olyan elmeállapotot idéz elő, melyben az értelem (buddhi) minden esetleges, járulékos objektumot kikapcsolva, a dolgok lényegét közvetlenül szemlélheti. A *J.*-tan kezdeti nyomai már a Védákban felismerhetők, később a legelterjedtebb bölcseleti irányzattá lett.

Judhisthira — a Mahábhárata egyik főszereplője, a Hold-nemzetségből való Pándavák királya; a rege szerint Pándu feleségének, Kuntinak és Dharmának, az igazság istenének fia. Bár az eposzban mint az erény és igazságosság mintaképe szerepel, „egyetlen hibája", a játékszenvedély annyira elragadja, hogy a vetélkedő rokonokkal, a Kaurava hercegekkel kockázva elveszti országát, vagyonát, fivéreit, önmagát és végül Draupadit, a feleségét is. Bhísma tanácsára azonban elengedik neki a tartozást, de övéivel együtt számüzetésbe kell mennie. Az eset a Mahábhárata nagy testvérháborújának egyik előzménye.

Juga-korszakok — a hindu világképben a földi világ léte négy nagy korszakra (*J.*-ra) oszlik. A *Krita-J.*, *Tréta-J.*, *Dvápara-J.*, *Kali-J.*: a vadság, a barbárság és civilizáció korainak felelnek meg.

Júpa — cölöp, amelyhez az áldozatra szánt állatot kötötték.

Jusmad — „te" szanszkritul.

Juvarádzsani — régi államforma Indiában.

Kadrú — Daksa egyik leánya és Kasjapa ősatya egyik felesége; egy matriarchális nemzetség ősanyja.

Kájasztha — a hivatásos írástudók, írnokok kasztja; alantasabb rangú osztálycsoport, nem tartozik a bráhmanokhoz.

Kála — az Idő.

Kálidásza: a régi India legnagyobb költője, körülbelül a 4. században, a hindu kultúra fénykorában, az úgynevezett Gupta-korszakban élt. Több drámát, elbeszélő és lírai művet írt klasszikus szanszkrit nyelven, amelyet akkor már csak a műveltek beszéltek és értettek. Legnevezetesebb műve a „Sakuntalá" című dráma.

Kali-juga — lásd *Juga-korszakok*.

Kalinga — ókori néptörzs Indiában, ennek őse; lásd *Dírghatamasz*.

Káma — vágy, nemi vágy, szerelem; megszemélyesítve a szerelem istensége. Egyike az „életcéloknak", mely az emberi vágyak beteljesítését tekinti feladatának.

Kambódzsa — ókori nép és lakóhelye India északnyugati részében. Nem tévesztendő össze a *hátsóindiai* Kambódzsával!

Kámjésti — (vágy tárgyát szolgáló) kisebb házi áldozat, amely valamely vágyott egyéni cél elérését célozza.

Kansza — Mathura zsarnok királya, Krisna anyai nagybátyja. Megjósolták neki, hogy Krisna fogja megdönteni hatalmát, s meg akarta öletni újszülött unokaöccsét, de ezt a gondozói más gyermekkel helyettesítették és megmentették.

Karma — tett, cselekedet, tevékenység; átvitt értelemben a sors, amely a hindu szemlélet szerint a tettek következménye, s az újraszületések sorát eredményezi, mert a dzsíva (körülbelül „lélek") magával viszi a halálon át a tetteiből származó „*K.*-csírákat", s ezek szabják meg következő születésének körülményeit s általában a sorsát. A védai irodalomban a *K.* még csak az áldozatokkal kapcsolatos tevékenységet jelenti; fenti értelmezése csak később, a hindu filozófia kezdetétől lépett fel.

Karna — a Mahábhárata egyik főszereplője, a rege szerint Szúrja napisten és Kunti fia; anyja még leánykorában szülte, s kitette egy kosárban a Gangeszre, ahol azután egy alantas kasztbeli kocsihajtó találta meg és felnevelte. Kunti (máskép Prithá) később Pándu király felesége lett, de többi fia, a három idősebb Pándava herceg, Judhisthira, Bhíma és Ardzsuna, szintén nem a férjétől, hanem „istenektől" származott, vagyis ismeretlen eredetűek voltak. *K.* kiváló vitéz lett és egyedül ő vetekedhetett Ardzsunával a harci képességekben, de vélt alacsony származása miatt a Pándavák kigúnyolták és elutasították. Az ezekre féltékeny Kaurava-hercegek (rokonaik) befogadták és megbecsülték *K.*-t. Amikor a nagy polgárháború kitört, Kunti megvallotta *K.*-nak, hogy az ő fia, s kérte, támogassa fivéreit, a Pándavákat, de *K.* hű maradt a Kauravákhoz. A csatában Ardzsuna csalárd módon ejtette el.

Kartritva — a munka hozama.

Kási — Benáresz és környékének régi neve, ország az ókori Indiában.

Kasjapa — risi (ősbölcs) és a Pradzsápatik (ősnemzők, ősatyák) egyike; a hitregében Brahmának, a teremtő istennek a fia. Egy másik Pradzsápatinak, Daksának leányait vette feleségül, s ezektől származtak az istenek, emberek és démonok nemzetségei; ezek a nemzetségek mind anyjuk nevét viselik, ami az ősi árja matriarchátus emléke.

Kátjájana Srauta Szútra — a Védákhoz később hozzácsatolt irodalom egyik könyve, melyet Kátjájana nevű bölcs írt.

Kaurava — „Kuru leszármazottja"; a Bhárata-nemzetség egyik ága, mely Hásztinapurban uralkodott; a Mahábhárata főszereplői. A hatalmat féltve, üldözték és megkárosították a másik rokon-ágat, a Pándavákat, s ez idézte fel a Mahábháratában leírt nagy polgárháborút.

Kautilja — lásd *Csánakja*.

Kavi — ókori hindu szerző neve.

Khándava — hatalmas erdőség neve a Mahábhárataban; Krisna és Ardzsuna felégette áldozati ajándékul Agni tűzistennek.

Kórégaon — az utolsó angol-maratha háborúban *K.*-t csekély erőkkel védték meg az angolok a maráthák nagy túlerejével szemben (1818). Ez egyike volt az utolsó döntő csatáknak, s a maráthák letették a fegyvert. A marátha ellenállás összeomlása után semmi sem állta útját többé egész India brit meghódításának.

Kraja-vikraja — adás-vevés, csere.

Kratu — az együttes munka egyik formája az árja ősközösségben, később az áldozati szertartás egyik fajtája.

Kravjád — „döghúst evő"; Agni, a tűzisten jelzője.

Krisna — „fekete"; a Mahábháratában, a Harivansában és a Puránákban a Jádavák Andhaka-vrisni nemzetségének vezére vagy királya; a hitrege Visnu főisten egyik avatárjának, megtestesülésének tekinti és isteni tiszteletben részesül. A Mahábháratában a Pándava hercegek barátja, a nagy csatában pártjukon áll, de fegyvertelenül, mint Ardzsuna harciszekerének hajtója vesz részt a küzdelemben. Tanácsaival elősegíti a Pándavák győzelmét a Kauravákon, de csalárdságtól sem riad vissza. A nagy csatát követő általános zűrzavarban a Jádavák közt kitört polgárháborúban halt meg.

Krita-juga — lásd *Juga-korszakok*.

Ksatra — a második árja varna; a harcosok (nemesek) rendjének gyűjtőneve.

Ksatrija — harcos, nemes; a ksatra-varna tagja.

Ksatta-pálágali-szamváda — párbeszédes mű címe a Védákhoz hozzáfűzött irodalomban; a jadzsnára vonatkozó rituális szertartásokról szól.

Kula — család, mely az apai ágon való leszármazáson alapszik; nemes család.

Kula-szangha — családközösség, családszövetség.

Kunti — másképpen Prithá, a Mahábhárata egyik főszereplője, a Holdnemzetségbeli Jádavák királyának leánya, Pándu király felesége. Fiai, a Pándava hercegek, a rege szerint istenektől származtak. Még leánykorában szülte Karna nevű fiát (lásd *Karna)*.

Kuru — már a Védákban említett ősrégi indo-árja nemzetség őse, utódai a *Kauravák*. Regés történetüket a Mahábhárata beszéli el.

Kuruksétra — „Kuru mezeje"; nagy térség a Jamuná (Dzsamna)-folyam partján, a Mahábhárata nagy csatájának színhelye.

Liccshavi — régi magadhai ksatrija-nemzetség, mely egészen a középkor elejéig évszázadokon át nagy szerepet játszott Észak-India történetében, birodalmak sorsa függött támogatásuktól.

Lóka — világ; az emberek összessége; átvitt értelemben a társadalom.

Lókaszangraha — az emberek közössége és ennek érdeke, java.

Má — mérni, kimérni, kiosztani.

Mádhavi — Jajáti leánya, Gálava felesége, aki „bérbeadta" őt (lásd *Gálava)*.

Madhjadésa — „középső ország"; az indo-árják első településeinek központi területe a Jamuná (Dzsamna) és a felső Gangesz között.

Madra — ókori ország és nép Indiában.

Mádri — madrai királyleány, a Mahábhárata egyik szereplője. Pándu kaurava király második felesége; hasonlóan az elsőhöz, Kuntíhoz (lásd *Kunti)*, „isteni apáktól" szülte két fiát, s ezek, Kuntí három fiával együtt, a Pándava hercegek.

Magadha — ország Észak-Indiában, a Gangesz mellett. Itt alakult ki az időszámítás előtti 6. században az első, már történelminek nevezhető indiai nagyhatalom. Az időszámítás utáni 6. századig több dinasztia alapított jelentékeny hatalmat *M.*-ban, Pátaliputra székhellyel.

Mahábhárata — (teljes címe: *Mahábháratajuddham*; „A Bháraták nagy csatája") a két nagy indiai eposz egyike. Az elbeszélés magva két rokonnemzetség, a Kauravák és Pándavák vetélkedése. A Kauravák az ősi patriarchális Hold-nemzetség egyenes ágához tartoznak, míg a Pándavák ennek egy késői oldalágát képviselik és matriarchális nemzetségnek tekinthetők, mert a Kaurava Pándu király csak névleg az apjuk, s az öt Pándava herceg (Judhisthira, Bhíma, Árdzsuna, Nakula és Szahadéva), Pándu két feleségének a fiai, ismeretlen apáktól, a rege szerint „istenektől" valók. A két ág közt már a hercegek gyermekkorában kitör a versengés és viszály, ez egyre inkább elmérgesedik, a Kauravák minden eszközzel meg akarják semmisíteni a Pándavákat, de ezek mindig felülkerekednek és végül a nagy testvércsatában legyőzik amazokat. A nagy háború azonban csak azt eredményezi, hogy a győztesek is csaknem összeroppannak a veszteségek és a harcot követő zűrzavaros állapotok folytán.

Mahádzsana — a közösség vezetőinek vagy előljáróinak címe.

Mahádzsanika — a mahádzsanák tanácsa, öttagú bizottsága.

Mahárástra — „nagy ország"; elnevezése az ókortól a mai napig fennmaradt. A félszigeti India nyugati részében fekszik, a tengerpart és a Ghátok hegysora közt. *M.*-t már korán indo-árja törzsek szállták meg, ellentétben a Dekkan és a félszigeti India többi területével, amelyet túlnyomóan dravida népek laknak. A *M.* szóból származott később a *marátha* nép neve (lásd *Marátha).*

Mahárástra Dharma — „Mahárástra hivatása, feladata"; elterjedt eszme a marátha nép közt, hogy külön hivatásuk, rendeltetésük van India történetében: aktív módon küzdeni a hindu India felszabadításáért.

Mahárástra Dnyánakósa — jelenkori marátha-hindu népszerű tudományos munka, folyóirat.

Mahávédi — kijelölt térség az indo-árja ősközösség településén, ahol a közös jadzsna-termelőmunka végbement; később a védai áldozati szertartás tere.

Maithuna — párosodás.

Málava — a szabad gana-tag neve volt a malláknál.

Málavja — a súdra-varnabeli neve volt a malláknál, megkülönböztetésül a *málavától,* a szabad gana-tagtól.

Mandala — „kör"; így nevezik a Rigvéda egyes himnuszcsoportjait is. A Rigvéda tíz *M.*-ra, énekkörre oszlik.

Mantra — varázsige, ráolvasás; általában tömör, kevés szóval kifejezett mondás; a Védák „igéinek" neve.

Mantradrasta — „a mantrák látói"; azok a bölcsek, akik a Védák korában éltek.

Mantradristi — a Védák közvetlen szemlélete, átélése.

Manu — a hindu hitregében több *M.* szerepel, akik egy-egy világkorszak szellemi vezetői. Leggyakrabban arról a *M.*-ról van szó, akinek a Mánava-Dharma-sásztra (*M.* törvénykönyve) szerzőségét tulajdonítja a legendás hagyomány.

Manuszmriti — „a Manutól származó hagyomány"; a Manunak tulajdonított törvénykönyv más neve.

Manvantara — a hindu hitregében egy-egy igen hosszú világkorszak, s az ezt irányító Manu szellemi vezetésének időtartama. Egy-egy *M.* egy-egy Mahájugának felel meg, melyben négy juga-korszak követi egymást.

Maráiha — Mahárástrában lakó, túlnyomóan hegylakó földműves és állattenyésztő nép. Sivádzsi (lásd Sivádzsi) a 17. században komoly katonai hatalommá szervezte a *M.*-kat és ezeknek nagy részük volt a muzulmán Mogul-hatalom megdöntésében. A 18. században már egyedül a *M.*-k jelentettek szervezett erőt, s kevés híján egész India uraivá lettek. Az angoloknak több nehéz háborút kellett megvívniok velük és csak akkor válhattak India uraivá, amikor végleg megtörték a *M.* hatalmat (1818).

Maricsi — Kasjapa apja, Daksa fivére.

Márisá — Szóma holdisten leánya; apjának és a tíz Pracsétának feleségeként szülte Daksát.

Maru — pusztaság, sivatag.

Marut, Marutok — isten-nemzetség a Védákban, viharistenek.

Mathura — (a mai Mattra) város a Jamuná (Dzsamna) partján Észak-Indiában; ősrégi település; az ókorban nagy kultúrközpont.

Mátri — anya.

Matszja — „hal"; Visnu egyik testetöltése, mikor hal képében megmentette Manu bárkáját a vízözönből. Erről szól a *M.-Purána*, a Purána-irodalom egyik könyve.

Maurja — ókori uralkodóház Észak-Indiában. Csandragupta *M.* alapította időszámítás előtt 320 körül, felhasználva a Nagy Sándor betörését követő zűrzavart, s ledöntve a Magadhában uralkodó régi dinasztiát. Birodalma létrehozásában és megszervezésében tanítómestere és főminisztere, Csánakja Kautilja (lásd Csánakja), főszerepet játszott. A *M.*-ház legnagyobb uralkodója Asóka (lásd Asóka) volt.

Mauszala-parva — „A buzogánycsata-rész"; a Mahábhárata 16. része.

Ménaká — a regében égi táncosnő (apszarasz), akit Visvámitra a gándharva-házasság szerint tett magáévá.

Mogul — (pontosabban maghal), törökeredetű muzulmán hódító nép; Bábar vezetésével Turkisztánból előtörve a 16. században elfoglalták Észak-Indiát.

Mogul birodalom — Bábar alapította 1526-ban, de igazi megszilárdítója Akbár volt (1555). Székhelye váltakozva Delhi és Ágra. 1857-ben az angolok elfoglalták Delhit és végetvetettek a mogul uralomnak.

Móha — sóvárgás, mohóság, kapzsi vágy.

Mohendzso Dáro — lásd *Indusvölgyi civilizáció.*

Móksa — a hindu vallásbölcseletben a lélek végső felszabadulása az újraszületések kényszere alól.

Mon-khmer — népcsoport, melynek kisebb részei Indiában is megtalálhatók; az indo-tibeti népcsaládhoz tartoznak és északról húzódtak le. Hátsó-Indiát meghódították és ott magasrendű civilizációt fejlesztettek ki.

Muni — bölcs, remeteatya.

Múradéva — isten-nemzetség neve a Védákban.

Murali — a dévadászik egy fajtája (lásd Dévadászi).

Muzulmán — a Mohamed alapította iszlám vallás követője.

Nága — ókori néptörzs Indiában.

Nági — nága nő.

Nárada — az indo-árja „ősbölcsek" egyike; a hagyomány neki tulajdonítja a Rigvéda sok versének szerzőségét. A hitregében az istenek küldötte, közvetítője, s égi dalnok.

Narapasu — „emberállat"; az ősrégi emberáldozat emlékeként fennmaradt Véda-korbeli áldozatban jelképesen felajánlott ember, akit azonban nem öltek meg.

Narista — a vezetőt megválasztó gyűlés.

Nászadíja szúkta — a Rigvéda legkésőbbi szakaszában egy vers címe, mely az indo-árják első lépését jelenti a filozófia felé.

Nidhipati — az ősközösségben az a választott személy, aki a háborúban szerzett javakat szétosztja és a győzelmi lakomán elnököl. A ganapati egyik címe.

Nijóga — a házasság egyik formája, melyben az özvegy az elhalt férj fivérét illeti (levirátus).

Nikumbha — aszura (démon), aki elrabolta Bhánu jádava-király leányát, Bhámumatit.

Nirguna — „tulajdonság vagy jellegzetesség nélküli"; a hindu bölcseletben az istenség személytelen, elvont fogalmának kifejezője.

Nitja — örökkévaló, örökéletű.

Óghavati — Szudarsana risi felesége.

Pá — védelmezni, őrizni.

Pahlava — az indo-árják a párthusokat, olykor — helytelenül — a perzsákat nevezték így.

Páka — főzés, eledelkészítés.

Páka-jadzsna — a magánháztartásban bemutatott egyszerű áldozat az étel egy részének felajánlásával.

Pancsála, Páncsála — ókori ország és nép Indiában.

Pandal — négykerekű jármű, melyen az indo-árják vándorlás közben a törzsi tüzet szállították.

Pándava — „Pándu utóda"; elsősorban a Mahábhárata főhősei; az öt *P.* fivér (Judhisthira, Bhíma, Ardzsuna, Nakula és Szahadéva), azután leszármazottjaik (lásd *Mahábhárata*).

Pándu — kaurava király a Bhárata-nemzetségből; a Mahábhárata szereplője. Átok folytán nem lehettek gyermekei s ezért két felesége, Kuntí (vagy Prithá) és Mádrí, az „istenektől" kértek és kaptak fiakat. Ezek az akkor már érvényben levő patriarchális rend alapján mégis névleges apjuk után neveztettek Pándaváknak, megkülönböztetésül a kauraváktól.

Pánini — indiai nyelvész; a szanszkrit nyelv szabályainak első összefoglalója az időszámítás előtti 4. században.

Pánipat — község Delhi közelében; a *P.*-i térségen többízben dőlt el Észak-India sorsa, három nagy csatát vívtak itt a történelem folyamán. A legutóbbi *P.*-i csatában (1761) az afgán Ahmed Sáh Durráni, miután elfoglalta Pandzsábot, tönkreverte a marátha sereget és megingatta hatalmukat északon.

Paradharma — „idegen törvény"; eredetileg olyan törvény, amely nem az ősközösségtől eredt; később bölcseleti fogalom az olyan feladatra, kötelességre, amelyet nem az ember saját meggyőződése és hivatása ír elő, hanem mások kényszerítenek rá.

Parásara Szmriti — a Védákhoz később hozzáfűzött irodalom egyik műve.

Parasuráma — Dzsamadagni bráhman bölcs fia; a hitrege szerint Visnu egyik megtestesülése, aki a túlságosan felfuvalkodott ksatrija-nemesség erejét megtörte és ismét érvényesítette a bráhmanok elsőbbségét (lásd még *Dzsamadagni*, *Haihaja*).

Parva — rész, fejezet, szakasz.

Pasu, *pasavah* — állat; áldozati barom.

Pátala — város az ókori Indiában.

Pátaliputra — Magadha ókori fővárosa, a mai Patna.

Pathja Szvaszti — a bőség, jólét megszemélyesítése, védai istenség.

Pati — gazda, férj, családfő.

Patní — háziasszony, a gazda, családfő felesége.

Patra — tárgy, az adományozás tárgya.

Pátri — apa.

Paura — „városi"; kézműves, kereskedő.

Pésva — a marátha állam bráhman főminiszterének címe Sivádzsi utódai alatt. Az első *P.* (1714-től) Báládzsi Visvanáth volt, ezt fia követte, s a *P.* hivatal örökletessé vált a családban. A tehetségtelen fejedelmek kezéből a tényleges hatalom végleg a *P.*-k kezébe ment át, s a bráhman vezetés, bár eleinte sok sikert ért el, végül a marátha hatalom bukására vezetett.

Pitan-médha — áldozat a harcban meghalt törzstagok emlékére.

Pitara — családapa, pátriárcha.

Pitri — apa, ősapa, az ősök szellemei, akiknek a családfő áldozatot mutatott be a házi tűzoltárnál.

Prabhávati — Vadzsranabha leánya, akit Pradjumna elrabolt, hogy feleségévé tegye.

Pracséta, *Pracséták* — Varuna vízisten tíz fia; istenségek.

Pradjumna — több *P.* szerepel a régi hindu irodalomban, itt Prabhávati elrablójáról van szó.

Pradzsá — létrehozás, teremtés, utódok nemzése; maguk az utódok.

Pradzsá-pasavah vagy *Pradzsáh-pasvádih* — utódok és jószág.

Pradzsápati — létrehozó, életadó; a hindu hitregében a „teremtő isten", valamint az emberiség ősatyáinak elnevezése.

Prágvansa-mandapa — a keleti irányban felállított gyülekező ház; a közösségi tűz helye.

Prajánijésti — a gana-gótra egy csoportjának különválása.

Pralaja — hanyatlás, pusztulás, világvége.

Pratistha — büszkeség.

Pravara — a magántulajdon kialakulásakor szétszóródott gana-gótrák csoportjainak szövetsége, mely már egy feltételezett közös apától származtatja magát.

Pravaranavidhi — a legalkalmasabb személy kijelölése.

Prijapati — „kedvelt vezető vagy gazda"; a ganapati egyik címe.

Prithá — lásd *Kunti*.

Punahsztóma — az áldozat egy fajtája.

Puradéva — egy isten-nemzetség neve.

Purána, Purának — „régi dolgok"; a védai kor után, a bráhmanizmus kialakulásakor létesült művek. Mindnek más és más címe van, például *Visnu-P., Matszja-P.* stb. A bráhmanista mitológiát, főleg a Visnu-tisztelet alapjául szolgáló hitregéket tartalmazzák, de krónikákat is, például a régi uralkodócsaládok leszármazását és sorrendjét.

Purátana itihásza — „régi történet", vagyis a hinduk hite szerint „igaz történet".

Puródása — az Indiában ma is általános, keletlen lisztből készült lapos kenyérféle (csapáti) régi szanszkrit neve.

Puróhita — házi pap, udvari pap.

Purú — Jajáti fia, Bhárata őse; király a Hold-nemzetségből; ókori nép Indiában.

Puráravasz — Purú másik neve.

Purusa — ember, a hindu hitrege szerint az első ember a világteremtésben.

Purusa-médha — eredetileg emberáldozat, később a hadifoglyok jelképes feláldozása.

Purusa-szúkta — a Rigvéda egyik verse.

Púrva-mimánszá — egyik hindu bölcseleti rendszer; a világ lényegének és a léleknek azonosságát tanítja.

Rádzsa, rádzsan — uralkodó tanács tagja, hadvezér, király; átvitt értelemben: uralom.

Rádzsakula — uralkodói család, dinasztia.

Rádzsasabdópadzsivin — gana-szervezet, amelyben a vezető rangja örökletessé vált.

Rádzsjam — királyság, király-állam.

Raghu — az Ajódhjában uralkodó királyi ház egyik őse; a tőle származó nemzetség.

Ráma — a Nap-nemzetségbeli Dasaratha király fia, a Rámájana főhőse. A későbbi hitrege szerint Visnu főisten egyik megtestesülése. A harcos nemes eszményesített mintaképe (lásd *Rámájana*).

Rámájana — „Ráma eljövetele" vagy „Ráma útja, vándorlása"; a két nagy hindu elbeszélőköltemény egyike. Ráma megpróbáltatásait mondja el: igazságtalanul száműzik, felesége, Szítá, s egyik fivére önként elkisérik a hontalanságba; sok hőstettet visz véghez, mint igazi ksatrija, s mintaszerűen védelmezi a bráhman-bölcseket a rákszaszák (démonok) ellen. Ezek királya, Rávana, elrabolja Szítát, mire Ráma a vánarák (majomszerű nép) segítségével megostromolja Lankát (Ceylon), Rávana erősségét, legyőzi és megöli Rávanát, visszaszerzi feleségét. Diadalmasan tér haza és királlyá koronázzák.

Rámdász — marátha hindu költő és bölcs a 17. században, Sivádzsi (lásd Sivádzsi) barátja és kísérője, mint ilyen, igen nagy hatással volt reá fejlődésében.

Rástra — ország, állam.

Ratkakára — bognár, kocsigyártó.

Rávana — a ráksaszák királya (lásd *Rámájana*).

Rénuká — Parasuráma anyja, Dzsamadagni felesége.

Rics, rig — himnusz, költemény, vers; az első Véda ettől kapta nevét: Rigvéda.

Rigvéda — lásd *Véda*.

Risi — bölcs, látnok, szent; a regés ősbölcsek címe.

Ritvidzs — az osztálytársadalomban az áldozatot végrehajtó bráhman pap.

Róhita — őz-fajta.

Rudra — ősi árja viharisten a Védákban, később Siva alakjába olvadt.

Rukmini — Krisna felesége, akit ősi szokás szerint elrabolt.

Sadanga — hat-tagú.

Sadrátra — hat nap és éjszaka; egy hosszú áldozat neve.

Saka — a szkiták neve az indo-árjáknál.

Sákja — fejedelmi nemzetség az ókori Indiában; ebből a nemzetségből származott Buddha.

Sakuntalá — Visvámitra és egy égi tündérnő leánya; remeték közt nőtt fel és Dusjanta király a gándharva-házasság szerint vette feleségül. *Kálidásza S.* című híres drámájának hősnője.

Sami — fa-féleség, amellyel a tüzet táplálták.

Sámitar — az árja ősközösség tagja; feladata volt az étkezésre szánt állatot leölni.

Sankara vagy *Sankarácsárja* — hindu vallási reformátor a 8. században, a buddhizmus harcos ellenfele, a hinduizmus felülkerekedésének egyik fő megalapozója és sok régi bölcseleti mű nagy tekintélyű magyarázója.

Sánti-parva — „A megbékélés része"; a Mahábhárata egy része.

Saramá — az istenek ganájának női vezetője, aki visszaszerezte a panik által elrabolt jószágot.

Sarmisthá — Jajáti király egyik felesége.

Sásztra — könyv; itt a *Dharma Sásztrá*ról (törvénykönyvről) van szó, ami ebben az értelemben az uralkodó osztály erőszak törvényeit, diktatúráját jelenti.

Sásztrópadzsívin — lásd *Ájudhadzsívin-szangha*.

Satapatha Bráhmana — a Védákhoz később hozzácsatolt Bráhmanák egyike.

Satarúpá — „Száz alakzatú"; az első nő a világteremtés után; némely forrás szerint Brahmá leánya s egyben a felesége, az első Manu anyja; más rege szerint Manu felesége.

Sisnadéva — az istenek egyik nemzetsége a Védákban.

Sisupála — király, Krisna engesztelhetetlen ellensége, akit ez ismételten megkímélt, de végül, megelégelve sértéseit, megölte.

Sivádzsi — marátha felkelő vezér, [illegible]utóbb király (1627—1680). Eleinte bandákba szervezte a marátha parasztságot és rabló portyázásokat vezetett a Mogul Birodalom és szövetségesei ellen, majd megalapozta a marátha államot és súlyos csapásokat mért a mogul hatalomra (lásd *Marátha*).

Sraddhá — Daksa ősatya (Pradzsápati) egyik leánya.

Srauta — hallás, hallomás, meghallgatás. *S. dharma*: a Védák ismerete hallás, hallgatás útján. *S. szútra:* a védai hagyományok tankönyvei. *S. vidhi:* védai eredetű szertartások.

Sruti — hallott, hallomás útján ismert; hagyomány, elsősorban a védai hagyományok.

Súdra — a társadalmi egyenlőtlenségek következtében varnákra oszlott indoárja társadalom negyedik csoportja, a legyőzött nem-árják; szolga; Dange szerint a rabszolgatartó állam fenállásának időszakában rabszolga. Lásd még 8. old.

Sulva — zsinór, mértékzsinór; *S. szútra:* a védai áldozat helyének előírásos kimérésére vonatkozó tankönyvek, amelyekből később a *S. sásztra*, az építészet tankönyve fejlődött ki.

Súradéva — az istenek egyik nemzetsége a Védákban.

Svétakétu — Uddálaka fia, a Mahábháratában a csoportházasság elítélője, s a párosházasság helyeslője.

Szabhá — tanács, tanácsgyűlés.

Szádhu — vándor vezeklő, a világi életről lemondott aszkéta.

Szagótra — a gótrán belüli házasság.

Szaguna — „tulajdonságokkal való"; a nirguna (lásd *Nirguna)* ellentéte; a hindu bölcseletben a személyes istenség jellege.

Szahaszrárdzsuna — „az ezerszeres Ardzsuna"; Ardzsuna egyik jelzője.

Szájana — hindu bölcseleti magyarázó, tekintélyes kommentátor a 14. században.

Szamáhar-dvandva — a házasságkötésnek az a módja, amikor a vőlegény jószágot vagy más értéket fizet a menyasszony apjának.

Szamákhjá — „együtt ivó"; a szóma-levet egyazon edényből ivó emberek, tehát szoros kapcsolatba tartozók.

Száman — ének.

Szamásza — egyesítés, egyesülés, házasság.

Száma Véda — lásd *Véda.*

Szamidh — a felhalmozott tűzifa a közösségi tűz táplálására.

Szamiti — összejövetel, gyűlés. Lásd még *narista.*

Szancsaja — halmozódás, gyüjtés, készlet, gazdagság.

Szandhjá — az alkonyati imádság.

Szangha — szövetség.

Szanhitá — gyüjtemény, összeállítás.

Szankalpa — képzelet, elképzelés; az ősközösségben a kötetlen és korlátozatlan nemi érintkezés.

Szannjásza — remeteség, aszkézis; véghezvivője a szannjászi.

Szanszkrit nyelv — Már az időszámítás előtti 7.—6. századtól fogva csak a tanultak használták, a nép az indo-árja törzsnyelvből kialakult, úgynevezett prákrit („természetes") nyelveket beszélte. A *Sz.* mindamellett a 10.—13. századig a művelt irodalom nyelve maradt.

Szanszparsa — együttes, csoportos; csoportházasság; a nemi kapcsolatnak az a formája, melyben a vérrokonokkal való egyesülés már tiltva volt.

Száraszvata szatra — a közös munka egy fajtája, később egy áldozatforma.

Szarpa szatra — kígyóáldozat.

Szatra — az ősközösségben az együttesen vállalt feladat, munka elvégzése; az e célra alakult munkacsoport; később közös, nyilvános áldozati szertartás.

Szatra-jadzsna — a közös tevékenység, kollektív munka; később az áldozat egy formája.

Szaurástra — ókori ország Indiában, a mai Szurát környéke.

Szavitar — a Napisten egyik neve a Védákban.

Szávitri — Satarúpá másik neve; az első nő a Rigvédában.

Szind, Szindh — ország, ma tartomány Északnyugat-Indiában, az Indus-folyam torkolatvidékén.

Szindhu — lásd *Hindu* (mint folyam).

Szítá — Dzsanaka vidéhai király leánya, aki a rege szerint a földből született, Ráma felesége, a Rámájana (lásd *Rámájana)* főszereplőinek egyike. A hinduk szemében a hitvesi hűség és odaadás mintaképe.

Szmriti — emlékezés; a védai irodalom hagyományai; az ezeket tartalmazó könyvek neve.

Szóma — 1. Az árják kedvenc bódító itala, mely az áldozati szertartásokban is nagy szerepet játszott; a növényt, amelyből erjesztették, tudományosan még nem tudták megállapítani. 2. A Holdisten neve a Védákban. *Sz.-jága*, egy áldozati szertartás. *Sz.-jága-jadzsna*, ugyanaz.

Szthitapradnyá — jól megalapozott, biztos tudás.

Sztjá, sztjai — összetenni, összehozni, gyülekezni.

Sztóma (némely összetételben *stóma*) — dícsérés, dicsőítés, jutalmazás, magasztaló ének.

Sztrí — asszony, nő, feleség.

Szubhadrá — Krisna huga, akit Ardzsuna elrabolt, hogy feleségévé tegye.

Szudarsana — Óghavatí férje, bráhman.

Szunithá — Véna (lásd *Véna)* király felesége.

Szurástra — lásd *Szaurástra.*

Szúrja — a Napisten neve a Védákban.

Szútra — „fonál", vezérfonál; a Védákhoz később hozzáfűzött tankönyvek neve; tantétel, rövid, tömör mondatba foglalva, mely csak a lényeget adja, s a magyarázat nélkül sokszor érthetetlen.

Szvadharma — a természetes jog, például az anyai jog védelme stb. Később mint bölcseleti fogalom „a saját törvény, feladat, hivatás", amelyet a lelkiismeret, a belső meggyőződés ír elő, ellentétben a *paradharmá*val (lásd *Paradharma).*

Szvajamvara — a házasságnak az a formája, melyben a nő maga választja ki leendő férjét. Királylányok előjoga volt, s a *Sz.*-ünnepségre összegyülekezett kérők közül választhattak.

Szvarádzsja — önkormányzat; a *Sz.-ganá*ban a közös munkát már az öregek kiválasztott tanácsa irányítja.

Szvarát — a szvarádzsja-gana választott vezetője; később örökletessé vált rang.

Taittirija Áranjaka — A *T. Brdhmanához* tartozó bölcseleti mű címe.

Taittirija Brdhmana — a Védákhoz később hozzáfűzött magyarázó irodalom egyik műve, a Bráhmanák egyike.

Taksan, taksaka — ács, mesterember.

Tantuvája — takács.

Tánúnapatra-pracsára — fogadalom a közös munka jó elvégzésére.

Traji — hármas . . . , például a Véda szó előtt „a három Véda", vagy „Véda-hármasság".

Trétá-juga — lásd *Juga-korszakok.*

Trivarga — „három életcél" (lásd *Dharma, Artha* és *Káma).*

Trivarna — „három szín"; a társadalmi egyenlőtlenségek következtében kialakult három árja csoport gyűjtőneve (lásd *Varna).*

Trividja — „hármas tudás", a három első Védát egybefoglaló kifejezés.

Tugra — a Dzsamna—Gangesz közétől északra fekvő hegyvidék.

Uddszína — közömbös, semleges.

Udddlaka — legendás bölcs, akinek több Véda-vers szerzőségét tulajdonítják

Udgdtar — az ősközösségi kollektív munka végzésekor az ütemes éneklést vezető személy; később az a bráhman pap, aki az áldozati szertartásoknál a számanokat énekli.

Udjóga-parva — „Az erőfeszítések része"; a Mahábhárata ötödik része.

Upanisad — „titkos tanítás", amelyet a bráhman guru-bölcs a beavatásra érdemes tanítványnak bizalmasan, hozzá közelhajolva közölt. A Védákhoz később hozzáfűzött magyarázó irodalom egy csoportjához tartozó bölcseleti és misztikai művek neve. Több *U.* van, mindhez külön cím járul, például *Cshándógja-U., Kéna-U.* stb. A hindu filozófia rendszerei az *U.*-ból fejlődtek ki.

Upavita — a kaszthoz tartozást jelző zsinór, amellyel a három árja csoport felserdült férfitagjait felavatják.

Usasz — a hajnal istennője a Védákban.

Vadhadanda — halálbüntetés, kivégzés.

Vadzsra — villám, mennykő; Indra istenkirály fegyvere a Védákban.

Váhika — ókori ország az alsó Indus-völgyben.

Vairádzsja — A *V.-ganában* már van munkamegosztás, vagyonkülönbségek és még patriarchális rabszolgaság is, de még nem alakult ki az állam és királyság.

Vaisáli — ókori város Észak-Indiában.

Vaisálijan — Vaisáli város polgársága.

Vaisampájana — Vjásza tanítványa, bráhman bölcs, aki a rege szerint elsőül mondta el a Mahábháratát, Dzsanamédzsaja király nagy kígyóáldozata alkalmával. A hagyomány neki tulajdonítja a Harivansa szerzőségét.

Vaisja — a harmadik árja varna, a visa tagja; földműves, gyakorlati foglalkozású személy.

Vaitahavja — ksatrija, Parasuráma (lásd *Parasuráma)* ellenfele.

Vdju Purána — a védai kor után kialakult vallásos Purána-irodalom egyik műve.

Váli — lásd *Báli*.

Válmíki — legendás bráhman-bölcs, aki előbb rabló volt; a hagyomány a Rámájana szerzőjének tekinti és mivel ezt a „legelső, legrégibb költeménynek" tartják, *V.*-t „ádikavinak", „a legelső költőnek, a költők ősének" nevezik.

Varna — „szín", a három, majd négy fő társadalmi csoport (a brahma-ksatra-visa és a sudra) elnevezése. Lásd még 7, 8. old.

Várttá — földművelés, művelés alá vett terület.

Várttá sasztrópadzsívin — lásd *Ájudhadzsívin*.

Varuna — a víz istene a Védákban.

Vaszu — ókori nép, Krisna apjának neve.

Vászu — Vaszu utóda, leszármazottja.

Véda — „tudás, megszerzés"; az indo-árják vallásos szövegeinek neve. A *V.*-k kezdetei még az árja vándorlás korába nyúlnak vissza. Négy *V.* van: *Rig-V.*, *Jadzsur-V.*, *Száma-V.* és *Atharva-V.*, de az utóbbit, amely kétségkívül később jött létre, sok bráhman nem sorolja a *V.*-hoz, s ezért három *V.*-ről beszélnek. — A *Rig-V.* a legrégibb. Az Indiába nyomuló árják valószínűleg még csak ezt ismerték, de tíz mandalája (énekkör, rész) közül az utolsók már Indiában keletkeztek. Himnuszokat, költeményeket (szúkta) tartalmaz, ezek az isteneket, a természeti erők megszemélyesítéseit dicsőítik. Vannak világi vonatkozású versek is. — A *Jadzsur-V.* két verzióban maradt fenn (Fehér és Fekete), de a *Száma-V.*-val együtt nagyrészt csak a Rig-*V.* anyagát tartalmazza más elrendezésben, az áldozati szertartások céljára csoportosítva. — A *Száma-V.* sajátos betűjelzéssel a kísérő dallamokat is feltünteti. — Az *Atharva-V.* varázsigék, ráolvasások gyüjteménye. — A három, illetve négy *V.*-t *V. Szanhitáknak* (gyüjteményeknek) nevezik. A *V.*-irodalomhoz sorolják a később keletkezett műveket is, a Bráhmanákat, amelyek a *V.*-i szertartások rituáléját, ezek magyarázatát és a hozzájuk kapcsolt Áranjaka és Upanisad nevű részekben a szertartások belső jelentését, jelképes értelmezését s ezek bölcseleti és misztikai fejtegetéseit tartalmazzák. Végül még a *V.*-irodalomhoz tartoznak a Szútrák (vezérfonalak), tankönyvek, még későbbi kor művei, melyek több csoportra oszlanak és vallási, házi vagy világi szabályokat, ismereteket foglalnak össze. — A *V.*-k kora felől sok vita folyt, s ez még ma sem dőlt el. Az indusvölgyi civilizáció felfedezése óta a tudósok többsége azt tartja, hogy a Rig-*V.* legrégibb részeit az indo-árják időszámítás előtt 2000 körül hozták magukkal Indiába, a későbbi részek, majd a többi *V.*-k a következő évszázadok alatt alakultak ki, legkésőbb az *Atharva-V.*; a Bráhmana-irodalom kora időszámítás előtt 1200—800 közé tehető, de egyes Bráhmanák, Áranjakák és Upanisadok még később keletkeztek. Az időhatárok azonban igen bizonytalanok, mert az indiai történelem kronológiája csak körülbelül az időszámításunk előtti 7. századtól kezdve szolgáltat megbízható adatokat.

Védánga — a Védák részei; 1) Szanhiták, 2) Bráhmanák, Áranjakák és Upanisadok, 3) Szútrák.

Védánta — „a Védák vége, vagy a Védák végkövetkeztetése"; bölcseleti rendszer, mely az Upanisadok filozófiájából indult ki és a középkorban fejlődött teljessé; a világ megtévesztő, érzékcsalódáson alapuló voltát, egyetlen világelv valóságát, s a léleknek ezzel való azonosságát tanítja.

Védavidjá —„A Véda tudása, tudománya" vagy „A Véda ismerete"; jelenkori kiadványsorozat Bombay-ben.

Védi — áldozóhely. Sokszor így nevezik a Kuruksétra mezejét is, ahol a Mahábhárata nagy csatáját vívták.

Véna — legendás király, aki szembefordult a bráhmanok és ksatriják kiváltságos varnáival, s ebben feleségének Szunithának tanácsai is ösztönözték; a bráhmanok végül megölték, de a rege szerint a holttestéből egy férfi lépett elő, s miután kész volt hódolni a bráhmanoknak, ezek királlyá avatták.

Vendidad — az indo-árjákkal rokon iráni árják (ó-perzsák) egyik ősi vallásos műve, melynek szerzőségét Zarathustrának tulajdonítják. *V. Fargard*: a mű egyik része.

Vicsitravírja — Sántanu király fia a Kaurava-nemzetségből; király, a Mahábhárata egyik szereplője; gyermektelenül halt meg, s ezért „ősi szokás szerint" Sántanu feleségének, Szatjavatinak leánykori fia, Vjásza risi hált *V.* özvegyeivel, s így születtek Pándu és Dhritarástra.

Vid — megszerezni, valamire szert tenni, megismerni, tudni.

Vidarbha — ország az ókori Indiában.

Vidatha — népgyűlés.

Vidéha — ország az ókori Indiában.

Vidhi — mód, módszer, eljárás, szertartás.

Viháva — „tartózkodóhely"; a buddhista kolostorok neve. Magadhában olyan sok *V.* volt, hogy ez a terület a *V.* szónak népnyelvi formájától nyerte máig fennmaradt nevét: *Bihár*.

Vilapa — siratás.

Vinatá — Daksa ősatya egyik leánya.

Vindhja-hegység — az Észak-Indiát a Dekkantól elválasztó hegylánc.

Virát, virádzs — uralkodó, hatalmas.

Vis — település.

Visa — maga a közösség, majd a varnák kialakulásakor a harmadik árja varna neve.

Visálaksa — a rabszolgatartó állam neve.

Visalatva — az elnyomott dolgozók gyűjtőneve.

Visista — meghatározott, kijelölt, kiváló, kiválasztott.

Visnu — már a Rigvédában megjelenő istenség, ott azonban még csak a Napisten egyik megjelenése; a Puránák korában az egy istenség három személyének (Trimurti) egyikévé lépett elő, mint a világ létfolyamatát fenntartó isten. A hindu vallás két fő felekezetre oszlik, vaisnavákra és saivjákra, az előbbiek elsősorban *V.*-t, az utóbbiak Sivát tisztelik. A hitrege szerint *V.* ismételten testet ölt a világ és az emberiség megsegítése végett; tíz ilyen avatár szerepel, köztük a legnépszerűbbek és a mai napig isteni tiszteletben részesülnek: *Ráma* és *Krisna* (lásd *Ráma* és *Krisna*).

Vispati — a közösség védelmezője, vezetője.

Visvadéva — több kisebb istenség neve a Védákban.

Visvámitra — legendás ősbölcs (risi); király volt, tehát ksatrijának született, de elhatározta, hogy bráhmanná lesz és „ezeréves vezeklléssel" el is érte célját. Indra istenkirály félt, hogy *V.* a vezeklésben összegyüjtött szellemi eróivel túl hatalmassá válhat, s ezért egy égi táncosnőt küldött le, Ménakát, hogy *V.*-t térítse el aszkétaságától. Sikerült, s ennek gyümölcse lett *Sakuntalá* (lásd *Sakuntalá)*.

Visvarúpa — „minden alakzat"; a természet minden lehetőséget rejtő egészének megszemélyesítése, később Visnu egyik jelzője. A Rigvédában Indra istenkirály legyőzi, ami jelképesen azt fejezi ki, hogy az ember szolgálatába kényszeríti a természetet.

Vjásza — risi, a Mahábhárata hagyomány szerinti szerzője és egyik fő szereplője; Szatjavatí királyleány természetes fia és miután anyja Sántanu Kaurava-király felesége lett, ennek kérésére Sántanu és Szatjavatí gyermektelenül elhalt fiának feleségével hált, hogy a királyi nemzetségnek magva ne szakadjon.

Vradzsa — telep, település, falu.

Vrátjasztóma — a szertartás neve, mellyel idegeneket a nemzetség- vagy törzsközösség tagjává fogadtak.

Vritra — a Rigvédában az esőt fogvatartó démon, valószínűleg az esőfelhő megszemélyesítése, aki ellen Indra folyton harcol és villámfegyverével kényszeríti, hogy bocsássa szabadon az életet adó vizet, az esőt.

A MAHÁBHÁRATA ANYAJOGON ALAPULÓ NEMZETSÉGEI, amelyekből a világ népessége származik:

Ősanyák:	*Ganák:*
1. Aditi	Áditják
2. Diti	Daitják
3. Danu	Dánavák
4. Kála	Kálakéják
5. Vinatá	Vainatéják
6. Kadrú	Kádravéják
7. Muni	Maunéják
8. Prádhá	Prádhéják
9. Kapilá	Kápilák
10. Krittiká	Kártikéják
11. Szinhiká	Szainhikéják
12. Pulómá	Paulómák
13. Vaszu	Vászavák
14. Visvá	Visvák
15. Marutmatí	Marutmanták
16. Bhánu	Bhánavák
17. Muhúrtá	Mauhúrtik
18. Szádhjá	Szádhják

Ezekből a *ganá*kból származnak később a *Mahábhárata*ban szereplő híres emberek és ezekben a *ganá*kban játszódnak le a családok közötti viszályok is.

S. A. DANGE RÖVID ÉLETRAJZA

S. A. Dange, az Indiai Kommunista Párt egyik alapítója és az indiai munkásosztály élenjáró vezetője, kora diákévei óta részt vesz hazája politikai harcaiban. 1920-ban, a nemegyüttműködési mozgalom idején, diáksztrájkokat szervezett.

Az indiai munkásosztály harcos szervezetének, az Összindiai Szakszervezeti Kongresszusnak egyik megalapítója volt (1920).

1922-ben lapot indít: a *Szocialista* című kommunista hetilapot, és ő is szerkeszti egészen 1924-ig, amikor India imperialista urai a kanpuri kommunista összeesküvési per kapcsán, más kommunistákkal együtt letartóztatják és 4 évi börtönre ítélik.

Az imperialisták börtönéből való szabadulása után, 1928-ban, megszervezi Bombay-b n a textilmunkások sztrájkját. Ugyancsak 1928-ban ő alapítja meg a hatalmas Girni Kamgar (Vörös Zászló) Szakszervezetet.

Alapítója és szerkesztője a munkásosztály első ujságjának a *Krantinak* Marathiban, amely 1928-ban jelenik meg s amelyet az akkori bombay-i kormány később betilt.

1929-ben, 31 társával együtt, ismét letartóztatják, a híres meeruti összeesküvési perben.

Szabadulása után folytatja munkáját a bombay-i textilmunkások között. A Nemzeti Kongresszusi Párt által alakított bombay-i tartományi minisztérium azonban most sem hagyja őt sokáig a munkásosztály körében dolgozni: 1939 ben, egy munkássztrájkkal kapcsolatban ismét 6 hónapi börtönre ítélik.

Röviddel kiszabadulása után, 1940-ben, szervezője és vezére a bombay-i textil-sztrájknak. Ekkor újra bebörtönzik.

1943-ban, szabadulása után, megválasztják az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus elnökének 1945-ben, mint küldött a Szakszervezeti Világszövetség Kongresszusára Európába utazik. Beválasztják a Szakszervezeti Világszövetség Végrehajtó Bizottságába és ezzel kapcsolatos munkája során 1946—1947-ben ellátogat a Szovjetunióba és a keleteurópai népi demokratikus országokba.

1946-ban a bombay-i munkásosztály, a Nemzeti Kongresszus jelöltjével szemben, nagy szótöbbséggel megválasztja képviselőnek a tartományi Törvényhozó Gyűlésbe.

A Törvényhozó Gyűlésben fáradhatatlanul harcol a munkásosztály ügyéért, egészen 1948 április 2-ig, amikor a bombay-i kongresszusi minisztérium éjnek idején letartóztatja és tárgyalás nélkül börtönbe záratja. Csak 1950 júliusában szabadul börtönéből, amikor a bombay-i kormány már kénytelen belátni, hogy nehéz lenne őt továbbra fogva tartani, tekintettel arra, hogy a Bombay-i Felsőbíróság és az Indiai Legfelsőbb Bíróság egész sor döntésében törvényellenesnek és igazságtalannak nyilvánította az ilyen tárgyalás nélküli bebörtönzéseket.

Dange egyik harcos vezetője az Indiai Kommunista Pártnak, tagja a párt Politikai Irodájának és mint az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus elnöke egyik irányítója annak a harcnak, amelyet az indiai munkásosztály folytat az amerikai bérenc szakszervezeti szakadárok ellen, az indiai szakszervezeti mozgalom egységéért.

TARTALOM

A „Vesztnyik Drevnyei Isztorii" című folyóiratban megjelent bírálat 5
Előszó 9
Bevezetés. A jelenkori indiai történetírás iránya 13
I. Ahonnan az árja ember elindult 34
II. A kultúra történelem előtti fokai 43
III. Jadzsna — az árja közösség kollektív termelési módja... 50
IV. Jadzsna, Brahma és Véda 63
V. Gana-gótra, az árja közösség társadalmi-gazdasági és nemzetségi szervezete 72
VI. Ősközösségi házasság 81
VII. A törzsi háborúk megszervezése és a háborúban szerzett vagyon rendezése. Asva-médha, Purusa-médha és Dánam 96
VIII. A varnák, a magántulajdon és az osztályok keletkezése.. 110
IX. A hanyatló közösség kesereg helyzetén és harcol a kibontakozó magántulajdon ellen..... 122
X. A nő rabszolgasága és a matriarchátus bukása..... 130
XI. A kibékíthetetlen ellentmondások harca 140
XII. A gana-szanghák Pánini, Kautilja, a görögök és mások feljegyzéseiben 148
XIII. Véres háborúk. — Az állam és a Danda keletkezése..... 159
XIV. A Mahábhárata — a rabszolgatartók és a gana-szanghák polgárháborúja 167
XV. A rabszolgaság hanyatlása — új erők, új fejlődési fok... 181

Függelék:
Indiai szavak és nevek jegyzéke 188
A Mahábhárata anyagjogon alapuló nemzetségei 214
S. A. Dange rövid életrajza 215

Felelős lektor: Forgács Marcell

A könyv szedését 1952. X. 30-án kezdték meg. Megjelent XII. 5-én, 2500 példányban.

4822. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Vértes Ferenc.